

TIGHT BINDING BOOK

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_206189

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No T294.1/M345 Accession No T2051

Author

Title శ్రీ లాళ్ల లాలోపనిపత్రి

This book should be returned on or before the date
last marked below

శ్రీ రస్తు

శ్వేతా శ్విత రోపనిషత్తు

ఆనుభూతి, ప్రకాశ, ఆత్మపురాణసహితము

కృష్యయజుర్వేదాంతగ్రంథము.

శ్రీమచ్ఛంకరభగవద్గోపాద్యతత్వభాష్యముననుసరించి

శ్రీకనుపద్ది మార్కండేయశర్మగారిచేత

ప్రాయఃబడిన

ఆంధ్రప్రదేశ్ కాశాత్పర్యములుగలది

చెన్నపురి

వాసిష్ఠ రాఘవామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1933

All Rights Reserved.

PRINTED BY
V. RAMASWAMY SASTRULU & SON
AT THE SRI RAMA PRESS
Tondiarpet, Madras.—1933.--3000.

శ్రీ గురుభ్యోనమః హరిః ఓమ్.

ఉ పోద్ధాత ము.

ఇష్టప్రప్తికిని, అనిష్టపరిహారమునకును అనౌక్తికములగు ఉపాయములను తెలుపునట్టి గ్రంథసముదాయము వేదమనంబడును ఈ వేదము ఋగ్యజుస్సామాధర్వనామములతో చతుర్విధముగ న్యకహరింపఁబడుచున్నది ఈ ఋగాదివేద చతుష్టయము అధికారముసారము కర్తజ్ఞానరూపమార్గద్వయమును బోధించుచుండును ప్రాయికముగ వేదమునందు మంత్ర బ్రహ్మణములు కర్త కాండను, ఉపనిషత్తులు జ్ఞాన కాండను బోధించునచుట సుప్రసిద్ధముగదా !

శ్వేతాశ్వతర వేదశాఖ.

; ర్వేదము శుక్ల, కృష్ణ అను విభేదములతో ద్వివిధమయి వెలయుచున్నది చరణవ్యూహ, పాతంజల మహాభాష్యాది మతానుసారము యజుర్వేదము ౧౦౧ శాఖలుగ విభక్తమయియున్నది. అందు కృష్ణయజుర్వేదమునకు ౮౬ శాఖలు సుగలవు ఈవిషయము శౌనకకృతమగు చరణవ్యూహ పరిశిష్ట శాస్త్రమునం దిట్లు చెప్పఁబడినది:—

యజుర్వేదస్య షడశీతి భేదాభవంతి, తత్రచరకానామ
ద్వావశభేదాభవంతి:—చరకాః, అహ్వరకాః, కథాః, ప్రాచ్ఛ
కథాః; కపిష్ఠలకథాః, చారాయణీయాః, వాంఠ్యనీయాః,
వార్తాంతవీయాః, శ్వేతాశ్వతరాః, ఒపమన్యవాః, పాతాండ
నీయాః, మైత్రాయణీయాః, చ ఇతి,

పై ప్రమాణమువలన కృష్ణయజుర్వేదీయ శాఖలు
౮౬ లో శ్వేతాశ్వతరశాఖయనునది ఒక్కశాఖయని స్థిరము
చున్నది కాని యీ శాఖకు సంబంధించిన సంహితాబ్రాహ్మణ
గ్రంథములుగాని, తచ్ఛాఖ్యాధ్యేయగుర్విజులుగాని మనోష్ఠదు
గనంబడుట లేదు. అట్టే తత్రశతోపనిషత్తులందుగల ఉపనిషత్తులు
చాలవఱకు ఉత్పన్నములయిన వేదశాఖలకు సంబంధించి
వని మనము మహావాక్యరత్నావళ్యాసగ్రంథాధ్యాయమువలన
గ్రహింపవచ్చును

శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాచార్యులవారు శారీరకమీ
మాంసాభ్యాష్యమునందు ఈత్యధికరణమునందు “సూ శ్రుత
త్వాచ్చ ౧-౧-౧౨ అను సూత్రభాష్యమునం దట్లు వ్రాసియు
న్నారు:—“స్వశబ్దేనైవచ సర్వజ్ఞ ఈశ్వరో జగతః కారణమితి
శ్రూయతే శ్వేతాశ్వతరాణాం మంత్రోపనిషః సర్వజ్ఞమీశ్వ
రంప్రకృత్య:—“సకారణం కరణాధిపాధిపా నచాస్యకృజ్జని
తా న చాధిపః” (శ్వేతా ౬-F) ఇతి.” అని శ్వేతాశ్వతరోప
నిషత్తుంత్రము నుదహరించిరి

శ్రీశంకరభగవత్పాదులవారి వాక్యప్రమాణానుసార
మీ శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు శ్వేతాశ్వతరశాఖయందలి మంత్ర
భాగమునకు చెందిన ఉపనిషత్తుగా తెలియవచ్చెడిని

యాజ్ఞవల్క్యస్మృతికి విశ్వరూపాచార్యులవా రొన
ర్చిన బ్రాహ్మీదావ్యాఖ్యయందు (౧ అధ్యాయ శ్లో ౨) నిట్లు
గలదు:—శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు—సక్ష్మిష్టమృగోఽభవత్, సక్ష్మిష్ట
మృగోభూత్వా, పృథవీ మన్వవచరత్, తమసు ధర్మశ్చచార,
ఇగ్వాది—

ఉపనిషత్తులయినవాక్యములయొక్క గమనికచూడ
ఇది బ్రాహ్మణభాగమని తెలియవచ్చుచున్నది. వీనివలన శ్వేతా
శ్వతర బ్రాహ్మణమనునది కొంతకాలము క్రింద వివరింపవలసిన ప్రచా
మునందుగఁజేసని మనము గ్రహించవచ్చును

వరంగల్లునగరమునందు ప్రకాశంపఁబడుచున్న 'శైవ
ప్రకాశిక' నును పత్రికయొక్క సంపాదకులు తమపుస్తక
భాండాగారమునందు 'శ్వేతాశ్వతర గృహ్యసూత్రము'
ఉన్నదని చెప్పియుండిరి కాని వారిని ఆ గ్రంథమును చూ
పించవలయునని కోరగా ఇతరకార్యాతిశయమువలన చూపిం
పఁజాలరైరి నిజముగా అట్టిగ్రంథము లభించినయెడల శ్వేతా
శ్వతరశాఖనుగూర్చి మఱికొన్ని విషయములను మనము
గ్రహింపవచ్చును.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు.

వేదాంతసిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించువిషయమునందు “దశోపనిషత్తులు” లభ్యాస్పదము లయినప్పటికిన్నీ ఋగాదివేద చతుష్టయమునందు పరమార్థవిషయ ప్రగర్థకములు గానున్న మంత్రములనేకము లీయుపనిషత్తునందు అధికముగ సుండుట చేతను బ్రహ్మైకత్వజ్ఞానము సుస్పష్టముగ వర్ణింపఁగుట చేతను ఈ యుపనిషత్తు దశోపనిషత్తులవలెనే గణ్యమయి యొప్పుచున్నది. ఇతరోపనిషత్తులందువలె నీ యుపనిషత్తునందు ఆఖ్యాతికమున్నగునవి వర్ణింపఁగి ఆత్మతత్త్వమే సుస్పష్టముగ వర్ణింపఁబడియున్నది ఈ యుపనిషత్తునందు గల మంత్రము లన్నియు గద్యరూపములుగా లేక ఋక్కులే (పద్యములే) అయినప్పటికిన్నీ సంస్కృతభాషయందు స్వల్పపరిచయము గలవారికి కూడ సులభముగ అర్థము తెలియఁదగినంత లక్షణమున శైలి కలిగియున్నవి

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్సారము

ఈ యుపనిషత్తునందు ౬ అధ్యాయములు గలవు ప్రథమాధ్యాయమునందు కాలము, స్వభావము మున్నగునవి ఒక్కొక్కటిగాని, లేక అన్నియు కలిసిగాని జగత్కారణభూతములు కాఁజాలవనియు, పరమేశ్వరుఁడొక్కడే జగత్తునకు అభిన్ననిమిత్తోపాదాన కారణభూతుఁడనియు నిర్ణయించి, అంతర్యామిరూపమున స్వదేహము నధిష్ఠించియున్న ఆ

పరమేశ్వరునియొక్క ధ్యానము చేతనే మోక్షము సిద్ధించునని నిరూపింపబడినది ద్వితియాధ్యాయమునందు సర్వప్రేరకుడగు టచేత సవితయని చెప్పబడుచున్న ఆ పరమేశ్వరుని యోగా భ్యాసమార్గమున ఉపాసించెడి ఉపాయము తెలుపబడినది. తృతీయ చతుర్థాధ్యాయములందు ఆ పరమేశ్వరునియొక్క విశేషస్వరూపము గుణకర్తలు స్తుతిప్రార్థనములు ప్రతిపాదించబడినవి పంచమాధ్యాయమునందు జీవునకు సంభవించునట్టి బంధపాశముల స్వరూపమును తెలిసికొని పరతత్త్వస్వరూప రూపమగు స్వీయవాస్తవజ్ఞానముచలన సకలబంధవిముక్తికలుగు ననినిరూపింపబడినది ఆహవయధ్యాయమునందు కాలాకాశాదులు జగత్కారణము కాజాలవని నిరాకరించి నిత్యశుద్ధ బుద్ధియు క్తస్వభావమును ఏకమును నిర్గుణమును అయిన ఆత్మ తత్త్వమే సర్వకారణమనియు, తదాత్మ నిజ్ఞానముచేతనే నిఖిల బాధావిముక్తిపూర్వకముగ మోక్షప్రాప్తయనియు నిరూపింపబడినది.

ఈ శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు పంచరుద్రోపనిషత్తులలో ఒక్కటియని తెలియవచ్చుచున్నది. కైవల్య, జానాల, శ్వేతాశ్వతర, కాలాగ్నిరుద్ర, అథర్వశిరస్సులను గల ఉపనిషత్తులను పంచరుద్రోపనిషత్తులని శిష్టులు వ్యవహరించుచున్నారు ఈ విషయమయి పక్షాంతరము కూడ గలదని తెలియవచ్చుచున్నది.

బ్రహ్మసూత్రములు - శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు.

ఈ శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు దశోపనిషత్తులలోనిది కాక పోయినను వ్యాసభగవానులవారు ఉపనిషదర్థనిర్ణయార్థము రచించిన బ్రహ్మసూత్రములందుగల అనేకాధికరణములు ఈ యుపనిషత్సూత్రములకు సంబంధించి యున్నవి శ్రీమచ్ఛంకర భగవద్వాదలవారు మాడ తమ శారీరకమీమాంసాసూత్ర భాష్యమునందు పలుతావుల నీ యుపనిషత్సూత్రముల ప్రమాణార్థము గైకొనియున్నారు

బ్రహ్మసూత్రప్రథమాధ్యాయమునందుగల

౧. ఈక్షత్యధికరణమునందు —

సూ శ్రుతత్వాచ్చ (౧-౧-౧౧)

యను సూత్రమునకు 'ఈశ్వరుడే జగత్తునకు కారణభూతుఁడు' అని తెలుపుటకు 'సకారణం కరణాధిపాధిపః' (శ్వేతా ౬-౯) యను శ్రుతిప్రమాణము

౨ దేవతాధికరణమునందుగల —

సూ సమాననామరూపత్వాచ్చ వృత్తావప్యవిరోధో
దర్శనాత్సృతేశ్వ (౧-౩-౩౦)

యను సూత్రమునకు 'పరమేశ్వరానుగృహీతులయిన ఆధికారికపురుషులు సృష్ట్యాదివ్యవహారములను అతీతకల్పానుసారము జరుపుచుందురను విషయమునకు,

మం “యోబ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వం యోవైవేదాంశ్చ
ప్రహిణోతి తస్మై (శ్వేతా ౬ - ౧౮) మంత్రము
ప్రమాణము

ఈ యధికరణమునందే యోగమాహాత్మ్యప్రకటనార్థము:—

బ్ర సూ భావంతుబాదరాయణోఽస్తిహి.(౧-3-33)

అను సూత్రభాష్యమునందు —

మం “పృథ్వాప్యతేజోఽనిలభేసముద్భుత (శ్వేతా ౨-౨౧)
అనుమంత్రము ప్రమాణార్థము నైకొనఁబడినది.

3 ఆనుమానికాధికరణమునందు:—

సూ తదధీనత్వాదర్థసత్. (౧-౪-3) అను సూత్రము
నందు

మం “మామూంతు ప్రకృతిం విద్యాన్తాయినంతు మహేశ్వ
రః (శ్వేతా ౪-౧౧) మంత్రము

సూ మహాగ్వచ్ఛ (౧-౨-౭) అను సూత్రమునందు,

మం “వేదాహమేతం పురుషంమహాంతం (శ్వేతా 3-౮)
మంత్రము.

౪ చమసాధికరణమునందు:—

సూ చమసదవిశేషాత్ (౧-౪-౮) అను సూత్రము
నందు

మం “అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం (శ్వేతా ౪-౫)
మంత్రము.

ఆయధికరణమునందే —

“సూ జ్యోతిరుపక్రమాతు తథాహ్యాధీయతవశే
(౧-౪-౯) అను సూత్రమునందు

మం బ్రహ్మవాదినోవదంతి కింకారణం బ్రహ్మ (శ్వేతా ౧-౧)

మం తేథ్యానయోగానుగతా అపశ్యన్ (శ్వేతా ౧-౩)

„ యోయోనియోని మధితీష్ఠ త్యేకః. „ (శ్వేతా ౪-౧౦)

„ మాయాంతు ప్రకృతీంవిద్యా న్తాయినంతు మహేశ్వరమ్
(శ్వేతా ౪-౧౦) అను మంత్రములును ప్రమాణా
ర్థము నైకొనఁబడినవి

ఇవిగాక ఈయథ్యాయమునందే శ్రీమచ్ఛంకరభగవ
త్పాదులవారు తమ శారీరకసూత్రభాష్యమునందు,

సూ అస్తిన్నస్యచ తద్యోగంశాస్తి (౧-౧-౧౮) సూ
త్రమునందు

మం ఏకోదేవ స్సర్వభూతేషుగూఢః (శ్వేతా ౬-౧౧) మం
త్రమున్నూ,

సూ ప్రాణస్తథానుగమాత్ (౧-౧-౨౮) సూత్రము
నందు

మం తమేవవిదిత్వాతిమృత్యుమేతి (శ్వేతా ౩-౮) మంత్ర
మున్నూ,

సూ భూమాసంప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్ (౧-౩-౮)
సూత్రమునందు

మం నాన్యఃపంథావిద్య తేఽయనాయ (శ్వేతా. ౬-౧౫) మంత్రమున్నూ,

సూ ఆసుమానికమప్యేకేషామితిచేన్న శరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతేర్దర్శయతి చ. (౧-౪-౧) సూత్రమునందు,

మం తమేవవిదిత్వాఽతి మృత్యుమేతి (శ్వేతా 3-౮) మంత్రమున్నూ ప్రమాణార్థముదహరించి యున్నారు
బ్రహ్మసూత్రద్వితీయాధ్యాయమునందలి—

ఉపసంహారదర్శనాధికరణమునందుగల

సూ ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచేన్నక్షీరవద్ధి(౨-౧-౨౪)
అను సూత్రమునందు

మం నతస్య కార్యం కరణంచ విద్యతే (శ్వేతా ౬-౮) మంత్రము
కృత్స్నప్రసక్త్యధికరణమునందుగల

సూ. కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరచయత్వశబ్దకోపోవా(౨-౧-౨౬)
అను సూత్రమునందు

మం నిష్కలం నిష్క్రియంశాంతం (శ్వేతా. ౬-౧౯) మంత్రము
అసంభవాధికరణమునందుగల

సూ అసంభవస్తు సతోఽనుపపత్తేః. (౨-3-౯) సూత్రమునందు

మం సకారణం కరణాధిపాధిపః (శ్వేతా ౬-౯) మంత్రము.
ఉత్కృష్ట్యధికరణమునందుగల

సూ. స్వశబ్దేనోన్మానాభ్యాంచ (౨-౩-౨౨) సూత్రము
నందు

మం అరాగ్నిమాత్రోహ్యవరోఽపిదృష్టః (శ్వేతా ౫-౮)

మం. వాలాగ్రశతభాగస్య (శ్వేతా ౫-౯)

అసుమంత్రములును

సూ తద్గుణసారత్వాత్తు తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్
(౨-౩-౨) సూత్రమునందు

తిరిగి పై రెండుమంత్రములున్నూ

సూ యావదాత్తభావిత్వాచ్చ నదోషస్తద్దర్శనాత్.
(౨-౩-౩౦) సూత్రమునందు

మం వేదాహమేతం పురుషంమహాంతం (శ్వేతా.౩-౮)మంత్ర
మును

అంశాధికరణమునందుగల

సూ అంశోనానావ్యపదేశా దన్యథాచాప దాశకిత
వాదిత్వమధీయతఏకే (౨-౩-౪౩) సూత్రమునందు

మం. త్వంస్త్రీత్వంపుమానసి (శ్వేతా ౪-౩) మంత్రము

సూ. స్థరంతిచ ౨-౪-౪౭) సూత్రమునందు

మం. తయో రన్యఃపిప్పలం స్వాద్వత్తి (శ్వేతా ౪-౬) మంత్ర
మును ప్రమాణముగ గైకొనఁబడినవి.

ఇంతియగాక ఈద్వితీయాధ్యాయమునందే శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదుల వారు తమ శారీరకమీమాంసా 'సూత్ర' భాష్యమునందు నీక్రిందిసూత్రములం దీ యుపనిషత్తుంత్రములను ప్రమాణార్థ ముదహరించిరి:—

స్త్యుత్యధికరణమునందుగల

సూ స్త్యుత్యనవకాశదోషప్రసంగఇతిచేన్నాన్యస్త్యుత్యనవకాశదోషప్రసంగాత్ (౨-౧-౧) అను సూత్రమునందు

సాంఖ్యస్త్యుతియే ప్రసూణమను సందర్భమునందు పూర్వపక్షిచేత సాంఖ్యస్త్యుతికారుడగు కపిలుడు శ్రుతివర్ణితుడను సందర్భమునందు,

మం ఋషిప్రసూతం కపిలం యస్తమగ్రే. (శ్వేతా. ౫-౨.)
అనుమంత్ర ముదహరింపబడినది

సూ ఏతేనయోగః ప్రత్యుక్తః (౨-౧-3) అను సూత్రమునందు యోగము మోక్షప్రాప్తికర మను సందర్భమునందు పూర్వపక్షిచేత

మం త్రిరున్నతం స్థాప్యసమంశరీరం (శ్వేతా. ౨-౮)

మం తత్కారణం సాంఖ్యయోగాభివన్నం (శ్వేతా. ౬-౧3)
అను మంత్రములు ప్రమాణార్థ ముదహరింపబడినవి.
ఆసూత్రమునందే సిద్ధాంతమునందు,

14 శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు - ఉపాధ్యాయము.

మం నాన్యఃపంథా విద్య తేఽయనాయ (శ్వేతా 3-౮) మంత్ర
ము ప్రమాణముగఁ గైకొనఁబడినది.

సూ తదనన్యత్వమారంభణశబ్దాదిభ్యః (౨-౧-౧౪)
సూత్రమునందు

మం ఏకం బీజం బహుధాయః కరోతి (శ్వేతా ౬-౧౨) మం
త్రము

సూ వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తమ్ (౨-౧-3౧) సూ
త్రమునందు,

మం అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతా (శ్వేతా 3-౧౯) మంత్ర
ము ప్రమాణముగ ఉదహరింపఁబడినది

సూ. నాత్మాఽశ్రుతేర్నిత్యశ్వాచ్ఛతాభ్యః (సూ ౨-
3-౧౭) సూత్రమునందు

మం. ఏకోదేవస్సర్వభూతేషు గూఢః (శ్వేతా. ౬-౧౧) మం
త్ర ముదహరింపఁబడినది.

బ్రహ్మసూత్రతృతీయాధ్యాయమునందలి—

సంధ్యాధికరణమునందలి

సూ పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతోహ్యస్యబంధ
వివర్యయా (3-౨-౫) సూత్రమునకు

మం. జ్ఞాత్వాదేవం సర్వపాశాపహానిః. (శ్వేతా ౧-౧౧) మం
త్రము

ఉభయలింగాధికరణమునందలి—

సూ. అపిచైవమేకే (3-౨-౧౩) సూత్రమునకు

మం భోక్తాభోగ్యం ప్రేరితారంచమత్వా (శ్వేతా ౨-౧౨)
మంత్రము

పరాధికరణమునందలి—

సూ తథాఽన్య ప్రతిషేధాత్.(3-౨-౩౬) సూత్ర
మునకు

మం యస్తాత్పరంనాపరమ స్తికించిత్ (శ్వేతా 3-౯) మంత్రము
అక్షరధ్యాదికరణమునందలి—

సూ ఇయదామననాత్ (3-3-౩౪) సూత్రమునకు

మం. ద్వాసుపర్ణాసయుజా సఖాయా (శ్వేతా ౪-౬)

„ జుష్టం యదాపశ్యత్యన్య మీశమస్య („ ౪-౭)
అను మంత్రములును ప్రమాణభూతములు.

బ్రహ్మసూత్ర చతుర్థాధ్యాయమునందలి—

ఏకాగ్రతాధికరణమునందుగల

సూ యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాత్ (౪-౧-౧౧)
సూత్రమునకు

మం సమేశుచౌ శర్కరావహ్నివాలుకా వివర్జితే శబ్దజలా
శ్రయాదిభిః, మనోఽనుకూలే నతుచతుషీడనే గుహా
నివాతాశ్రయణే ప్రయోజయేత్. (శ్వేతా ౨-౧౦)
అనుమంత్రము ప్రమాణము.

కార్యాధికరణమునందలి—

సూ నచకార్యే ప్రతిపత్త్యభిసంధిః. (౪-౩-౧౪)
సూత్రమునందు

మం నతస్యప్రతిమా అస్తి. (శ్వేతా ౪౧-౯)

మం నిష్కళం నిష్క్రియం శాంతం (,, ౬-౧౯)

మం నాన్యః పంథావిద్యతేఽయనాయ (,, ౩-౮)

ఈ మంత్రములు ఆయాశారీరకమిమాంసాసూత్ర భాష్యమునందు సందర్భానుసారము ప్రమాణముగ నుదహరింపబడినవి.

జ్ఞాపికః—ప్రథమమున అధికరణములకు ముఖ్యముగ సంబంధించిన సూత్రములను తెలిపి తరువాత సందర్భానుసారముగ కైకొనబడినవానిని తెలిపితిని ఏయేసందర్భమునందీ మంత్రములు కైకొనబడినవో ఆ విషయము లన్నిమంత్రముల గుఱించి యిచ్చట వ్రాయుట గ్రంథవిస్తరభీతితో వదలి నాడను

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు - ఇతరవేదములు - ఉపనిషత్తులు.

ఈ శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందుగల ౬ అధ్యాయములలో మొత్తము ౧౧౩ మంత్రములు గలవు ఉపనిషత్తులన్నియు వేర్వేలుశాఖలకు సంబంధించిన వగుటచేతను, అన్ని ఉపనిషత్తులందును ప్రతిపాదించదలచిన సిద్ధాంతమొకటియే యగుటచేతను ఒక్కొక్క ప్రధానవిషయమును బోధించునట్టి

మంత్రములు అనేకోపనిషత్తులందు ఒకేవిధముగను, ఈషద్భేదముతోడను ఉండుటగలదు ఈ యుపనిషత్తునందుగల ఈ క్రిందిమంత్రములు బ్రహ్మ, కథ, ముండకాద్యుపనిషత్తులందే గాక ఋగ్యజుస్సామాధర్వవేదములందుకూడ అచ్చటచ్చట గలవు.

- ౧ అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాం (శ్వే- ౪- ౫)
- ౨ స్వదేహమరణంకృత్వా (శ్వే- ౧-౧౪)
- ౩ ఋచో అక్షరేపరమేవ్యోమన్ (శ్వే- ౪- ౮)
౪. ఏకోదేవ స్సర్వభూతేషుగూఢః (శ్వే- ౬-౧౧)
- ౫ ఏకోవశీ నిష్క్రియాణాం (శ్వే- ౬-౧౨)
- ౬ ఏషహదేవః ప్రదిశోను (శ్వే- ౨-౧౬)
- ౭ తిలేషుతైలందధినీవసద్భుః (శ్వే- ౧-౧౫)
- ౮ తదేవాగ్నిస్తదాదిత్యః (శ్వే- ౪- ౨)
౯. త్వంస్త్రీత్వంపుమానసి (శ్వే- ౪- ౩)
- ౧౦ ద్వాసుపర్ణాసయుజా (శ్వే- ౪- ౬)
- ౧౧ నిత్యోనిత్యానాం (శ్వే- ౬-౧౩)
౧౨. నసందృశేతిష్ఠతి (శ్వే- ౪-౨౦)
- ౧౩ పురుషఏవేదంసర్వం (శ్వే- ౩-౧౫)
- ౧౪ మానస్తాకేతనయే (శ్వే- ౪-౨౨)
- ౧౫ యాతేరుద్రశివాతనూః (శ్వే- ౩- ౫)
- ౧౬ యామిషుంగిరిశంతహస్తే (శ్వే- ౩- ౬)
- ౧౭ యుంజతేమనఉతయుంజతే (శ్వే- ౨- ౩)

౧౮ యుంజానః ప్రథమం	(శ్వే- ౨- ౧)
౧౯ యుక్తాయ మనసా	(శ్వే- ౨- ౩)
౨౦. యుజేవాంబ్రహ్మపూర్వ్యం	(శ్వే- ౨- ౫)
౨౧ విశ్వతశ్చక్షురుత	(శ్వే- ౩- ౩)
౨౨. వేదాహ మేతంపురుషం	(శ్వే- ౩- ౮)
౨౩ సహస్రశీర్షాపురుషః	(శ్వే- ౩-౧౪)

అనుభూతిప్రకాశ, ఆత్మపురాణములు.

శ్రీవిశ్వానాథస్వామిలవారు 'అనుభూతిప్రకాశము' అను గ్రంథమును, శ్రీ శంకరానందస్వామిలవారు ఆత్మపురాణము అను గ్రంథమును శ్లోకములతో ఉపనిషద్వాక్యఖ్యానరూపముగ నొనర్చిరని కొందఱెఱింగియుందురు కాని ఆగ్రంథము లింతవఱకు ఆంధ్రాక్షరములతో మూలశ్లోకములయినను ముద్రింపబడి యుండలేదు కావున ఆగ్రంథములందు గల వివరణములను అధ్యాయక్రమముగ నిచట పాఠకుల యుపయోగార్థము చూపించు చున్నారము

అనుభూతిప్రకాశము.

ఇయ్యది ౨౦ అధ్యాయములుగల గ్రంథము, ఇందు—

మొదటిఅధ్యాయమునందు	విత రేయోపనిషద్వివరణము
ద్వితీయాధ్యాయమునందు	తైత్తిరీయోపనిషద్వివరణము
తృతీయాధ్యాయమునందు	(ఛాందోగ్య) శ్వేతకేతువిద్యా వివరణము

చతుర్థాధ్యాయమునందు	(ఛాందోగ్య) సనత్కుమార విద్యావివరణము
పంచమాధ్యాయమునందు	(ఛాందోగ్య) ప్రజాపతివిద్యా వివరణము
షష్ఠాధ్యాయమునందు	ముండకోపనిషద్వివరణము
సప్తమాధ్యాయమునందు	ప్రశ్నోపనిషద్వివరణము.
అష్టమనవమాధ్యాయములందు	కౌషీతక్యపనిషద్వివరణము.
దశమాధ్యాయమునందు	మైత్రాయామ్యపనిషద్వివరణము
ఏకాదశాధ్యాయమునందు	కఠవల్లీవివరణము
ద్వాదశాధ్యాయమునందు	శ్వేతాశ్వతరవివరణము
త్రయోదశాధ్యాయమునందు	(బృహదారణ్యక) కణ్వవిద్యా వివరణము
చతుర్దశాధ్యాయమునందు	„ అజాతశత్రుసంవాద వివరణము
పంచదశాధ్యాయమునందు	„ మైత్రేయీవిద్యా వివరణము
షోడశాధ్యాయమునందు	„ మధువిద్యావివర ణము
సప్తదశాధ్యాయమునందు	„ ఆశ్వలాయనాది మునిప్రబోధనము
అష్టాదశాధ్యాయమునందు	„ జనకవిద్యా ప్రకాశము
ఏకోనవింశత్యధ్యాయమునందు	కేనోపనిషద్వివరణము.

వింశత్యధ్యాయమునందు

నృసింహతాపి న్యుపనిషద్వివ
రణము చక్కగా నిరూ
పింపబడినది.

ఆత్మ పురాణము

ఇది ౧౮ అధ్యాయములుగల గ్రంథరాజము దీని
యందు,—

ప్రథమాధ్యాయమునందు
ద్వితీయాధ్యాయమునందు
తృతీయాధ్యాయమునందు

ఐతరేయోపనిషద్వివరణము
కౌషీతక్యపనిషద్వివరణము
(బృహదారణ్యక) గార్గ్యజాత
శత్రుసంవాదము

చతుర్థాధ్యాయమునందు

„ మధుకాండసారం
ర్థము

పంచమాధ్యాయమునందు

„ ఋషి యాజ్ఞవల్క్య
సంవాదము

షష్ఠాధ్యాయమునందు

„ యాజ్ఞవల్క్యజనక
సంవాదము

సప్తమాధ్యాయమునందు

„ యాజ్ఞవల్క్య మైత్రే
యీసంవాదము

అష్టమాధ్యాయమునందు

శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్వివ
రణము.

నవమాధ్యాయమునందు	కరోపనిషద్వివరణము
దశమాధ్యాయమునందు	తైత్తిరీయోపనిషద్వివరణము.
ఏకాదశాధ్యాయమునందు	జాబాల. గర్భ, బ్రహ్మ, పరమ హంస, హంస, ఆరుణేయ, త్సు రిక, అమృత, నాద, మహత్, , ఆత్మబోధ, కైవల్యములను ౧౧ ఉపనిషత్తులయొక్క వి వరణము
ద్వాదశాధ్యాయమునందు	(ఛాందోగ్య) ఆరుణిశ్చేతకేతు సంవాసము
త్రయోదశాధ్యాయమునందు	(ఛాందోగ్య) సనత్కుమార నారదసంవాసము
చతుర్దశాధ్యాయమునందు	(ఛాందోగ్య) ప్రజాపతీంద్ర విరోచనాఖ్యాయీ కావివరణ ము
పంచదశాధ్యాయమునందు	కేనోపనిషద్వివరణము
షోడశాధ్యాయమునందు	ముండకోపనిషద్వివరణము
సప్తదశాధ్యాయమునందు	ప్రశ్నోపనిషద్వివరణము.
అష్టాదశాధ్యాయమునందు	నృసింహ పూర్వోత్తరతాపిని, ఈశావాస్యోపనిషత్తుల వివ రణము గలదు.

స్కాందపురాణ సూత్రసంహితాంతర్గత, యజ్ఞవైభవ ఖండోత్తరభాగమునందుగల బ్రహ్మగీతలందున్న ప్రథమాది ద్వాదశాధ్యాయములందు వితరేయాద్యుపనిషత్సారము వర్ణితమయియున్నది అందీ శ్వేతాశ్వతరోపనిషదర్థము ౧౧-వ అధ్యాయమునందు లెలుపఁబడియున్నది

పద్మపురాణాంతర్గతమగు శివగీతలయందు ౧౨-వ అధ్యాయమునందు ఈ శ్వేతాశ్వతరోపనిషదర్థము నివరింపఁబడియున్నది “ఏకోదేవస్సర్వభూతేషు గూఢః” మున్నగుమంత్రములు అదేవిధములుగ ఉద్ధృతములయియున్నవి.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు, అనుభూతిప్రకాశము, ఆత్మపురాణము.

(౧౨-వ అధ్యాయము) (౮-వ అధ్యాయము)

ప్రథమాధ్యాయము.	శ్లో ౧ = 3౬	శ్లో. ౧ = ౪౯౧
ద్వితీయాధ్యాయము	„ 3౭ = ౪౮	„ ౪౯౨ = ౫౭౫
తృతీయాధ్యాయము	„ ౪౯ = ౬౧	„ ౫౭౫ = ౬౬౬
చతుర్థాధ్యాయము	„ ౬౨ = ౭౯	„ ౬౬౬ = ౭౭౮
పంచమాధ్యాయము	„ ౮౦ = ౯౦	„ ౭౭౯ = ౮౨౫
షష్ఠాధ్యాయము.	„ ౯౧ = ౧౨౦	„ ౮౨౬ = ౯౭౫

జ్ఞాపిక:—ఈ శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తుయొక్క ప్రథమాధ్యాయవివరణము ఆత్మపురాణమునం దతినిపుణముగ ప్రతిపాదించఁబడినది. పాఠకులు దీనిని గమనించవలయును

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు - తద్యాష్యము

ఈ శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునకు శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యకృతమని ఒక భాష్యము పూనా ఆనందాశ్రమమువారిచేత ముద్రింపబడియున్నది శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారి ఇతరభాష్యముల కై లికిని, ఏతద్భాష్యకై లికిని చాలభేదము గనబడుచుండుటచేత ముద్రితమయిన యీ భాష్యము శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యకృతము కాదని కొందఱు చున్నారు ఇదియుసుంగాక ఈ యుపనిషత్తునకు

- ౧ శంకరానందకృతదీపికయు,
 - ౨ నా గాయణవిరచితవివరణమును,
 - 3 విజ్ఞానభగవత్కృతవ్యాఖ్యయు,
 - ౪ ఉపనిషద్బ్రహ్మకృతవ్యాఖ్యయు,
- ముద్రితములయి లభించుచున్నవి

శ్రీమచ్ఛంకరభాష్యమును ప్రధానముగ గైకొని ఇతరవ్యాఖ్యానములందు గల విశేషముల క్రోడీకరించి ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యములను యధామతి లిఖించినాడను. గుణదోష విచక్షణులగు విద్వాంసులు అజ్ఞానవశమునను ప్రమాదవశము నను సంభవించిన లోపములను తెలిపినయెడల వానిని శిరసా వహించి పరిగ్రహించి కృతజ్ఞతాప్రకటనపూర్వకముగ ద్వితియముద్రణమునందు చేర్చి ప్రకటంచగలను ఇట్టియమూల్యగ్రంథములను సంస్కరింపించి ప్రకటించి భాషాసేవయు, మతసేవయు నొనర్చుటయే ప్రధానకృత్యముగ భావించుచున్న

వారలును, శ్రీవావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్ సన్స్ అను సంస్థకు యజమానులును, మా మిత్రులును అగు శ్రీయుత వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారికి సత్యస్వరూపుడగు పరమేశ్వరుడు ఇతోఽప్యధికముగ ఆయురారోగైశ్వర్యాదికముల ననుగ్రహించుగాక!

౧౮-౧౦-౩౩

శ్రీమతి అశ్వయుజబహుళ
అమావాస్య. (దీపావళి)
కీలపాకు, మదరాసు.

ఇట్లు,

కనుపర్తి మార్కండేయశర్మ,
స్వధర్మప్రకాశినీసంపాదకుడు

శ్రీ గురుభ్యోనమః.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తుయొక్క

విషయ సూచిక.

శ్రీ శంకరభగవత్పాదాచార్యకృత భాష్యపీఠికయొక్క
ఆంధ్ర వివరణము

పుట ౧-మొదలు ౬౧-వ పుటవఱకు

విషయము.

పుట.

జ్ఞానమువలన అవిద్యానివృత్తియగుననియు, అవిద్యానివృత్తి యే మోక్షమనియు శ్రుతిస్మృతిప్రమాణపురస్సరముగని రూపించుట	౧-౧౦
ఉపనిషత్సార్వభౌమ నిర్వచనము	౧౦
కర్తాచరణముచేత మోక్షము లభించగలదని పూర్వపక్షము.	౧౧
శ్రుతిస్మృతిప్రమాణ యుక్తిపూర్వకముగ తన్నిరాకరణము.	౧౧-౧౮
నిష్కామకర్తానుష్ఠానమువలన చిత్తశుద్ధియు, చిత్తశుద్ధివలన జ్ఞానము కలుగుటయు, జ్ఞానమువలన మోక్షము లభించు ననియు, ఇటుల పరంపరగాకర్తాచరణము మోక్షసాధన మని శ్రుతిస్మృతిప్రమాణ పురస్సరముగ నిరూపించుట.	౧౮-౨౬
జ్ఞానికి కర్తాచరణావశ్యకతలేదని లింగపురాణ, శివధర్మోత్తర గ్రంథములనుండి ప్రమాణముల గనబడుచుట	౨౬, ౨౭

విషయము

పుట.

“కుర్వన్నే వేహ కర్తాణి” మున్నగు శ్రుతివాక్యములు జ్ఞానికి కర్తాచరణమును విధించుట లేదనియు, జ్ఞానికి కర్త లేవము అంటదని విద్యను ప్రశంసించుటకు చెప్పబడిన వనియు శ్రుతి, స్మృతి, బ్రహ్మసూత్రప్రమాణములతో నిరూపించుట

౨౮-౩౩

ప్రపంచము మాయాకార్యమగుటచేత మిథ్య యనియు, భోక్తృ, భోగ్య, నియంతృలక్షణమగు ప్రపంచము బ్రహ్మమేయనియు, బ్రహ్మము నిర్విశేషమనియు శ్రుతి, స్మృతి, బ్రహ్మసూత్రప్రమాణములతో నిరూపించుట. బ్రహ్మము సవిశేషమని ఆచచ్చటచ్చటగల శ్రుతిస్మృతివాక్యములయొక్క సమన్వయము.

౩౪-౪౩

౪౪-౬౦

ప్రథమాధ్యాయము.

(మం ౧-౧౭. పుట ౬౨- ౧౨౦)

ఉపనిషత్పూర్వరంభము- పూర్వశాంతిపాఠమంత్రము ౬౨

మం. ౧. “జగత్కారణ మెయ్యది, మనము దేని వల్లనుండి జన్మించితిమి” మున్నగువిషయములను బ్రహ్మవాదులుచర్చించుట

౬౩-౬౪

మం. ౨. కాల, స్వభావ, నియంతృదులు జగత్కారణములు కావచ్చునని బ్రహ్మవాదులు భిన్న భిన్నాభిప్రాయములను ప్రకటించుట

౬౫-౬౭

మం. ౩. ఆ బ్రహ్మవాదులు ధ్యానయోగులయి మాయాశక్తియే జగత్కారణమని ఎఱుంగుట.

౬౭-౭౪

విషయము.

పుట.

- మం. ౪. జగత్కారణమగు బ్రహ్మమును బండిచక్ర
రూపముగా వర్ణించుట 2౬-2౯
- భాష్యసూచితములగు వివర్యయా శక్త్యాది
గ్రం ప్రత్యయముల యొక్క వివరము. 2౯-౪౪
- మం. ౫. బ్రహ్మమును నదీరూపమున వర్ణించుట. ౪౪-౪౯
- మం. ౬-౭. బ్రహ్మచక్రమునందు జీవుని పరిభ్రమణ
ము, తన్మోక్షము వర్ణింపబడినది ౪౯
- మం. ౮. త్సరాత్సరవివేకము, తద్వివేకమువలన మో
క్షము అని ప్రతిపాదించుట ౧౦౦, ౧౦౧
- మం. ౯. జీవేశ్వర తత్కార్య విభేదము అజ్ఞానజన్య
మని నిరూపించుట ౧౦౨-౧౦౬
- మం. ౧౦. ప్రధానేశ్వర వైలక్షణ్య పరిజ్ఞానమువలన
మోక్షము సిద్ధించుచున్నదని నిరూపించుట ౧౦౭
- మం. ౧౧. జ్ఞానధ్యానములయొక్క ఫలభేదము ౧౦౮-౧౧౩
- మం. ౧౨. కృతకృత్యుఁడు జేనివలన అగునో దానిని
తెలుపుట. ౧౧౩-౧౧౬
- మం. ౧౩-౧౪. ప్రణవోపాసనమువలన త్రివిధబ్రహ్మమును
గ్రహించవచ్చునని తెలుపుట ౧౧౬-౧౧౮
- మం. ౧౫-౧౬. వైవిషయమునే దృష్టాంతపూర్వముగ తెలు
పుట ౧౧౯-౧౨౨

ద్వితీయాధ్యాయము.

(మం ౧-౧౭. పుటలు ౧౨౩-౧౫౦ వఱకు)

మం. ౧-౭. భగవద్ధ్యానము.

౧౨౩-౧౩౪

విషయము.

పుట

మం. ౮-౧౦. ధ్యానోపయోగమగు ప్రాణాయామమును నిరూపించుట.	౧౩౫-౧౪౧
మం. ౧౧-౧౪. యోగసిద్ధిసూచకలింగములు.	౧౪౧-౧౪౬
మం. ౧౫-౧౬. ఆత్మపరిజ్ఞానమువలన కలిగెడిలాభము.	౧౪౭-౧౪౮
మం. ౧౭. నమస్కారాది సాధనాంతరము.	౧౪౯

తృతీయాధ్యాయము

(మం ౧-౨౧. పుట ౧౫౧-౧౭౯)

మం. ౧. అద్వితీయమగు బ్రహ్మమే భోక్తృభోగ్య, నియంతృరూపమున తోచుచున్నదని నిరూపించుట.	౧౫౧
మం. ౨. మాయాసహితం డగు బ్రహ్మమును నిరూపించుట	౧౫౨
మం. ౩-౪. విరాడాత్మక బ్రహ్మముయొక్క వర్ణనము.	౧౫౩-౧౫౬
మం. ౫-౭. రుద్రస్వరూపము.	౧౫౬-౧౬౦
మం. ౮-౯. మంత్రద్రిష్టయొక్క స్వాత్మైశ్వర్యవర్ణనము.	౧౬౦-౧౬౩
మం. ౧౦. బ్రహ్మపరిజ్ఞానమువలన మోక్షముకలుగును.	౧౬౪
మం. ౧౧, ౧౨. శివుడు సర్వాత్మకుడని నిరూపించుట.	౧౬౫-౧౬౭
మం. ౧౩, ౧౪. పరమాత్మ సర్వాంతరాత్మ, సర్వాత్మకుడు అని నిరూపించుట.	౧౬౭-౧౭౦
మం. ౧౫, ౧౬. బ్రహ్మవ్యతిరేకముగ నేమియులేదు. అంతయు బ్రహ్మమే యని నిరూపించుట.	౧౭౧
మం. ౧౭, ౧౮. బ్రహ్మముయొక్క వాస్తవస్వరూపము.	౧౭౨
మం. ౧౯, ౨౦. బ్రహ్మము అఖండజ్ఞానాత్మ స్వరూపమని తెలుపుట.	౧౭౪-౧౭౭

విషయము.

పుట.

మం. ౨౧. మంత్రద్రవ్యయొక్క స్వాత్మానుభవము.

౧౭౮

చతుర్థాధ్యాయము.

(మం. ౧-౨౨. పుట ౧౮౦-౨౧౯)

మం. ౧. ప్రకారాంతముగ ఆత్మనుగూర్చి ప్రతిపాదించుట.

౧౮౦-౧౮౪

మం. ౨. బ్రహ్మయొక్క ఆధిదైవికసమష్టిరూపాపాధి.

౧౮౪

మం. ౩. బ్రహ్మయొక్క వ్యష్టిరూపాపాధి.

౧౮౫

మం. ౪. తిర్యగాదికముకూడ బ్రహ్మస్వరూపమే.

౧౮౭

మం. ౫. మూలప్రకృతిని ఆకారరూపముగ నిరూపించుట.

౧౮౮

మం. ౬-౭. పరమార్థవస్తునిశ్చయార్థమయిన మంత్రద్రవ్యము.

౧౯౧

మం. ౮. పరమాత్మస్వరూపము నెఱింగినవారలు కృతార్థులగుదురు.

౧౯౫

మం. ౯. మాయోపాధివిశిష్టమగు బ్రహ్మమే జగత్కారణమని తెలుపుట.

౧౯౭

మం. ౧౦. మాయాధిష్ఠితమగు బ్రహ్మము ప్రపంచవ్యాపియని తెలుపుట.

౧౯౯

మం. ౧౧. సర్వాధిష్ఠానమగు అట్టిబ్రహ్మము నెఱింగిన ముక్తుడగును.

౨౦౦

మం. ౧౨. హిరణ్యగర్భునిసంప్రార్థనము.

౨౦౨

మం. ౧౩. పరమేశ్వరుని ప్రార్థించుట.

౨౦౫

విషయము.

పుట.

మం. ౧౪. పరమాత్మతత్త్వము ఆతిసూక్ష్మమని తెలుపుట.	౨౦౬
మం. ౧౫. ఈశ్వరజ్ఞానమువలన మోక్షము లభించును.	౨౦౮
మం. ౧౬-౧౮. ఆత్మవిజ్ఞానముయొక్క ఫలము.	౨౦౯
మం. ౧౯, ౨౦. అంతట బ్రహ్మము వ్యాపించియున్నది.	౨౧౩
మం. ౨౧, ౨౨. ఈశ్వరప్రార్థనము.	౨౧౭

పంచమాధ్యాయము

(మం. ౧-౧౪. పుట ౨౨౦-౨౪౧)

మం. ౧. విద్యావిద్యులపరిజ్ఞానము	౨౨౦
మం. ౨-౫. జగత్ప్రపంచము పరమేశ్వరునిమహిమ.	౨౨౨
మం. ౬. బ్రహ్మతత్త్వము నెఱిగినవారు ముక్తులగుదురు.	౨౨౮
మం. ౭. 'త్వం' కదార్థవర్ణనము	౨౩౦
మం. ౮. పరమేశ్వరుడే జీవుడని ప్రతిపాదించుట.	౨౩౨
మం. ౯, ౧౦. జీవస్వరూపనిర్ణయము.	౨౩౩
మం. ౧౧, ౧౨. మనుష్యాదిశరీరములను పొందుటకుకారణము.	౨౩౫
మం. ౧౩. జీవుడు ముక్తుడగుట కుపాయము.	౨౩౯
మం. ౧౪. ఆత్మజ్ఞానమువలన కలుగునట్టిఫలము.	౨౪౦

షష్ఠాధ్యాయము

(మం. ౧-౨౩ పుట ౨౪౨-౨౭౮.)

మం. ౧. ఆయావిభక్తులుచేపైడి ప్రపంచకారణముయొక్క నిరాకరణము.	౨౪౩
మం. ౨. పరమేశ్వర మహిమానువర్ణనము.	౨౪౪

విషయము.

పుట.

మం. 3, ర. భూతయోనియగు పురుషునియొక్కవర్ణనము.

౨౪౫

మం. ౫. విషయాంధు లగువారలు బ్రహ్మమునెఱుంగుట కుపాయము.

౨౫౧

మం. 2. బ్రహ్మమునెఱింగిన విద్వాంసులయొక్క ఆనుభవ వర్ణనము.

౨౫౬

మం. ౮, ౯. మహేశ్వరత్వవర్ణనము.

౨౫౭

మం. ౧౦. మంత్రద్రష్టయొక్క స్వాత్మానుభవము.

౨౫౯

మం. ౧౧-౧౩. బ్రహ్మయొక్కవర్ణనము.

౨౬౦

మం. ౧౪. పరమేశ్వరుఁడు చేతనులకుకూడ చేతనుఁడు.

౨౬౩

మం. ౧౫. ఆత్మపరిజ్ఞానమువలననే ముక్తి, ఇతరోపాయములచేత ముక్తి లేదనువిషయము.

౨౬౫

మం. ౧౬, ౧౭. ప్రకారాంతరముగ ఆత్మయొక్క నిరూపణము.

౨౬౬

మం. ౧౮. బంధమోక్షస్థితులకు హేతుభూతుఁడగు పరమేశ్వరుని శరణుసొచ్చుట.

౨౬౯

మం. ౧౯. బ్రహ్మయొక్క తత్త్వరూపవర్ణనము.

౨౭౦

మం. ౨౦. సయ్యుక్తముగ ఆత్మజ్ఞానమువలననే ముక్తియని నిరూపించుట.

౨౭౧

మం. ౨౧. సామప్రదాయ పరంపరాప్రాప్తమయిన బ్రహ్మవిద్యయే మోక్షప్రదమని నిరూపించుట.

౨౭౨

మం. ౨౨. బ్రహ్మవిద్యోపదేశమునకు అర్హుఁడగువాని వర్ణనము.

౨౭౫

మం. ౨౩. గురుభక్తిగలవారికే విద్య ఫలప్రదమగునని నిరూపించుట.

౨౭౬

విషయము.

పుట.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్వివరణరూపమగు
అనుభూతిప్రకాశముయొక్క ద్వాదశాధ్యాయము
(పుట. ౨౭౯-౨౯౮)

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్ప్రకాశాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౨౭౯
„ ద్వితీయాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౨౮౨
„ తృతీయాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౨౮౩
„ చతుర్థాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౨౮౪
„ పంచమాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౨౮౬
„ షష్ఠాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౨౮౭

శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్వివరణరూపమగు
ఆత్మపురాణముయొక్క అష్టమాధ్యాయము
(పుట ౨౯౯-౩౨౦)

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్, ప్రథమాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౨౯౯
„ ద్వితీయాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౩౩౦
„ తృతీయాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౩౩౭
„ చతుర్థాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౩౪౫
„ పంచమాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౩౪౪
„ షష్ఠాధ్యాయ మంత్రవివరణము.	౩౪౮

శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్మంత్రప్రతీకసూచిక.

౩౭౧ - ౩౭౬

శ్రీగురుభ్యో నమః.

కృష్ణయజుర్వేదాంశర్గత మగు

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు

ఆధ్రుటికాతాత్పర్య వివరణ సమన్వితము

శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పావాచార్యకృత

శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్భాష్యపీఠిక.

బ్రహ్మజిజ్ఞాసగల ముముక్షువులకు అనాయాసముగ నీ శ్వేతాశ్వతరోపనిషదర్థము తెలియుటకొరకు వివరించుచున్నారము ఆత్మ చీవానంద, అర్హతయ, బ్రహ్మస్వరూపముగలవాడు. ఆత్మ (తాను) ఇట్టవాడయినను, స్వాశ్రయముచు, స్వవిషయమును, సాభాసముచు, స్వాచుభవమాత్మగమ్యమును అగు అవిద్యవలన స్వాధికమగు పరమపురుషార్థమును చెడఁగొట్టుకొన్నవాడయి సకలనర్థములను పొందినవాడయి అవిద్యాపరికల్పితములయినసాధనములచేతనే ఇష్టప్రాప్తిని అరిష్టపరిహారమును పొందవలెచి పురుషార్థము గానిదానిని పురుషార్థముగా భావించినవాడయి మోక్షపురుషార్థమును పొందనివాడయి రాగ ద్వేషాదులను మొసళ్లచేత నలువైపుల కీడ్వబడుచున్నాడు ఇట్లు బాధింపబడుచు కర్మానుసారము దేవమానవ

తిర్యగాది ప్రభేదములుగల నానావిధయోనులందు జన్మించుచు
దుగ్ధిమయమైన జీవనము గడుపుచు ఒకానొకపుణ్యకర్త పరిపా
కవశముచేత విద్యాధికారియగు బ్రాహ్మణాద్యధికారిజన్మమును
పొందినవాడయి ఈశ్వరార్థము కర్తలనొనర్చుటచేత రాగాది
మలములు నశించినవాడయి, నిత్యానిత్యవస్తువివేకముచేత
ఇహముత్రార్థఫలభోగ విరాగుడయి సదాచార్యుని ఆశ్ర
యించి ఆచార్యద్వారముగ నొనర్చిన ఉపనిషచ్చ్యవణమన
నాదికముచేత “అహంబ్రహ్మస్మి” యను బ్రహ్మత్వతత్త్వభావ
మునుపొంది నివర్తించిన అజ్ఞానశతకార్యములుగలవాడయి
శోకవిరహితుడగుచున్నాడు అవిద్యానివృత్తియే లక్షణ
ముగాఁ గల మోక్షము విద్యాధీనమయి యుండుటవలన తద
ర్థము—అనఁగా విద్యానిమిత్తము ఉపనిషద్వాక్యభారంభము
యుక్తమే యగుచున్నది ఈవిషయమునే ఉపనిషత్తు లిట్లు
చెప్పుచున్నవి:—

శ్లోకులు

౧. తద్విజ్ఞానా దమృతత్వం

అర్థ. ఆబ్రహ్మస్వరూపము నెఱుంగుటవలన మోక్షము లభించును.

౨ తమేవం విద్యా నమృత ఇహ భవతి, నాన్యః పంథా
అయనాయ విద్యతే

అర్థ. ఆపరమాత్మను ఈవిధముగా తెలిసికొన్నవాఁ డీశరీరము ఉండ
గనే ముక్తుఁ డగుచున్నాడు. మోక్షముకొఱకు వేఱుమార్గము లేదు.

3. నచే దిహివేదీ న్నహతి వినష్టిః

అర్థ. జీవించియున్నప్పుడే బ్రహ్మమును తెలిసికొననియెడల గొప్ప నష్టము కలుగును.

౪ య ఏత స్విదు రమృతాస్తే భనంతి కరో ౬ ౨

అర్థ. ఎవ్వరీ బ్రహ్మము నెఱుంగుచున్నారో వారు ముక్తులగుచున్నారు.

౫ కీమచ్చ న్కస్య కామాయ శరీర ముసంజ్వ రేత్

అర్థ. బ్రహ్మవేత్త ఏమిటోగి దేనికొఱకు శరీరమును తఃసంజేయును. అనగా వానికి శరీరపలసినది ఏమియులేదని భావము.

౬ తం విశ్వా నలిప్య తే కర్తౄణా పాపకేన

అర్థ. ఆ బ్రహ్మము నెఱింగినవాడు పాపకర్తల నేత విలిపుడు కాడు.

౭ తరత శోక మాత్మై విత్

అర్థ. ఆత్మవిడుడు శోకమును - సంసారమును దాటుచున్నాడు.

౮ నిచాయ్య తం మృత్యుముఖా త్ప్రముచ్య తే

అర్థ. ఆపరమాత్మ నెఱింగి మృత్యుముఖమునుండి విడువబడుచున్నాడు.

౯ ఏత ద్యో వేద నిహితం గుహాయాం సో ౭విద్యా గ్రంథిం వికిరతిహ సౌమ్య

అర్థ. ఓ సాధూ! హృదయకమలమునందుఁ గల బుద్ధిగుహయందున్న వానిని ఎవ్వఁ డెఱుంగునో వాడు అవిద్యాబంధనములను దూరముగా చిమ్మి వేయును.

౧౦ భిద్య తే హృదయగ్రంథిః చిద్యంతే సర్వసంశయాః, క్షీయంతే చాస్య కర్తాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే

ముండక. ౨. ౨. ౯.

అర్థ. ఆపరబ్రహ్మ మిట్టిదని తెలియబడుచుండగనే హృదయము నందుగల ఆజ్ఞానగ్రంథి - దేహాత్మభ్రమ నశించుచున్నది. సర్వసంశయములు తొలగిపోవుచున్నవి. పుణ్యపాపకర్మలన్నియు సమూలముగ నశించుచున్నవి.

౧౧ యథా నద్య స్వస్యందమానా సుముద్రే
 ౭ స్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ,
 తథా విద్వాన్నామరూపా ద్విముక్తః
 పరాత్పరం పురుష ముపైతి నివ్యమ్.

ముండక 3 ౨ ౮

అర్థ. ప్రవహించుచున్న నదులన్నియు సముద్రమునుపొంది తమతమ నామరూపములనువదిలి సముద్రమునం దెటుల లయించిపోవుచున్నవో అదే విధముగా విద్వాంసుఁ డగువాఁడు నామరూపములనుండి విముక్తుఁడయి స్వయంప్రకాశుఁడును, పరాత్పరుఁడును అగు పురుషుని పొందుచున్నాఁడు.

౧౨ స యో హ వై త త్పరమంబ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి

అర్థ. ఎవ్వఁ డీపరబ్రహ్మమును తెలిసికొనుచున్నాఁడో వాఁడు బ్రహ్మమే అగుచున్నాఁడు.

౧౩ స యో హ వై త దచ్ఛాయ మశరీర మలోహితం

శుభ్ర మక్షరం వేదయతే య స్తు సోమ్య, స సర్వ
 మవైతి ప్రశ్న. ౪ ౧౦.

అర్థ. ఎవ్వఁడు తమోవిరహితమును నామరూపాదిసర్వోపాధివీర హితమును శుద్ధమును అగు బ్రహ్మమును తెలిసికొనుచున్నాఁడో వాఁడు సర్వము నెఱింగినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

౧౪ తం వేద్యం పురుషం వేద యథా మావో మృత్యుః
 పరివ్యథాః ప్రశ్నోపనిషత్ ౬. ౬.

అర్థ. ఎవ్వఁడు బ్రహ్మము నెఱుంగునో అట్టివానిని మృత్యువు ఐతరులను వీడించునటుల వీడింపఁజాలదు.

౧౫ తత్ర కో మోహః కశ్చోక ఏకత్వ మనుపశ్యతః.

అర్థ. అద్వితీయమగు బ్రహ్మమును చూచువానికి అచ్చట శోకమో హములేనియు గనంబడవు.

౧౬. విద్యయా మమృత మశ్నుతే

అర్థ. జ్ఞానము వేల మోక్షమును పొందుచున్నాఁడు.

౧౭ సర్వాణి రూపాణి విచింత్య ధీరాః ప్రేత్యాస్తా ల్లోకాదమృతా భవంతి

అర్థ. జ్ఞానులు సర్వరూపములను పరిశీలించినవారలయి యీలాకము నుండి మరణించి ముక్తులగుచున్నారు.

౧౮ అపహత్య పాస్తాన మనంతే స్వర్గే లోకే ప్రతితిష్ఠతి.

అర్థ. పాపములను పోగొట్టుకొని అనంతమయిన స్వర్గ లోకమునందు ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు.

౧౯ తన్మయా అమృతా వై బభూవుః.

అర్థ. ఆ యాత్మజ్ఞానముగలవారలు ముక్తులగుచున్నారు.

౨౦ తదాత్మ తత్త్వం ప్రసమీక్ష్య దేహీ ఏకః కృతార్థో భవతి వీణశోకః

అర్థ. ఆత్మ తత్త్వమును గాంచినవాఁడు శోకరహితుఁడయి కృతార్థుఁ డగును.

౨౧ ఈశం తం జ్ఞాత్వా అమృతాభవంతి.

అర్థ. ఆయాత్మ నెఱింగినవారలు ముక్తులగుదురు.

౨౨. త దేవోపయంతి.

అర్థ. ఆత్మ నెఱింగినవా రాయాత్మనే పొందుచున్నారు.

౨౩ నిచాయ్యేమాం శాంతి మత్యంత మేతి

అర్థ. ఆత్మ తత్త్వము నెఱింగినవాఁడు మిక్కుటమయిన శాంతిని పొందుచున్నాఁడు.

౨౪ తమేవం జ్ఞాత్వా మృత్యుపాశాన్ భినత్తి

అర్థ. బ్రహ్మము నెఱింగినవాఁడు మృత్యుపాశములను భేదించుచున్నాఁడు.

౨౫ యే పూర్వం దేవా ఋషయ శ్చ తం విదుః తేషాం శాంతి శ్శాశ్వతీ నేత రేషామ్

అర్థ. దేవతలుగాని మహర్షులుగాని ఎవ్వ రాబ్రహ్మమును గాంచుచున్నారో, వారికే శాశ్వతమయినశాంతి. ఇతరులకు శాశ్వతమయిన శాంతి లేదు.

స్మృతిప్రమాణములు

౧ శ్లో బుద్ధియుక్తో జహతీహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే భగ ౨-౫౦.

అర్థ. సమత్వ బుద్ధిగలవానిని పుణ్యపాపములు రెండున్నా అంటఁకాలవు.

౨ కర్తజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః, జన్త బంధవినిర్తుక్తాః పదం గచ్ఛంత్యనామయమ్

భ ౨-౫౧

అర్థ. సమత్వబుద్ధితోఁ గూడినపండితులు కర్తవలన పుట్టినఫలమును వదలి జన్మబంధనమునకు లోబడనివారలయి సర్వోపద్రవరహిత మగుమోక్షమును పొందుదురు.

3 సర్వం జ్ఞానస్థవేనైవ వృజినం సంతరిష్యసి

భగ ౪-3౬

అర్థ. సీహనర్చిన పాపము సంతయు జ్ఞానమను తెప్పచేతనే దాటఁ గలవు.

౪ జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్తాణి భస్తసా త్కురుతే తథా

భగ ౪-3౭.

అర్థ. జ్ఞానము కలుగుటకుమందు చేయఁబడినట్టియు, తరువాత చేయఁబడినట్టియు సకలపాపములను జ్ఞానమను అగ్ని దహించును.

౫ ఏతద్బుద్ధిర్విబుద్ధిమాంతస్య త్కృతకృత్యశ్చభారత.

భగ ౧౫-౨౦

అర్థ. ఈవిషయము నెఱింగినవాఁడు బుద్ధిమంతుఁడును కృతకృత్యుఁడును అగును.

౬ తతో మాం తత్త్వతోజ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరమ్

భగ. ౧౮-౫౫

అర్థ. నన్ను యథార్థముగా నెఱింగినవాఁడు నన్నే చేరును.

౭ స ర్వేషా మపి చైతేషా మాత్తజ్ఞానం పరం స్మృతమ్

అర్థ. ఈ అన్నింటిఁగో ఆత్మజ్ఞానమే శ్రేష్ఠమయినదని చెప్పఁబడుచున్నది.

౮. తద్వ్యగ్ర్యం సర్వవిద్యానాం ప్రాప్య తే హ్యమృతంయతః

అర్థ. అన్నివిద్యలఁగో బ్రహ్మజ్ఞానము శ్రేష్ఠమయినది. దానివలన ముక్తిని పొందును.

౯ ప్రాప్త్యైత త్కృతకృత్యోహి ద్విజో భవతి నాన్యథా.

అర్థ. ద్విజుఁ డీయాత్కృతత్వమును పొందుటచేతనే కృతకృత్యుఁ డగును. వేఱువిధముగా కృతకృత్యుఁడు కాఁజాలఁడు.

౧౦. ఏవం య స్సర్వభూతేషు పశ్యత్యాత్మాన మాత్మనా,
స సర్వసమతా మేత్య బ్రహ్మభ్యేతి సనాతనమ్

అర్థ. ఎవ్వఁడీవిధముగా సర్వప్రాణులందు ఆత్మస్వరూపమును మనస్సుతోఁ గాంచునో వాఁడు సర్వసముడయి సనాతనమయిన బ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు.

౧౧ సమ్యగ్దర్శన సంపన్నః కర్మభి ర్నునిబధ్యతే,
దర్శనేన విహీనస్తు సంసారం ప్రతిపద్యతే

అర్థ. నేను బ్రహ్మస్వరూపుడనను సమ్యక్ జ్ఞానముగలవాఁడు కర్మలచేబద్ధుఁడు కాఁజాలఁడు. అట్టి సమ్యక్ జ్ఞానము లేనివాఁడు జననమరణాది పడ్డికారములు గలసంసారమును పొందుచున్నాఁడు.

౧౨ కర్మణా బధ్యతే జుంతు ర్విద్యయా చ విముచ్యతే,
తస్మా త్కర్మ న కుర్వంతి యతయః పారదర్శినః

అర్థ. ప్రాణులు కర్మాచరణముచేత బద్ధులగుచున్నారు. జ్ఞానముచేత విముక్తులగుచున్నారు కావున సంసారసారము నెఱింగిన విద్వాంసులు కర్మల నొనర్పరు.

౧౩ జ్ఞానం నిశ్చేయసం ప్రాహు ర్వృద్ధా నిశ్చయదర్శినః,
తస్మాత్ జ్ఞానేన శుద్ధేన ముచ్యతే సర్వపాతకైః

అర్థ. బ్రహ్మస్వరూపము నెఱింగిన పెద్దలు బ్రహ్మజ్ఞానమునే నిశ్చేయమనుచు చెప్పుచున్నారు. కావున పరిశుద్ధమగు జ్ఞానముచేత సర్వపాపముల నుండి విముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు.

౧౦ ఏవం మృత్యుం జాయమానం వివిత్వా
జ్ఞానేన విద్వాత్ తేజ అభ్యేతి నిత్యమ్,
న విద్యతే హ్యన్యథా తస్య పంథా
స్తం మత్వా కవి రాస్తే ప్రసన్నః

అర్థ. విద్వాంసులు బ్రహ్మజ్ఞానముచేత మృత్యువు జయింపబడునను
విషయము నెఱింగినవారలయి నిత్యమయిన తేజస్సును పొందుచున్నారు.
విద్వాంసునకు మఱొకమార్గము లేదు. అట్టి తేజస్సురూపుడగు పరమాత్మను
ధ్యానించువాడు ప్రసన్నుడయి యుండును

౧౧ తే త్రైజ్జ స్యైశ్వరజ్ఞానాత్ విశుద్ధిః పరమా మతా.

అర్థ. తీర్పుడు తా నీశ్వరుడనని యెఱుంగుటయే శ్రేష్ఠమయిన పరి
శుద్ధి.

౧౨ అయంతు పరమో ధర్మో యద్యోగే నాత్మదర్శనమ్

అర్థ. జ్ఞానముచేత ఆత్మను సందర్శించుటయే శ్రేష్ఠమయినయోగము.

౧౩ ఆత్మజ్ఞ శ్శోకసంక్లరో న విభేతి కుతశ్చన,

మృత్యో స్స కాశా న్తరణా నధవాన్యకృతాద్భయాత్.

అర్థ. ఆత్మ నెఱింగినవాడు శోకము నతిక్రమించినవాడై మృత్యు
వునకుఁగాని మరణమునకుఁగాని మఱొకదానికిఁగాని భయంపడఁడు.

౧౪ న జాయతే న మ్రియతే న వధో న చ ఘాతకః,

న బధో బంధకారీచ న ముక్తో న చ మోక్షదః

అర్థ. ఆత్మ పుట్టఁడు, మరణించఁడు, చంపబడఁడు, ఒకనినిచంపఁడు,
ఒక్కని బంధింపఁడు, బంధింపబడఁడు, ముక్తుఁడుకాఁడు, ఒక్కనికి మోక్ష
మొసంగఁడు అని ఎఱుంగవలయును.

౧౫ పురుషః పరమాత్మా తు యదతోన్య దసచ్ఛతత్

అర్థ. పురుషుడే పరమాత్మ. ఇతఁడే సత్స్వరూపుఁడు. ఈపురుషుని కంటె వేఱయినదంతయు అసత్తు.

ఇటుల శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసములందు జ్ఞానమే మోక్షమునకు సాధనము అని చెప్పబడియుండుటచేత ఉపనిషత్ప్రారంభము యుక్తమే యగుచున్నది ఉపనిషత్తనుపేరుచేతనే జ్ఞానమే పరమపురుషార్థసాధనమని తెలియవచ్చుచున్నది ఏలయనఁగా:—

ఉపనిషచ్చబ్రనిర్వచనము.

“౧ షడ్వీ, విశరణ గత్యవసాదనేషు” అను ధాతువునకు ‘ఉప ని’ అను ఉపసర్గలు చేరగా ‘క్టిప్’ ప్రత్యయాంతమైనప్పుడు ‘ఉపనిషత్’ అనుపద మేర్పడును ఉపనిషత్పదముచేత వ్యాఖ్యానము చెయఁదలచిన గ్రంథమునందు చెప్పబడినట్టి విద్య చెప్పబడును. తాదర్థ్యమగుటచేత అట్టి విద్యగలగ్రంథమున్నూ ఉపనిషత్తని చెప్పబడును మోక్షేచ్ఛగలవారలు ఇహపరలోకసుఖానుభవమునందు వైరాగ్యముగలవారలయి ఉపనిషచ్చబ్రిత మయివ విద్యను తదేకనిష్ఠులయి పరిశీలించినయెడల అట్టి పరిశీలనము గలవారియొక్క సంసారబీజమగు అవిద్యను సమూలముగ నశింపఁజేయుటచేతను, వారిని పరబ్రహ్మమును పొందింపఁజేయుటచేతను, వారియొక్క జన్తజరామరణాద్యనర్థసమూహమును సమూలముగ అంతమునందింపఁజేయుటచేతను, ఉపనిషత్తనునామము యుక్తమే యగుచున్నది (‘షడ్వీ’ అను ధాతువునకు, ౧ విశరణము= సడలింపఁజేయుట, ౨ గతి=పొందుట, 3 అవసాదనము =

నశింపఁజేయుట అను 3 అర్థములుగలవు ఇచ్చట పై మూడర్థములు సరిపోవుచున్నవి)

పూర్వపక్షము.

జ్ఞానముచేతనే మోక్షము లభించుట, తదితరసాధనములచేత మోక్షము లభించదనుట అను విషయమే నిశ్చయమయినయెడల ఉపనిషదారంభము యుక్తము కావచ్చును కాని అట్టనిర్ణయ మేమియులేదు. కర్తలుకూడ మోక్షమునకు సాధనభూతిములేయని శ్రుతియం దనేకస్థలములందు గలదు

౧ శ్రు అపామ సోమ మమృతా అభూమ

అర్థ సోమపానమును చేసితిమి. ఆమృతులము—మరణరహితులము అయితిమి

౨ శ్రు అక్షయ్యగ్ం హ పై చాతుర్తాస్యయాజిన స్సు కృతం భవతి

అర్థ. చాతుర్తాస్యయాగము నొనర్చినవానికి అక్షయ్యము—నశించని సుకృతము అగుచున్నది.

పై శ్రుతిప్రమాణమువలన కర్తలవలనకూడ మోక్షము లభించును కనుక ఉపనిషదారంభము అనావశ్యకము

పూర్వపక్షనిరాకరణము.

నీవు చెప్పినవిషయము—అనఁగా కర్తలచేతకూడ మోక్షము లభించుననిచెప్పట శ్రుతిస్మృతివిరోధ మగుటవల

నను యుక్తివిరోధమగుటవలనను ప్రమాణము గాదు. శ్రుతి
విరోధ మెట్లనగా,

౧ శ్రు తస్య థేహ కర్తచిత్ లోకః క్షీయతే ఏవమేవా
ముత్ర పుణ్యచిత్ లోకః క్షీయతే

అర్థ. ఇహలోకమునందు కర్తచిత్తమగు లోక మెటులనశించుచున్నదో
అట్లే పరలోకమునందు పుణ్యచిత్తమగు లోకముకూడ నశించుచున్నది.

౨. తమేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతి, నాన్యః పంథా
విద్యతే ౭యనాయ

అర్థ. ఆ బ్రహ్మమును ఈ ప్రకారముగా జీవించియుండఁగా నెఱింగినవాఁడే
అమృతుఁడు - ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు. మోక్షమునకు వేఱుమార్గము లేదు.

౩ న కర్తణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృ
తత్వ మానశుః.

అర్థ. మోక్షము కర్తచేతఁగాని సంతానముచేతఁగాని ధనముచేతఁ
గాని లభింపదు. సన్న్యాసముచేతనే ముక్తిని పొందిరి.

౪ స్థవా హ్యేతే అద్భుధా యజ్ఞరూపా
అష్టాదశోక్త మవరం యేషు కర్త,
ఏత చ్ఛ్రేయో యే ౭భినందంతి మూఢాః
జరామృత్యుం తే పున రేవాపియంతి.

ముండక ౧ ౨. ౨

అర్థ. ఋత్విక్కులు మున్నగు ౧౮ రి చేతకలసి చేయఁబడుచున్న
యజ్ఞాదిరూపము లగుకర్తలు అల్పఫలప్రదములు. దృఢముగాని తెప్పలవం
టివి. ఈ యజ్ఞయాగాదులు శ్రేష్ఠములనిభావించుచు వీనినే ఆచరించుచు
నుండెడి మూఢులు మాటిమాటికి జరామరణములను పొందుచుందురు.

౫ పరిక్ష్య లోకా న్కర్తచితా న్బ్రహ్మణో నిర్వేదమా
యా న్నాస్యకృతః కృతేన

అర్థ. కర్తానుష్ఠానము చేత లభించునట్టి స్వర్గాదిలోకములు కర్తఫలాను
భవానంతరము నశించుచున్నవనుషయమును విద్వాంసుడగువా డెఱింగిన
వాడయి కర్త చేత మోక్షప్రాప్తి కలుగదని తెలిసికొనవలయును.

స్తోతిప్రమాణములు

౧. శ్లో. కర్తణా బధ్యతే జస్తు ర్విద్యయాచ విముచ్యతే,
తస్మా త్కర్త న కుర్వంతి యయః పారదర్శినః

అర్థ. కర్తానుష్ఠానముచేత స్త్రాణులు బంధింపబడుదురు. జ్ఞానము
చేత విముక్తులగుదురు. కనుక సంసారసారిము నెఱుంగకోరువిద్వాంసులు
కర్తల నాచరింపరు.

౨. అజ్ఞానమలపూన్యత్వా త్పురాణో మలిన స్త్వంతః,
తత్త్వయాన్వై భవేన్నక్తిః నాన్యథా క్తకోటిభిః

అర్థ. అజ్ఞాన మమలము అంతట నిండియున్నది. ఈ అజ్ఞానమలము
అతిప్రాచీనము. ఈ అజ్ఞానమలము తీయించిననే ముక్తికలుగును కాని అజ్ఞా
నము తీయించనియెడల కోటికర్తలచేతకూడ ముక్తి లభింపదు.

3 స్రజయా కర్తణా ముక్తిర్ధనేన చ సతాం నహి,
త్యాగేనై కేన ముక్తిస్సన్యస్తేదభావే ప్రమత్తహా.

అర్థ. సంతానముచేతను, కర్తచేతను, ధనముచేతను, సత్సరుషులకు
ముక్తి లభింపదు. త్యాగముచేతనే మోక్షము లభించును. త్యాగములేనివా
రలు జననమరణరూపసంసారమునందు తిరుగుచుండురు.

౪ కర్తోదయే కర్తఫలానురాగా
స్తథానుయంతి న తరంతి మృత్యుమ్,

జ్ఞానేన విద్వాన్ తేజ ఆభ్యేతి నిత్యం
న విద్యతే హ్యన్యథా తస్యపంథాః.

అర్థ. కర్తృఫలమునందచురాగముగలవారలు ఆకర్తృశుసారము సంసారమును పొందుచున్నారు కాని మృత్యువు నతిక్రమింపరు. విద్వాంసుఁడు జ్ఞానముచేత నిత్యమయిన తేజస్సును పొందుచున్నాఁడు. జ్ఞానము వినాగా మఱొకమోక్షమార్గము లేదు.

౫ ఏవం త్రయీధర్మ మనుప్రపన్నా
గతాగతాః కామకామా లభంతే. భగ F-౨౧.

అర్థ. ఈవిధముగా వేదప్రతిపాదితమగు కర్మమార్గమును పొందువారు జననమరణరూపసంసారమును పొందుచున్నారు.

౬ శ్రమార్థ మాశ్రమాశ్చాపి వర్ణానాం పరమార్థతః,
ఆశ్రమైర్నచ వేదైశ్చయజ్ఞై సాన్తిశ్చైః ప్రత్యైస్తథా
ఉక్తైస్తపోభి ర్వివిధైః దానైర్నానావిధై రపి,
న లభంతే త మాత్మానం లభంతే జ్ఞానిన స్స్వయమ్.

తా. బ్రహ్మణాదివర్ణములవారికి విధింపఁబడిన బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములు పరమార్థముగాఁ జూచిన శ్రమకరములేగాని వానివలన ప్రయోజనము లేదు. ఆశ్రమములచేతను, వేదములచేతను, యజ్ఞములచేతను, సాంఖ్యజ్ఞానముచేతను, ప్రతములచేతను, నియమపూర్వకములయిన వివిధతపస్సులచేతను, నానావిధములయిన దానములచేతను, ఆయాత్మస్వరూపమును పొందఁజాలరు. జ్ఞానులుమాత్రమే స్వయముగా ఆత్మనుపొందుదురు.

౭. శ్లో. త్రయీధర్మ మధర్తార్థం కిం పాకఫలసంనిభమ్,
నాస్తి తాత సుఖం కించి దత్ర దుఃఖశతాకులే,
తస్మాన్తోక్షాయ యతతా కథం సేవ్యామయీత్రయీ,
అజ్ఞానపాశబద్ధత్వా దముక్తః పురుషస్సృజతః

జ్ఞానాత్మస్య నివృత్తిస్సాన్య త్ప్రకాశాత్తమసో యథా,
తస్మాత్ జ్ఞానేన ముక్తిస్సాన్య దజ్ఞానస్య పరిక్షయాత్.

అర్థ. మోక్షము నభిలషించువానికి వేదప్రతిపాదితమగు కర్తవ్యమర్థము ముష్టిపండువంటిది. కర్తవ్యమర్థలభ్య మగుసంసారము అనేకవిధదుఃఖసమన్వితము. ఇందు సుఖములేశమయినను లేదు. కనుక నేను వేదప్రతిపాదితమగు కర్తవ్యమర్థము నాశ్రయింపఁజాలను. అజ్ఞాన పాశబద్ధుఁడగు పురుషుఁడు బద్ధుఁడేగాని ముక్తుఁడు కాఁజాలఁడు ఆ యజ్ఞానపాశనివృత్తి ప్రకాశమువలన చీకటి నశించునటుల జ్ఞానముచేతనే నశించును. కనుక జ్ఞానముచేత అజ్ఞానము నశింపఁగానే ముక్తి కలుగును.

౮ ప్రతాని దానాని తపాన్సి యజ్ఞాః
సశ్యం చ తీర్థాశ్రమ కర్తవ్యయాగాః,
స్వర్గార్థ సేవాశుభ మధ్రువంచ
జ్ఞానంధ్రువం శాంతికరం మహార్థమ్

అర్థ. ప్రజములు, దానములు, తపస్సులు, యజ్ఞములు, సత్యము, పుణ్యతీర్థములు, ఆశ్రమములు, కర్తవ్యసంస్థానములు. ఇవన్నియు స్వర్గాదిపుణ్యలొక ప్రదములు ఇవి అశుభములు, అధ్రువములు, జ్ఞానమొక్కటియే శాశ్వతమయినది, మోక్షప్రదము.

౯ యజ్ఞైర్దేవశ్చ మాహ్నోతి తపోభి ర్భ్రహ్మణః పదమ్,
దానేనవివిధాన్భోగా జ్ఞానాన్తోక్షమవాప్నుయాత్.

అర్థ. యజ్ఞానుష్ఠానముచేత దేవత్యమును పొందును. తపోఽనుష్ఠానముచేత బ్రహ్మలోకమును పొందును. సత్త్వాత్మదానముచేత వివిధభోగములను పొందును. జ్ఞానముచేత మోక్షమును పొందును.

౧౦. ధర్మరజ్జ్వ ప్రజేదూర్ధ్వం పాపరజ్జ్వప్రజే దధః,
ద్వయం జ్ఞానాసినా భిత్వా విదేహ శ్శాంతి మృచ్ఛతి.

అర్థ. ధర్మపాశముచేత స్వర్గాద్యుద్ధర్మములు లభించును పాపపాశముచేత నరకాద్యుద్ధర్మములు కలుగును. ఈపుణ్యపాపములురెంటిని జ్ఞానమున భగ్గముచేత ఛేదించినవాడు జన్మమరణరహితుడయి శాంతిని మోక్షమును పొందును.

౧౧ శృజ ధర్మ మధర్మం చ ఉభే సత్యానృతే త్యజ,
ఉభే సత్యానృతే శృక్వా యేన శృజసి తత్త్యజ

తా. ధర్మాధర్మములను, సత్యానృతములను వదలుము. ధర్మాధర్మములను సత్యానృతములను వదలిన విదవ దేనిచేత వానిని వదలుచున్నాడవో దానిని వదలుము.

ఇట్లు శ్రుతిస్మృతివిరోధ మగుటచేత మోక్షము కర్మచేత సిద్ధించుననుట ప్రామాణికము కాదు

యైతివిరోధమెట్లనగా — మోక్షము కర్మముచేత కర్మసాధ్యమగు నెడల చతుర్విధక్రియాంతర్యుతమయి “యత్క్రతంకతదనిత్యం = ఏది చేయబడుచున్నదో అది అనిత్యము” అను న్యాయముననుసరించి కర్మసాధ్యమయినది అనిత్యమని యొకసిద్ధమయియుండుటచేత కర్మసాధ్యమయిన మోక్షముకూడ అనిత్యమగును. మోక్షము నిత్యమనువిషయమును సర్వవాదులంగీకరించుటచేత కర్మసాధ్యమొన్నటికిని కాజాలదు. ఇదియునుగాక ఆచార్యార్హస్యప్రకరణమునందు —

శ్రు ప్రజా మను ప్రజాయనే తదుతేమర్త్యామృతమ్
తై బ్ర ౧ ౫ ౫.

అర్థ. ప్రజల ననుసరించి పుట్టుచున్నాడవు. అదియే నీకు అమృతము.

‘అక్షయ్యం హవై చాతుర్తాస్యయాజిన సుకృతం భవతి’

అను శ్రుతియందు చెప్పబడిన ‘సుకృత’ శబ్దమునకు కర్మయని అర్థముకాని మోక్షమని యర్థములే గు.

ప్రశ్న:—అట్లయితే కర్మలవలన స్వర్గాదిపుణ్యలోక ప్రాప్తియు, దేవత్వాదికమును కలుగును కావున కర్మ బంధనమునకే గదా హేతువు

సమా:—సత్యము, కర్మ స్వయముగా బంధనహేతువే, శ్రుతిస్త్రుతులున్నా ఇట్లే చెప్పుచున్నవి:—

౧ శ్రు కర్మణా పితృలోకః

అర్థ. కర్మానుష్ఠానముచేత పితృలోకము కలుగును.

౨ శ్రు సర్వ ఏ తే పుణ్యలోకా భవంతి

అర్థ. వీరందఱు పుణ్యలోకముగలవారు అగుచున్నారు.

౩ శ్రు ఇష్టాపూర్తం మన్యమానా వరిష్ఠం నాన్యచ్ఛ్రీయో వేదయంతే ప్రమూఢాః, నాకస్య పృథ్వీతే సుకృతే లనుభూత్వేమం లోకం హీనతరం వా వి శంతి

అర్థ. ఇష్టాపూర్తములే శ్రేష్ఠములనికలంచి వానిని ఆచరించుచుండు నట్టిమూఢులు అంతకంటె వేఱగు శ్రేయోమార్గము నెఱుంగజాలరు. వారు స్వర్గాదిపుణ్యలోకములందు తత్తత్కర్మానుసారము లభించునట్టిఫలము ననుభవించితత్తత్కర్మఫలభోగావసానకాలమందు మఱిల యీమానవజన్మమునో, ఇంతకంటె నీచమయిన జన్మమునో పొందుదురు.

స్త్రుతులు

౧. ఏవం కర్తసు నిన్నేహ యేకేచి త్పారదర్శినః,
విద్యామయోఽయం పురుషో నతు కర్తమయః స్త్రుతః.

శ్వేతాశ్వత—2

అర్థ. ఎవ్వరు సంసారపారము నెఱుంగుదురో వారు కర్మాచరణమునం దు ప్రీతినిపొందుదు. పరమాత్మ విద్యామయుఁడుగాని కర్మమయుఁడుగాఁడు.

౨ ఏవం త్రయీధర్మ మనుప్రపన్నా గతాగతం కామ కామా లభంతే భగ F-౨౧

అర్థ. వేదవిహితమగు కర్మమార్గమును పొందినవారు గమనాగమన దూషమగు సంసారమార్గమును పొందుచున్నారు.

కాని యీకర్మనే ఫలాభిలాషబుద్ధి లేక నిష్కామబుద్ధితో నీశ్వరార్పణముగా నొనర్చినయెడల అంతరికరణశుద్ధియగును. అంతరికరణశుద్ధివలన జ్ఞానమేర్పడును జ్ఞానమువలన మోక్షము సిద్ధించును ఇటుల పరంపరగా మోక్షమునకు కర్మసాధనమగునుగాని సాక్షాత్తుగ కర్మయెన్నటికిన్నీ మోక్షమునకు సాధనము కాజాలదు

భగవద్గీతయందున్నా ఇట్లే చెప్పబడియున్నది:—

శ్లో బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్తాణి సంగం త్యక్త్వా కరోతియః,
లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్రమివాంభసా

భగ. ౫-౧౦.

కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలైరింద్రియైరపి,
యోగినః కర్మకుర్వంతి సంగం త్యక్త్వాఽత్యశుద్ధయే.
భగ ౫-౧౧

అర్థ. ఎవ్వఁడు కర్మలను బ్రహ్మార్పణమొనర్చి ఆసక్తినివిడిచి వానిననుష్ఠించుచుండునో అట్టివాఁడు తామరాకును నీళ్లు అంటనటుల పాపములచేత స్పృశింపబడఁడు. ౧౦. కర్మయోగులగువారలు చిత్తశుద్ధినిపొంది ఫలాసక్తి విరహితులయి శరీరముచేతను బుద్ధిచేతను మనస్సుచేతను మమత్వకూన్యములయిన యింద్రియములచేతను కర్మల నొనర్చుచున్నారు.

శ్లో యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్ఞహోషి దదాసి యత్,
యత్తవస్యసి కాంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమ్.

భగ. F-౨౭.

శుభాశుభఫలై రేవం మోక్ష్యసే కర్తవ్యంబధనైః,
సన్న్యాసయోగయక్తాత్మా విముక్తో మాముపైష్యసి
భగ. F-౨౮.

అర్థ. ఓయిఅర్జునా! నీ వేదనినిచేయుచున్నాడవో, దేనినిభుజించు
చున్నావో, దేనిని హోమముచేయుచున్నావో, దేనిని ఇచ్చుచున్నావో,
ఏతఃముసల్పుచున్నావో దానినంతయు నాకు సమర్పణముచేయుము. ౨౭.
నీవీరీతిగనొనర్చినయెడల కర్తవ్యసంబంధములగు శుభాశుభఫలములు రెంటి
నుండి వదలఁబడుచున్నాడవు. ఇటుల సన్న్యాసయోగముతో కూడుకొన్న
చిత్తముగలవాడవయి ముక్తుడవయి నన్ను చేరెదవు.

పాపములు నశించినగాని మోక్షము లభించదనియు,
కర్తాచరణముచేత పాపములు నశించుననియు, పాపములు
నశించినపిదప జ్ఞానోత్పత్తియై మోక్షము లభించుననియు
విష్ణుధర్మోత్తరము నందిట్లు క్రమము తెలుపఁబడియున్నది:—

శ్లో. అనూచాన స్తతో యజ్ఞా కర్తవ్యాసీ తతః పరమ్,
తతో జ్ఞానిత్వమభ్యేతి యోగీముక్తిం క్రమాలభేత్.
అనేకజన్త సంసారచితే పాపసముచ్చయే,
నాక్షీణే జాయతే పుంసాం గోవిందాభిముఖి మతిః
జన్తాంతరసహస్రేషు తపోజ్ఞానసమాధిభిః,
నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణేభక్తిః ప్రజాయతే.
పాపకర్తాశయో హ్యత్ర మహాముక్తి విరోధకృత్,
తస్మై శమనే యత్నః కార్య స్సంసారభీరుణా,

సువర్ణాదిమహాదాన పుణ్యతీర్థావగాహనైః
 శారీరైశ్చమహాక్షేణైః శాస్త్రోక్తైస్తచ్చమో భవేత్,
 దేవతాస్తుతిసచ్చాస్త్రశ్రవణైః పుణ్యదర్శనైః
 గురుశుశ్రూషణైశ్చైవ పాపబంధః ప్రశామ్యతి.

అర్థ. జనుఁడు సాంగముగ వేదమును చదివి తరువాత యజ్ఞయాగాది కర్మల నాచరింపవలయును. తరువాత కర్మసన్న్యాసమొనర్చి జ్ఞానికావలయును. జ్ఞానియయినదప యోగియై క్రమముగా ముక్తినిపొందవలయును. అనేకజన్మలుగల సంసారమునందు సంపాదించి కూడఁబెట్టియున్న పాపరాశి నశించినఁగాని మానవులకు భగవంతునియం దభిరుచి యేర్పడదు. వేలకొలదిగా గతించిన జన్మాంతరములందొనర్చిన తపోజ్ఞానసమాధులచేత నశించిన పాపసముదాయముగలవారలకే శ్రీకృష్ణనియందు భక్తియేర్పడును. పాపకర్మలుకలిగియుండుట ముక్తికి విరోధము సంసారమునుగాంచి భయంపడువాఁడు కర్మనాశనమునందే ప్రయత్నించవలయును. గోభూహిరణ్యాదిమహాదానములచేతను, గంగాది మహాపుణ్యనగీస్నానములచేతను, శాస్త్రోక్తములగు కృచ్ఛాచంద్రాయణాదివ్రతానుష్ఠానమువలన కరిగెడి శరీరక్షేమముచేతను, దేవతాస్తుతులచేతను, సచ్చాస్త్రశ్రవణములచేతను, పుణ్యాత్ముల సందర్శనముచేతను, గురుశుశ్రూషచేతను, అనేకజన్మారితమగు పాప సముదాయము నశించును.

యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి 3-వ అధ్యాయము యతిప్రకరణమునందున్నా, చిత్తశుద్ధి, తత్పాధనము లిట్లు చెప్పఁబడియున్నవి:—

శ్లో కర్తవ్యాఽఽశయశుద్ధిస్తు భిక్షుకేణ విశేషతః,
 జ్ఞానోత్పత్తి నిమిత్తత్వాత్ స్వతంత్రీకరణాయచ ౬౦
 మలినో హి యథాఽఽదర్శో రూపాలోకస్య నక్షమః,

తథాఽవిపక్వకరణ ఆత్మజ్ఞానస్య న క్షమః. ౧౪౦
 ఆచార్యోపాసనం వేదశాస్త్రార్థస్య వివేకితా,
 తత్కర్తృణా మనుష్ఠానం సంగ స్సద్భిర్గిర శ్శుభాః ౧౪౧
 స్త్రాస్త్రాలోకాలంభవిగమః సర్వభూతాత్మ దర్శనమ్,
 త్యాగః పరిగ్రహణాంచ జీర్ణ కాషాయధారణమ్ ౧౪౨
 విషయేంద్రియసంరోధః తంద్రాఽలస్యవివర్జనమ్,
 శరీరపరిసౌఖ్యానం ప్రవృత్తిష్వధమేక్షణమ్ ౧౪౩
 నీరజస్తమతా సత్వశుద్ధిర్నిస్పృహతా శమః,
 ఏతైరుపాయై స్సంశుద్ధః సత్వయోగ్యమృతీభవేత్
 యతో వేదాః పురాణాని విద్యోపనిషదస్తథా,
 శ్లోకాస్సూత్రాణిభాష్యాణియచ్చాన్యద్వాన్త్యయంకవచిత్.
 వేదానువచనం యజ్ఞో బ్రహ్మచర్యం తపోదమః,
 శ్రద్ధోపవాసః స్వాతంత్ర్య మాత్మనో జ్ఞానహేతవః.

అర్థ. జ్ఞానోత్పత్తికి కారణమగుటచేత అంతఃకరణమును స్వాధీనము చేసికొనుటకు భిక్షుకుడగువాఁడు విశేషముగా ప్రయత్నించవలయును. మఱినముగల అద్దము రూపమునుచూచుటకు ఎటుల అనర్హమగుచున్నదో అదేవిధముగా పరిపక్వాంతఃకరణరహితుఁడు ఆత్మజ్ఞానమునకు అనర్హుఁడగుచున్నాఁడు. ఆచార్య సేవ, వేదశాస్త్రార్థపరిజ్ఞానము, సత్కర్తృనుష్ఠానము, సత్పురుషసహవాసము, శుభవాక్కులను వలుకుట, స్త్రీలయొక్క దర్శన స్పర్శనాదులులేక యుండుట, సర్వభూతములందు ఆత్మను సందర్శించుట, పరిగ్రహత్యాగము, జీర్ణ కాషాయవస్త్రమునుధరించుట, విషయేంద్రియనిరోధనము, తొందరపాటు, ఆలస్యములేకయుండుట, శరీరతత్త్వపరిగణనము, కర్మలయం దధమద్భుష్టి, రజస్తమోగుణములను వదలుట, సత్వశుద్ధి, నిస్పృ

హత్వము, శమము - ఈవిధములగు ఈ పాపములచేత పరిశుద్ధుడయిన జనుడు సత్వగుణాధిక్యమునుపొంది విముక్తుడగును. వేదములు, పురాణములు, ఉపనిషత్తులు, శ్లోకములు, సూత్రములు, భాష్యములు మున్నగువాఙ్మయమంతయున్నా; వేదాధ్యయనము, యజ్ఞాచరణము, బ్రహ్మచర్యము, దమము, తపస్సు, శ్రద్ధ - అనగా ఆస్తిక్యబుద్ధి, ఉపవాసము-అనగా గురూపాస్తి, స్వాతంత్ర్యము-అనగా జితేంద్రియత్వము మొదలగునవి అన్నియు ఆత్మజ్ఞానమునకు కారణభూతములు.

ఆధర్వణమునందున్నా పాపక్షయానంతరమే జ్ఞానోత్పత్తియని యిట్లు చెప్పబడినది:—

౧ శ్రు జన్తాంతర సహస్రేషు యదా క్షీణాస్తు క్విషాః,
తదా పశ్యంతి యోగేన సంసారోచ్ఛేదనం మహత్.

అర్థ. వేలకొలది జన్మలనెత్తినతర్వాత కర్మానుభవపాపపరిహారాద్యుపాయములచేత పాపము లెప్పుడు నశించునో అప్పుడే సంసారోచ్ఛేదనరూపమగు జ్ఞానమును ఈ పాపముచేత నెఱుంగును.

౨ శ్రు యస్మి న్విశుద్ధే విరజేచచిత్తే య ఆత్మవత్పశ్యంతి
యతయః క్షీణదోషాః.

అర్థ. మనస్సుపాపవిరహితమయి విశుద్ధమయినదగుచుండగా నశించిన పాపముగలవారలయి ఆత్మను గాంచుచున్నారు.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు యజ్ఞాదికర్మలు వివిదిషాహేతు భూతములని యిట్లు చెప్పబడియున్నది:—

శ్రు. తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి
యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేన

అర్థ. ఆపరమాత్మను యజ్ఞము చేతను దానము చేతను నశించనితపస్సు చేతను బ్రాహ్మణులగువారలు తెలిసికొనుటకు ప్రయత్నించుచున్నారు.

పూర్వపక్షము.

౧ శ్రు విద్యాంచావిద్యాంచ యస్తద్వేదోభయంసహ,
అర్థ. విద్యను, అవిద్యను - యీరెంటిని ఎవ్వఁడెఱుఁగునో వాఁడు ముక్తుఁ డగును.

౨ శ్రు తపోవిద్యాచ విప్రస్య నై శ్శ్రేయసకరం పరమ్
అర్థ. తపస్సు, విద్య-యీ రెండిన్ను బ్రాహ్మణునకు మోక్షార్థములగు పరమసాధనములు.

అను మొదలగు శ్రుతులు కర్తవ్యవలనకూడ అమృత త్వము—మోక్షము లభించుచున్నదని చెప్పుచున్నవిగదా.

పూర్వపక్షనిరాకరణము

జ్ఞానమునకు కావలసిన చిత్తగతదోషములను తొలఁ గించుట మూలముగా జ్ఞానమునకు సాధనము అగుటచేత కర్త పరంపరగా మోక్షసాధనముగాని సాక్షాత్తుగా కర్త మోక్షసాధనము కాఁజాలదు

‘విద్యాంచా విద్యాంచ; తపోవిద్యాచ విప్రస్య’ అను మంత్రములయొక్క అభిప్రాయము జ్ఞానప్రతిబంధకచిత్తగత దోషనిరాకరణద్వారా పరంపరగా మోక్షసాధనమనియేగాని సాక్షాత్తుగా మోక్షసాధనమనిగాదు ఏలయనఁగా; ఆమంత్ర మునందే వాక్యశేషమునం దీయర్థమిట్లే ప్రతిపాదించబడి యున్నది

శ్లో తపసా కిల్బిషం హంతి విద్యయాఽమృతమశ్ను తే,
అవిద్యయామృత్యుం తీర్త్వావిద్యయాఽమృతమశ్ను తే.

అనఁగా వాక్యశేషమునందు కర్తానుష్ఠానము కల్తషక్షయ
హేతువనియు, విద్యయనఁగాజ్ఞానము అమృతత్వమునకు—
మోక్షమునకు హేతువనియు తెలుపఁబడినది కొన్నిమంత్రము
లందు కర్తాచరణమువలన చిత్తశుద్ధికలుగునని చెప్పఁబడక
పోయినను శాఖాంతరోపసంహారన్యాయముచేత సర్వత్ర
అట్టి యర్థమునే పరిగ్రహించవలయును

పూర్వపక్షము.

శ్రు 'కుర్వన్నే వేహ కర్తాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ం సమాః'
అనుశ్రుతి యావజ్జీవము కర్తననుష్ఠించవలయునని విధించు
చుండఁగా కర్తాభావరూపమగు విద్య మోక్షమునకు కారణ
మెట్లు కాఁగలదు?

పూర్వపక్షనిరాకరణము

ఈనియమము కర్తాధికారి యగువానికేఁగాని, కర్తకు
అనధికారియు అనియోజ్యుడగు అగు బ్రహ్మవేత్తను నిర్బం
ధింపఁజాలదు విద్వాంసునకు కర్తాచరణనిర్బంధము లేదను
విషయమును శ్రుతు లిట్లు దెలుపుచున్నవి:—

౧ శ్రు నైతద్విద్వాన్మషిణావిధేయో న రుధ్యతే విధినా
శబ్దచారః

అర్థ. బ్రహ్మజ్ఞానియగు వానివిషయమై వేదము 'ఈపనినిచేయుము'
అని విధింపఁజాలదు.—వేదముయొక్కవిధి అతనిని నిరోధింపఁజాలదు.

౨ శ్రు ఏతద్ధస్త వైతత్పుర్యే విద్వాంసో అగ్నిహోత్రం
నజాహవాంచక్రిరే

అర్థ. పూర్వులయిన బ్రహ్మవేత్తలు అగ్నిహోత్రమును చేయక పోయిరి.

౩ శ్రు ఏతం వైత మాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణాః పుత్రే
షణాయాశ్చ విత్తేషణాయాశ్చ లోకేషణాయాశ్చ
వ్యతాయాథ భిక్షాచర్యంచరంతి

అర్థ. బ్రహ్మవేత్తలగు వారలీ యాత్మ నెఱింగినవారలయి దారేషణ, భనేషణ, పుత్రేషణలను వదిలి గృహమునువదిలి భిక్షాచర్యమును ఆచరించుచున్నారు. అనగా నన్నాసాశ్రమమును స్వీకరించుచున్నారు.

౪ శ్రు ఏతద్ధస్త వైత ద్విద్వాంస ఆహు ఋషయః కావ
షేయాః కిమర్థా వయమధ్యేష్యామో కిమర్థా వయం
యత్యామహే సబ్రాహ్మణః కేన స్యాద్యేనస్యాత్తేనే
దృశవేతి

అర్థ. ప్రసిద్ధమగు నియాత్మతత్త్వము నెఱింగిన కావషేయులను మహర్షులిట్లనిరి. 'మనమెందులకు వేదాధ్యయనమును చేయుచున్నారము? మనమెందులకు యాగాదుల నొనర్చుచున్నారము?'

స్తోతి

౧ యస్త్వాత్మరతి రేవస్యాదాత్మతృప్తశ్చ మానవః,
ఆత్మన్యేవచ సంతుష్టః ప్రసక్తకార్యం నవిద్యతే
భగ. 3-౧౭.

నైవ తస్య కృతేనార్థో నాకృతేనేహ కశ్చన,
నచాస్యసర్వభూతేషుకశ్చిదర్థవ్యపాశ్రయః భగ. 3-౧౮.

అర్థ. ఎవ్వఁడు ఆత్మచేతనే సంతోషించువాఁడును, ఆత్మచేతనే తృప్తుఁడయి యుండువాఁడును అగునో వానికి చేయఁదగిన కార్యమేమియు లేదు. ౧౭. అట్టి ఆత్మజ్ఞానికి ఎట్టికర్మనొనర్చినను ఫలములేదు. చేయనియెడల సంభవించెడి హానియున్ను లేదు. మఱియు వానికి సర్వభూతములయందున్న ఎట్టి ప్రయోజనముగాని లేదు.

జ్ఞానికి కర్తాచరణావశ్యకత్వములేదను విషయమును లింగపురాణము కాలకూటోపాఖ్యానమునందు పరమేశ్వరుఁ డిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు:—

శ్లో జ్ఞానేనై తేన విప్రస్య త్యక్తసంగస్య దేహినః,
కర్తవ్యం నాస్తి విప్రేంద్రాః అస్తిచేత్తత్త్వవిన్నచ
ఇహలోకే పరచైవ కర్తవ్యం తస్యనాస్తివై,
జీవన్ముక్తో యతస్తుస్యా బ్రహ్మవిత్పరమార్థతః
జ్ఞానాభ్యాసరతోనిత్యం విరక్తో బ్రహ్మవిత్స్వయమ్,
కర్తవ్యభావముత్సృజ్య జ్ఞానమేవాధిగచ్ఛతి
వర్ణాశ్రమాభిమానీయః త్యక్త్వా జ్ఞానం ద్విజోత్తమాః,
అన్యత్ర రమతేమూఢః సోఽజ్ఞానీ నాత్ర సంశయః
క్రోధోభయంతథాలోభో మోహోభేదోమదస్తమః,
ధర్మాధర్మాచతేషాంహి తద్వశాచ్ఛతనుగ్రహః
శరీరసతివైక్లేశః సోఽవిద్యాం సంత్యజేత్తతః,
అవిద్యాం విద్యయా హిత్యాస్థితస్త్వైవేహయోగినః.
క్రోధాద్యానాశమాయాంతి ధర్మాధర్మాచ నశ్యతః,
తత్త్వయాచ్ఛశరీరేణ న పునః సంప్రయుజ్యతే
స ఏవముక్త స్సంసారాద్ధుఃఖిత్రయవివర్జితః

అర్థ. ఓ బ్రహ్మణోత్తములారా ! ఎదలఁబడినసంగముగల విద్వాంసుఁడగు బ్రహ్మణునకు చేయఁదగినది ఏమియులేదు. కర్తవ్యమే యున్నయెడల వాఁడు బ్రహ్మవేత్తకాఁజాలఁడు. బ్రహ్మవేత్తయగువాఁడు వాస్తవముగా జీవన్ముక్తుఁడు కావున వానికి ఇహపరలోకములందు కర్తవ్యమేమియునులేదు. ఎవ్వఁడు సర్వదా జ్ఞానాభ్యాససహితుఁడో వాఁడు స్వయముగా సర్వతత్వార్థవేత్తయై కర్మభావమునువిడిచి జ్ఞానమునుపొందుచున్నాఁడు. ఏ బ్రహ్మణుఁడు జ్ఞానముచువదలి ఐర్హ్యశ్రమాభిమానిమాత్రమే అగుచున్నాఁడో అట్టివాఁడు బ్రహ్మస్వరూపమునకు భిన్నమయినదానియందురమించును. వాఁడు మూఢుఁడు. వాఁడు అజ్ఞాని నిస్సంశయముగా క్రోధము, భయము, లోభము, మోహము, భేదదృష్టి, మదము, అజ్ఞానము, ధర్మాధర్మములుఁపీరిసంబంధముఁపల దేహప్రాప్తి, దేహప్రాప్త్యనంతరము సుఖదుఃఖములు కలుగుచుండును కావున జన్మజరాద్యనర్థములకు కారణమగు అవిద్యను విదలవలయును. జ్ఞానాభ్యాసముచేత అవిద్యను పోఁగొట్టుకొన్నయోగికే శ్రోధాదులున్నూ ధర్మాధర్మములున్నూ నశించును. ధర్మాధర్మములు నశించుటచేత మఱిల జన్మప్రాప్తి సంభవింపదు. అటుల జన్మరాహిత్యమును పొందినవాఁడే ముక్తుఁడు. వానికి అధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆధిదైవికతాపత్రయము నశించును.

జ్ఞానికి కర్తచరణావశ్యకత లేదని శివధర్మోత్తరమునందు ఇట్లు చెప్పబడియున్నది:—

శ్లో జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్యయోగినః,
నైవాస్తికించిత్కర్తవ్య మస్తిచేన్న సతత్త్వనితే
లోకద్వయేఽపకర్తవ్యం కించిదస్య నవిద్యతే,
ఇహైవ స విముక్తస్సాస్య త్సంపూర్ణస్సమదర్శనః.

అర్థ. బ్రహ్మజ్ఞానామృతాస్వాదనమువలన సంకృప్తుఁడయి యుండుట చేత కృతకృత్యుఁడయిన విద్వాంసునకు చేయవలసినపని కొంచెమైననులేదు.

అటులగాక వాడుచేయఁదగినది అవశేషించియున్నయెడల వాడు తత్త్వ వేత్తయేకాఁజాలఁడు. ఇట్టిబ్రహ్మవేత్తకు ఇహపరలోకములు రెంటియందున్నా కర్తవ్యమేమియులేదు. అతఁ డీలోకమునందే ముక్తుఁడగును. అతఁడు సమ దర్శనుఁడును సంపూర్ణుఁడును అగుచున్నాఁడు.

విద్వాంసునకు కర్తాచరణాచర్యకర్తవ్యము లేదు కావున ‘కుర్వన్నే వేహకర్తాణి’ మున్నగు శ్రుతివాక్యములు విద్యావంతుఁడుకాని వానికేయని సిద్ధాంతము మఱియు ‘కుర్వన్నే వేహకర్తాణి’ మున్నగు శ్రుతివాక్యములు మఱియొక విశేషమునుకూడ బోధించుచున్నవి అది ఏమనఁగా; విద్యా వంతుఁడగువాడు అతని యభిప్రాయానుసారము వర్ణాశ్రమోచిత కర్మల నొనర్చుచున్నను అతనికి తత్కర్మ లేపము అంటఁ జాలదని విద్యామాహాత్మ్యము ప్రశంసింపఁబడినది ఎట్లనఁగా; ఆదియందు ‘ఈశావాస్యమిదగ్గంసర్వం’ (ఈజగమంతయు ఈశ్వరునిచేత వ్యాప్తమయినది) అని ప్రారంభించి ‘తేనత్యక్తేన భుంజీథాః’ అని ప్రసిద్ధమగు సన్న్యాసముచేత ఆత్మసందర్శనము చేసికొనవలయునని చెప్పఁబడినది. వేదముకూడ బ్రహ్మ వేత్తను కర్మను త్యాగముచేయుమనిగాని ఆచరింపుమనిగాని విధించుటకు భయంపడినదై కర్మలనుచేయుమనిగాని చేయ వద్దనిగాని ఏమియు చెప్పలేదు. “కుర్వన్నే వేహకర్తాణి జిజీ విషేచ్ఛతగ్గంసమాః” అను శ్రుతియొక్క తాత్పర్యమిట్లని గ్రహించుఁడు:— ఇహలోకమునం దాచరించవలసిన కర్మజాతమును విద్వాంసుఁ డగువాడున్నా యావజ్జీవమొనర్చ వచ్చును అట్టికర్తాచరణమువలన స్వర్గఫలజన్మాదిబంధనములు కలుగునని కర్తాచరణమునుమాని ఊరకకూర్చుండి

యుండ నక్కరలేదు బ్రహ్మవేత్తయగువాడు ఉచితకర్మల నొనర్చుచున్నను వానికి సంసారస్రాప్తిగాని, స్వరూపప్రచ్యుతిగాని పుణ్యాదినిమిత్తకమగు స్వర్గఫలస్రాప్తిగాని కలుగజాలదు. లేక కర్మానుష్ఠానానంతరకాలమునందు సంభవించునట్టి జన్మాదిస్రాప్తిగాని కలుగజాలదు ఏలయనఁగా; బ్రహ్మవేత్తకు ఫలాసంగబుద్ధి లేదు కావున వానిని యీకర్మాచరణము అంటఁజాలదు. ఈవిషయమునే ప్రతిపాదించు మఱికొన్ని శ్రుతిస్తోత్రముల నిట సుదహరించుచున్నారము:—

౧. శ్రు నలిప్యతే కర్మణా పాపకేన

అర్థ. (పుణ్య) పాపాత్మకమగు కర్మచేత బ్రహ్మవేత్త తాఁకఁబడఁడు.

౨ శ్రు ఏవం విది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే

అర్థ. బ్రహ్మస్వరూపము నెఱింగినవానియందు పాపకర్మము చేరఁజాలదు.

౩ శ్రు నైనం కృతాక్రితే తపఃః

అర్థ. బ్రహ్మవేత్తకు కర్మాకర్మలు బాధింపఁజాలవు.

౪ శ్రు ఏవం హస్య సర్వే పాప్తాన, ప్రదూయంతే

అర్థ. ఇట్లు బ్రహ్మవేత్తయొక్క పాపములన్నియు పరితాపమును పొందుచున్నవి.

లింగపురాణమునందు:—

శ్లో. జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మసా త్కురుతే తథా,

జ్ఞానిన స్సర్వకర్మాణి జీర్యంతే నాత్ర సంశయః

క్రీడ న్మపి నలిప్యేత పాపైర్నానావిధైరపి

అర్థ. జ్ఞానాన్ని సకలకర్మలను భస్మీ భూతము నొనర్చుచున్నది. జ్ఞాని యొక్క సకలకర్మలు జీర్ణించి పోవుచున్నవి. ఈవిషయమై సందేహమక్కర లేదు. బ్రహ్మవేత్త నానావిధపాపకర్మలతో క్రీడించుచున్నను ఆపాపకర్మల చేత తాంకబడడు.

ఈవిషయము శివధర్మోత్తరమునందున్నా చెప్పబడినది:—

శ్లో తస్మాత్ జ్ఞానాసినా తూర్ణ మశేషం కర్మబంధనమ్,
కామాకామకృతం భిత్వా శుద్ధశాస్త్రనితిష్ఠతి
యథావహ్నిర్మహాదీప్తః శుష్కమార్ద్రంచనిర్దహేత్,
తథా శుభాశుభం కర్మ జ్ఞానాగ్నిర్దహతే ఊణాత్
పద్మపత్రం యథాతోయైః స్వస్థై రపి నలిప్యతే,
శబ్దాదివిషయాంభోభిః తద్వత్ జ్ఞానీ న లిప్యతే.
యద్వన్తంత్రబలోపేతః క్రీడన్ సరైర్నదృశ్యతే,
క్రీడన్తపి నలిప్యేత తద్వపిన్ద్రియపన్నయైః
మంత్రైషధిబలైర్యద్వజ్జీర్యతే భక్షితం విషమ్,
తద్వత్సర్వాణి పాపాని జీర్యంతే జ్ఞానినఃఊణాత్.

అర్థ. విద్వాంసుడగువాడు కామాకామకృతమగు సకల కర్మబంధమును జ్ఞానాన్ని చేత ఛేదించినవాడయి పరిశుద్ధుడయి ఆత్మయందుంటున్నాడు. బాగుగా మండుచున్న అన్ని ఎండినట్టి కట్టెలను, పచ్చికట్టెలను ఎట్లు దహించుచున్నదో అదేవిధముగా జ్ఞానాన్ని శుభాశుభరూపకర్మజాతమును ఊణములో దహించివేయును. సరోవరమునందుండు తామరాకు తానున్న సరోవరమునందున్న ఉదకములచేతనుకూడా ఎట్లు తాంకబడదో అట్లే జ్ఞాని యున్నా శబ్దాదివిషయములను నీటిచేత తాంకబడడు. సర్వవిషయకమంత్ర

కాస్త్రము నెఱింగినవిషవైద్యుఁడు మహాసర్పములతోడ నాడుచున్నను తన్నంత్రబలముచేత ఆసర్పములచేత ఎట్లు కరువఁబడఁడో అదేవిధముగా జ్ఞానియగు వాఁడు ఇంద్రియములను పాములతోడఁబడుచున్నను ఆయింద్రియములకు లోనుఁగఁగఁజాలఁడు. మంత్రైషధిబలముచేత భక్షితమగు విషమెట్లు జీర్ణించునో అట్లే జ్ఞానియొనర్చిన పుణ్యపాపకర్మలన్నియు క్షణకాలములో నశించిపోవును.

బ్రహ్మసూత్రములందును ఈయభిప్రాయమే ప్రతిపాదించఁబడినది:—

సూ. పురుషార్థోఽతశ్చబ్దాదితి బాదరాయణః

బ్రహ్మసూత్రం 3-౪-౧

అనుసూత్రమునందు జ్ఞానమే పరమపురుషార్థమునకు హేతుభూతమని నిర్ణయించఁబడినది

సూ. శేషత్వా త్పురుషార్థవాదో యథాఽన్యేష్యతి

బ్రహ్మసూత్రం. 3-౪-౨.

మున్నగు ౬ సూత్రములచేత విర్యకర్త శేషమని చెప్పనట్టి పూర్వమీమాంసకుల యభిప్రాయమును అనువదించి—

సూ. అధిరోపదేశాత్తు బాదరాయణవైవం తద్దర్శనాత్.

బ్రహ్మసూత్రం 3-౪-౩.

మున్నగు ౧౦ సూత్రములచేత జ్ఞానము కర్త శేషము గాదనియు, స్వతంత్రమనియు, బ్రహ్మచర్యమునుండియే విద్యాగ్రహణము చేయవచ్చుననియు, ఋణత్రయమును తీర్చనివారలున్నూ, తీర్చినవారలున్నూ, అను వివక్షలేదనియు నిర్ణయించఁబడినది. క్రియాకారకఫలలక్షణమగు కర్తాధికారము అవి

ద్యావద్విషయమనియు, స్వరూపదర్శనము క్రియాకారకఫల
లక్షణముగు ప్రపంచమునకు ఉపమర్దకరమనియు, కావున రెండు
న్ను భిన్నప్రకరణములనియు, భిన్న కార్యములనియు వీనికి
పరస్పరవికల్పముగాని సముచ్ఛయముగాని లేదనియు నిర్ణయిం
పబడినది

సూ అతఏవచాగ్నింధనాద్యపేతౌ బ్ర 3-౪-౨౫

అను సూత్రమునందు విద్యయే పరమపురుషార్థమని నిర్ణయిం
చుచు అధికరణార్థ ముపసంహరింపబడినది అట్లయినయెడల
ఆశ్రమోచితకర్తృచరణము అనావశ్యకమే యని సిద్ధించుచుం
డఁగా జ్ఞానోత్పత్తియయినపిదప ఆశ్రమోచితకర్తృము జ్ఞాన
మునకు అనావశ్యకమనియు, జ్ఞానోత్పత్తికి మాత్రము ఆవ
శ్యకమనియు—

సూ సర్వాపేతౌచయజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్ బ్ర 3-౪-౨౬
అను సూత్రముచేత సిద్ధాంతీకరింపబడినది 'తమేతం వేదా
నువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంత యజ్ఞేనదానేన తపసానాశ
కేన' అనుశ్రుతియే పైనిర్ణయమున కాధారము ఇదేవిధ
ముగా —

సూ నావిశేషాత్. బ్ర 3-౪-౧౩.

„ స్తూయతేనుమతిర్వా బ్ర 3-౪-౧౪.

అను సూత్రద్వయము నుదహరించుచు ఆసూత్రములందు
'కుర్వన్నే వేహకర్తాణి' అను శ్రుతిని విద్యద్విషయముగ విద్యా
స్తుతిపరముగ నంగీకరించిరి. అనఁగా విద్వాంసుడగువాఁడు
యావజ్జీవము కర్తను ఆచరించుచున్నను, శ్రు. నకర్తలిప్యతే

నరే (ఈశా ౨) అను మంత్రప్రమాణానుసారము విద్వాంసునకు కర్తృత్వము లేదని విద్యాస్తుతిపరముగ పైవిషయమును నిర్ణయించిరి

పైనఁజెప్పినవిధముగ శ్రుతిస్మృతిపురాణా బ్రహ్మసూత్రాది సర్వప్రమాణగుంధసముదాయము జ్ఞానమే మోక్షసాధనమని అంగీకరించుచుండుటచేత ఉపనిషదారంభము అత్యావశ్యకమే యగుచున్నది

పూర్వ పక్షము.

జీవునకు బంధమునుండి మిథ్యాభూతము ఈబంధము జ్ఞానముతో నివర్తించుటకు జ్ఞానమువలన అమృతత్వము రావచ్చును ఇది ఇట్లులేదు అనగా బంధమునకు మిథ్యాత్వము లేదగుట వలననే అనగా బంధముగనెబడుచుండుటవల్లనున్న, బంధమునకు బంధలేకపోవుటవల్లనున్న, అశ్లేకు యుష్మదాది స్వరూపములగు ఖము అనుటయందు సాదృశ్యాదులు లేకపోవుటవల్లనున్న, అధ్యాస అసంభవము అగుటవల్లనున్న మిథ్యాత్వములేదు

సమాధానము.

ప్రాప్తియనునది ఉన్నంతమాత్రముచేత బంధమునకు సత్యత్వము చెప్పటకు నీలులేదు ప్రాప్తియనునది సత్యత్వమిథ్యాత్వములు రెం కిన్నీ సమానమే, బాధలేనంతమాత్రముచేత సత్యమని చెప్పట యుక్తముకాదు విధిముఖమువల్లనున్న కారణముఖమువల్లనున్న దానికి బాధకలుగు

చున్నది కావున సత్యత్వములేదు శ్రుతి ప్రపంచము మిథ్య
యనియు మాయయే కారణముగాఁగలదనియు ఇట్లు చెప్పు
చున్నది:—

శ్రుతులు.

౧ న తు తద్వీయ మస్తి

అర్థ. ఆబ్రహ్మమునందు ద్వితీయము లేదు.

౨ ఏకత్వమ్.

అర్థ. ఒక్కటియే.

౩. నాస్తి ద్వైతం

అర్థ. ద్వైతములేదు.

౪ కుతోవిది తే వేద్యం నాస్తి

అర్థ. బ్రహ్మస్వరూపము తెలియఁబడినతరువాత తెలిసికొనవలసినది
లేదు.

౫ ఏకమేవాద్వితీయం.

అర్థ. ఒక్కటియే అద్వితీయము.

౬ వాచారంభణం వికారో నామధేయమ్

అర్థ. వికారము నామధేయము వాగ్వాప్యసారము మాత్రమే.

౭ ఏకమేవసత్.

అర్థ. ఒక్కటియే సద్రూపము.

౮ నేహ నానాస్తి కించన

అర్థ. కొంచెమైనను నానాత్వ మియాత్సయందు లేదు.

౯ ఏకదైవాచుప్రప్త్యమ్

అర్థ. ఒక్కవిధముగనే చూడవలయును.

౧౦ మాయాం తు ప్రకృతింవిద్యాత్.

అర్థ. మాయ యనఁగా ప్రకృతియని యెఱుంగవలయును.

౧౧ మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్

అర్థ. పరమేశ్వరుఁడు మాయతోఁగూడి స్రవించును సృజించుచున్నాఁడు.

౧౨ ఇంద్రో మాయాభిః పురుషాప ఈయతే.

అర్థ. పరమేశ్వరుఁడు మాయ వేర అనేకరూపములుగలవానివలె గనంబడుచున్నాఁడు.

స్తోత్రములు.

శ్లో అజోఽసి సన్నత్య చాత్తా భూతానామిశ్వరోఽపసఙ్గా,
ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సంసవామ్యాత్మమాయయా
భగ ౪-౬

అర్థ. నేను పుట్టుకలేనివాఁడను, అవికారుఁడను, అన్యయుఁడను అయినను భూతములకు నియామకుఁడనయినను నా ప్రకృతిని అవలంబించిన వాఁడనయి నామాయవలనే పుట్టుచున్నాఁడను.

శ్లో అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివచస్థితమ్ భగ. ౧౩-౧౭.

అర్థ. ఆ బ్రహ్మము అపరిచ్ఛిన్నమయ్యును ప్రాణికోట్లయందు పరిచ్ఛిన్నమయిన దానివలె నున్నది.

బ్రహ్మపురాణమునందు:—

శ్లో ధర్మాధర్మౌ జన్తమృత్యౌ సుఖదుఃఖేషు కల్పనా,

వర్ణాశ్రమాస్తథా వాసః స్వర్గోనరక ఏవచ
 పురుషస్య నసంత్యేతే పరమార్థస్యకుత్రచిత్,
 దృశ్యతే చ జగద్రూప మసత్యం సత్యవత్సృషా
 తోయవ స్తృగతృష్ణాతు యథా మరుమరీచికా.
 రావ్యవత్కింకసంభూతం కీసకం శుక్తిగోవచ
 సర్వప్రజ్జఖండశ్చ నిశాయాం వేత్తమధ్యగః,
 ఏకఏవేందు ర్ద్వో వ్యోమ్నీ తమిరాహతచయషః.
 ఆకాశస్య ఘనీభావో నీలత్వం స్నిగ్ధతాతథా,
 ఏకశ్చసూర్యోబహుథా జలాథా ఘన దృశ్యతే
 ఆభాతపరమాత్మానం సర్వోపాధిమసంస్థితః,
 ద్వైతబ్రాంతి రవిద్యాఖ్యా వికల్పనచతత్తథా
 పరస్యబంధాగారస్సస్య త్రైమామాత్మాభమానినాపః,
 ఆత్మభావనయా భ్రాంత్యా దేహం భావయత స్సదా
 అప్రజ్ఞై రాదిమధ్యాంతై ర్భ్రమభూతైఃప్రీతి స్సహ,
 జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తైస్తు ఛానితం విశ్వజైజనమ్.
 స్వమాయయాస్వమాత్మానం మోహయేద్ద్వైతరూపయా,
 గుహ్యగతం స్వమాత్మానం లభతే చ స్వయం హరిమ్.
 వ్యోమ్నీవజ్రానాం జ్వాలా కలంపో వివిధాకృతః,
 ఆభాత విష్ణో స్సృష్టిశ్చ స్వభావోద్వైతవిస్తరః
 శాంతే మనసి శాంతశ్చ ఘోర మూఢేచ తాదృశః,
 ఈశ్వరో దృశ్యతే నిత్యం సర్వత్ర నతు తత్త్వతః
 లోహమృత్పిండహేమాంసం చ వికారోనచ విద్యతే,

చరాచరాణాం భూతానాం ద్వైతతా నచ సత్యతః
సర్వగేతు నిరాధాన చైతన్యాత్మని సంస్థితా,
అవిద్యాద్విగుణాం సృష్టిం కరోత్యాత్మావలంబనాత్.

సర్వస్య రజ్జుతా నాస్తి నాస్తి రజ్జౌ భుజంగతా,
ఉత్పత్తినాశయో ర్నాస్తి కారణం జగతోఽపిచ
లోకానాం వ్యవహారార్థ మవిద్యేయం వినిర్మితా,
ఏషా విమోహినీత్యుక్తా ద్వైతాద్వైతస్వరూపిణీ
అద్వైతం భావయే ద్భ్రష్టా సకళం నిష్కళం సదా,
ఆత్మజ్ఞశ్శోకసంకీర్ణో నబిభేష కుతశ్చన

మృత్యోస్సకాశాన్తరణా దధవాన్త్యకృత్యాద్యయాత్,
నజాయతే నమ్రయతే నచధ్యోనచ ఘోతుకః

నబద్ధోబంధకారివా నముక్తో నచమోక్షకః.

పురుషః పరమాత్మాతు యకతోఽన్యవసచ్చతత్
ఏషా బుద్ధ్యాజగద్రూపం విష్ణో ర్తాయామయం మృషా,
భోగాసూగా ద్భవేత్తుక్త స్త్రుక్త్వై సర్వచికల్పనామ్
త్యక్తసర్వచికల్పశ్చ స్వాత్మస్థా నిశ్చలం మనః,
కృత్వా శాంతో భవేత్కౌగీ దగ్ధేథన ఇవావలః
ఏషాచతుర్వింశతిభేదభిన్నా

మామూ పరాప్రకృతీ ప్రత్యముఖౌ,

కామక్రోధా లోభమోహా భయంచ

విషాదశోకా చ వికల్పజాలమ్

ధర్మాధర్మా సుఖదుఃఖేచసృష్టి

ర్వినాశపాకౌ నరకేగతిశ్చ,

వాస స్వర్గే జాతయ శ్చాశ్రమాశ్చ
రాగద్వేషా వివిధా వ్యాధయశ్చ

కౌమారతారుణ్యజరావియోగ
సంయోగభోగానశనంతతాని;
ఇతీద మిదృగ్విదయం నిధాయ
తూక్ష్ణమాసీన సుమతీశ్చ పిద్యోక్

అర్థ. పరమార్థస్వరూపుడగు పురుషునకు ధర్మాధర్మములుగాని జనన
మరణములుగాని, సుఖదుఃఖకల్పనముగాని, వర్ణాశ్రమాచారధర్మములుగాని,
స్వర్గనరకలోక నివాసముగాని ఇవి ఏమియులేదు. మట్టమధ్యాహ్నకాలము
నందు నిర్జలప్రదేశమగు మరుభూమి యందు యెండమావులు పామరులకు మృ
గాదులకు జలభ్రాంతిని కలగఁజేసినట్లు ఆసక్యమగు జగత్స్వరూపము స
త్యమైనదానివలెనే చూడఁబడుచున్నది. ఎముకయు ముత్రైపుఁజీయు వెండి
గా గనఁబడినట్లున్న, రాత్రియందు గృహమధ్యభోగమునందున్న త్రాడు
యొక్క తునక సర్పముగాఁ గనఁబడినట్లున్న, నేత్రరోగముచేత మనకలు
కచ్చిన కన్నులుగలవానికి ఆకాశమునందొక్క చంద్రుడేయున్నను అనేకు
లగు చంద్రులున్నట్లు గనఁబడుచున్నట్లున్న, ఆకాశము మిట్టపల్లములు కలిగి
దట్టముగాను పలచగాను ఉన్నట్లు గనఁబడుచున్నట్లున్న, ఒకేసూర్యుడు
అనేకములగు జలాధారములందు వేరువేరుసూర్యులుగా తెలియఁబడుచున్న
ట్లున్న, పరమాత్మయు ఒక్కఁడయినను అనేకోపాధులయందుండుటచేత
అనేకవిధుడుగఁ జూడఁబడుచున్నాఁడు.

విష్ణుధర్మముయొక్క షడధ్యాయయందు—

శ్లో అనాదిసంబంధవత్సత్తే త్రజ్ఞోఽయ మవిద్యయా,
యుక్తః పశ్యతిభేదేన బ్రహ్మతత్వాత్మని సితమ్

పశ్యత్యాత్మానమన్యచ్చ యావదైవపరమాత్మనః,
 తావత్సంభ్రామ్య తే జంతు ర్హోహితోనిజకర్తౄణా.
 సంక్షీణాశేషకర్తాతు పరంబ్రహ్మప్రపశ్యతి,
 అభేదేనాత్మనశ్శుద్ధం శుద్ధత్వా దక్షయోభవేత్
 అవిద్యాచక్రియాస్సర్వా విద్యా జ్ఞానం ప్రచక్షతే,
 కర్తౄణాజాయతేజంతు ర్విద్యయాచ విముచ్యతే
 అదైవతం పరమార్థోహి దైవతంతస్మిన్నఉచ్యతే,
 పశుతిర్యక్తునుష్యాఖ్యం తదైవ నృపనారకమ్
 చతుర్విధోఽపభవోఽయం విధ్యాజ్ఞానవిబంధనః,
 అహమన్యోఽపరశ్చాయ మమీచాత్మ తథాఽపరే
 అజ్ఞానసేవదైవితాఖ్య మదైవితంత్రాయతాం పరమ్,
 మమోహహుతప్రజ్ఞా విముక్త మవికల్పవత్
 అవికార్య మనాభ్యేయ మదైవిత మనుభూయతే,
 మనోవృత్తమయందైవిత మదైవితం పరమార్థతః
 మనసోవృత్తయ స్తస్మాద్ధర్మధర్మనిమిత్తజాః,
 నిరోధవ్యాప్తస్మిరోధే దైవితంవైవాచకస్యతే
 మనోదృష్టవిదంసర్వం యత్కించి త్స్వచరాచరమ్,
 మనసోహ్యమనీభావే ఽదైవితభావం తదాత్మయాత్
 కర్తౄణాంభాననాయేయం సాబ్రహ్మపరిపంధినీ,
 కర్తృభావనయా తుల్యం విజ్ఞాన ముపజాయతే
 తాదృగ్భవతి విజ్ఞాస్త ర్వాదృశీఖలుభవనా,
 క్షయే తస్యాః పరంబ్రహ్మ స్వయమేవప్రకాశతే.
 పరాత్మనో మనుష్యేంద్ర విభాగోఽజ్ఞానకల్పితః,

క్షయేతస్యాత్మపరయో రవిభాగోఽతవచసీ

ఆత్మా తే త్రజ్జసంజ్ఞోహి సంయుక్తః ప్రాకృతైస్సజ్జైః,
తై రేవవిగతశ్శుద్ధః పరమాత్మా నిగద్యతే

అర్థ. ఈశ్వరజ్ఞాండు అనాదిసంబంధముగల మాయతో గూడిన వాడయి తత్వాత్మయగు బ్రహ్మమునందున్నదానిని భేదముతోఁ గాంచుచున్నాఁడు. ప్రాణిజాతము తనను పరమాత్మకంటె వేఱయినదానినిగా ఎంత వఱకు దలంచుచుండునో అంతవఱకు అవిద్యాశిష్టమగు కర్తచేత విమోహితమయి సంసారచక్రమునందే పరిభ్రమించుచుండును. జన్మాంతరాజ్ఞితసుకృత దుష్కృతకర్మజాతమంతయు ఎప్పుడునశించునో అప్పుడు అభేదముగ పరిశుద్ధముగ ఆత్మతత్త్వమును గాంచును. పరిశుద్ధుడగుటచేత అక్షయుడగును. సకలకర్మలు అవిద్యాస్వరూపములు, జ్ఞానము విద్యయని చెప్పబడును. జీవుఁడు కర్తచేత జన్మించును. విద్యచేత—అనఁగా జ్ఞానము చేత విముక్తుడగు—మోక్షమును పొందెడివాఁడు, అగును అద్వైతమే—అనఁగా జీవబ్రహ్మకృతమే పరమార్థము. ద్వైతము—పశుపక్షిమర్మము విభేదములు గలద్వైతము నారకము—అనఁగా నరకసంబంధమయినది. నీను, అయ్యుఁడు, ఇతరుఁడు, వీఁడు ఇటుల చతుర్విధమగువిభేదము మధ్యాజ్ఞాన విచ్ఛిన్నము. ద్వైతమునునదియంతయు అజ్ఞానము. నేను నాది యనుకట్టి ప్రజ్ఞానిరహితమును, సంకల్పరహితమును వికారశూన్యమయినదియును చెప్పవలెకానిదియును అద్వైతమని చెప్పబడుచున్నది. ఈ అద్వైతము స్వావభవమాత్రగమ్యమగును. మనోవృత్తి మరుమయినది ద్వైతము, మనోవికల్పరహితము అద్వైతము. మనస్సుయొక్క వృత్తులు ధర్మాధర్మములే నిమిత్తముగాఁగలవి యయి పుట్టుచున్నవి. ఆట్టిమనోవృత్తులను నిరోధించినయెడల ద్వైతము పుట్టజాలదు. స్థావరజంగమాత్మకమగు నీ ప్రపంచమంతయు మనోదృష్టమగుచున్నది. మనస్సుయొక్క సంకల్పవికల్పములను నిరోధించినయెడల

అద్వైతభావమును పొందును. కర్మభావన బ్రహ్మస్వరూపమునకు శత్రు
భూతము. సర్వదా కర్మను భావన చేయుటచేత దానికి సరియయినవిజ్ఞానమే
కలుగును. ఎట్టి భావన యుండునో అట్టివిజ్ఞానమే కలుగుట సహజమయి
యున్నది. కర్మభావనముయొక్క విజ్ఞప్తి నశించినయెడల బ్రహ్మము స్వయం
ముగానే ప్రకాశించును. జీవాత్మ పరమాత్మలు వేరువేరులుగా అజ్ఞానకల్పితము.
అజ్ఞానము నశించినయెడల జీవాత్మ పరమాత్మలకు భేదమేలేదు. ఆత్మ ప్రకృతి
సంబంధములయిన గుణములతోఁ గూఁపకొనరాదనవాఁడయి తేత్రజ్ఞాఁడు.
జీవుఁడు అనంబుఁడున్నాఁడు. ప్రాకృతిక గుణవిరహితుఁడయినయెడల పశు
ద్మఁడగు పరమాత్మని చిచ్చుబఁచును.

విష్ణుపురాణమునందుఁగూడ యిట్లే చెప్పబడియున్నది:—
శ్లో సరమాత్మా త్వ సిద్ధిం నానోక్తైః జగతః పరం,
అపైష మహిమా యేన వ్యాప్తి రుత చ్చుచ-చరమ్
యదే ద్విశ్వ తేమూర్త మితత్ శ్వానాన్తనస్తర,
ప్రాతిజ్ఞానోన శశ్వతి జగత్ప్రాప మయోగినః
జ్ఞానస్వరూపంభిం జగదేతేభ్యుభయః,
అర్థస్వరూపం పశ్యంతో మ్రమ్యంతే మోహసంక్లవే
యేతు శ్శానవిద శ్శుద్ధ తనస్తే భిలం జగత్,
జ్ఞానాత్మకం ప్రపశ్యంత త్వద్రూపం పారమేశ్వరమ్
అహం హం స్వర్గమనం జనార్దనో
సాన్తంత్యం కారణకార్య జాతమ్,
ఈచ్ఛంతో యస్య న సస్య ధూయో
సహా భూం స్వీకర్షగం భనం
జ్ఞానస్వరూపం మత్స్యగం నిర్మలం పరమాధ్యతః,
తదేవార్థ స్వరూపేణ ప్రాంతిసర్వనతః స్థితమి విష్ణు ౨-౧౨.

జ్ఞానస్వరూపో భగవాన్ యతోఽసా

వశేషమూర్తి ర్నతువస్తుభూతః,
తతోహి శైలాబ్ధి ధరాదిభేదాన్

జానీహి విజ్ఞానవిజృంభితాని విష్ణు ౨-౧౨-౩౯

వస్తుస్తి కిం కుత్రచిదాదిమధ్య

పర్యంతహీనం సతతైకరూపమ్,
యచ్చాన్యథాత్వం ద్విజ యాతిభూమా

న తత్తథా తత్ర కుతోహితత్త్వమ్ విష్ణు ౨-౧౨-౪౧.

మహీ ఘటత్వం ఘటతః కపాలికా

కపాలికా చూర్ణరజస్తతోఽణుః,

జనై స్సృజకర్తాస్తమితాస్తనిశ్చయై

రాలత్యతేహ్రాహి కిమత్ర వస్తు. విష్ణు ౨-౧౨-౪౨.

తస్మాన్నవిజ్ఞానమృతేఽస్తి కించి

త్వచిత్కవాచిద్విజ వస్తుజానమ్,

విజ్ఞానమేకం నిజకర్తృభేద

విభిన్నచిత్తైర్భవతుథాఽభ్యుపేషమ్ విష్ణు ౨-౧౨-౪౩.

జ్ఞానం విశుద్ధం విమలం విశోక

మశేషలోభాది నిరస్తసంగమ్,

ఏకం సదైకం పరమః పరేశః

సవాసుదేవో నయతోఽన్యదస్తి విష్ణు ౨-౧౨-౪౪.

సద్భావ ఏవం భవతో మయోక్తో

జ్ఞానంతథా సత్యమసత్యమన్యత్,

ఏతత్తు యత్సంవృతహారభూతం

తత్రాపిచోక్తం భవనాశ్రితంతే. విష్ణు ౨-౧౨-౪౫.

అవిద్యాసంచిరం కర్తృశ్చాశేషేషు జంతుషు

విష్ణు. ౨-౨-౨౦.

ఆత్మా శుద్ధోఽక్షరశ్శాంతః నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః,

ప్రవృత్త్యపచయానస్తవకస్యాఖిలజంతుషు విష్ణు. ౨-౨-౨౧

యత్తు కాలాంత శతాపి నాన్యసంజ్ఞాముపైతివై,

పరిణామాః సంధూతాం తద్వస్తు నృప తచ్చక్షమ

విష్ణు. ౨-౨-౧౦౦

యన్యన్యోఽస్తి వర కొఽపి మత్తః పార్థివసత్తమ,

తదేషోఽహ మయంచాన్యో నస్తుమేవమపిష్యతే

యః సమస్తదేహేషు పుమాన్ హ్యేకో న్యవస్థితః,

తదాహికోభివాన్సోఽహ మిత్యేత్త్వప్రలంభనమ్

విష్ణు. ౨-౨-౯౧.

త్వం చ జాతవికారయం నయంవాహః పురస్సరాః,

అయం చ భవతోలోకో న సదేతత్త్వయోచ్యతే

విష్ణు. ౨-౨-౯౨

వస్తు రాజేతి యల్లోకే యచ్చ రాజభటాత్మకం,

తథాఽన్యేచనృహస్విం చ తత్త్వస్సంకల్పనామయమ్

విష్ణు. ౨-౨-౯౯

అనాశీపరమార్థశ్చ ప్రాజ్ఞై రభ్యుపగమ్యతే

వరమార్థస్తు భూపాల సంక్షేపా చ్ఛ్వామతాం మమ

విష్ణు. ౨-౨౪-౨౫.

ఏకోవ్యాపీసమశ్శుద్ధో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః,

జన్తబుద్ధ్యాఽరహిత ఆత్మా సర్వగతోఽవ్యయః

విష్ణు. ౨-౧౪-౨౯.

పరో జ్ఞానమయ స్సద్భిః నామజాత్యాదిభిః ప్రభుః,
 నయోగవా న్నయ్యుక్తోఽభూ నై వపార్థినయోత్కృత
 విష్ణు ౨-౧౪-౩౦.

తస్యాఽఽత్మపరదేహేషు సంయోగోహ్యేకఏవయత్,
 విజ్ఞానం పరమాగ్లోఽసౌ దైవ్వితి నోఽతథ్యదర్శనః.
 విష్ణు ౨-౧౪-౩౧.

ఏవ మేక మిదం విద్య న్నభేది సకలం జగత్,
 వాసుదేవాభిధేయస్య స్వరూపం పరమాత్మనః
 విష్ణు ౨-౧౫-౩౫

నిదాఘోఽప్యపదేశేన తేనాదైవ్యతపోఽభవత్
 విష్ణు. ౨-౧౬-౧౯

సర్వభూతాన్యభేదేన సచదర్శ తదాఽఽత్మనః,
 తథాబ్రహ్మతతోముక్తి మవాప పరమాం స్విజః
 సిత నీలాదిభేదేన యధైకం దృశ్యతే నభః,
 భ్రాంతి దృష్టిభి రాత్మాఽపి తధైకస్సన్నప్రధక్ప్రధక్
 విష్ణు ౨-౧౬-౨౨

ఏక స్సమస్తం యదిహాస్తికించి
 త్తదచ్యుతే నాస్తి పరంతతోఽన్యత్,
 సోఽహం సచత్వం సచసర్వమేత
 దాత్మస్వరూపం త్యజభేదమోహమ్ విష్ణు ౨-౧౬-౨౩.

ఇతిరితస్తేన సరాజవర్య స్తశ్యాజభేదం పరమార్థస్పృష్టిః,
 సచాపిజాతి స్మరణార్థబోధ స్తత్రైవ జన్మన్యపవర్గమాహ
 విష్ణు ౨-౧౬-౨౪.

అర్థ. నీమహిమయే స్థావరజంగమాత్మకమగు ప్రపంచమునంతయు వ్యాపించియుండుటచేత నీవే పరమాత్మవు. జ్ఞానరూపుడవగు నీకంటె శ్రేష్ఠుడగు వాడెవ్వఁడున్నా లేదు. జ్ఞానాత్మకుడవగు నీయొక్క స్వరూపమును మూఢాత్మకులయినవారలు చూచి భ్రాంతిజ్ఞానముచేత జగద్రూపమునుగాఁ జూచుచున్నారు. అజ్ఞానులు జ్ఞానస్వరూపమగు నీ ప్రపంచమును భ్రాంతిచేత భిన్నపదార్థ సమన్వి మగుదానివలె గాంచుచున్నవారలయి అజ్ఞానసంకట మునఁబడి యల్లఁచుచున్నారు. నిర్మలస్వాదయులగు జ్ఞానులు స్థావరజంగమాత్మకమగు నీ ప్రపంచమును జ్ఞానాత్మకముగాఁ గాంచుచున్నవారలయి దీనిని జ్ఞానస్వరూపుడగు పరమాత్మనుగానే గాంచుచున్నారు. నేను విష్ణువును, ఈ కనఁబడునట్టి జగత్తంతయు విష్ణుస్వరూపము. కనుక ఈ కార్యకారణజాత మంతయు విష్ణుస్వరూపముకంటె అన్యమయినదికాదు. అట్టి చిత్తమెవ్వనికిఁ గలదునో వాఁడు, కనఁపఁపరణములను మఱిల పొందఁడు, సుఖదుఃఖరూప ద్వంద్వములకుఁడ వానికి కలుగఁజాలవు. సర్వార్థముగా జ్ఞానస్వరూపము నిర్మలమయినది. అట్టి జ్ఞానస్వరూపమయినదానినే మూఢులు భ్రాంతి దృష్టితో పదార్థ స్వరూపముగ—జగత్తుగఁ జూచుచున్నారు. అశేషభూతుడయిన పరమేశ్వరుఁడు జ్ఞానస్వరూపుడేగాని వస్తుభూతుఁడు గానేరఁడు. అందువలన యర్చనము, సమద్రములు భూమిమొదలగు భేదములను విజ్ఞాన విజృంభణములనుగా నెఱుంగవలయును. ఈ ప్రపంచమునందు ఆది మధ్యాంత విహీనమును, సర్వదా ఏకరూపమును అగు వస్తువేలేదు. ఏపదార్థము అన్య ధాత్వమును—అనగా మారురూపమును పొందుచున్నదో అట్టిది తత్త్వ మని పిప్పటకు వలనుపడదు. భూమి ఘటత్వమునుపొందును. ఘటము కపాలత్వమును పొందును. కపాలములు పగిలి చూర్ణమయి రజమగును. ఆరజము అణువులగును. ఆత్మనిశ్చయజ్ఞానము లేనివారలచేత తమకర్మ యీవిధముగాఁ జూడఁబడును. ఇందు వస్తుభూత మేమియున్నది? కావున విజ్ఞానముకంటె

వేఱయినది వస్తుభూతమయినది లేనేలేదు. ఒకేవిజ్ఞానమును తమతమ కర్తృ
 ఫల భేదానుసారముగ భిన్నభిన్నమయిన చిత్తవృత్తులుగలవారిచేత అనేకవిధ
 ములుగాఁ జూడఁబడుచున్నది. జ్ఞానముమాత్రము విశుద్ధము, నిర్మలము, శోక
 రహితము, నకలవిధ లోభాది వివర్జితము, అసంగము, అద్వైతస్వరూపము,
 ఈజ్ఞానమే పరమేశ్వరుఁడయిన వాసుదేవుఁడు. అతనికంటె భిన్నమయినది
 లేదు. నేను నీకు సద్భావము నిట్లు తెలుపుచున్నాఁడను. జ్ఞానమొక్కటియే
 నత్యము. తద్భిన్నమయినది అంతయు అనత్యమే. ఇదియే సమస్తలోకవ్యవ
 హారములకు ఆశ్రయభూతమయి యున్నది. సర్వప్రాణులయందు కర్తృ అవిద్య
 చేత సంచితమయియున్నది. అత్త శుద్ధుఁడు, అత్తరుఁడు, కాంతుఁడు, గుణ
 రహితుఁడు, ప్రకృతికంటె విభిన్నుఁడు. ఎయ్యది సకలప్రాణులం దనుస్మృతమై
 కాలాంతరమునందైనను వృద్ధిక్షయములకు పొందదో, సంజ్ఞాంతరముకు పొం
 దదో అదియేవస్తువు. అవస్తువు ఎయ్యది? ఓరాజోత్తమా! నాకంటెవేఱుగా
 మఱొకపురుషుఁ డున్నయెడల నేను వీఁడు వాఁడు అని భేదకల్పనమును
 చేయుట యుక్తముగా నుండును. సకలశరీరములందు పురుషుఁడొక్కఁడే
 యున్నప్పుడు నీవు నేను వాఁడు అనుట అసంగతము. నీవు రాజువు, మేము
 బల్లకిని మోయుచు ముందువడుచునట్టి బోయీలము, ఈ ప్రదేశము నీ
 రాజ్యము అనుమాట సర్వకాలము నీచేత చెప్పఁబడునది కాఁజాలదు. ఈ
 లోకమునందు రాజు, రాజభటులు, రాజత్వము అనునది అంతయు కల్పనా
 మయమేగాని పారమార్థికముకాదు. ఇది నశించుటయే స్వభావముగా
 గలది. నాశరహితమగుదానిని చెప్పచున్నాఁడను అలకింపుము. ఏకస్వరూ
 పము, సర్వవ్యాపి, సమస్వరూపము, పరిశుద్ధము, నిర్గుణము, ప్రకృతికంటె
 పరము, జన్మవృద్ధి క్షయరహితము, నాశరహితము ఎయ్యదియో అదియే
 అత్త. ఆయాత్మయే శ్రేష్ఠమయినది. జ్ఞానమయము, నామరూప జాతివిర
 హితము, ప్రభువు, ఆయాత్మ ఒకదానితో ఇవివఱకు చేరియున్నది కాదు. ఒక్క

దానిలో ఇప్పుడు చేరునదికాదు. ఒక్కదానిలో చేరబోవునదియుకాదు. అవిజ్ఞానము అత్త పరదేహములందుకూడ ఒక్కవిధముగానే ఉండును. ద్వైత దృష్టిగలవాఁడే ఏకత్వమునుగాంచి ఇదియే పరమార్థమని ఎఱుంగఁగలడు. వాసుదేవుఁడను పేరుగల పరమాత్మయొక్క స్వరూపము సీవిధముగా నిదాఘుఁడుపదేశింపఁబడినవాఁడయి జగత్తంతయు ఏకవిధమయినది. అద్వైతము అని యెఱింగి బ్రహ్మస్వరూపుఁడయ్యెను. అనఁగా ముక్తినిపొందెను. ఒక్కటియు నిర్వికారమును అగు ఆకాశము సితసీలాది విచిత్రభేదములు గలదాని వలె ఎట్లు చూడఁబడుచున్నదో అదేవిధముగా ఒక్కఁడే అయిన అత్తయున్నా భ్రాంతిదృష్టిగల వారిచేత వేఱువేఱుగాఁ జూడఁబడుచున్నాఁడు. ఈ గనంబడునది అంతయు అద్వితీయుఁడగు పరమాత్మయేగాని తద్భిన్నముయినది లేనేలేదు. అంతకంటె శ్రేష్ఠమయినదియు లేదు. ఆ భగవానుఁడే సీవు, అతఁడే నేను, అతఁడే యీగనంబడుచున్న సమస్తము, భేదబుద్ధిని వదలము. ఇటుల ఆరాజు ఉపదేశింపఁబడినవాఁడయి పరమార్థదృష్టిగలవాఁడయి భేదభావమును ఎదలెను. అరఁడున్నా జాలిస్కరణముగలవాఁడయి ఆజన్మయందే ముక్తినిపొందెను.

లింగపుం'ణమునందున్నా ఇశ్లే చెప్పఁబడియున్నది:—

శ్లో తస్మా దజ్ఞానమూలోహి సంసారస్సర్వదేహినామ్,
పరతంత్రీ స్వతంత్రేచ భిదాభావాద్విచారతః.
ఏకత్వమపినాస్త్యేవదైవేణం కుత్ర కుతోఽస్త్వహో,
ఏకం నాస్యభివర్త్యంచ కుతోఽమృతసముద్భవః.
నాంః ప్రజ్ఞోనబహిష్కృజ్ఞో నచోభయత ఏవచ,
నప్రజ్ఞానఘనస్త్యేవం నప్రజ్ఞోఽప్రజ్ఞవవసః
విదితేనాస్తివేద్యంచ నిర్వాణం పరమార్థతః,
అజ్ఞానతిమిరాత్సర్వం నాత్ర కార్యావిచారణా.

జ్ఞానంచ బంధనంచైవ మోక్షో వాఽప్యాత్మనో ద్విజాః,
న హ్యేషా ప్రకృతీ ర్జీవో వికృతిశ్చ వికారతః

వికారోనైవమాయైషా సదసద్వ్యక్తివర్జితా,

అర్థ. స్వతంత్రమా? పరతంత్రమా? యని విచారించుటవలన రాజోవు
లాభమేమియు లేదు గావున జీవులందఱకున్నా సంసారము అజ్ఞానమూల
కమే యని నిశ్చయించుట యుక్తము. ఏకత్వము లేనియెడల ద్వైతమే
చ్ఛటమండి సంభవించును? ఏకత్వములేనియెడల మరూఢర్థముగల సంసార
మెట్లు? అమృతత్వ మెక్కడిది? ఆత్మస్వరూపము అంతఃప్రజ్ఞ కలదికాదు
బహిఃప్రజ్ఞ కలదికాదు. ఉభయప్రజ్ఞ గలదికాదు. ప్రజ్ఞాన ఘనమయినది
కాదు. ప్రజ్ఞ గలదికాదు. అది తెలియఁబడినయెడల తెలిసికొనవలసి
నది మఱొకటి యుండదు. మోక్షమే షరమార్గస్వరూపము. ఇదగతయు
అజ్ఞానాంధకారమువలన కలుగుచున్నది. ఓబ్రహ్మణులారా! వాస్తవముగాఁ
జూచిన ఆత్మకు జ్ఞానమనిగాని బంధనమనిగాని మోక్షమనిగాని ఏమియు
లేదు. జీవుఁడు ప్రకృతికాఽజాలఁడు. వికారమువలన కలిగిన వికారస్వ
రూపుఁడున్నా కాదు. సదసద్రూపవిరహి౯మయ న మాయామాత్రమేగాని
వికారము కానేరఁడు.

భగవానులగు పరాశరులవారు:—

శ్లో అస్మాద్ధి జాయతే విశ్వ మత్రైవ ప్రవీణీయతే,
సమాయీమాయయాబద్ధః కరోతీవివిధాస్తనూః
నచాత్రైవం సంసరతి నచ సంసారయోఽపరమ్,
నకర్తా నైవభోక్తాచ న చ ప్రకృతిపూరుషౌ
నమాయానైవచస్రాణ శ్చైవతన్యం పరమార్థతః,
తస్మాదజ్ఞానమూలోహి సంసారస్సర్వదేహినామ్.
నిత్యస్సర్వగతోహ్యత్తా మాటస్థో దోషవర్జితః,

ఏక స్వ భిద్యతే శక్త్యా మాయయా న స్వభావతః.
 తస్మా దద్వైతమేవాహు ర్ననయః పరమార్థతః,
 జ్ఞానస్వరూపమేవాహు ర్జగదేత ద్విచక్షణాః.
 అర్థస్వరూప మజ్ఞానా త్పశ్యంత్యనేయ కుదృష్టయః,
 కూటస్థో నిర్గుణోవ్యాపీ చైతన్యాత్తా స్వభావతః
 దృశ్యతే హ్యర్థరూపేణ పురుషైః భ్రాంతదృష్టిభిః,
 యదా పశ్యతి చాత్మానం కేవలం పరమార్థతః
 మాయామాత్రమిదం ద్వైతం తదా భవతి నిర్వృతః,
 తస్మా ద్విజ్ఞానమేవాస్తి న ప్రపంచో న సంసృతిః.

అర్థ. ఓ మైత్రేయా! ఈ యాత్మస్వరూపమునుండియే ప్రపంచము
 పుట్టుచున్నది. ఈయాత్మయందే లీనమగుచున్నది. ఈయాత్మమాయాపాశ
 బద్ధుడయి అనేకవిధములగు శరీరములను సృజించుచున్నాడు. ఇతఁడీశరీరము
 లందు తాను స్వయముగా చేరుటలేదు. ఇతరులను చేర్చుటయులేదు. కర్తగాని
 భోక్తగాని ప్రకృతిగాని పురుషుడుగాని లేరు. యథార్థముగాఁ జూచిన
 మాయగాని ప్రాణముగాని లేదు. సర్వము చైతన్యముమాత్రమే. సకలప్రాణులకు
 న్నూగల అజ్ఞానమే ఈసంసారమునకు మూలకారణముగాని వేఱయినకార
 ణము లేదు. సర్వగతుడగు ఆత్మ నిత్యస్వభావుడు, కూటస్థుడు, దోషవిరహి
 తుడు. అద్వితీయుడగు ఆకూటస్థుడు మాయచేత భేదముగలవానివలె గనం
 బడుచున్నాడేకాని స్వభావముగా భేదముగలవాడుకాదు. స్వభావముగా
 అతనికి భేదములేదు. కనుక మహర్షులు అద్వైతమునే పరమార్థమని పలుకు
 చున్నారు. సదసద్విచారణ నొనర్చిన విద్వాంసులు ప్రపంచమును జ్ఞాన
 స్వరూపముగనే పలుకుచున్నారు. కుల్పితదృష్టి గలమూఢులు ప్రపంచము
 విషయ భేదస్వరూపము గలదియని అజ్ఞానవశమున తలంచుచున్నారు. కూటస్థ
 స్వభావముగల ఆత్మ స్వభావముగా నిర్గుణుడు, సర్వవ్యాపి, చైతన్యస్వరూ

పుడు నగుచున్నాడు. భ్రాంతిదృష్టిగలవారిచేతనే అత్త పదార్థరూపముగాఁ జూడఁబడుచున్నాడు. ఎప్పుడు అత్తను పరమార్థముగా అద్వితీయస్వరూపునిగాఁ గాంచుచున్నారో అప్పు డీ ప్రపంచమంతయు మాయామాత్రస్వభావము గలదనువిషయము స్ఫురించును. అప్పుడే విముక్తుఁ డగును. కనుక ఉన్నది ఒకవిజ్ఞానమేగాని భ్రాంతి దృష్టిలోఁగనంబడు ప్రపంచముగాని సంసారముగాని పరమార్థముగా లేనేలేదు.

ఇటుల శ్రుతిస్త్రుత్యాదికములు ఆదికారణము అద్వితీయాత్మయే యని నిర్ణయించుచున్నది కావునను, స్వరూపముచేత బాధింపఁబడుటచేతను ప్రపంచము మిథ్యయని నిశ్చయమగుచున్నది. బ్రహ్మము 'అస్థూలము, అనణువు' మున్నగు విశేషణములచేత విశేషింపఁబడి యుండుటచేత అస్థూలాదికముకంటె విభిన్నమగు స్థూలాద్యాకారము ఒక్కడేయగుచంద్రునకు నేత్రదోషముచేతఁ గనంబడిన ద్వితీయచంద్రునివలె మిథ్యయే యగుచున్నది కాని పరమార్థము కాఁజాలదు

సూ. న స్థానతోఽపి పరస్యోభయలింగ స్సర్వత్ర హి

బ్రహ్మసూ 3-౨-౧౧.

అను బ్రహ్మసూత్రప్రమాణముచేత పరబ్రహ్మము ఉభయరూపములు గలదియనుట అసంగతము కావున నిర్విశేషస్వరూపమనియే చెప్పఁబడినది.

సూ. న భేదా దితిచే న్న ప్రత్యేక మతద్వచనాత్

బ్రహ్మసూ 3-౨-౧౨.

అను బ్రహ్మసూత్రముచేత బ్రహ్మముభేదముగలదని గనంబడుచున్న శ్రుతులుకూడ అనేకములు గనంబడుచున్నవి

గదా. అప్పుడు వానిని ఆశ్రయించి ఉపాధిమత్త్వము నేల అంగీకరింపమాడదు అని ఆశంకించి ఉపాధిభేదమును శ్రుతియే అనేకస్థలములందు దృఢముగ నిషేధించుచున్నది కావున సవిశేషశ్రుతుల ననుసరించి బ్రహ్మము సవిశేషమని నిర్ణయింప వీలు లేదని నిర్విశేషమనియే సిద్ధాంతికరింపబడినది

సూ అపిచైవ మేకే.

బ్రహ్మ. 3-౨-౧౨.

అనుసూత్రముచేత కొన్ని శ్రుతులు భేదమును నిందించుచు అభేదమునే ప్రతిపాదించుచున్నవి కావున భేదశ్రుతుల ననుసరించుట అసంగతము

ఈ విషయమునే శ్రుతు లిట్లు ప్రతిపాదించుచున్నవి:—

శ్రు మనసై వేద మాత్మవ్యం నేహ నానాస్తి కించన,
మృత్యో స్స మృత్యు మాప్నోతి య ఇహ నానేవ
పశ్యతి. కఠ. ౪-౧౧.

అర్థ. మనస్సుచేతనే బ్రహ్మము పొందఁదగినది. ఈ బ్రహ్మమునందు నానాత్వము కొంచెమైనను లేదు. ఎవడు బ్రహ్మమునందు నానాత్వమును గాంచునో వాడు మృత్యువువలన మృత్యువును పొందును.

శ్రు ఏకధైవానుద్రష్టవ్యం. బృహ. ౪-౪-౨౦.

అర్థ. బ్రహ్మ మొకేవిధముగ చూడఁదగినది.

శ్రు భోక్తా భోగ్యంప్రేరితారంచమత్వా
సర్వం ప్రోక్తం త్రివిధం బ్రహ్మమేతదితి. శ్వేతా-౧-౧౨.

అర్థ. భోక్త, భోగ్యము. ప్రేరకుఁడు అను నీమాఁడును బ్రహ్మమని యెఱుంగవలయును.

ఇటుల భోక్తృ, భోగ్య, నియంతృలక్షణములు గల ప్రపంచము బ్రహ్మస్వరూపమని నిర్ణయింపఁబడినది.

బ్రహ్మము నిర్విశేషముగనే నిర్ణయింపఁబడుచున్నదను విషయ మీ బ్రహ్మసూత్రముచేత సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది:—

సూ అరూపదేవహి తత్ప్రధానత్వాత్ బ్రహ్మ 3-౨-౧౪.

బ్రహ్మముయొక్క నిర్విశేషతను తెల్పెడిశ్రుతులు.

శ్రు అస్థూల మనణ్యప్రాప్య మదీర్ఘ మశబ్ద మస్పర్శ మరూప మవ్యయమ్
బృహ. 3-3-౮

అర్థ. బ్రహ్మము స్థూలముకాదు. అణువుకాదు. దీర్ఘముకాదు. శబ్దముకాదు. స్పర్శముకాదు. రూపముకాదు. నాశరహితమయినది.

శ్రు. ఆకాశోహవై నామ నామరూపయోర్నిర్వహితాతేయ దంతరా తద్బ్రహ్మ. ఛాందోగ్య. ౮-౧౪-౧

అర్థ. ఆకాశము అను పేరుగలది. నామరూపవిరహితము. ఆ నామములు ఏది అంతరముగాగలదియో అదియే బ్రహ్మము.

శ్రు తదేతద్బ్రహ్మ పూర్వ మనపర మనంతర మబాహ్యమ్
అర్థ. ఆ ఈ బ్రహ్మము అపూర్వము. అనపరము. అనంతరము. అబాహ్యము.

శ్రు. ఆయమాత్మా బ్రహ్మసర్వానుభూతిః - ఏతదనుశాసనమ్.

అర్థ. ఈ ఆత్మయే బ్రహ్మము. ఇదియే అందఱకు అనుభవమయినది. ఇదియే శ్రుతియొక్క ఆజ్ఞ. మున్నగుశ్రుతులు నిష్ప్రపంచ బ్రహ్మత్వత్వ ప్రతిపాదనపరములు. ఇతరములగు వచనములు కారణబ్రహ్మత్వత్వపరము

లయినది. కాని అయ్యది తత్ప్రధానపరములు కావు. అతత్ప్రధానములకంటె తత్ప్రధానములు బలీయములని విద్వాంసులందురు. కావున తత్ప్రధానములగు శ్రుతులందు ప్రతిపాదింపఁబడినరీతిగా బ్రహ్మమును నిర్విశేషముగనే గ్రహించవలయునుకాని సవిశేషముగా గ్రహింపఁదగదు.

అట్లయినయెడల బ్రహ్మమును సవిశేషపరముగా నిర్ణయించుచున్న శ్రుతివచనములుకూడ కొన్ని యచ్చటచ్చట గనంబడుచున్నవిగదా అందుల కేమిసమాధానము చెప్పెదరు?

‘ప్రకాశవచ్చావైయథ్యాత్’ బ్ర సూ 3-2-౧౫. అను సూత్రానుసారము చంద్రుఁడు సూర్యుఁడు మున్నగు వానికి ఘటాద్యపాథులందు ఉపాధికృతములగు నానాత్వము లెట్లు గనంబడుచున్నవో అట్లే బ్రహ్మమునకున్నూ ఉపాధికృతమయిన నానావిధరూపములు కలిగియుండుట సహజమే కావున ఉపాధికృతములగు ఆకారవిశేషములను పరబ్రహ్మమునకు వర్ణించుట ఉపాసనాంగమని యెఱుంగవలయును. ఈవిధముగా నానావిధముగ బ్రహ్మస్వరూపమును వర్ణించు వాక్యములకు సార్థకత్వము సమర్థింపఁబడినది ఇటుల నానావిధముగా బ్రహ్మమును ప్రతిపాదించుచున్న భేదశ్రుతివాక్యములు సోపాధిక బ్రహ్మపరములు కావున ఆవాక్యములున్నూ సార్థకములే యని సంస్థాపించి మఱల నిర్విశేషమే పరబ్రహ్మమనువిషయమును ద్రవీకరించుటకుఁగాను బ్రహ్మసూత్రమునం దిట్లు చెప్పఁబడినది:—

సూ ఆహవ తన్మాత్రమ్

బ్ర. సూ. 3-2-౧౬.

శ్రు. సయథానైంధపఘనోఽనన్తరోఽబాహ్యః కృతోఽస్మి
రసఘన ఏవ, ఏవం వా అ రేఽయ మాత్తాఽనంతరోఽ

బాహ్యః కృతస్నుః ప్రజ్ఞానఘనవేతి బృహ.౪-౫-౧౩.

ఇందువలన విజ్ఞానవ్యతిరిక్తమగు రూపాంతరమే బ్రహ్మ మునకు లేదని తెలుపబడినది.

సూ. దర్శయతి చాథో అపిస్త్యర్యత ఇతి. బ్ర సూ ౩-౨-౧౭.

శ్రు అథాత ఆదేశో నేతినేతి. బృహ ౨-౩-౬.

„ అన్యదేవ తద్విదితా దిథో అవిదితా దధి. కేనో ౧-౩.

„ యతోవాచో నివర్తంతే అప్రాప్యమనసాసహ

తై. ౨-౪-౧

స్త్రుతి. శ్లో ప్రత్యస్తమితభేదం యత్సత్తామాత్ర మగోచరమ్,

వచసామాత్మ సంవేద్యంతద్ జ్ఞానం బ్రహ్మ సంజ్ఞితమ్

భగ ౧౩-౧౨.

„ విశ్వస్వరూపవై రూప్యం లక్షణం పరమాత్మనః

మున్నగు శ్రుతిస్మృతిలవలన బ్రహ్మము నానావిధరూపవిరహితమనియే గ్రహించదగియున్నది ఇందులకు సూర్యాది ప్రతి బింబదృష్టాంతమును గ్రహించవలయును బ్రహ్మము చైతన్య మాత్రస్వరూప మగుటచేత విదితావిదితములకంటె అన్యమును, 'ఇదిగాదు, ఇదిగాదు' అని చెప్పదగినదియును, వాక్కులకు గోచరముకానిదియు, ప్రపంచస్వరూపమునకు విలక్షణమయిన రూపముగలదియు అగుచున్నది అట్టి బ్రహ్మమే అవిద్యోపాధిసహితమయినప్పుడు భేదముగలది యగుచున్నది. మోక్షశాస్త్రగ్రంథములందు బ్రహ్మమునకు అపారమార్థికమగు ఇట్టి ఉపాధినిమిత్తక భేదమును జలగతసూర్యచంద్రబింబాద్యుపమానముతో అంగీకరించియున్నారు.

శ్లో. ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిభు పృథక్పృథక్,
తథాఽఽష్టైకోహ్యనేకశ్చ జలాథాఽఽష్టివాంశుమాః
ఏకఏవతు భూతాత్తా భూతేభూతే వ్యవస్థితః,
ఏకథా బహుథా చైవ దృశ్యతే జలచంద్రవత్

బ్రహ్మ బిం. ౧౨.

యథాహ్యయం జ్యోతి రాత్తా వివస్వా
నపో భిన్నా బహుధైకోఽను గచ్ఛన్,
ఉపాధినాక్రియతే భేదరూపా
దేవః క్షేత్రేష్వేవమజోఽయమాత్మా.

అర్థ. సర్వభూతాత్మకుడగు ఒక్క-ఆత్మయే ప్రతిభూతమునందున్నా
ఈ న్నవాడయి జలమునందున్న చంద్రునివలె ఒక్క-విధముగను అనేకవిధ
ములుగను జూడఁబడుచున్నాఁడు. తేజోరూపుడగు సూర్యుడొక్కఁడే
యైనను వేణువేణుజలములందు ప్రతిబింబితుడయి వేణువేణుగా ప్రతిబిం
బించుచున్నటుల స్వయంప్ర కాశుడగును, అజుడగును అగు ఆత్మయు దేహో
పాధులందు భేదరూపునివలె చూడఁబడుచున్నాఁడు.

ఇట్లు పై దృష్టాంతములచేతనూడ బ్రహ్మము నిర్విశే
షమనియే సిద్ధాంతికరింపఁబడినది.

పూర్వపక్షము.

కాని మఱిల నీసిద్ధాంతముమీఁద ఒకపూర్వపక్ష మీ
విధముగా చేయఁబడినది.

సూ అంబువ దగ్రహణా త్తు న తథాత్వమ్ 3-౨-౧౯.

అనఁగా జలసూర్యకాది దృష్టాంతము ఆత్మవిషయమై చెప్పుట
తగదు. ఏలయనఁగా సూర్యచంద్రాదులగు మూర్తవస్తువుల

కంటె జలము మున్నగునవి వేఱయినవియును దూరముగ నున్నవియును అగుచున్నవి కావున సూర్యాదిప్రతిబింబము కలుగుటయుక్తమే అవిధముగా దార్ఢాంతికముగు ఆత్మ మూర్తమును, వేఱయినదియును కాదు; అట్లే ఉపాధులు తద్భిన్నములును, దూరస్థములును కావు; ఏలయనఁగా ఆత్మ సర్వగతమును, సర్వానంతర్యమును అచుట సుప్రసిద్ధముగదా.

ఇందులకు సమాధానము

సూ. వృద్ధిహ్రాసభాక్త్య మన్తర్భవా దుభయసామంజస్యా
దేవమ్ బ్రహ్మ 3-౨-౨౦.

అర్థ. మేము చూపించిన దృష్టాంతము యుక్తమే. ఏలయనఁగా దృష్టాంతదార్ఢాంతికములకు వివిక్షితాంశమునందే సారూప్యమును చూపించు టకుశక్యమగునుకాని సర్వాంశములందు సారూప్యమును చూపించుట కెవ్వరికినీశక్యముకాదు. అన్నివిషయములందు సారూప్యమున్నయెడల దృష్టాంత దార్ఢాంతికభావమునకే నాశమేర్పడును. ఇచ్చట—అనఁగా ఈదృష్టాంత దార్ఢాంతికభావమునందు వృద్ధిహ్రాసముల నందుటయే దృష్టాంతాంశముగా గ్రహింపఁబడినది. జలగతమగు సూర్యప్రతిబింబము జలమధికముగానున్న పుడు వృద్ధినిపొందుచున్నది. జలము తగ్గియున్నప్పుడు తగ్గుచున్నది. జలము కదలగాకదలుచున్నది. జలము భేదింపఁగా భేదించుచున్నది. ఇటుల జలధర్మము ననుసరించి వేఱువేఱువిధములుగా తోచుచున్నదే గాని వాస్తవముగా చూచినయెడల అధర్మములన్నియు సూర్యునియొక్క పారమార్థికరూపము కాఁజాలవుగదా. అట్లే సద్రూపమగు బ్రహ్మము పరమార్థముగా అవికారమై ఏకరూపమయినను దేహేంద్ర్యపాధులయందంతర్భావము కలిగియుండుటవలన

ఈ పాధిగతములగు అంతర్భావములను పొందుచున్నదను అశముమాత్రమే ఇట వివక్షితమును విషయమును గ్రహించవలయును.

శ్రు పురశ్చక్రేద్విపదః పురశ్చక్రే చతుష్పదః,
పురస్సపక్షీభూత్వా పురఃపురుషావిశత్ బృహ. ౨-౫-౧౮

అర్థ. పరమాత్మ రెండుపాదములును నాలుగుపాదములును గల దేహములను సృజించెను. తాను పక్షిస్వరూపుడయి ఆదేహమునందు ప్రవేశించెను.

శ్రు. ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే

బృహ. ౨-౫-౧౯.

అర్థ. పరమేశ్వరుడు మాయారూపముచేత బహురూపములు గల వాఁడగుచున్నాడు.

శ్రు మాయాం తు ప్రకృతింవిద్యా న్తాయినంతు మహేశ్వ
రమ్. శ్వేతాశ్వ. ౪-౧౦

అర్థ. మాయయనగా ప్రకృతి, మహేశ్వరుడు మాయాశక్తి గలవాఁడు.

శ్రు మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్. శ్వేతాశ్వ ౪-౯.

అర్థ. పరమేశ్వరుడు మాయాశక్తిసహితుడయి ప్రపంచమును సృజించుచున్నాడు.

శ్రు. ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా. కరోపనిషత్. ౫-౧౧.

అర్థ. పరమాత్మయొక్కడే సర్వభూతములందును అంతరాత్మగా నున్నాడు.

శ్రు రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ కథ. ౨-౨-౧౦.

అర్థ. ఆ పరమాత్మ ప్రతిరూపమునుగూర్చి సమానరూపముగలవాఁడయి యుండెను.

శ్రు. ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢః. శ్వేతా. ౬-౧౧.

అర్థ. ఒక్కపరమాత్మయే సర్వభూతములందుగూఢముగా నున్నాడు.

శ్రు. ఏతమేవ సీమానం విదార్యైతయా ద్వారా ప్రాపద్యత.

అర్థ. పరమాత్మబ్రహ్మరంధ్రమును చీల్చుకొని తద్ద్వారముగా దేహము నందు ప్రవేశించెను.

శ్రు. స ఏష ఇహ ప్రవిష్ట ఆనఖాగ్రేభ్యః బృహ ౧-౪-౨.

అర్థ. ఆపరమాత్మ నఖశిఖాగ్రపర్యంత మీదేహమునందు ప్రవేశించి యున్నాడు.

శ్రు. తత్సృష్ట్యా తదేవాను ప్రావిశత్ తై-ఉ. ౨-౬-౧.

అర్థ. దానిని సృజించి దానియందే ప్రవేశించెను.

మున్నగు శ్రుతిప్రమాణముల ననుసరించి పరబ్రహ్మమే ఉపాధులందు ప్రవేశించెననియు, బ్రహ్మము మాత్రము పరమార్థముగా నిర్విశేషమనియు, సూర్యునకు జలసూర్యకాది ప్రతిబింబములందు కలిగిన నానాత్వమువలెనే బ్రహ్మమునకు ఉపాధిసంబంధముచేత కలిగిన నానాత్వముకూడ మాయిక మనియు ఎటుంగవలయును. ఈవిషయమునే బ్రహ్మసూత్రములందు తృతీయాధ్యాయ ద్వితీయపాదమునందు ఉభయలింగాధికరణమునందు వ్యాసభగవానులవారు—సూ. “న భేదా దితిచేన్న ప్రత్యేకమతద్వచనాత్. సూ ౩-౨-౧౨ మొదలుకొని—సూ దర్శనాచ్చ సూ ౩-౨-౨౧ వఱకుఁ గల ౧౦ సూత్రములందు స్పష్టముగా నిరూపించి ఆత్మనిర్విశేషమనియు, అచ్చటచ్చట శ్రుతులందుఁ గనంబడుచున్న సవిశేషరూపము లోక ప్రసిద్ధ ఉపాధిగతరూపభ్రాంత్యనువాదము మాత్రమేయనియు ఉపసంహరించియున్నారు

బ్రహ్మవేత్తలగువారియొక్క అనుభవముకూడ ప్రపంచపారమార్థికత్వమునకు విరుద్ధముగా నున్నది. బ్రహ్మవేత్తలకు నిష్ప్రపంచాత్మదర్శనమే అనుభవమునందున్నది.

శ్రు. యస్మి న్సర్వాణి భూతాని ఆత్మైవాభూ ద్విజానతః,

తత్ర కోమోహః కశోక ఏకత్వ మనుపశ్యతః. ఈశా. 2.

అర్థ. ఎవనియందు ఏకాలమునందు సకలభూతములున్నూ ఆత్మగా చూడఁబడుచున్నవో అట్టియాత్మయందు ఏకత్వమును చూచువారికి మోహమెక్కడ? శోకమెక్కడ?

శ్రు. విదితే వేద్యం నాస్తి

అర్థ. బ్రహ్మస్వరూపము నెఱింగినయెడల ఇంక తెలిసికొనఁదగినదియే లేదు.

శ్రు. ఏవం నిర్వాణ మనుశాసనమ్ ఆరుణేయ్యుపనిషత్. ౫.

అర్థ. ఈవిధముగా ముక్తినిహుర్చి ఆజ్ఞ.

శ్రు. యత్రవాఽన్యదివస్యాత్ తత్రాన్యోఽన్యత్పశ్యేత్,
యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కంపశ్యేత్.

బృహ. ౪-౫-౧౫. ౨

అర్థ. ఎచ్చట అన్యము ఉన్నదానివలె తోచునో అచ్చట అన్యఁడూ అన్యమును చూచును. ఎచ్చట బ్రహ్మవేత్తయగువానికి సర్వము ఆత్మస్వరూపముగా నగునో అచ్చట దేనిని ఎవఁడు చూచును.

స్త్రుతిః-శ్లో. యదేతద్దృశ్యతే మూర్త మేతద్ జ్ఞానాత్తనస్తవ
భ్రాంతిజ్ఞానేన పశ్యంతి జగద్రూప మయోగినః,

„ యే తు జ్ఞానవిద శ్శుద్ధచేతస స్తేఽఖిలం జగత్,
జ్ఞానాత్తకం ప్రపశ్యంతి తద్రూపం పరమేశ్వరమ్.

స్మృతిః- శ్లో నిదాఘోఽప్యపదేశేన తేనాద్వైతపరోఽభవత్,
సర్వభూతాన్యశేషేణ దదర్శచ తదాత్మనః.

“ తథా బ్రహ్మ తతోముక్తి మవాప పరమాం ద్విజ,
అత్రాఽఽత్మవ్యతిరేకేణ ద్వితీయం యో న పశ్యతి,
బ్రహ్మీభూత స్స ఏవేహ వేదశాస్త్ర ఉదాహృతః.

అర్థ. జ్ఞానస్వరూపుడవగునీచేత చూడఁబడుచున్న యీ మూర్తస్వ
రూపమును అజ్ఞానులు జగత్స్వరూపమునుగా భ్రాంతిలోఁ జూచుచున్నారు.
శుద్ధాంతఃకరణులగు జ్ఞానులుమాత్రము ఈసకలపరమమును పరమేశ్వరుని
గాఁ జూచుచున్నారు. నిదాఘుఁడుకూడ ఆత్మోపదేశముచేత ఇట్లే గ్రహిం
చెను. అతఁడు సకలభూతములను ఆత్మస్వరూపముగానే భావించెను. అట్లే
బ్రహ్మము నెఱింగి ముక్తి నందెను. ఆత్మవ్యతిరేకముగాఁ గొండపవస్తువు అను
నది లేనేలేదను దృఢజ్ఞాన మెవ్వనికికలుగునో వాఁ డీజన్మమునందే బ్రహ్మ
స్వరూపుఁ డగుచున్నాడని వేదశాస్త్రసిద్ధాంతము.

ఇటుల శ్రుతిస్మృతుల ననుసరించియు, యుక్తి ననుస
రించియు, బ్రహ్మవేత్తలయొక్క అనుభవము ననుసరించియు
ప్రపంచ పారమార్థికత్వము బాధింపఁబడుటవల్లను, అత్యంత
ఫిలక్షణములును అసమానరూపములును అగు మధురతిక్త
రసములకును, శ్వేతపీతాదివర్ణములకును పరస్పరము అభ్యాస
గనంబడుచుండుటవల్లను, మూర్తద్రవ్యముకాని ఆకాశము
నందు నై తము తలమలినత్వాదికమును ఆరోపించుచుండుట
లోకమునందు గనంబడుచుండుటవల్లను, అట్లే అత్యంత
ఫిలక్షణులును, మూర్తామూర్తులును అగు ఆత్మానాత్మలకు
కూడా ‘నేను చిక్కియున్నాను, నేను బలసియున్నాను,’ అని

తలంచుచుండుట లోకమునం దనుభవగోచర మగుటవల్లను,
ఇట్టియధ్యాసము

శ్రు హంతాచే స్తన్యతే హంతుం హతశ్చేన్తన్యతేహతమ్,
ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే.
కరోపనిషత్ ౨-౧౯

అర్థ. చంపెడివాడు చంపుదునని తలంచినను, చంపఁబడినవాడు
చంపఁబడుచున్నాడని తలంచినను వారిద్దఱు ఆత్మస్వరూపము నెఱుంగని
వారలే. ఈయాత్మ చంపదు. చంపఁబడదు.

స్త్రుతి య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైన్యం మన్యతే
హతమ్, ఉభౌ తౌ న విజానీతః నాయం హంతి న
హన్యతే. భగవద్గీత. ౨-౧౯.

అర్థ. వైమంశ్రార్థముతో సమానము.

స్త్రుతి ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్తాణి సర్వశః,
అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహ మితి మన్యతే
భగ. 3-౨౭.

అర్థ. అహంకారవిమూఢుఁ డయినవాడు ప్రకృతియొక్కగుణకర్తల
చేత సలుపఁబడుచున్నకర్తలకు తానే కర్తయని తలంచును.

మున్నగు శ్రుతిస్త్రుతి ప్రమాణములవలన అశాస్త్రీయమును
అసర్థావహమును అని తెలియవచ్చుటచేత ఇట్టి యధ్యా
సము నశించుటకున్నూ ఆత్మైకత్వప్రాప్తికొఱకున్నూ ఈ
శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తుయొక్క వ్యాఖ్యానమును ప్రారం
భించుచున్నారము

శ్రీగురుభ్యో నమః.

కృష్ణయజుర్వేదాంతర్గత మగు

శ్వేతా శ్వతరోపనిషత్తు

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణ సమన్వితము

పూర్వశాంతిపాఠమంత్రము

ఓమ్ సహనా వవతు, సహ నౌ భునక్తు, సహ వీర్యం
కరవావహై, తేజస్వి నా వధీత మస్తు, మావిద్విషావహై.
ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః.

పద. సహ నౌ అవతు, సహ నౌ భునక్తు, సహ వీర్యం కరవావహై,
తేజస్వి నా అధీతం అస్తు, మా విద్విషావహై, ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః.

టీక. నౌ=శిష్యాచార్యులము అగు మమ్ముల నిద్దతిను, సహ=కూడ,
అవతు=(బ్రహ్మము) సంరక్షించుగాక. నౌ సహ=మమ్ములను ఇద్దతినుకూడ,
భునక్తు=(బ్రహ్మము) పరిపాలించుగాక. వీర్యం=విద్యానిమిత్తమగు సామ
ర్థ్యమును, సహ కరవావహై=శిష్యాచార్యులము అగు మేమిద్దతిమును చేసె
దముగాక. నౌ=మాయొక్క, అధీతం = అధ్యయనము చేయఁబడిన బ్రహ్మ
విద్య, తేజస్వి=తేజోవంతమయినది, అస్తు=అగుగాక. మా విద్విషావహై=
(ప్రమాదకృతాపరాధాదికమువలన మా యిద్దతికు) ద్వేషము కలుగక
యొందుగాక. ఓం=ప్రణవప్రతిపాద్యమగు బ్రహ్మము, శాంతిః శా

కాంతిః=అధ్యాత్మిక, అధిభౌతిక, అధిదైవికములను మూఁడు తాపములను కాంతింపఁజేయ గాక.

తా. ౩ త్వర్ణవివరణములను కతోపనిషత్ప్రారంభమునందు వివరించయుండుటచేత ఇటు ఉపేక్షించితిమి.

ప్రథమాధ్యాయము, ౧-వ మంత్రము.

మూ ఓం బ్రహ్మవాదినో వదంతి
కిం కారణం బ్రహ్మ? కుతస్మై జాతా?
జీవామ కేన క్వచ సంప్రతిష్ఠితాః?
అధిష్ఠితాః కేన సుఖేతరేషు
వర్తామహే? బ్రహ్మవిదో వ్యవస్థామ్.

పద. బ్రహ్మవాదినః వదంతి కిం కారణం బ్రహ్మ కుతః స్మ జాతాః జీవామ కేన క్వచ సంప్రతిష్ఠితాః, అధిష్ఠితాః, కేన సుఖేతరేషు వర్తామహే బ్రహ్మవిదః వ్యవస్థామ్.

టీక. (జగతః=ఈ ప్రపంచమునకు) కారణం=కారణము, బ్రహ్మకిం=పరబ్రహ్మమా? (లేక కాలము మున్నగునవియా?) కుతః స్మ=చేనివల్లనుండి, జాతాః=మనము పుట్టితిమి? కేన=ఎవని(సహాయము)చేత, జీవామ=మనము బ్రతుకుచున్నాము? (ప్రళయకాలమునందు) క్వచ = ఎచ్చట, సంప్రతిష్ఠితాః=మనము ఉంటున్నాము? బ్రహ్మవిదః=బ్రహ్మవేత్తలారా! సుఖేతరేషు=సుఖదుఃఖములందు, వ్యవస్థాం = విభాగమును, కేన=ఎవ్వనిచేతను, అధిష్ఠితాః=అధిష్ఠితులమై, వర్తామహే = అనుభవించుచున్నారము? (అని) బ్రహ్మవాదినః = బ్రహ్మస్వరూపనిర్ణయమునందు సమర్థులగు బ్రహ్మవేత్తలు, వదంతి = పైవిధముగా పరస్పరము చర్చించుకొనుచున్నారు.

తా. 'బ్రహ్మవాదినో వదంతి' అనుమంత్రము మొదలైన "యస్య దేవే పరాధక్తి ర్యథాదేవే తథాగురౌ, తస్యైతే కథితాః స్థాః ప్రకాశం లే మహాత్మనః" ౬-౨౩. అను మంత్రమువఱకు గలది శ్వేతాశ్వతరీయ మంత్రోపనిషత్తు. ఇది షడధ్యాయాత్మకము. ఈ శ్వేతాశ్వతమంత్రోపనిషత్తును అతిసంగ్రహముగనే వ్యాఖ్యానమొనర్చుచున్నారము — బ్రహ్మవాదులనఁగా బ్రహ్మస్వరూపనిర్ణయమును ప్రకటించుటయే స్వభావముగాఁ గ.వారలు. అట్టివారలందఱు తేకముగా ఒక్కచోటఁజేరి యీవిధముగా చర్చించుచున్నారు.

౧. బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపం? లేక యీ ప్రపంచమునకు కారణము బ్రహ్మమా? లేక కాలమా? వైమంత్రియందు 'కాలస్వభావోనియతిర్యదృచ్ఛా' మున్నగునవి చెప్పబడబోవుచున్నవి. లేక బ్రహ్మము ప్రపంచమునకు సిద్ధరూపమయిన ఉపాదానకారణమా? లేక బ్రహ్మశబ్దమునకు 'బృంహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే పరంబ్రహ్మేతి' అని శ్రుతియే నిర్వచనమును చెప్పుచున్నది కావున నిమిత్తోపాదానకారణములు రెండూన్నా బ్రహ్మమేనా? లేక యీ ప్రపంచము కారణవిరహితమేనా? ఈ ప్రశ్నమునందింతయర్థము యిమిడియున్నదని గ్రహించవలయును —

౨. కార్యకారణస్వరూపభూతులమగు మనము దేనివలన జన్మించితిమి? పరమార్థముగా చూచినయెడల దేవులకు ఉత్పత్తివివాశములుండుటకు న్యాయములేదుగదా. శ్రుతిస్మృతు లిట్లనే చెప్పుచున్నవి. —

౧. ననాయతే మ్రియతేవా విపశ్చిత్;

౨. జీవాపేతం నావ కిలేదం మ్రియతే, న జీవోమ్రియతే;

౩. జరామృత్యు శరీరస్య;

౪. అవినాశీవా ఆరే ఆయమాత్తా అనుచ్ఛిత్తిధర్మా;

౫. స్మృతి — అజ శ్వరీరగ్రహణా త్సజాత ఇతి కీర్త్యతే.

3. సృజంపంబడిన ను నము దేనిచేత జీవించుచున్నాము? ఇది స్థితి విషయకప్రశ్నము.

౪. ప్రళయకాలమునందు మనమెచ్చట నున్నారము?

౫. మన మనుభవించు చున్న సుఖదుఃఖము లెవ్వనియొక్క అధికారమునకు లోబడి మనము ఆనుభవించుచున్నాము.

ఈ ప్రశ్నములయొక్క సార మేమనగా సృష్టిస్థితినియమములకు కారణభూతుఁ డెవ్వఁడని భావము.

ప్రథమ సాధ్యాయము, ౨-వ మంత్రము.

మూ. కాల స్సృజ భావో నియతి ర్యదృచ్ఛా
భూతాని యోనిః పురుష ఇతి చింత్యమ్,
సంయోగ ఏషాం నత్వాత్మభావా
దాత్మా- -2-ప్రసీతః సుఖదుఃఖహేతోః ౨

పద. కా లః సృజ భావో నియతి ర్యదృచ్ఛా భూతాని యోనిః పురుషః
ఇతి చింత్యమ్, సంయోగః ఏషాం న తు ఆత్మభావాత్ ఆత్మా ఆసి అసీతః సు ఖ
దుఃఖహేతోః. ౨

టీ. కాలః=(స ర్వభూతముల పరిణామమునకు హేతుభూతమగు), కాలము,
(=ఈజగత్తునకు కారణము అగునని కొందఱుచెప్పిరి) సృజ భావః = సృజ భావము
(అనగా అన్నిటి క్రిష్టత్వమువలె ప్రతివదార్థమునకు నియతమగు నుండు శక్తి
(ఈజగత్తునకు కారణమని కొందఱుతలంచిరి.) నియతిః=పుణ్య, పాపలక్షణమయిన
కర్త (జగత్కారకంబు తలంచిరి.) యదృచ్ఛా=ఆకస్మికముగా సిద్ధి
చెడి ప్రాప్తియనునది కొందఱు తలంచిరి.) భూతాని =
అకాకాది పంచమః ముఅని కొందఱు భావించిరి.)

సంయోగః=ప్రకృతి
దాత్మా.

సృజ భూతముని కొందఱు

తలంచిరి.) పురుషః ఇతి = విజ్ఞానాత్మః డగు ష్ పురుషుడు (జగత్కారణమని
 నొందబడి భావించిరి.) చింత్యమ్ = (ఈవిషయమునుగూర్చి) విమర్శింపవల
 యును. అత్తభావాత్ = అత్తభావముకలదగుటవలన, ఏషాం సంయోగః =
 వెనుకచెప్పిన ఆ 2 డు వస్తువులయొక్క సమూహముకూడ, జగత్కారణము
 కాఁజాలదు. అత్తా అసి = జీవుఁడున్నా, సుఖం యుఖహేతోః = సుఖదుఃఖ
 ములకు హేతుభూతమగు జగత్తునకు, అనీశః = కారణభూతుఁడు కాఁజాలఁడు.

తా. ౧. ఈజగత్తునకు కారణము కాలమని కాలవేత్తలు చెప్పు
 చున్నారు.

౨. అగ్నికి ఉష్ణత్వమువలెను, జలమునకు నిఃస్పృశారణమువలెను
 ప్రతిపదార్థమునకు నియతముగానుండెడి స్వభావము జగత్కారణమని
 లోకాయత్తికులు చెప్పుచున్నారు.

౩. పుణ్యపావనియత మగు కర్మ జగత్కారణము, మీమాంసకులు
 తలంచుచున్నారు.

౪. ఆయా కల్పాదియందున్న తత్త్వానికర్తృసాపేక్షముగ ఈశ్వ
 రునిచేత జగత్తు సృజింపఁబడలేదనియు, యదృచ్ఛచేతనే ప్రసవము, స్ఫూర్తి
 పఁబడుచు న్నదనియు నిరీశ్వరవాదులు తలంచుచున్నారు.

౫. పంచమహాభూతములవలన జగత్తు సృజింపఁబడుచున్నదని జగ
 న్నిత్యత్వవాదులు తలంచుచున్నారు.

౬. యోని అనఁగా ప్రకృతి జగత్కారణములు తలంచు
 చున్నారు.

౭. పురుషుఁడు అసి - స్ఫూర్తుడు జగత్కారణభూతుఁడని యోగులు తల.

౮. ఈకాలాదులకు ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ జగత్కారణత్వము లేకపోయినను ఈకాలాదులయొక్క సంయోగము జగత్కారణము గావచ్చునని కొందఱు తలంచుచున్నారు.

౯. కాలాదులు భోగ్యవస్తువులు, పరశంత్రములు, భోక్త యగు ఆత్మ వేఱుగానున్నాఁడు కావున ఆత్మ జగత్కారణుఁడుగా నుండవచ్చునని కొందఱు తలంచవచ్చునుగాని అది యుపపన్నము కాఁజాలదు. ఆయాత్మ కూడా సృష్ట్యాదికమునకు హేతుభూతుఁడు కాఁజాలడు. ఏలయనఁగా పుణ్యపాపలక్షణమయిన సుఖదుఃఖములకు హేతుభూతమయిన కర్మయొకటి యుండుటయు, తత్కర్మముఁబడి జగత్సృష్ట్యాదికము జరుగుచుండుటయు క్షాన్త్రయుక్త్యనుభవసిద్ధముగా నున్నది. కావున సుఖదుఃఖాచికమునకు హేతుభూతమయిన ఆధ్యాత్మికాది భేదభిన్నమయిన జగత్తునకు జీవుఁడు కారణము కాఁజాలఁడు.

వివరణము — ఈ మంత్రద్వయముయొక్క భావమును వేదాంతము క్తావళియొక్క ఉత్తరార్థమునందు శ్రీ బెల్లంకొండ రామారాయకవీంద్రుఁ డిట్లు సంగ్రహించెను —

శ్లో. క్రిం బ్రహ్మస్య నిమిత్తకారణ! ముతోపాదాన? మంగోభయం?
కిం వైకం? కిమువా సహాయకలితం? కిం కారణం నైవవా?
కిం కాలి? ప్రకృతిర్ను? కిన్నునియతి? కిం వా యదృచ్ఛానుకిం?
కిం క్షోణీజలముఖ్య భూతవితతి? కిం వా పుమాం శ్చేతనా? ౨౯౨
కిం కాలర్తు ముఖార్థసంయుజి? రథో సంసృష్టకాలాదయి?
కస్తా దావిరభూమి? కేనతు పయం జీవామ ఏవం భువి?
కాస్మాకం ప్రలయే స్థితి? నియమితా వర్తామహేకేన శే
దుఃఖే వేలి? విచార మారచితవాక్ విజ్ఞో జనః. ౨౯౩

పృథమాధ్యాయము, 3-వ మంత్రము.

మూ తే ధ్యానయోగానుగతా అపశ్యక్
దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైర్నిగూఢామ్,
యః కారణాని నిఖలాని తాని
కాలాత్మయుక్తా న్యధితిష్ఠత్యేకః

3

పద. తే ధ్యానయోగానుగతాః అపశ్యక్ దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైః
నిగూఢామ్, యః కారణాని నిఖలాని తాని కాలాత్మయుక్తాని అధితిష్ఠతి
ఏకః.

3.

టీక. తే=అబ్రహ్మవేత్తలు, ధ్యానయోగానుగతాః=ధ్యానయోగము
ననుసరించిన వారలయి, యః=ఏ, ఏకః=అద్వితీయుడగు పరమాత్మ, కాలా
త్మయుక్తాని=కాలము మొదలుకొని పురుషనివహకుఁ గల, తాని=ఆ, నిఖ
లాని కారణాని=కారణముల నన్నింటిని, అధితిష్ఠతి=నియమించుచున్నాడో,
అట్టి పరమాత్మయొక్క, స్వగుణైః=స్వగుణములగు సత్త్వరజస్తమోగుణముల
చేత, నిగూఢాం=గూఢమయియున్న, దేవాత్మశక్తిం = మాయాశక్తిని, (జగ
త్కారణభూతమయిన దానినిగా) అపశ్యక్=చూచిరి-గ్రహించిరి.

తా. వెనుకటిమంత్రమునందు కాలాది పురుషాంతములగు 2-ని
వేణువేణుగను, తత్సమూహమును మొత్తము ౨-ని జగత్కారణభూతము
లయినవానినిగా మొదట ప్రతిపాదించి తరువాత అవిషయము అసంగతమని
నిరాకరింపఁబడినది. జగత్కారణభూత మగుపదార్థము ప్రత్యక్షమై ప్రమా
ణాంతములకు అగ్రోచరమగుటచేత మఱొకవిధానము నెఱుంగని వారలయి
ధ్యానయోగానుష్ఠానముచేత జగత్తునకు పరమమూలకారణమయిన వస్తువును
స్థూలముగా నెఱింగిరి. ధాన్యమవఁగా చిత్రైకగ్రత. 'యుజ్యతే అనేనేతి

యోగః అనువ్యుత్పత్తిచేత ధ్యానింపఁదగినదానినిపొందుటకుతగినఉపాయము యోగమనంబడును. ఇట్టి ధ్యానయోగము ననుష్ఠించుటచేత సమాహితచిత్తులై మొదటిమంత్రములందు ప్రశ్నింపఁబడిన సంశయజాతమునకు పరిహారరూపమునదానిని చక్కఁగా నెఱింగిరి. వెనుక సంశయింపఁబడిన ప్రశ్న సంగ్రహమేమనఁగా — ఈ ప్రపంచమునకు కారణము బ్రహ్మమా? లేక కాలాదికమా? అట్లే బ్రహ్మము జగత్కారణమా? లేక కార్యకారణవిలక్షణమా? లేక కారణమున్ను ఆకారణమున్ను అగుచున్నదా? కారణమునందుకూడ నిమిత్తకారణమా? లేక ఉపాదానకారణమా? లేక నిమిత్తోపాదానోభయకారణమా? లేక బ్రహ్మము ఆకారణమా? లేక యెట్టి లక్షణముగలది అని

తత్సంశయ నిరాకరణము:—బ్రహ్మము జగత్తునకు కారణముకాదు. కారణము కాకపోలేదు. ఉభయము కాకపోలేదు. ఉభయమును కాదు. నిమిత్తకారణము కాదు. ఉపాదానకారణము కాదు. నిమిత్తోపాదానకారణమును కాదు; అనఁగా బ్రహ్మము అద్వితీయమగుటచేత స్వయముగా ప్రపంచమునకు ఉపాదానకారణముకాని, నిమిత్తకారణముగాని, నిమిత్తోపాదానకారణముగాని కాఁజాలదు. ఈజగత్కారణము యదుపాధికమో ఆకారణ మిష్టమో తెలుపఁబడుచున్నది. దేవాత్మశక్తిని జగత్కారణముగా బ్రహ్మవేత్త లెఱింగిరి. దేవాత్మశక్తి యనఁగా “దేవస్యఃద్యోతనాది యుక్తస్య మయినః పరమేశ్వరస్య పరమాత్మనః, ఆత్మభూతతాం=అస్వతంత్రాం న సాంఖ్యపరికల్పితప్రధానాదివల్ పృథక్భూతాం స్వతంత్రాం శక్తిం” అని భాష్యమునందు వివరింపఁబడియున్నది కావున దేవుఁడనఁగా ద్యోతనాది (ప్రకాశించుట మున్నగు) గుణములు గలిగినట్టియు, మాయావిశిష్టఁడగు నట్టియు, పరమేశ్వరునియొక్క - పరమాత్మయొక్క ఆత్మభూతమయినః స్వతంత్రముకానిది, సాంఖ్యసిద్ధాంతపరికల్పితమగు ప్రధానమువలె పురుషుని శంకె వేఱయినదియు స్వతంత్రమయినదియు కానట్టి శక్తియని భావము. ఈవిషయ మీ యుపనిషత్తునందే ముందు.

మం. మాయాంతు ప్రకృతిం పింద్యా న్నాయినంతు మహేశ్వరమ్,
అస్యావయవభూతైస్తు వ్యాప్తం సర్వమిదం జగత్.

శ్వేతాశ్వతర. ౪-౧౦.

అని చెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మపురాణమునందుకూడ ఇట్లే చెప్పబడినది -
శ్లో. ఏషా చతుర్వింశతి భేదభిన్నా మాయా పరాప్రకృతి స్తస్యముత్తా.

,, మయాఽధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్. భగ. ౯-౧౦.

ఆ దేవాత్మశక్తి యెట్టిదనగా 'స్వగుణైః నిగూఢాం' అని విశేషిం
పబడినది. స్వగుణములనగా ప్రకృతికార్యభూతములయిన పృథివ్యాదికము
చేత ఆవరింపబడినది. అనగా కార్యాకారముచేత కారణాకారము కప్పి
వేయబడుచున్నది కావున కార్యముకంటె వేఱుగా స్వరూపముచేత గ్ర
హించుటకు నీలుకానిదనుట. గుణములు ప్రకృతికార్యము లనువిషయమును
శ్రీకృష్ణభగవానుఁ డిట్లు నిరూపించెను:—

శ్లో. సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతీసంభవాః. భగ. ౧౪-౧.

ప్రపంచమును నిర్మించునంతటి శక్తిగలదేవుఁ డొక్కఁడున్నాడని
చెప్పచున్నావుగదా ఆదేవుఁడెవ్వఁడు? చెప్పచున్నాము వినుఁడు. ఎవ్వఁడు
పూర్వమంత్రమునందు చెప్పిన కాల, స్వభావ, నియతి, యదృచ్ఛా, భూత,
ప్రధాన, పురుషులనెడి కారణసత్తకమును అధిష్టించి నియమించుచు అద్వి
తీయుఁడయి వెలయుచున్నాఁడో అట్టి పరమాత్మయొక్క మాయావిశిష్ట
శక్తియే జగత్కారణమని యెఱింగిరి.

'దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైర్నిగూఢాం' అనువాక్యము మఱియు ౪
విధములుగా వ్యాఖ్యాన మొనర్పబడియున్నది —

౧-వ అర్థాంతరము

౧. స్వగుణైః = ఈశ్వరగుణములగు సర్వజ్ఞత్వాదిగుణములచేతను
సత్త్వరజస్తమోగుణములచేతను, నిగూఢాం=కప్పబడియున్న, దేవాత్మ

శక్తిం=ఈశ్వరరూపముగా నున్న మాయాశక్తిని (జగత్కారణముగా నెఱింగిరి.) అని గ్రహించవలయును.

ఈయర్థమునందు 'దేవాత్మశక్తి' యను పదమునకు వివరణము —
దేవాత్మనా=ఈశ్వరరూపేణ అవస్థితాం అని వ్యుత్పత్తి. ఈవిషయమే
గ్రంథాంతరమునం దిట్లు చెప్పబడినది.—

శ్లో. సర్వభూతేషు సర్వాత్మ న్యా శక్తి రపరా తప,
గుణాశ్రయా నమస్తస్యై కాశ్వతాయై పరేశ్వర.

శ్లో. యా ౭తీతా ౭గోచరా వాచాం మనసాం చావిశేషణా,
జ్ఞానధ్యానపరిచ్ఛేద్యా తాం వందే దేవతాం కరామ్.

ఈ యుపనిషత్తునందే మున్నందు కాలస్వభావాదులు జగత్తునకు
కారణభూతములు కాఁజాలవనియు, అజ్ఞానమే జగత్కారణమనియు ఇట్లు
చెప్పబడినది —

౧. య ఏకోహి రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్య ర్యఞ్మహి లోకా
నీశతఈశీనీభిః, ప్రత్యక్షో జనా స్తిష్ఠతి సంఛకోచాస్తకాలే సంసృజ్య విక్వా
భువనాని గోపాః. శ్వేతాశ్వ. ౩-౨.

౨. య ఏకోవర్ణో బహుధాశక్తియోగా ద్వర్ణాననేకాన్నిహితార్థో
దధాతి, విచైతిచాంతే విశ్వమాదౌ స దేవః స నోబుద్ధ్యాతుభయాస్తృత్యా
సంయునక్తు. శ్వేతాశ్వ. ౪-౧.

౩. ఛందాంసి యజ్ఞాః క్రతవో వ్రతాని భూతం భవ్యం యచ్ఛ
వేదావదంతి, అస్తా న్తాయా సృజతే విశ్వమేతత్ తస్మిం శ్చాన్యో మాయ
యా సంనిరుద్ధః, శ్వేతాశ్వ. ౪-౯.

౪. స్వభావమేకే కవయో వదంతి కాలం తథా ౭న్యే పరిముహ్య
మానాః, దేవస్యైష మహిమాతు లోకే యేనేధం భ్రామ్యతే బ్రహ్మచక్రమ్
శ్వేతాశ్వ. ౬-

ఈయర్థమునందు, 'స్వగుణైః నిగూఢాం' అను వాక్యమునకు స్వగుణములగు సర్వజ్ఞత్వాదిగుణములచేత పొంద శక్యమయినది కాని కార్యకారణ వినిర్దుక్తమయినట్టియు, పూర్ణానంద అద్వితీయ బ్రహ్మత్వస్వరూపముగా పొందుటకు వీలుకానిది అని గ్రహించవలయును.

౨-వ అధ్యాయము

స్వగుణైః = సత్త్వరజస్తమోగుణరూపములచేత, నిగూఢాం=అవృతమయియున్న, దేవాత్మభూతాం, దేవ = పరమేశ్వరునియొక్క, ఆత్మభూతాం = జగదుత్పత్తిస్థితిలయములకు హేతుభూతమయినట్టియు, బ్రహ్మవిష్ణు శివాత్మికమయినట్టియు, శక్తిని జగత్కారణభూతముగా నెఱింగిరి.

దేవాత్మశబ్దనిర్వచనము — దేవస్య = పరమేశ్వరస్య ఆత్మభూతాం జగదుదయస్థితిలయ హేతుభూతాం బ్రహ్మ విష్ణు శివాత్మికాం. అనగా జగదుత్పత్తిస్థితి నాశములకు కారణభూతమయినట్టియు బ్రహ్మ విష్ణు శివాత్మికమయినట్టి పరమేశ్వరుని శక్తి. ఇందులకు ప్రమాణములు —

౧. శక్తయో యస్య దేవస్య బ్రహ్మ విష్ణు శివాత్మికాః.

౨. బ్రహ్మ విష్ణు శివా బ్రహ్మ స్పృధానా బ్రహ్మశక్తయః.

స్వగుణైః నిగూఢాం = అనగా సత్త్వముచేత విష్ణువు, రజస్సుచేత బ్రహ్మ, తమస్సుచేత. మహేశ్వరుడు, ఇటుల సత్త్వాద్యుపాధిసంబంధ స్వరూపముచేత గనంబడుచున్నదే గాని నిరుపాధిక పూర్ణానంద అద్వితీయ బ్రహ్మత్వస్వరూపముచేత గనంబడజాలనిదనుట. సృష్ట్యాదికార్యముల నొనర్చునప్పుడు కలుగుచున్న అవస్థాభేదము నాశ్రయించియే బ్రహ్మ విష్ణు శివాది విభేదముగాని పరమార్థముగా భేదములేదని శాస్త్రమిట్లుబోధించుచున్నది —

శ్లో. సర్గస్థిత్యంతకారిణీం బ్రహ్మ విష్ణు శివాత్మికామ్,

స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దనః.

ప్రథమమున ఈశ్వరాత్మగా మాయారూపుడయి ఈశ్వరుడందును. అతడు తరువాత మూర్తిరూపముతో బ్రహ్మ విష్ణు శివాత్మకుఁ డయి యుండును. ఆరూపములతో క్రమముగ సృష్టిస్థితిసంహారరూపములగు కృత్యముల నొనర్చుచుండును. పరమాత్మ శక్తిద్వారముగా నియమనాది కార్యముల నొనర్చుచుండు ననువిషయ మీ యుపనిషత్తునందే ముం దిట్లు చూపింపఁబడియున్నది —

మం. య ఇమాన్ లోకా నీశత ఈశీనీభిః, ప్రత్యక్షే జనా స్తిష్ఠతి సంఘోచాంతకాలే సంసృజ్య విశ్వా భువనానిగోపాః.

శ్వేతాశ్వ. 3-౨.

ఈశీనీభిః అనఁగా “జననీభిః పరమశక్తిభిః” అని విశేషణము చెప్పఁ బడినది.

‘బ్రహ్మ విష్ణు శివా బ్రహ్మకప్రధానా బ్రహ్మశక్తయః’ అని స్మృతి.

3-వ అర్థాంతరము.

స్వగుణైః=బ్రహ్మ పరశంత్రములయినట్టియు, ప్రకృత్యాది విశేషణములు కలిగినట్టియు, ఉపాధులచేత, నిగూఢాం = గూఢమయియున్న, దేవాత్మశక్తిం = ప్రకృతిపురుష ఈశ్వరులను స్వరూపభూతముగా నున్న పరాశక్తిని, (జగత్కారణముగా నెఱింగిరి.) దేవాత్మశక్తి శబ్దనిర్వచనము — దేవాశ్చ ఆత్మాచ శక్తిశ్చ యస్య పరబ్రహ్మణః అవస్థాభేదాః తాం ప్రకృతి పురుషేశ్వరాణాం స్వరూపభూతాం బ్రహ్మరూపేణ అవస్థితాం పరాత్పరతరాం శక్తిం కారణ మవశ్యక్. ఈయుపనిషత్తునందే ముందు ముందీ ప్రకృతి పురుష ఈశ్వరులయొక్క స్వరూప మిట్లు ప్రకటింపఁబడి యున్నది -

మం. ఏతత్ జ్ఞేయం నిత్యమేవాత్మసంస్థం నాతఃపరం వేదితవ్యం హి కించిత్ ,
 భోక్తాభోగ్యం ప్రేరితారంచమత్వా సర్వంప్రాక్తంత్రివిధం బ్రహ్మమేతత్ .
 శ్వేతాశ్వ. ౧-౧౨.

జ్ఞజ్ఞా ద్వా వజా వీశానీశా వజాహ్యేశా భోక్తృభోగ్యార్థయుక్తా,
 అనంతశ్చాత్మా విశ్వరూపోహ్యకర్తా త్రయం యదా విందతే బ్రహ్మ
 మేతత్ . శ్వేతాశ్వ. ౧-౧౩.

‘స్వగుణైః నిగూఢాం’ అనువాక్య మిట్లు వివరింపబడినది —
 స్వగుణైః=బ్రహ్మపరతంత్రైః ప్రకృత్యాది విశేషణైః ఉపాధిభిః నిగూఢాం
 అని. అనగా బ్రహ్మపరతంత్రములగు ప్రకృతి మున్నగు విశేషణములుగల
 ఉపాధులచేత ఆచ్ఛాదితమయియుండునది యని నిగ్రహించవలయును.

- శ్రు. ౧. ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషుగూఢః. శ్వేతాశ్వ. ౬-౧౧.
 ,, ౨. తందుర్దర్శం గూఢమచుప్రవిప్లమ్. కర. ౨౧౨.
 ,, ౩. యో వేద నిహితం గుహయామ్. త్రై. ఉ. ౨-౧.
 ,, ౪. ఇహైవ సంతం న విజానంతిదేవాః.
 మున్నగుశ్రుతు లీ యర్థమునే ప్రతిపాదించుచున్నవి.

౪-వ అర్థాంతరము

స్వగుణైః=సర్వజ్ఞత్వ సర్వేశ్వరత్వాదిగుణములచేత, నిగూఢాం =
 నిగూఢమయిసట్టియు, దేవాత్మశక్తిం = ప్రకాశస్వరూపుడగు పరమాత్మ
 యొక్క జగదుత్పత్తిస్థితిలయనియమనశక్తిని, జగత్కారణమునుగా నెఱిం
 గరి.

దేవాత్మ శక్తివివరణము — “దేవాత్మనః ద్యోతనాత్మనః ప్రకాశ
 స్వరూపస్య ద్యోతిషాం జ్యోతిరూపస్య ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపస్య భద్రమాత్మనః
 ‘దుదయస్థితిలయ నియమనవిషయాంశక్తిం సామర్థ్యం అవశ్యః’ అనియు,

స్వగుణైః=స్వవ్యప్తిభూతైః సర్వజ్ఞత్వ సర్వేశ్వరత్వాదిభిః నిగూఢాం = తత్తద్విశేషరూపేణ అవస్థితత్వాత్ స్వరూపేణ శక్తిమాత్రరూపేణ అనుపలభ్యమానామ్.

ఈ పరమేశ్వరశక్తిని వేఱువిధముగా నెఱుంగవలయునేగాని స్వరూపముతో నెఱుంగుటకు శక్యము కాదనువిషయ మీయుపనిషత్తునందే ముందిట్లు చెప్పబడినది —

మం. నతస్య కార్యం కరణంచ విద్యతే నతత్సమత్వా భృథికశ్చ దృశ్యతే,

పరాఽస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ.

శ్వేతాశ్వ. ౬-౮.

మొట్టమొదట 'కిం కారణం' అను ప్రశ్నమునందున్నూ, 'దేవాత్మశక్తిః' అను ప్రశ్నసమాధానమునందున్నూ యేయేపక్షభేదములు గ్రహింపఁబడినవో అవియన్నియు నీ మంత్రవ్యాఖ్యానమునందు మూలానుసారము సంగ్రహింపఁబడినవి. ఈవిషయములన్నియు నీయుపనిషత్తునందు ముందు ముందు చక్కఁగా వివరింపఁబడియున్నవి. ప్రస్తుతము కాబట్టియే అవి యీయుపనిషత్తునందు వివరింపఁబడినవని యెఱుంగవలయును. ప్రశ్నోత్తరములు కూడ గనంబడుచున్నవి గనుక సంగ్రహముగ మొదట సూచించి తరువాత అవిషయమునే మఱి విస్తరించిచెప్పటపూర్వాచార్యసంప్రదాయమని "ఇష్టం హి విదుషాం లోకే సమాసవ్యాసధారణం" అను సంప్రదాయవచనమువలన తెలియవచ్చుచున్నది. (కనుకనే 'అపశ్యంగోపాం' అను శ్రుతిస్థమగు గోపాశబ్దమునకు శ్రుతియే స్వయముగా నిట్లు వ్యాఖ్యానము నొసర్చినది — 'అపశ్యం గోపామిత్యాహ, ప్రాణావా గోపా ఇతి, అపశ్యం గోపామిత్యాహ, అసౌవా ఆదిత్యోగోపా ఇతి.' తై. ఆర. ౪-౭-౧.

ఇదేవిధముగా బ్రహ్మశబ్దమునుగూర్చియు శ్రుతి ఈవిధముగా నిర్వచించుచున్నది — 'అథ కస్తా దుచ్ఛతే బ్రహ్మ' అని ప్రారంభించి బృంహతి, బృంహయతి తస్మా దుచ్ఛతే పరం బ్రహ్మేతి.

అనఁగా సకృచ్ఛృతమయిన బ్రహ్మపదమునకు నిమిత్తోపాదాన రూపములతో అర్థభేదమును శ్రుతియే స్వయముగా బోధించినది.

ప్రథమాధ్యాయము, ౪-వ మంత్రము.

అవ. జగత్కారణమగు బ్రహ్మము బండిచక్రముగా రూపించి యీ మంత్రమునందు పరింపఁబడుచున్నది —

మూ త మేకనేమిం త్రివృతం షోడశాంతం

శతార్థారం వింశతిప్రత్యరాభిః,

అష్టకై షడ్భి ర్విశ్వరూపైకపాశం

త్రిమార్గభేదం ద్వినిమిత్తైకమోహమ్

౪

పద. తం ఏకనేమిం త్రివృతం షోడశాంతం శతార్థారం వింశతిప్రత్యరాభిః, అష్టకైః షడ్భిః విశ్వరూపైకపాశం త్రిమార్గ భేదం ద్వినిమిత్తైకమోహమ్.

౪

టీ. తం = (పూర్వోక్తమగు ఐందవమంత్రమునందు జగత్కారణముగా వివిధవాదులు తలంచిన కాలాది సర్వజగత్కారణములకు అధికరణభూతుఁ డయియున్న) ఆపరమాత్మను, ఏకనేమిం=కారణావస్థయను ఒకే నేమిగాఁ గలవానిగను, నేమియనఁగా బండియొక్క చక్రమునకు చుట్టు బిగింపుఁబడియుండు యినుపపట్ట) త్రివృతం=సత్త్వరజస్తమస్సులను ప్రకృతిసంబంధమయిన గుణత్రయముచేత ఆవరింపఁబడినవానిగను, షోడశాంతం=పదునారు అంతముగాఁ గలవానిగను, శతార్థారం=ఏబదిఅరములు గలవానిగను, (అరములనఁగా బండితకులు) వింశతిప్రత్యరాభిః = ఇరువదిప్రత్యరములు గలవానిగను, (ప్రత్యరములనఁగా బండితకులయొక్క బిగువునకు వేయఁబడిన కీలకములు) షడ్భిః=ఆఱైన, అష్టకైః=అష్టకములతో గూడియు

న్నవానిగను, విశ్వరూపైకపాశం = నానావిధరూపములు గలకామమనెడి పాశముగలవానిగను, త్రిమార్గభేదం=ధర్మ, అధర్మ, జ్ఞానములను మూడుభేదములు గలమార్గములు గలవానిగను, ద్వినిమిత్తైకమోహం=పుణ్యాపుణ్యములను నిమిత్తద్వయమునందు ముఖ్యమయిన మోహముగలవానిగను, (అపశ్య౯=ఎఱింగిరి.)

తా. పూర్వమంత్రమునందు మాయావిశిష్టః డగుపరమాత్మయొక్క శక్తియే జగత్కారణమనియు, జగత్తునకు అతఁడే అభిన్ననిమిత్తోపాదానకారణుడనియు, అతఁడు మాయాసహితఁ డగుటచేత ఈశ్వరత్వ, సర్వజ్ఞత్వ, దేవత్వాది గుణవిశిష్టఁడనియు, అమాయిత్యముచేత సత్యజ్ఞానానందరూపత్వము కలిగియున్నాడనియు సంగ్రహముగ నిరూపింపఁబడినది. కార్యకారణము లనన్యములని ప్రతిపాదించుచు ఆయాత్మనే సర్వాత్మస్వరూపునిగ నీ మంత్రమునందు తెల్పుచున్నారు —

‘వాచారంభణం వికారో నామధేయం, మృత్తికే త్యేవసత్త్వం’ అను న్యాయము ననుసరించియు, ‘అద్వితీయమును, అనవరమును, అపూర్వమును, నేతినేతి అనియు, అవాక్తానసగోచరమును, అశనాయాద్యసంస్పృష్టమును, ప్రత్యక్షమితభేదమును, చిత్సదానందమును అగు బ్రహ్మాత్మమును నిరూపింపఁదలంచి ప్రకృతివశముచేత ప్రపంచమనెడి భ్రాంత్యవస్థనుపొందిన పరబ్రహ్మమును సర్వజ్ఞత్వ, అపహతపాప్తత్వాదిరూపముచేత ఈశ్వరాత్మునిగను, బ్రహ్మాదిరూపముచేత దేవతాత్మునిగను, వైశ్వానరాదిరూపముచేత కార్యాత్మునిగను, మోక్షమునకు కావలసిన చిత్తశుద్ధినిమిత్తము నున్న, లేక తత్త్వోకప్రాప్తి నభిలషించిన తదర్థమున్ను తత్తద్దేవతాసాయుజ్యాదిప్రాప్త్యర్థమున్ను ఉపాసనార్థముగా లోకకాస్త్రప్రసిద్ధమయిన మాహాత్మ్యము తెలుపఁబడుచున్నది. ఆ పరమేశ్వరుఁడు కార్యకారణరూపముగను, పారమార్థికముచేత సచ్చిదానందాద్వితీయ బ్రహ్మాత్మస్వరూపునిగను లేనియెడల భోగ్య, భోక్తృ, నియంతలు లేకపోవుటచేత సంసార

మోక్షములు లేకపోవలసివచ్చును. పరమేశ్వరుఁడు సంసారాదికమునకు హేతుభూతుఁ డనువిషయమును “సంసారమోక్షస్థితిబంధహేతుః” అనుశ్రుతి ప్రతిపాదించుచున్నది. ఆ ప్రపంచస్థితినిమి త్తము ప్రపంచాద్యవస్థానమును శ్రుతిస్మృతు లిట్లు విధించుచున్నవి —

౧. ఏకంపాదం నోత్థి పతి సలిలా ధంస ఉచ్చరత్,
సచే దవింద దానందం న సత్యం నాన్యతం భవేత్.

అశ్వర్య. ౧౧-౪-౨౧.

౨. పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతందివి.

తై. ఆ. ౩-౧౨-౨.

స్మృతి:—ఏకంపాదం నోత్థి పతి. సనత్సుజాతీయము. ౬-౧౧.

ఈమంత్రమునందు చక్రాత్మకముగ బ్రహ్మమును నిరూపించుచున్నాఁడు. వైమంత్రమునందు నదిరూపముగ నిరూపింపబడును — ఏవఁడు కాలాది నకల కారణములను నిరసించి తానే ముఖ్యకారణభూతుఁడుగా జగత్తునకు వెలయుచున్నాఁడో అతఁడు ఏకనేమి యనంబడుచున్నాఁడు. (యోని, కారణము, అవిద్య, అవ్యాకృతము, ఆకాశము, పరమవ్యోమ, మాయా, ప్రకృతి, శక్తి, తమస్సు, ఛాయా, అజ్ఞానము, అన్యతము మున్నగుశబ్దములచేత చెప్పబడు కారణావస్థయే ఇదట నేమియనిచెప్పబడినది) సత్త్వ, రజ, స్తమస్సులను ప్రకృతియొక్క గుణత్రయముచేత ఆవరింపబడియున్నవానిగను, భూతపంచకము, జ్ఞానేంద్రియపంచకము, కర్మేంద్రియపంచకము, మనస్సు అను ౧౬టియొక్క అంతమునందున్నవానిగను, (లేక ప్రశ్నోపనిషత్తునందు ‘సప్రాణ మస్పృజత్’ అను మంత్రమునందు చెప్పబడిన పాదశకలలకు అంత భూతుఁడును, లేక (ఏకనేమి యనునప్పుడు కారణభూతమయిన అవ్యాకృతావస్థచెప్పబడినది.) తత్కార్యముయిన సమష్టిభూతవిరాట్ సూత్రాత్మక లెండున్నూ తద్వ్యక్తిభూతమయిన భూరాది ౧౪ భువనములంగలసి ౧౬ అగును.

ఇవి అవసానమునందు గలవాఁడును, ప్రపంచాత్మగా నుండువానికి మైన చెప్పిన ౧౬ అవసానములు కలుగుట సహజము. శతార్థాదునిగను, శతార్థ మనఁగా ౫౦ ఏబది అరములుగాఁ గలవాఁడు. అరములు అనఁగా చక్రము నందున్న ఆకులు. విపర్యయ, అశక్తి, తుష్టి, సిద్ధులను ౫౦ ప్రత్యయములు. ఇచ్చట అరములుగా నిరూపింపఁబడినవి. వీనిగా

విపర్యయము	౫	ధేదములు.
అశక్తి	౨౮	„
తుష్టి	౯	„
సిద్ధి	౮	„
మొత్తము	౫౦	„

దశేంద్రియములును, తద్విషయములును ప్రత్యరములుగా గల వాఁడును, ౬ అష్టకములతో కూడుకొనియున్నవాఁడున్నా, నానావిధ స్వర్గ పుత్రాదివిషయమగుటచేత విశ్వరూపమగు కామమను పాశముగలవానిగను, ధర్మ, అధర్మ, జ్ఞానములను వేఱువేఱయిన మార్గత్రయముగలవానిగను, పుణ్యపాపములే నిమిత్తముగాఁగల దేహేంద్రియ మనోబుద్ధ్యాదులగు అనాత్మలయందు ఆత్మాభిమానముగలవానిగను తెలిసికొనిరి. అని వెనుకటిమంత్రము నందుగల 'అవశ్యక్' అను క్రియను ఇచటికి గ్రహించవలయును. లేదా రాజోపుమంత్రమునందుగల 'అధీమః' అను క్రియను గ్రహించి ధ్యానించి రని యైనను చెప్పవచ్చును.

వ్యాఖ్యానమునందు సూచింపఁబడిన విపర్య
యాదికముయొక్క వివరము.

౧. విపర్యయము ౫ విధములు—౧ తమస్సు, ౨. మోహము.
3. మహామోహము, ౪. తామిశ్రము, ౫. అంధతామిశ్రము.

౧. తమస్సు ర విధములు:— అనాత్మలగు అప్తరకృతులందు అత్తబుద్ధిసంఘట. అను విషయభేదముచేత అప్తవిధమని గ్రహించునది.

౨. మోహము ర విధములు:— అణిమాద్యప్త శక్తులందు గల ప్రీతి అప్తవిధము.

౩. మహామోహము ౧౦ విధములు:— దృష్టానుక్రామికభేదములతో శబ్దాదివిషయవంచకమునందు గలఅభినివేశము. ఒక్కొక్కదానికి దృష్టము, (చూచినది) అనుక్రామికము, (విన్నది) అని రెండేసిభేదములతో ౧౧ న్నూ ౧౦ అగుచున్నవి.

౪. తామిస్రము ౧౦ విధములు -దృష్టానుక్రామికములగు శబ్దాదిదశవిధేంద్రియ విషయములందు అప్తవిధ అణిమాద్యైశ్వర్యములతో ప్రయత్నించుచున్నప్పుడు అవి తనకు ప్రాప్తించనప్పుడు కలిగిడి, శ్రోధము తామిస్రము.

౫. అంధతామిస్రము ౧౦ విధములు - అప్తవిద్యైశ్వర్యములు, దశవిధేంద్రియవిషయములు భోగ్యముగా లభించినప్పుడు సగము అనుభవించుచుండగా మరణకాలము సమీపించినయెడల అయ్యో ఇంతకష్టపడి వీనిని సంపాదించుకొంటినే, సమగ్రముగా వీనిని అనుభవించకయే చచ్చిపోవుచున్నాడనే అని శోకించుచుండుట అంధతామిస్రము.

ఇది విషయవివరణము.

౨. ఆశక్తి ౨౦ విధములు - మూకత్వ, బధిరత్వ, అంధత్వాది కములగు ఏకాదశేంద్రియములయొక్క ఆశక్తులు. ౧౧

అంతఃకరణమునకు పురుషార్థయోగ్యతాతుష్టి లేక } ౯
పోవుట.

అప్తవిధసిద్ధులు పొందుటకు ఆశక్తి. ౧౦

౨౦.

3. తుష్టి ౯ విధములు — ప్రకృతి, ఉపాదాన, కాల, భాగ్యము లని ౪ విధములున్నవి, విషయోపరమతుష్టి—అర్జన, రక్షణ, విషయ, సంగ, హింసలను దోషదర్శనముచేత ౫ విధములు లేకయుండుటయు కలసి మొత్తము ౯ విధములు.

౧. ప్రకృతితుష్టి — ఒక్కఁడు ప్రకృతిపరిజ్ఞానముచేత కృతార్థుడనైతిని తలంచును.

౨. ఉపాదానతుష్టి — మఱొక్కఁడు యత్యాశ్రమము స్వీకరించి అంతమాత్రముచేతనే కృతార్థుడనైతిని తలంచును.

3. కాలతుష్టి — ప్రకృతిపరిజ్ఞానమువలన మనకేమి లభింపఁగలదు? యత్యాశ్రమము స్వీకరించినంతమాత్రమున మనకు రాబోవునది యేమి? మోక్షము మనకు రావలసిఉంటే ఆకాలమునకు అదియే వచ్చితీరునని తలంచుచు ఉపేక్షగానుండుట.

౪. భాగ్యతుష్టి — ఏమిచేసియు ఏమిప్రయోజనము లేదు. మోక్షము లభింపవలసిన భాగ్యము మనకుఉంటే అది వచ్చియే తీరునని తలంచుట.

౫. అర్జనతుష్టి — విషయోపభోగములను సంపాదించుట కష్టము కనుక తత్ప్రయత్నము వలదని ఉపరమించుట.

౬. రక్షణతుష్టి — సంపాదించుటయే కష్టము, అధనా సంపాదించి తిమిపో, ఆ సంపాదించినదానిని పోకుండా నిలుపుకొనుట మఱింత కష్టమని తలంచి తత్ప్రయత్నమునుండి విరమించుట.

౭. విషయతుష్టి — మనము కష్టపడి సంపాదించినదానికంటే అతి శయముగ మఱికొన్నియుండి అవి లభింపలేదే అని దుఃఖము కలుగుట సహజమని తత్ప్రయత్నమునుండి విరమించుట.

౮. సంగతుష్టి — విషయము లనుభవించినకొలది వానియందు అభిలాష వృద్ధిచెందునే గాని తృప్తి కలుగఁజాలదు. 'న జాతు కామః కామానాం క్షేతాశ్చత—6

ఉపభోగేన కామ్యతి, హవిషా కృష్ణవర్ణేన భూయ ఏవాభివర్ధతే' అని చెప్పఁ బడియున్నది కావున అచుభవించినకొలఁది సంతోషము లభింపక ఆత్మ్యాశను కలుగఁజేయు విషయోపభోగము నాకసలేవలదని తలంచుట.

౯. హింసాతుష్టి — ఒకరిని కష్టపెట్టక భోగము లభింపదు. ఇతరుల పీడించుట అధర్తము. అధర్తమువలన నరకము. ఇటుల హింసాదోషములు విషయాభిలాషయందు గనంబడుచున్నవి కావున నాకవి అక్కరలేదని తలంచుట.

ఇవి నవవిధతుష్టులు.

౪. అష్టవిధసిద్ధులు—౧ ఊహ. ౨ శబ్దము. ౩ అధ్యయనము.

అని మూఁడున్నూ,

౪. ఆధ్యాత్మిక. ౫ ఆధిభౌతిక. ౬ ఆధిదైవిక దుఃఖ నివారణము. అని మూఁడున్నూ,

౭. సుహృత్సృష్టి. ౮ దానసిద్ధులు అని ౨—మొత్తము—౮.

౧. ఊహసిద్ధి — పారమార్థికార్థమును తెలిసికొననిచ్చకలిగి తత్ప్రయత్నము చేయుచుండఁగా జన్మాంతరకృత సంస్కారబలమువలన ఆచార్యా ద్యుపదేశము లేకయే యథారజ్ఞానము కలుగుట.

౨. శబ్దసిద్ధి — నిరంతరాభ్యాసములేక సకృచ్ఛేషణమాత్రముచేతనే జ్ఞానమును పొందుట.

౩. అధ్యయనసిద్ధి — శాస్త్రాధ్యయనమువలన లభించెడి జ్ఞానము.

౪. ఆధ్యాత్మికసిద్ధి } ఈ త్రివిధదుఃఖములందు ఉదాసీనుఁ డయియుండు
౫. ఆధిభౌతికసిద్ధి } టవలన శీతోష్ణాదిద్వంద్వములందు హర్షకోకములన
౬. ఆధిదైవికసిద్ధి } పొందకపోవుటవలన కలిగెడి త్రివిధమయిన జ్ఞానము.

౭. సుహృత్సిద్ధి — మిత్రునిమూలకముగా జ్ఞానమును పొందుట.

౮. దానసిద్ధి — ఆచార్యాభిమతమగు వస్తువునొనగి తన్ములమున విద్యా
ప్రాప్తి.

ఇటుల వివర్యయ, ఆశక్తి, తుష్టి, సిద్ధిభేదములతోఁగల పంచాశత్ప్ర
త్యయములవివరణము బ్రహ్మపురాణమునందు ౬౦-వ అధ్యాయమునందు
చక్కఁగా నిరూపింపఁబడియున్నది.

౨౦ ప్రత్యరములు —

జ్ఞాన, కర్తేంద్రియములు ౧౦ } కలసి మొత్తము ౨౦ ప్రత్యరములు.
తద్విషయములు ౧౦ }

శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధ, వచన, ఆదాన, వివరణ, ఉత్సర్గ,
ఆనందములను ౧౦ ఇంద్రియవిషయములు.

అష్టకములు ౬:—౧. ప్రకృత్యష్టకము. ౨ ధాతృష్టకము. ౩ విశ్వ
ర్యాష్టకము. ౪ భావాష్టకము. ౫ దేవాష్టకము. ౬ ఆత్మగుణాష్టకము. అని
అష్టకములు ౬.

౧. ప్రకృత్యష్టకము —

జ్ఞో. భూమి రాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధి రేవచ,
అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టథా.

భగవద్గీత. ౭. ౪.

పంచభూతములు, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము అను ౮-ది
ప్రకృత్యష్టకము.

౨. ధాతృష్టకము —

త్వక్కు, చర్మము, మాంసము, రుధిరము, మేదస్సు, అస్థి, మజ్జా,
శుక్లములు అను ౮-ది ధాతృష్టకము.

3. ఐశ్వర్యాష్టకము --

శ్లో. 1 అణిమా 2మహిమాచైవ 3గరిమా 4లఘిమా తథా,

5ప్రాప్తిః 6ప్రాకామ్య 7మిశిత్వం 8విశిత్వం చాష్టభూతయః.

అను శ్లోకోక్తములగు ౮ విభూతులు ఐశ్వర్యాష్టకము.

౪. భావాష్టకము--

1ధర్మ, 2జ్ఞాన, 3వైరాగ్య, 4విశ్వర్య, 5అధర్మ, 6అజ్ఞాన, 7అవైరాగ్య
8అనైశ్వర్యములను ౮-ది భావాష్టకము.

౫. దేవాష్టకము.--

శ్లో. 1బ్రహ్మ 2త్ర జాపతి 3రేవా 4గంధర్వాః 5యక్ష 6రాక్షసాః,

7శితరశ్మ 8సిశాచాశ్చ దేవాష్టక ముదాహృతమ్.

అని పైశ్లోకోక్తములగు ౮-ది దేవాష్టక మనంబడును.

౬. ఆత్మగుణాష్టకము.--

దయా, క్షాంతి, అనసూయ, శౌచము, అనాయాసము, మంగలము,
అకార్యణ్యము, అస్పృహ. అను ౮-ది ఆత్మగుణాష్టకము.

ప్రథమాధ్యాయము, ౫-వ మంత్రము.

అవ. గతమంత్రమునందు చక్రరూపముగ నిరూపింపబడిన పర
మాత్మతత్త్వ మిమంత్రమునందు నదీరూపముగ నిరూపింపబడుచున్నది --

మూ పంచస్రోతోఽమ్బుం పంచయోన్యగ్రవక్త్రం
పంచప్రాణోర్క్తిం పంచబుద్ధ్యాదిమూలామ్,
పంచావర్తాం పంచదుగ్ధిఖౌఘవేగాం
పంచాశద్భేదాం పంచపర్వా మధీమః

పద. పంచస్రోతోఽంబుం పంచయోగ్యగ్రవక్త్రం పంచప్రాణోర్తిం
పంచబుద్ధ్యాదిమూలామ్, పంచావర్తాం పంచదుఃఖౌఘవేగాం పంచాశద్భేదాం
పంచపర్వాం అధీమః.

టీక. తం=అపరమాత్మను, పంచస్రోతోఽంబుం = (త్వక్చక్షుశ్రోత్ర
జిహ్వఘ్రాణములను) పంచేంద్రియములే ప్రవాహజలముగాగలదానిగను,
పంచయోగ్యగ్రవక్త్రం = కారణభూతములగు పంచమహాభూతములచేత
మిక్కిలి కుటిలమైనదానిగను, పంచప్రాణోర్తిం = (వాక్పాణిపాదపా
యావస్థములను) పంచేంద్రియములు అలలుగాగలదానిగను, పంచబుద్ధ్యాది
మూలాం=జ్ఞానేంద్రియములవలన పుట్టిన పంచవిధజ్ఞానములకు కారణభూత
మయినమనస్సే కారణముగాగలదానిగను, పంచావర్తాం=అయిదైన శబ్దాది
విషయములే సుఖగలదానిగను, పంచదుఃఖౌఘవేగాం=(గర్భదుఃఖ, జన్మ
దుఃఖ, వ్యాధిదుఃఖ, జరాదుఃఖ, మరణదుఃఖములను) పంచవిధదుఃఖము
లను ప్రవాహవేగముగాగలదానిగను, పంచాశద్భేదాం = తమో, మోహ,
మహామోహాది) ౫౦ భేదములుగలదానిగను, పంచపర్వాం = (అవిద్య,
అస్తిత, రాగ, ద్వేష, అభినివేశములను) పంచవిధక్లేశములుగలదానిగను,
అధీమః=ధ్యానించుచున్నారము.

తా. త్వక్కు, చక్షుస్సు, శ్రోత్రము, జిహ్వ, ఘ్రాణము, అను
౫ దు జ్ఞానేంద్రియములను జలప్రవాహము కలిగినట్టియు, కారణభూతము
లయిన పంచమహాభూతములచే తీక్షణమయినదియును కుటిలమైనట్టియు, పంచ
ప్రాణములులేక వాక్పాణిపాదపాయూపస్థములను కర్తేంద్రియపంచకము
అలలుగాకలిగినట్టియు, చక్షురాదిపంచవిధ జ్ఞానేంద్రియములవలన దర్శనాది
జ్ఞానపంచకమునకు కారణభూతమయిన మనస్సే మూలకారణముగా కలిగి
నట్టియు, జ్ఞానేంద్రియపంచకముయొక్క దర్శనాది జ్ఞానసముదాయము
మనోవుత్తిరూపమేకదా, సంసారమనునదికి మనస్సేకారణమను విషయము

సుప్రసిద్ధమేకదా. మనస్సే సర్వమునకు హేతుభూతమనువిషయ మిట్లు చెప్పబడినది —

శ్లో. మనోవిజృంభితం సర్వం యత్కించి తృచరాచరమ్,
మనసోహ్యమసీభావే ద్వైతం నైవోపలభ్యతే.

అర్థ. చరాచరరూపమగు ప్రపంచమంతయు మనస్సుయొక్క విజృంభితముగాని తద్విన్నముగ నేమియులేదు. మనస్సు అమసీభావము కలిగినప్పుడు ద్వైతము కనబడజాలదు.

శబ్దాదివిషయపంచకము ఆవర్తము—సుడిగుండమువంటిది. ప్రాణులీసుడిగుండములందుపడి ముణిగిపోవుచుందురు. ఈశబ్దాదివిషయపంచకమే సుడిగుండములుగా కలిగినట్టియు, ఇట్లే గర్భదుఃఖి, జన్మదుఃఖి, వ్యాధిదుఃఖి, జరాదుఃఖి, మరణదుఃఖిములను ప్రవాహవేగపంచకము కలిగినట్టియు, పూర్వమంత్రోక్తములగు ౫౦ భేదములకలిగినట్టియు, అవిద్య, అస్తిత, అసత్తి, రాగము, అభినివేశము అను ౫ దు పర్వములు (మెట్లుగా) కలిగినట్టియు నదీస్వరూపముగ పరబ్రహ్మమును ధ్యానించుచున్నారము.

వివరణము — నారాయణదీపికయందు పంచబుద్ధులనగా—బుద్ధి, మనస్సు, చిత్తము, అహంకారము, విషయవాసనయని చెప్పబడినది. 'పంచాశద్భేదాం' అనుదానియొక్క వివరణ మిట్లు తెలుపబడినది —

అధ్యాత్మ వివేకమగు గ్రంథమునందు చిత్తము మూలాధారాదిచక్రములందుగల పంచాశద్బలములందు సంచరించుచుండగా ౫౦ విధములయిన బుద్ధులుకలుగునని యిట్లు తెలుపబడినది:—

శ్లో. గుదలింగాంతరే చక్రమాధారంతు చతుర్దశమ్ (౪),
పరమ స్సహజ స్తద్వ దానన్దో వీరపూర్వకః.

యోగానందశ్చతస్యస్యా దీశానాది దశేఫలమ్,
 స్వాధిష్ఠానే లింగమూలే షట్శత్రం (౬) చక్రమస్యతు,
 పూర్వాదిఘ దశేష్వహుః ఫలాన్యేతాన్యనుక్రమాత్,
 ప్రశ్రయః శ్రూరతా గర్వనాశో మూర్ఛా తతఃపరమ్,
 అవజ్ఞా స్యా దవిశ్వాసో జీవన్ముచరతోఽభివమ్,
 నాథో దశదలం (౧౦) చక్రం మణిపూరకసంజ్ఞకమ్,
 సుపుష్టి రత్ర తృష్ణాస్యా దీర్ఘ్యా పిశునతా తథా,
 లజ్జా భయం ఘృణామోహః కుఠియోఽధవిషదతా,
 హృదయేఽనాహతంచక్రం దలైర్ద్వాదశభి (౧౨) ర్యుతమ్,
 తాల్యంప్రణాళః కపటో వికర్మోఽప్యనుతాసితా,
 ఆశాప్రకాశశ్చింతాచ సమిహా సమతా తతః,
 క్రమేణ దంభోఽైకత్యం వివేకోఽహంకృతిస్తథా,
 ఫలాన్యేతానిపూర్వాది దశస్థస్యాత్తనో విదుః,
 కంఠేస్తి భారతీసానం విశుద్ధిః షోడశచ్ఛదమ్,
 తత్రప్రణవఉద్గీసో హుంఫట్ విషడశస్వధా,
 స్వాహాసమోఽమృతం సప్త స్వరాష్ట్రజ్ఞాదయో మతాః,
 ఇతిపూర్వాదిపత్రస్థం ఫలాన్యాత్తని షోడశ.

అర్థ. గుదలింగాంతరస్థానమునందు మూలాధారచక్రముండును, ఇది
 నాల్గదశములు గలది. ఈశానాదిదశచతుష్టయమునందు జీవుఁడు చరించు
 చుండఁగా ౧ పరమానందము, ౨ సహజానందము, ౩ వీరానందము, ౪
 యోగానందము కలుగును లింగమూలమునందు షడ్దళాత్మకమగు స్వాధి
 ష్ఠానచక్రముండును. పూర్వాదిదశషట్కమునందు జీవుఁడు చరించుచుం
 డగ క్రమముగ వినయము, శ్రూరత్వము, గర్వనాశము, మూర్ఛ, అవజ్ఞ,

అవిశ్వాసము కలుగును. నాభియందు దశదళాత్మకమగు మణిపూరక చక్రముగలదు. జీవుడు పూర్వాదిక్రమముగ ఆమణి పూరకచక్రదళములందు సంచరించుచున్నప్పుడు, పుష్టి, ఆశ, ఈర్ష్య, లోభిత్వము, లజ్జ, భయము, నింద, మోహము, దుర్బుద్ధులు, దుఃఖము అను ౧౦ గుణము లేర్పడును. హృదయమునందు ౧౨ దళములుగల అనాహత చక్రము గలదు. ఆచక్రదళములందు జీవుడు సంచరించుచున్నప్పుడు, లోలత్వనాశనము, కపటము, సంశయము, అనుశాపము, ఆశాప్రకాశము, చింత, సమీహ, సమత్వము, దంభము, వైకల్యము, వివేకము, అహంకారము కలుగును, కంఠమునందు షోడశదళములుగల విశుద్ధిచక్రముగలదు. అవిశుద్ధిచక్ర షోడశదళములందు జీవుడు సంచరించుచున్నప్పుడు ప్రణవము, ఉద్గీర్ణము, హుం, ఘట్, వషట్, స్వధా, స్వాహా, నమః, అమృతము, షడ్జ, వంచము, గాంధార, నిషాద, ఋషభ, దైవత, మధ్యమములకు సత్తస్వరము లేర్పడును. షోడశదళచక్రవిషయమయి మఱొకచోట ప్రకారాంతరము చెప్పబడినది. కృప, తమ, ఆర్జవము, ధైర్యము, వైరాగ్యము, ధృతి, సమత్వము, హాస్యము, రోమాంచము, ధ్యానము, సుస్థిరత్వము, గాంభీర్యము, ఉద్యమము, సత్త్వము, ఔదార్యము, ఏకాగ్రత్వము అని ౧౬ గుణములని చెప్పబడినది. దళద్వయముగల ఆక్షాచక్రమునందు తత్త్వంపదార్థావభాస మని యెఱుంగవలయును. ఇటుల మొత్తము ౫౦ భేదములని యెఱుంగవలయును. లేక ఓంకారమునకు ౫౦ కళలు, ఆ ౫౦ కళలనుండి ౫౦ వర్ణములు, ఆ ఏబదివర్ణములనుండి వర్ణాత్మకమగు వేదము, వేదమునుండి తదనుసారము సృజింపబడిన జగత్తు. ఇట్లు బుద్ధి జగద్విషయమైనదియై తత్కారణ భూతములగు ౫౦ వర్ణములకు అనుసరించుచున్నది.

అవిద్యాదిపంచకవివరణము —

౧. అవిద్య = అవిద్య, అశుచి, అనిత్యస్వరూపుడగు జీవునియందు విపరీతజ్ఞానము-అనగా నిత్యుడగు పవిత్రుడగు, జ్ఞానస్వరూపుడని తలంచుట.

౨. అస్తిత = విభిన్నులగు బుద్ధ్యాత్మలను ఒక్కరేయని తలంచుట.

౩. ఆసక్తి = సుఖమునందే ఆసక్తికలిగియుండుట.

౪. రాగము = దుఃఖమునందు ప్రీతిలేకయుండుట.

౫. అభినివేశము = తన కిదివఱకు అనుభవగోచరముకాని మరణాదికమునందు భయంపడుట. ఈ ౫ న్నూ బుద్ధియొక్క పృథివిశేషములు.

ఈ మంత్రత్రయముచేత కింకారణం బ్రహ్మ, అను ప్రశ్నకు ఉత్తరము చెప్పబడినది.

ప్రమాధ్యాయము, ౬-వ మంత్రము.

అవ. కార్యకారణాత్మకమగు బ్రహ్మము బ్రహ్మచక్రరూపముగను సదీరూపముగను వెనుకటిమంత్రములందు నిరూపింపబడినది. ఈ చెప్పబోవు మంత్రమునందు ఇట్టి బ్రహ్మచక్రమునందు జీవుడగు దేనిచేత భ్రమించుచున్నాడు? దేనిచేత విముక్తినిపొందగలడు? అనువిషయము—అనగా సంసారమోక్షములయొక్కస్థితి ప్రతిపాదించబడుచున్నది —

మూ సర్వాజీవే సర్వసంస్థే బృహంతే

అస్తిహంసో భ్రామ్యతే బ్రహ్మచక్రే,

పృథగ్ గాత్తానం ప్రేరితారం చ మత్వా

జాప్త పుత స్తేనామృతత్వ మేతి.

౬

పద. సర్వాజీవే సర్వసంస్థే బృహంతే అస్తిహంసః భ్రామ్యతే బ్రహ్మచక్రే, పృథక్ గాత్తానం ప్రేరితారం చ మత్వా జాప్తః తతః తేన అమృతత్వం వేతి.

౭

టీక. హంసః = జీవుఁడు, సర్వాజీవే = అందఱకు జీవనరూపమైన ట్టియు, సర్వసృష్టే = అందఱకు ప్రళయరూపమైనట్టియు, బృహంలే = గొప్పదియునగు, అస్తిక్ = ఈ బ్రహ్మచక్రమునందు, ఆత్మానం = జీవాత్మఁ డగుతనను, ప్రేరితారంచ = ప్రేరకుఁడగు ఈశ్వరునిని, పృథక్ = వేరుగా, మత్వా = తలంచినవాఁడయి, శ్రామ్యలే = (సురనరతిర్యగాదియోసులందు పుట్టుచుగిట్టుచు) తిరుగుచున్నాఁడు. తప్తః = తర్వాత, జుప్తః = (చిత్తదా నందాద్వితీయబ్రహ్మత్వస్వరూపుఁడను నేనేనని మనస్సమాధానమును) పొందిన వాఁడయి, తేన = అట్టి యీశ్వరానుసంధానముచేత, ఆమృతత్వం = ఆమృ తత్వమును—మోక్షమును, నిలిపిపొందుచున్నాఁడు.

తా. అందఱకు జీవనరూపమయినట్టియు, అందఱకు ప్రళయరూప మయినట్టియు, అన్నిటికంటె గొప్పదయినట్టియు కార్యకారణాత్మకమయిన యీ బ్రహ్మచక్రమునందు జీవుఁడు ఆత్మకానట్టి దేహాదిసంఘాతమును ఆత్మనుగా తలంచుచున్న వాఁడయి దేవమానవపశ్వాది బహువిధశరీరములందు పుట్టుచుగిట్టుచు తిరుగుచున్నాఁడు. ఇటుల నానావిధయోసులందు పుట్టుచు గిట్టుచుండుటకు మూలకారణమేమనఁగా జీవాత్మభూతుఁడనగు నేను వేఱు, ప్రేరకుఁడగు ఈశ్వరుఁడు వేఱు అని జీవేశ్వరులకు విభేదమును తలంచుటయే యని యెఱుంగవలయును. ఇట్టి సంసారమునుండి విముక్తినందుటకు సాధ నము చెప్పఁబడుచున్నది — నేను ఈశ్వరునికంటె విభిన్నుఁడనుకాను, చిదా నంద, అద్వితీయ, బ్రహ్మత్వస్వరూపభూతుఁడనేనేను, అని దృఢముగా నెఱిం గినవాఁడయి దృఢానుసంధానము నెప్పడోనర్చునో అప్పుడు విముక్తుఁడగును. ఎవ్వఁడు జీవుని పూర్ణానందస్వరూపుఁడగు బ్రహ్మభూతునిగా నెఱుంగునో వాఁడు విముక్తినందును. ఎవ్వఁడు తాను పరమాత్మకంటె వేఱయినవానినిగా భావించుచుండుకొనునో వాఁడు బద్ధుఁడగును.

అధ్యాయము.] ఆంధ్రప్రకాశాత్మర్యవివరణసమన్వితము. 91

బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు భేదదృష్టియే సంసారమునకు మూల కారణమని ఇట్లు చెప్పబడినది. —

య ఏవం వేదాహం బ్రహ్మస్మితి స ఇదం సర్వంభవతీతి, తస్యహ స దేవాశ్చ నాభూత్యా ఈశతే, ఆత్మహ్యేహం సభవతి, అదయోఽన్యాయో దేవతా ముపాస్తేఽసావన్యోఽహమస్మితి స స వేద యథాపశురేవం సదేవానామితి.

బృహదారణ్యకోపనిషత్. ౧-౪-౧౦.

అర్థ. 'నేనేబ్రహ్మము అయియున్నాను' అని ఎవ్వఁడు తలంచునో వాఁడు బ్రహ్మముగను సమస్తముగను అగును. వాఁడు దేవతలకంటెను శ్రేష్ఠుఁడు. ఈ దేవతలయొక్కయు ఆత్మయునగును. ఎవఁడు తనఆత్మ కంటె వేఱేదేవతయున్నదనియును, అని వేఱు నేను వేఱు అని తలంచి అన్యదేవతోపాసన చేయుచున్నాఁడో వాఁడు అవివేకి, మూఢుఁడు, పశు తుల్యుఁడు. దేవతలకు వాఁడు పశువైయున్నాఁడు.

విష్ణుధర్మమునందుకూడ ఇట్లే చెప్పబడియున్నది —

శ్లో. పశ్యత్యాత్మన మన్యంతు యావద్వైపరమాత్మనః
తావత్సంభ్రామ్యతేజంతు ర్హోహితో నిజకర్తణా.
'సంక్షీణాశేషకర్తాతు పరంబ్రహ్మ ప్రపశ్యతి
ఆభేదేనాత్మన శ్శుద్ధం శుద్ధత్వా దక్షయో భవేత్.

వివరణము — మూలద్వితీయపాదమునందు "అస్మిత్" అనుస్థానము నందు 'ఒక్క శంకరభాష్యమునందుతప్ప తక్కినవ్యాఖ్యానము లన్నిటి యందు 'తస్మిత్' అని చెప్పబడియున్నది.

ప్రేతయనగా ప్రేతకుడగు ఈశ్వరుడని భగవద్గీత యిట్లు చెప్పచున్నది:—

శ్లో. ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేక్ష్యున తిష్ఠతి,

భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా.

అధ్య. ౧౮-౬౧.

ఈయుపనిషత్తునందే ఈశ్వరునిగూర్చి యిట్లే చెప్పబడినది.

భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారంచ మత్వా సర్వంప్రోక్తం త్రివిధం బ్రహ్మ
మేతత్. శ్వేతాశ్వతర. ౧-౧౨.

భేదదృష్టివలన సంసారచక్రపరిభ్రమణము కలుగుచుండునని శ్రుతు
లిట్లుపదేశించుచున్నది.—

౧. మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి యజ్ఞహ నానేపపశ్యతి.

కర. ౪-౧౦.

అర్థ. బ్రహ్మము భిన్నస్వరూపముగలదని ఎవ్వఁడు తలంచుచున్నాఁడో
వాఁడు క్రమముగా జననమరణములనందును.

౨. ఉదరమంతరం కురుతే.

తై. ఉ. ౨-౭-౧.

అర్థ. ఆత్మవేఱని భేదబుద్ధిగలవానికి భయముగలదు.

బ్రహ్మమునందు 'కింకారణంబ్రహ్మ, కుతస్స్మిజాతాః?' అని ప్రశ్నిం
పబడినది. 'కింకారణంబ్రహ్మ' అను ప్రశ్నమునకు సమాధానము ౨-౧౧ మం
త్రములందు చెప్పబడినది. 'కుతస్స్మిజాతాః' అను ప్రశ్నముదాయ
మునకు సమాధాన మీమంత్రము మొదలు సవిస్తరముగ ప్రతిపాదించబడి
బడుచున్నది.

బ్రహ్మసాధ్యాయము, ౭-వ మంత్రము.

అవ. 'తమేకనేమిం త్రివృతం పాడశాంతం. శ్వేతా. ౧-౪ అను
మంత్రమునందు బ్రహ్మము చక్కగా ప్రతిపాదించబడి యున్నది.

కనుక 'అహం బ్రహ్మస్మి'యని బ్రహ్మత్వత్వ ప్రతిపత్తియందున్నా ప్రపంచసహితుడగు బ్రహ్మమునే అత్కగా నెఱుంగుచు కావున 'తం యథా యథోపాసతే తదేవభవతి' అను ప్రమాణము ననుసరించి సప్రపంచబ్రహ్మ ప్రాప్తియేకలుగునుగదా. అప్పుడు ప్రపంచమును పరిత్యజింపకపోవుచు కావున మోక్షము సిద్ధింపఁజాలదు. అందువలన 'జుప్తస్తతస్తేనామృతత్వ మేతి' శ్లోతా. ౧-౫ అను మంత్రమునందు చెప్పినప్రకారము మోక్షము సిద్ధించుననుట అసంభవము గదా యని సందేహించి తత్సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది:—

మూ ఉద్గీత మేత త్పరమం తుబ్రహ్మ
తస్మిన్త్రయం సుప్రతిష్ఠాఽక్షరంచ,
అత్రాంతరం బ్రహ్మ విదో విదిత్వా
లీనా బ్రహ్మణి తత్పరా యోనిముక్తాః.

2

పద. ఉద్గీతం ఏతత్ పరమం తు బ్రహ్మ తస్మిన్ త్రయం సుప్రతిష్ఠా
అక్షరం చ, అత్ర అంతరం బ్రహ్మవిదః విదిత్వా లీనాః బ్రహ్మణి తత్పరాః
యోనిముక్తాః.

2

టీక. ఏతత్ = ఈనిర్విశేషమగు, బ్రహ్మ = బ్రహ్మము, పరమం = శ్రేష్ఠమని, ఉద్గీతం = చెప్పఁబడినది. తస్మిన్ = ఆపరబ్రహ్మమునందు, త్రయం = భోక్త, భోగ్యము, ప్రేరకుఁడు అను మూడున్నూ, సుప్రతిష్ఠా = బాగుగా ప్రతిష్ఠితములయియున్నవి. అక్షరంచ = నాశరహితమున్నూ అయియున్నది. అత్ర = అన్నమయాద్యానందమయాంతమయినయాదేహమునందు, లేక విరాడాద్యవ్యాకృతాంతమగు ప్రపంచమునందు, అంతరం = అంతరుఁడుగానుండు పరబ్రహ్మమును, బ్రహ్మవిదః = బ్రహ్మజ్ఞేత్తలు, విదిత్వా = తెలిసికొని, బ్రహ్మణి = పర

బ్రహ్మమునందు, లీనాః=విశ్వాద్భ్యుపసంహారముఖముగా లయమును పొందిన వారలయి, తత్పరాః=ఆ బ్రహ్మమునందే సమాధిగలవారలయి, యోనిముక్తాః=జన్మ జరామరణ రూపసంసారమునుండి విముక్తులగుచున్నారు.

తా. బ్రహ్మము ప్రపంచముతో కూడుకొన్నదియగునెడల ఆమృతత్వము కాజాలదు. ఏలయనఁగా కార్యకారణలక్షణాత్మకమగు ప్రపంచముకంటె మోక్షము వేఱయినదని ఉపనిషత్తులందు వ్రతిపాదింపఁబడియే యున్నది:-

౧. అన్యదేవతద్విదితా దధో అవిదితాదధి. కేన. ౧-౪.

అర్థ. ఎయ్యది విదితమయినదానికంటెను, అవిదితమయినదాని కంటెను వేఱయినదో అదియే బ్రహ్మము.

౨. తదేవ బ్రహ్మత్వంవిద్ధి నేదం యదిదముపాసతే. కేన. ౧-౫-౯.

అర్థ. దానినే బ్రహ్మమని నీవెఱుంగుము. ఉపాసింపఁబడునది బ్రహ్మము కాజాలదు.

౩. అఘాలమశబ్ద మస్పర్శం. కర. ౩-౧౫.

౪. స ఏష నేతి నేతీతి. బృహ. ౩-౯-౨౫.

౫. తతో యదుత్తరతరం.

౬. అన్యత్ర ధర్మాత్ అన్యత్రాధర్మాత్. కఠ. ౨-౧౪.

౭. నస న్నచాస చ్చివ ఏవకేవలి. శ్వేతాశ్వ. ౪-౧౮.

౮. తమసః పరః.

౯. యతోవాచో నివర్తన్తే. తై. ఉ. ౨-౪-౧.

౧౦. యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యద్విజానాతి సభూమా.

ఛాందో. ౭-౨౪-౧.

౧౧. యోఽశనాయాపిపాసే శోకంమోహం భయంజరామత్యేతి.

బృహ. ౩-౫-౧.

౧౨. అప్రాణోహ్యమనా శ్శుభ్రోహ్యక్షరాత్పరతః పరః.

ముండ. ౧-౨-౧౨.

౧౩. ఏకమేవాద్వితీయం.

ఘాండో. ౬-౨-౧.

౧౪. వాచారంభణం, వికారోనామధేయం.

ఘాండో. ౪-౬-౪.

౧౫. నేహనానాఽస్తి కించన.

బృహ. ౪-౪-౧౯.

౧౬. ఏకధైవానుద్రష్టవ్యమ్.

బృహ. ౪-౪-౨౦.

వైమంత్రములన్నియు బ్రహ్మము ప్రపంచసంబంధవిరహితమని చెప్పచున్నవి. బ్రహ్మము ప్రపంచధర్మవిరహితమగుటచేతనే పరబ్రహ్మమని చెప్పబడుచున్నది. సంసారధర్మసంబంధవిరహితమగుటచేత పరమమనఁగా శ్రేష్ఠమని గ్రహించవలయును. 'తం యథాయసోపాసతే తదైవభవతి' అను న్యాయము చేత శ్రేష్ఠమయినబ్రహ్మమునే ఉపాసించినయెడల శ్రేష్ఠమయిన మోక్షఫలమునే పొందును.

సీవుచెప్పినప్రకారము బ్రహ్మము ప్రపంచసంబంధవిరహితమయిన యెడల ప్రపంచముకూడ బ్రహ్మసంబంధములేనిదని సిద్ధించునుగదా. అప్పుడు సాంఖ్యవాదమువలెనే ప్రపంచముకూడ వేఱుగా సిద్ధించును. అద్వైతులు "వాచారంభణం వికారోనామధేయం" అను శ్లోకముసారము ప్రపంచము పారతంత్ర్యమగుటచేత మిథ్యయనిచెప్పట పొసగదుగదా యని సంశయించి అందులకు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మము ప్రపంచసంబంధ విరహితమును స్వతంత్రమును అగుచున్నది కాని ప్రపంచముమాత్రము స్వతంత్రము కాజాలదు. ఇకనేమనఁగా ఆబ్రహ్మమునందే మూడున్నా— అనఁగా భోక్త, భోగ్యము, ప్రేరితుఁడు అను మూడున్నా చేరియున్నవి. ఇచట ప్రేరితయనఁగా భోక్తృభోగ్య నియంతృత్వలక్షణుఁడని విషయము ముందు చెప్పబడును. 'అజాహ్యేకాభోక్తృభోగ్యార్థయూక్తా' అని ముందు చెప్పబోవు భోక్తృభోగ్యార్థరూపమున్నా శ్రుతిసిద్ధమయి విరాట్ సూత్ర

త్వలచేతచేయఁబడిన నామరూపకర్తవిశ్వతైజసప్రాణ జాగ్రత్స్విష్ణుసుషుప్తి రూపస్వరూపముగలదిగా రజ్జువునందు సర్పమువలె ప్రతిష్ఠితమయియున్నది. కావుననే భోక్తృ, భోగ్య, ప్రేరితాత్మకమగు ప్రపంచమునకు బ్రహ్మమే సుప్రతిష్ఠ. బ్రహ్మముకంటె భిన్నమయినది చలనమగుటచేత అంతయు చల ప్రతిష్ఠయగుచున్నది. బ్రహ్మము అచలముఅగుటచేత అచలప్రతిష్ఠ యగుచున్నది.

అట్లయినయెడల బ్రహ్మము వికారసహితమగు ప్రపంచమును ఆశ్రయించియుండుటచేత దధ్యాదికమువలె పరిణామియగును కనుక అనిత్యమగును గదా యని సంశయించి అనిత్యము కాదు అక్షరము. నాశరహితము నిత్యమని ప్రతిపాదించఁబడినది. వికారము ప్రపంచాశ్రయ మయినప్పటికిని 'నక్షరతీత్యక్షరం' అను వ్యుత్పత్తిననుసరించి బ్రహ్మము అక్షరమే నాశరహితమే. వికారము మాయాశ్రయమగుటచేత వాస్తవముగా అవినాశిత్యమును బాధింపఁజాలదు. బ్రహ్మము ప్రపంచాశ్రయభూతమయినను కూటస్థ బ్రహ్మము అవినాశియేయని భావము. బ్రహ్మము మాయాత్మకమను విషయమిదివఱకే ప్రతిపాదించఁబడినది. కావున బ్రహ్మము సర్వాత్మకత్వమైనను ప్రపంచము మిథ్యాత్మకమగుటచేత బ్రహ్మమునకు సంపర్కముకలుగఁజాలదు. పూర్ణానంద బ్రహ్మోస్వరూపమును గాంచువానికి మోక్షమును పరమపురుషార్థము తప్పక సిద్ధించును. ఏవిధముగా బ్రహ్మతత్త్వమును గాంచువానికి మోక్షముకలుగును? అనువిషయము చెప్పఁబడుచున్నది — ఇచట అనఁగా అన్నమయాది అనందమయంతముగల యీదేహమునందు లేక విరాట్టు అవ్యాకృతాద్యంతముగల ప్రపంచమునందు పూర్వపూర్వోపాధి ప్రవిలయముచేత ఉత్తరోత్తరమయినదియును, అశనాయాపిపాసాదులను తాఁకనదియును, వాక్కులకు గోచరముకానిదియును అగు ఎయ్యది గలదో అట్టి బ్రహ్మమును బ్రహ్మవేత్తలగువారలు తెలిసికొన్నవారలయి విశ్వాద్యుభయసంహర

ముఖము చేత ఆ బ్రహ్మమునందులయించినవారలయినగా 'అహం బ్రహ్మస్మి' యను ప్రకారము బ్రహ్మస్వరూపులయిన వారలయి తత్పరులయినవారలు—అనగా సమాధియందుండువారు గర్భ జన్మ జరా మరణ రూపసంసారభయమునుండి విముక్తులగుచున్నారని భావము.

యోగియాజ్ఞ వల్లకృత బ్రహ్మత్వ త్యాగవస్థితినే సమాధియని యిట్లు చెప్పుచున్నాడు —

శ్లో. యదర్థ మిదమద్వైతం భారూపం సర్వకారణమ్,
ఆనంద మమృతం నిత్యం సర్వభూతేష్వవస్థితమ్.
తదేవానన్యధీః ప్రాప్య పరమాత్మాన మాత్మనా,
తస్మి న్సృజీయతే త్వాత్మా సమాధి స్స ఉదాహృతః.
ఇంద్రియాణి వశీకృత్య యమాదిగుణసంయుతః,
ఆత్మమధ్యే మనః కుర్యా దాత్మానం పరమాత్మని.
పరమాత్మా స్వయంధూత్వా నకించి చ్ఛింతయేత్తతః,
తదాతు లీయతే త్వాత్మా ప్రత్యగాత్మన్యఖండితే.
ప్రత్యగాత్మా సవివస్యా దిత్యుక్తం బ్రహ్మవాదిభిః.

వివరణము — భాష్యమునందు 'సుప్రతిష్ఠా' యనియు, నారా యణగీషికయందు 'సప్రతిష్ఠా' యనియు, శంకరానంద, విజ్ఞానభిక్షు, ఉపనిష ద్బ్రహ్మయోగులయొక్క వ్యాఖ్యానమునందు 'స్వప్రతిష్ఠా' అనియు, వ్యాఖ్యాన మొనర్పబడియున్నది.

ఔపాధిక భేదమునే భగవానుడగు యాజ్ఞ వల్లకృతుని (చూ. అథ్య-3. శ్లో-౧౪౩) ఇట్లు చెప్పుచున్నాడు —

శ్లో. ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్,
తథాఽఽత్మైకో హ్యనేకశ్చ జలాధారేష్వివాంతుమాత్.
శ్వేతాశ్వత—7

విష్ణుధర్మమునందున్న ఇట్లేగలదు —

శ్లో. పరాత్తనో ర్మనుష్యేంద్ర విభాగోఽజ్ఞానకల్పితః,
క్షయే తస్మాత్తపరయో ర్విభాగాభావ ఏవహి.

అత్తా శ్చేత్రజ్ఞసంజ్ఞోఽయం సంయుక్తః ప్రాకృతైర్గుణైః,
తైరేవ విగత శ్శుద్ధః పరమాత్మా నిగద్యతే.

అనాదినంబంధవత్త్యా శ్చేత్రజ్ఞోఽయ మవిద్యయా,
యుక్తః పశ్యతిభేదేన బ్రహ్మత్వాత్సని సంస్థితమ్.

విష్ణుపురాణమునం దిట్లు చెప్పబడినది:—

శ్లో. విభేదజనకేఽజ్ఞానే నాశ మాత్యంతికం గతే,
అత్తనో బ్రహ్మణో భేద మనంతం కః కరిష్యతి.

యోగవాసిష్ఠరామాయణమునందుకూడ ప్రశ్నపూర్వకముగ నీవిషయమే ఇట్లు ప్రదర్శితమైనది —

శ్రశ్న —

శ్లో. యద్యాత్తా నిర్గుణ శ్శుద్ధః సదానందోఽజరోఽమరః,
సంసృతిః కస్య తాత స్యా న్తోక్షో వా విద్యయా విభో,
శ్చేత్రనాశః కథం తస్య జ్ఞాయతే భగవాన్ యతః,
యథావ తస్సర్వమేతన్నే ఐక్య మర్హసి సాంప్రతమ్.

వసిష్ఠః—

తస్యైవ నిత్యశుద్ధస్య సదానందమయాత్మనః,
అవిచ్ఛిన్నస్య జీవస్య సంసృతిః కీర్త్యతే బుధైః,
ఏకఏవహి భూతాత్తా భూతేభూతే వ్యవస్థితః,
ఏకథా బహుథా చైవం దృశ్యతే జలచంద్రవత్,
భ్రాంత్యారూఢ స్సవివాత్తా జీవసంజ్ఞః సదా భవేత్.

ఇట్లే బ్రహ్మపురాణమునందున్న పరబ్రహ్మమునకే ఉపాధి భేదము ననుసరించి జీవాది భేదసంజ్ఞ కలుగుచున్నదనియు, ఔపాధిక భేదముచేతనే బంధము క్రిష్టవస్థయున్నా సంభవించుచున్నదనియు దృష్టాంతపూర్వకముగా ఇట్లు తెలుపబడినది —

శ్లో. ఏకస్తు సూర్యో బహుధా జలాధారేషు వృశ్యతే,
అభాతి పరమాత్మాచ సర్వోపాధిషు సంస్థితః,
బ్రహ్మ సర్వశరీరేషు బాహ్యే చాభ్యంతరే స్థితమ్,
ఆశమివ భూతేషు బుద్ధా వాత్మా నచాన్యథా,
ఏవంసలి యథా బుద్ధ్యా దేహోఽహ మితి మన్యతే,
అనాత్మ న్యాత్మ తాభ్రాంత్యా సా స్యా త్సంసారబంధినీ,
సర్వైర్వికల్పైర్హీనస్తు శుద్ధో బుద్ధో జగో జగదమరః,
ప్రశాంతో వ్యోమపద్వ్యాసీ చైతన్యాత్మా నసకృత్ప్రభః.
ధూమాత్త ధూలిభి ర్వ్యోమ యథా న మలినీయతే,
ప్రాకృతై రహరామృష్టో వికారైః పురుష స్తథా.
యతైకస్మిన్ ఘటాకాశే జలధూమాదిభి ర్యతే,
నాన్యే మలినతాం యాంతి దూరస్థాః కుత్ర చిత్కచిత్.

మాండుకోపనిషత్కారికలయందు (చూ. 3-౫) శుకాచార్యుల శిష్యులగు గౌడపాదాచార్యులవారున్న ఇట్లే చెప్పినారు —

శ్లో. యతైకస్మిన్ ఘటాకాశే రజోధూమాదిభిర్యతే,
న సర్వే సంప్రయుజ్యంతే తద్వజ్జీవా స్సుఖాదిభిః.

కనుక అద్వితీయుడగు పరమాత్మయందు ఉపాధివశముచేత జీవేశ్వరులకున్నా జీవులకున్నా భేదవ్యవస్థ సిద్ధించియున్నది కావున అవి శుద్ధోపాధి విశిష్టుడగు జీవునియందుగల సుఖ, దుఃఖ, మోహ, అజ్ఞానాదులు విశుద్ధసత్త్వోపాధిగల యాశ్వరునకు సంబంధించవు.

భగవానుడగు పరాశరుఁ డీవిషయమునే ఇట్లు చెప్పెను.—

శ్లో. జ్ఞానాత్మకస్యామల తత్త్వరాశే
రపేతదోషస్య సదా స్ఫుటస్య,
కింవా జగత్స్యస్తి సమస్తపుంసాం
అజ్ఞాతమస్మాస్తి హృది స్థితస్య.

ఒకానొకజీవునకు సంబంధించిన సుఖదుఃఖమోహాదికములచేత బద్ధుఁడుగాని ముక్తుఁడుగాని అయిన మఱొక జీవునకు సంబంధములేదు. ఆ యుపాధి కే సుఖదుఃఖములసంబంధముగాని యితరులకులేదు. కనుక ఒకఁడు ముక్తుఁడయిన అందఱు ముక్తులుకావలయునుగదా? యని నీవడిగిన ప్రశ్నకు అవకాశమేలేదు.

ప్రథమాధ్యాయము, ౮-వ మంత్రము.

అవ. అద్వితీయుఁడగు పరమాత్మయందు జీవేశ్వరులు విక్యమగుచుండుటచేత విభాగమేలేదు. అప్పుడు ‘లీనాబ్రహ్మణి’ అని వెచుకటిమంత్రమునందు జీవులు బ్రహ్మైకత్వస్థితిని పొందుచున్నారనుట అసంగతముగదా యని సంశయించి జీవేశ్వరులకు ఉపాధిననుసరించి విభాగముగలదనియు, అట్టివిషయము నెఱుంగుటచేత అమృతత్వమును పొందుచున్నాడను విషయమీ మంత్రమునందు చెప్పబడుచున్నది —

మూ సంయుక్తమేత త్తైర మక్షరంచ
వ్యక్తావ్యక్తం భరతే విశ్వమీశః,
అనీశశ్చైత్యా బధ్యతే భోక్తృభావాత్
జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః

౮

పద. సంయుక్తం ఏతత్ క్షరం అక్షరం చ వ్యక్తావ్యక్తం భరతే

విశ్వం ఈశః, అసీశః చ ఆత్మా బధ్యతే భోక్తృభావాత్ జ్ఞాత్వా దేవం
ముచ్యతే సర్వపాతైః.

టీ. వ్యక్తావ్యక్తం = వ్యక్తావ్యక్తములురెండున్నా, (వ్యక్తమనగా
నామరూపాత్మక వికారభూతమగు కార్యము - ప్రపంచము, అవ్యక్తమనగా
యీ ప్రపంచమునకు కారణభూతమయినట్టిది) త్వరంత్వరంచ=త్వరమనియు
అత్వరమనియు చెప్పబడుచు. (అనగా కార్యము త్వరము నశించునది.
కారణము అత్వరము నాశనములేనిది) ఈశః = ఈశ్వరుడు, సంయుక్తం=
పరస్పరము కూడుకొనియున్న, ఏతత్=ఈ, విశ్వం=కార్యకారణాత్మకమగు
ప్రపంచమును, భరతే = భరించుచున్నాడు. అసీశః ఆత్మా=ఈశ్వరభిన్నుఁ
డగు దీవుడు, భోక్తృభావాత్ = భోక్తృభావమువలన, బధ్యతే = (అవి
ద్యౌతత్కార్యభూతములయిన దేహేంద్రియాదులచేత) బద్ధుఁడగుచున్నాఁ
డు. దేవం = నిరుపాధికుఁడగు పరమేశ్వరుని, జ్ఞాత్వా = ఎఱింగి, సర్వ
పాతైః = సర్వపాపములచేత, ముచ్యతే = వదలబడుచున్నాడు.

తా. వ్యక్తమనగా నామరూపాత్మకమగు కార్యభూతప్రపంచము.
అవ్యక్తమనగా కారణభూతమయినది. ఈ రెండున్నా క్రమముగా త్వర
మనియు, అత్వరమనియు చెప్పబడుచు. అనగా వ్యక్తము త్వరము నశించు
నది, అవ్యక్తము అత్వరము నశించనిది, ఆవ్యక్తావ్యక్తములురెండున్నా పర
స్పరము సంయుక్తమయి కార్యకారణాత్మకమగు ప్రపంచమనంబడుచున్నది.
ఇట్టివిశ్వమును ఈశ్వరుడు భరించుచున్నాడు. శ్రీకృష్ణభగవానుఁడున్నా
ఇట్లే భగవద్గీతయందు చెప్పినాడు —

శ్లో. త్వర స్సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽత్వర ఉచ్యతే, ౧౬

ఉత్తమః పురుష ర్దవన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః,

యో యోశత్రయమావిశ్య విభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః. ౧౭

భగవద్గీత, ౧౫-అధ్యాయము.

ప్రథమాధ్యాయము, ౯-వ మంత్రము.

అప. నిష్ప్రతియోగిక బ్రహ్మమొక్కటియే వస్తుభూతము. అట్టి బ్రహ్మ మునందు మాయ, జీవ, ఈశ, తత్కార్యములను వికల్పము లేటూల ఏర్పడునని తలంచి స్వాజ్ఞానమువలననే ఇది అంతయు సంభవించుచున్నదని ప్రతిపాదించబడుచున్నది.

మూ జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వా వజా వీశనీశా వజా

హ్యేకాభోక్తృభోగ్యార్థయుక్తా,

అనంతశ్చైత్య విశ్వరూపోహ్యకర్తా

త్రయం యదా విందతే బ్రహ్మ మేతత్

౯

పద. జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వా అజా ఈశనీశా అజా హి ఏకా భోక్తృభోగ్యార్థయుక్తా, అనంతః చ ఆత్మా విశ్వరూపః హి అకర్తా త్రయం యదా విందతే బ్రహ్మం ఏతత్.

౯

టీక. ద్వా = ఇద్దఱగు, జ్ఞాజ్ఞౌ = ఈశ్వరజీవులు ఉభయులున్నా, అజా = (జాయలే, వర్ధలే మున్నగు షడ్భావవికారములు లేనివారలు) పుట్టుకలేనివారలు అగుచున్నారు. (ఈ ఈశ్వరజీవులు ఉభయులున్నా) ఈశనీశా = సర్వశక్తిగల పరమేశ్వరుడనియు, సామర్థ్యరహితుడగు జీవుడనియు (ఎఱుంగవలయును), అజా = పుట్టుకలేనట్టిమాయ, ఏకా = ఒక్కటియే, భోక్తృభోగ్యార్థయుక్తా = భోక్తృ, భోగ్యదిధర్మసంబంధముతో కూడుకొన్నదియగుచున్నది. యదా = ఎప్పుడు, ఏతత్ త్రయం = భోక్తృ, భోగ్య, భోగాత్మకమగుమూటిని, బ్రహ్మం = బ్రహ్మమని, విందతే = తెలిసికొనుచున్నాడో, (తదా = అప్పుడు) ఆత్మా = ఆత్మ - అనగా జీవుడు, అనంతః = (దేశకాలపద్ధతులచేత) పరిచ్ఛేదములేనివాడును, విశ్వరూపః = ప్రపంచ

స్వరూపుఁడును, అకర్త = కర్తృత్వాదిసంసార ధర్మవిరహితుఁడును (అగుచున్నాఁడు.)

తా. జ్ఞాడనఁగా సర్వము తెలిసినవాఁడు, అజ్ఞాడనఁగా ఏమియు తెలియనివాఁడు. ఇచట ప్రకరణముననుసరించి జ్ఞాడనఁగా సర్వజ్ఞాడయిన ఈశ్వరుఁడనియు, అజ్ఞాడనఁగా అల్పజ్ఞాడగు జీవుఁడనియు గ్రహింపవలయును. ఈ జీవేశ్వరులద్దఱును అజ్ఞులు—అనఁగా జన్మాదివికారములు లేనివారలు, బ్రహ్మమే మాయావశముచేత వికారములేకయే జీవేశ్వరస్వరూపముతో గనంబడుచున్నదనిభావము. ఈవిషయమునే ఈ క్రిందిశ్రుతు లిట్లు ప్రతిపాదించుచున్నవి —

౧. శ్రు పురశ్శక్తే ద్విపదః పురశ్శక్తే చతుష్పదః,
పుర సృ సక్షీ భూత్వా పురః పురుష ఆవిశత్. బృహ. ౨-౫-౧౮.

౨. శ్రు. ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్తా
రూపంరూపం ప్రతిరూపాబభూవ. కర. ౫-౯.

పూర్వపక్షము — అద్వైతవాదులు భోక్తృభోగ్యలక్షణముగు ప్రపంచమును అంగీకరించునెడల

ఈశ్వరుఁడు	సర్వసమర్థుఁడు	జీవుఁడు	అసమర్థుఁడు
„	సర్వజ్ఞుఁడు	„	అల్పజ్ఞుఁడు
„	సర్వకర్త	„	అసర్వకర్త
„	సర్వభృతు	„	దేహాదిభృతు
„	సర్వాత్మ	„	అసర్వాత్మ
„	ఆత్మకాముఁడు	„	అనాత్మకాముఁడు
„	సర్వైశ్వర్యుఁడు	„	అసర్వైశ్వర్యుఁడు
„	సర్వతఃపాణిపాదుఁడు	„	తద్విలక్షణుఁడు

ఈశ్వరుడు	సహస్రశీర్షుడు	జీవుడు	ఏకశీర్షుడు
”	నిత్యుడు	”	అనిత్యుడు

ఇటుల జీవేశ్వరులయొక్క వ్యవహారమంతయు భేదముగ నే గనంబడుచున్నది. అద్వైతసిద్ధాంతముననుసరించి చూచినయెడల భోక్తృభోగ్యాది విభేదముగల ప్రపంచము పరమార్థముగా లేనేలేదు. కూటస్థుడును అపరిణామియు, అద్వితీయుడును అగుపరమాత్మ భోక్తృదిరూపముగలవాడనుట అసంభవముగదా. బ్రహ్మముకంటె విభిన్నమయినట్టియు భోక్తృది ప్రపంచమునకు హేతుభూతమయినట్టియు మఱొకవస్తువు లేనేలేదు. అట్లు వస్త్యంతరమే ఉన్నయెడల అద్వైతమునకే హానికలుగునుగదా యను సంశయమును నిరాకరించుటకయి యీ క్రిందివిషయము చెప్పబడుచున్నది —

జన్మాదిరహితమయిన ఒక్కమాయయే భోక్తృభోగ్యార్థయుక్తమయి వెలయుచున్నది. ఈవిషయమును ఈ క్రింది శ్రుతిస్తోత్రు లిట్లు ప్రతిపాదించుచున్నవి. —

శ్రుతులు—౧. అజామేకాం హితశుక్లకృష్ణం. శ్వేతా. ౪-౫.

౨. మాయాంతుప్రకృతింవింద్యాత్. శ్వే. ౪-౧౦.

౩. ఇంద్రోమయాభిః పురురూప ఈయతే. బృహ. ౨-౫-౧౯.

౪. మాయాపరాప్రకృతిః.

స్తోతి— సంభవామృతమాయయా. భగవద్గీత. ౪-౬.

ప్రపంచనిర్మాత్రయు, దేవాత్మశక్తిస్వరూపిణియు, స్వవికారభూత భోక్తృభోగ్యార్థాది విభేదముగలదియు, నగు మాయాశక్తియే పరమేశ్వరనికటవర్తివియైసర్వదా పరమేశ్వరునిఛాయవలె అనుసరించుచుయున్నది. అట్టి మాయాశక్తియొక్క సన్నిధానమువలన పరమేశ్వరుడున్న మాయావివలె మాయాకార్యభూతమగు దేహాదికముచేత ఈశ్వరాదిరూపముగలవానివలె

స్ఫురించుచుండును. పరమాత్మయందొకింత మాయాసంబంధముచేత స్ఫురించెడి యాయల్పాంశమును (అవకాశముగా) గైకొనియే జీవేశ్వరాది సర్వతాకిక వైదిక సర్వభేదవ్యవహారము సిద్ధించుచున్నది. జీవేశ్వరులను వస్తుద్వయము సిద్ధించుచున్నప్పుడు అద్వైతమునకు హానికలుగుటలేదాయని సంశయింపఁబనిలేదు. మాయయనఁగా ఇట్టిదని వివరించిచెప్పటకు వీలుకానిదని భావము. దీనినే ఆనిర్వచనియమని యందురు. అట్టి ఆనిర్వచనీయమయినది వస్తువనిచెప్పటకు వీలుండు. కనుక అద్వైతమునకు హానియేలేదు ఈవిషయమునం దిట్లు చెప్పఁబడినది.

శ్లో. ఏహ సా భగవన్తాయా సదసద్వ్యక్తిపరిజ్ఞతా.

మాయాశక్తిచేత సిద్ధమయిన భోక్తృ, భోగ, భోగ్యరూపమయిన ప్రపంచము మాయాత్మకముననునది ఈ బోక్తృదిత్రయమునకు అధిష్ఠానభూతమయిన బ్రహ్మముకంటె విభిన్నముగ నేమియులేదు, అంతయు బ్రహ్మస్వరూపమే యని యెప్పుడు ఎఱుంగుచున్నాఁడో అప్పుడు అనన్తఁడును విశ్వరూపుఁడును అకర్తయు అగుచున్నాఁడు.

౧. అనన్తనిర్వచనము — అస్య అన్తఃపరిచ్ఛేదః దేశతః కాలతః వస్తుతోవా నవిద్యత ఇతి అనన్తః.

అర్థ. దేశము చేతగాని, కాలముచేతగాని, వస్తువుచేతగాని పరిచ్ఛేదము ఇతనికి లేదు కనుక అనన్తఁడనంబడుచున్నాఁడు.

౨. విశ్వరూపశబ్దనిర్వచనము—విశ్వ మన్త్రైవ రూపమితి విశ్వరూపః, పరస్య అవిశ్వరూపత్వాత్.

అర్థ. విశ్వము ఇతనియొక్కరూపమే యగుటవలన ఈశ్వరుఁడు విశ్వరూపుఁడనంబడును. జీవుఁడు విశ్వరూపుఁడు కాఁజాలఁడు కావున విశ్వరూపుఁడనఁగా ఈశ్వరునే గ్రహించవలయును. ఇచట ప్రపంచస్వరూపము

గలవాడని చెప్పటవలన పరమేశ్వరునకు అనంతత్వము సిద్ధించదని ఒక సంశయమురాగా 'వాచారంభణం వికారోనామధేయం' అనుశ్రుతి ప్రమాణముననుసరించి అధిష్ఠాన వ్యతిరేకముగ ప్రతిబింబమునకు సిద్ధిలేనిరీతిగా రూపియగు పరమాత్మకంటె రూపమగు ప్రపంచము వేరుగా వాస్తవముగా లేక పోవుటచేత అనంతత్వమునకు ఏమియు విరోధము లేదని భావము.

3. అకర్తృశబ్దనిర్వచనము.—అకర్తా—కర్తృత్వాది సంసారధర్మరహితః.

అర్థ. కర్తృత్వాది సంసారధర్మరహితుడని భావము.

అనఁగా—జీవుడు భోక్తృ, భోగ్య, భోగ్యాత్మకమగు త్రయమున్నా బ్రహ్మస్వరూపమేయని ఎప్పుడు భావించునో అప్పుడు సకలవికల్ప విరహితుడయి పరిపూర్ణ' అనంద, ఆద్వితీయ బ్రహ్మాత్మభావమును పొందినవాడయి, కర్తృత్వాది సకలసంసారధర్మ వివర్జితుడయి, శోకరహితుడయి కృత కృత్యుడయి వెలయును.

'త్రయం యదా విందతే బ్రహ్మమేతత్' అనుచోట త్రయమనఁగా భోక్తృ, భోగ, భోగ్యత్రయమని ఇదివఱకు వ్యాఖ్యానమొనర్చితిమి. ఇచట జీవ, ఈశ్వర, ప్రకృతులు మూడు అని అయినను అర్థమును గ్రహించవచ్చును.

వివరణము — 'ఈశానీశో' అనుటకు, 'ఈశనీశో' అని చెప్పట ఛాందసప్రయోగము. అట్లే, 'బ్రహ్మం' అని ఆకారాంతముగా చెప్పటయు ఛాందసమే. వేదమునందు కొన్నితావుల 'బ్రహ్మ మేతు మాం; 'బ్రహ్మ మేవ మధు మేతు మాం' అని ఆకారాంతరముగా ప్రయోగింపఁబడి యున్నది.

ప్రథమాధ్యాయము, ౧౦-వ మంత్రము.

అవ. ఇదివఱకు జీవేశ్వరులకు విభాగమును తెలిపి తద్విజ్ఞానమువలన అన్యతత్వము చెప్పఁబడినది. ఈమంత్రమునందు ప్రధానేశ్వరులయొక్క

వైలక్షణ్యమును చూపించి దానివలన అమృతత్వము లభించునని చెప్పబడుచున్నది

మూ ఊరం ప్రధాన మమృతాక్షరం హరః
 ఊరాత్తానా వీశ తే దేవ ఏకః,
 తస్యాభిధ్యానా ద్యోజనా త్తత్త్వభావా
 ద్భూయశ్చాంతే విశ్వమాయా నివృత్తిః ౧౦

పద. ఊరం ప్రధానం అమృతాక్షరం హరః ఊరాత్తానా ఈశతే
 దేవః ఏకః, తస్య అభిధ్యానాత్ యోజనాత్ తత్త్వభావాత్ భూయః చ
 అంతే విశ్వమాయానివృత్తిః. ౧౦

టీక. ప్రధానం = ప్రధానము, ఊరం=క్షరమనియు, హరః=ఈశ్వరుడు, అమృతాక్షరం = అమృతస్వరూపుడయిన అక్షరుడే, ఏకః=అద్వితీయుడగు, దేవః=స్వయంప్రకాశుడగుపరమాత్మ, ఊరాత్తానా=ప్రధానజీవులను, ఈశతే = నియమించుచున్నాడు. తస్య=అట్టిపరమాత్మయొక్క, అభిధ్యానాత్ = అభిధ్యానమువల్లనున్న, యోజనాత్ = జీవపరమాత్మ సంయోజనమువల్లనున్న, భూయః=మాటిమాటికి, తత్త్వభావాత్=(‘అహం బ్రహ్మస్మి’యనెడి) యధార్థభావమువల్లనున్న, విశ్వమాయానివృత్తిః=సుఖదుఃఖమోహత్సక్తమగు అశీషప్రపంచమాయానివృత్తియు కలుగుచున్నది.

తా. క్షరమనగా నశించునది. ప్రధానము క్షరమని చెప్పబడుచున్నది. ప్రధానమనగా మాయ; హరుడనగా పరమేశ్వరుడు. అవిద్యాదికమును హరించుటచేత పరమేశ్వరునియందు హరశబ్దము సార్థకమగుచున్నది. అపరమేశ్వరుడు అమృతుడున్నా అక్షరుడున్నా అగుచున్నాడు. స్వయంప్రకాశుడును, సదానందుడును, అద్వితీయుడును అగు అపరమాత్మప్రధానుడగుటవల్లనున్న, జీవపరమాత్మసంయోగమువల్లను,

సర్వదా 'అహంబ్రహ్మస్మి' యని సర్వదా మననముచేయుటవల్లనున్న ప్రారభ కర్తావసానకాలమునందు సుఖదుఃఖమోహాత్మకమగు అశేషప్రపంచరూప మాయానివృత్తి యేర్పడును. లేక ఆత్మజ్ఞాన నిష్పత్తియైనపిదప అనగా ఆత్మజ్ఞానము కలిగినదగుచుండగా ప్రపంచరూపమాయ నివర్తించును.

వివరణము — 'అంతే విశ్వమాయానివృత్తి?' అని చెప్పబడచేత జీవ స్తుత్తునకుకూడ సంసారశేషభూతమగు అవిద్యావ్యాపారము దేహయాత్రా దృగ్ధము నిలిచియుండుననియు, అయ్యది వేదశాస్త్ర సమస్తమేయనియు వైవాక్యము సూచించుచున్నది.

ప్రమాధ్యాయము, ౧౧-౨ మంత్రము.

అవ. జ్ఞానధ్యానముల ఫలభేదము తెలుపఁబడుచున్నది. —

మూ జ్ఞాత్వా దేవం సర్వపాశాపహానిః
క్షీణైః క్లేశైర్జన్తమృత్యుప్రహాణిః,
తస్మాభిధ్యానాత్తృప్తీయం దేహభేదే
విశ్వైశ్వర్యం కేవల ఆప్తకామః

౧౧

పద. జ్ఞాత్వా దేవం సర్వపాశాపహానిః క్షీణైః క్లేశైః జన్తమృత్యు ప్రహాణిః, తస్య అభిధ్యానాత్ తృప్తీయం దేహభేదే విశ్వైశ్వర్యం కేవల ఆప్తకామః.

౧౧

టీక. దేవం=పరమేశ్వరుని, జ్ఞాత్వా = (తెలిసికొన్నయెడల), సర్వ పాశాపహానిః=పాశరూపమగు అవిద్యయంతయు నశించును. క్లేశైః=అవిద్య, అస్తిత, రాగ, ద్వేష, అభినివేశములను గాదు క్లేశములు, క్షీణే = క్షీణించుటచేత, జన్తమృత్యుప్రహాణిః=జన్తమృత్యువులు నశించుచున్నవి. తస్య=అపరమేశ్వరునియొక్క, అభిధ్యానాత్=ధ్యానమువలన, దేహభేదే=దేహభే

దమునందు, (అనఁగా ప్రార్థనార్థమునకు ఫలరూపమయిన యీదేహమునశించిన తరువాత), తృతీయం=మూడవదియగు, విత్తైశ్వర్యము=విత్తైశ్వర్యమును (పొందినవాడై), కేవలః=కేవలమయిన స్వరూపముగలవాడయి, ఆత్మకామః = ఆత్మకాముడగు (అగుచున్నాఁడు).

తా. 'అయం అహమస్మి' ఇతఁడు నేనయితినిని తెలిసికొనుటచేత అవిద్యమున్నగు సకలబాధములు నశించుచున్నవి. అవిద్యాబంధము నశించిన తరువాత అట్టి అవిద్యకు మూలభూతమగు జన్మసరామరణరూపమగు దుఃఖమునశించుచున్నది. అనఁగా జ్ఞానమునకు ఫలము దుఃఖవిनाశనమని తెలియఁపెచ్చుచున్నది. కేవలజ్ఞానముకంటె ధ్యానమువలన క్రమముక్తిరూపమగు విశేషముకూడ లభించునను విషయము చెప్పఁబడుచున్నది — ఆపరమేశ్వరునియొక్క అభేద్యానమువలన దేహభేదమునందు - అనఁగా ఈశరీరము పడిపోయినతరువాత క్రమముగా దేవయానమార్గముచేత పరమేశ్వరసాయుజ్యమును పొందినవానికి మూడవదియగు విత్తైశ్వర్యము-అనఁగా విరాడ్రూపాపేక్షతో అవ్యాకృతపరమవ్యోమకారణమును ఈశ్వరావస్థయను ఫలము కలుగుచున్నది. అతఁడట్టిఫలము ననుభవించినవాడయి అచ్చటనే నిర్విశేషుడగుఆత్మను తెలిసికొని కేవలఁడయి-అనఁగా సకలైశ్వర్యములను తదుపాధిసిద్ధులను పదలినవాడయి అవ్యాకృతపరమవ్యోమకారణమును ఈశ్వరాత్మకమును అగు తృతీయావస్థను విత్తైశ్వర్యరూపమయినదానిని పదలి ఆత్మకాముడయి—అనఁగా కేవలముగ ఆత్మనేకొరుచున్నవాడై పూర్ణానంద అద్వితీయ బ్రహ్మాత్మస్వరూపుఁడుగా నుంటున్నాఁడు. దీని తాత్పర్య మేమనఁగా—సమ్యగ్దర్శనమనునది వస్తువుయొక్క యథార్థస్వరూపము నెఱుంగుటయగును. ఇచ్చట సమ్యగ్దర్శనమనునది నిర్విషయపూర్ణానంద అద్వితీయ బ్రహ్మాత్మస్వరూపమునకు సంబంధించియున్నది. ఇట్టి బ్రహ్మాత్మస్వరూపజ్ఞానమువలన అవిద్యాతత్కార్యములు నశించుచున్నవి. కావున పూర్ణానందా

ద్వితీయబ్రహ్మస్వరూపుడయి యుండును. ధ్యానమెవ్వడున్నూ ఆకార విరహితమయిన దానియందు సులభముగ ప్రవేశింపజాలదు కావున సవిశేష బ్రహ్మమే ధ్యానమునకు విషయముగా గ్రహింపబడుచున్నది. 'తంయథా యథోపాసతే తథైవభవతి' అను న్యాయముననుసరించి సవిశేషవివైశ్వర్య లక్షణముగ బ్రహ్మప్రాప్తి నభిలషించి ఉపాసించినయెడల అట్టి బ్రహ్మప్రాప్తి తప్పకలభించును. అట్టి వివైశ్వర్యము ననుభవించినపిదప నిర్విశేషపూర్ణానందబ్రహ్మత్వనెఱింగినవాడయి కేవలాత్మకాముడయి పొందబడిన సకల పురుషార్థములుగలవాడయి ముక్తుడగుచున్నాడు.

జ్ఞానధ్యానములకుఁ గలఫలవిభేదము శివధర్మోత్తరమునం దిట్లు చెప్పబడియున్నది —

శ్లో. ధ్యానాదైశ్వర్యమతుల మైశ్వర్యాత్సుఖము త్రయమ్,
జ్ఞానేన తత్పరిత్యజ్య విదేహో ముక్తి మాప్నుయాత్.

ఇదియుచుంకాక దహరాది సవిశేష సగుణోపాసకులకు వివైశ్వర్య లక్షణముగుఫలముకలుగునని శ్రుతి యిట్లు అనుగ్రహించుచున్నది —

శ్రు. స యది పితృణాంకామోభవతి సంకల్పాదేవాస్యపితరః సము త్రిష్ఠంతి.

ఛాందోగ్య. ౮-౨-౧.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందు “యశ్చనరేతం త్రిమాత్రేణోమిత్యేతేనైవాక్షరేణ వరం పురుష మభిధ్యాయాత సతేజసి సూర్యే సంపన్నః” ౧-౧. మున్నగు మంత్రప్రమాణము ననుసరించి వరమపురుషుని ధ్యానించువాడు అర్చిరాదిమార్గము ననుసరించి బ్రహ్మలోకమును పొందుననియు, “సతేజసి సూర్యే సంపన్నః.” ప్రశ్న. ౧-౧. ఇత్యాది ప్రమాణము ననుసరించి అర్చిరాదిమార్గమున ‘సవితస్తా జ్ఞీవఘనాత్పరాత్పరం పురిశయం పురుషమిక్షతే’ ప్రశ్న. ౧-౨. మున్నగు ప్రమాణముననుసరించి బ్రహ్మలోకమును పొందు

ననియు, తరువాత అతడు బ్రహ్మలోకమునందు సమ్యగ్దర్శనలాభమును పొంది 'తమోంకారేణాయతనేనాన్వేతి విద్వాక్యత్తచ్ఛాంత మజరమ మృతమభయం పరంచేతి' ప్రశ్న. ౧-౭. అను ప్రమాణముననుసరించి సమ్యగ్దర్శనపూర్వకముగ విముక్తుఁ డగుననియు తెలుపఁబడినది. ఇది అవిద్యద్విషయము. కాని విద్వాంసునకుమాత్రము అర్చిరాది మార్గాపేక్షలేకయే ఇచటనే ముక్తి కలుగుచున్నదని శ్రుతియే ప్రకటించు చున్నది — అథాకామయమానో యోఽకామో నిష్కామ ఆప్తకామ ఆత్మకామో నతస్యస్రాణా ఉత్క్రామంతి బ్రహ్మైవసక్ బ్రహ్మప్యేతి. ౬. బృహ. ౪-౪-౬.

ఉత్క్రాంతిలేకయే బ్రహ్మమునందు లీకుఁ డగుచున్నాడని శ్రుత్యం తరమునందున్న ఇట్లే చెప్పఁబడినది —

శ్రు. 'ఉదస్తాత్పాణిణః క్రామంత్యహో నేతి నేతిహోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః' అనుచోటకూడ ప్రశ్నపూర్వకముగ ఉత్క్రాంత్యభావమే తెలుపఁబడినది. బ్రహ్మపురాణమునందు జీవన్ముక్తియు గత్యభావము ఇట్లు ప్రతిపాదింపఁ బడియున్నవి:—

శ్లో. యస్మిన్కాలే న్వమాత్మానం యోగీ జానాతికేవలమ్,
తస్మాత్కాలా త్సమారభ్య జీవన్ముక్తో భవేదసా,
మోక్షస్య నైవ కించిత్సన్య దన్యత్ర గమనం క్వచిత్,
స్థానం పరార్థ్యమపరం యత్రగచ్ఛంతి యోగినః,
అజ్ఞానబంధభేదస్థ మోక్షో బ్రహ్మలయ స్త్వితి.

లింగపురాణమునందు విద్వాంసునకు జీవన్ముక్తి ఇట్లు చెప్పఁబడినది -

శ్లో. ఇహలోకేపరేచైవ కర్తవ్యం నాస్తితస్యవై,
జీవన్ముక్తో యత తస్మాద్భ్రష్టావి త్పరమార్థతః.

శివధర్మోత్తరమునం దిట్లు చెప్పబడినది —

శ్లో. వాంఛాత్యయేఽపి కర్తవ్యం కించిదస్య న విద్యతే,

ఇహౌవ స విముక్తస్సాన్య త్సంపూర్ణ స్సమదర్శనః.

పై ప్రమాణములవలన సిద్ధించుచున్న సిద్ధాంత మేమనగా—సగుణోపాసకుడు ప్రాణోత్క్రమణసమయమునందు అర్చిరాదిక్రమముగ దేవయానమార్గముచేత విత్తైశ్వర్యలక్షణుడగుబ్రహ్మ - హిరణ్యగర్భునిపొంది అచ్చట బ్రహ్మోకమునందు విత్తైశ్వర్యలక్షణమగు ఐశ్వర్యమును అచుభవించి అచ్చటనే భేదరహితమగు పూర్ణానందా ద్వితీయబ్రహ్మత్వము నెఱింగినవాడయి కేవలత్వకాముడయి విముక్తుడగును. విద్వాంసుడగు వానికి నిర్విశేష, పూర్ణానందా ద్వితీయబ్రహ్మవిజ్ఞానమువలన గంత్య, గంతవ్య, గమనాదివిభేదములన్నియు నశించుటచేత ప్రాణోత్క్రమణముగాని అర్చిరాదిమార్గగమనముగానిలేదు. బ్రహ్మజ్ఞానమేర్పడినవెంటనే జీవన్ముక్తుడయి బ్రహ్మనందముననుభవించి ఆత్మరతియు ఆత్మశ్రుతియుగలవాడయి ఆత్మసుఖుడగును, అంతరారాముడగును, అంతర్జ్యోతియు, ఆత్మక్రీడితుడగును, ఆత్మమిథునుడగును ఆత్మానందుడగునుఅయి ఇచ్చటనే భూమశబ్దవాచ్యమును స్వారాజ్యమునుఅగు స్వమహిమయందు అమృతుడయి యుంటున్నాడు. ఇట్టి యుత్తమస్థితికలుగుటకుముందు వాఙ్మనఃకాయములను కరణశ్రయము చేత చేయఁదగిన శ్రౌతస్మార్తలక్షణమగు కర్మనొనర్చి విశుద్ధచిత్తుడయి బాహ్య విషయములనువదలి శమదమాదిసాధనసంపత్తిగలవాడు కావలయును.

ఈవిషయమే భగవద్గీతయందు ౬-వ అధ్యాయమునం దిట్లు చెప్పబడినది —

శ్లో. యోగీ యుంజీత సతత మాత్మానం రహసి స్థితః,

ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాకీ రపరిగ్రహః.

౧౦

„ యుంజన్నేవం సదాఽఽత్మానం యోగీవిగతకల్మషః,

సుఖేన బ్రహ్మ సంపశ్యత్ ఆత్మంతం సుఖమశ్నుతే.

౨౦

శ్లో. సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని,
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః.

౨౬

“ సమం షశ్యక్ హి సర్వత్ర సమవస్థిత మిశ్వరమ్,
న హినస్త్వాత్మనా ౨౨త్మానం తతో యాలి పరాం గలిష్ఠ. ౧౩-౨౯

వివరణము — బ్ర. సూ. ౩-౨-౫ నందు ఈశ్వరస్వరూపాపరిచ్ఛా
నము బంధమనియు, తత్స్వరూపపరిచ్ఛానము మోక్షమనియు తెలుపుటకు
శంకరభాష్యమునం దీమంత్రిము ప్రమాణముగా నొసంగబడినది.

ప్రమాధ్యాయము. ౧౨-వ మంత్రిము.

అవ. దేని నెఱుంగుటవలన విద్వాంసుఁడు కృతకృత్యుఁడగునో, దేని
నెఱుంగుటవలన తెలిసికొనవలసినది శేషించియుండదో అట్టి విషయము
చెప్పఁబడుచున్నది —

మూ. ఏతద్ జ్ఞేయం నిత్యమేవాత్మసంస్థం
నాతః పరం వేదితవ్యం హి కించిత్,
భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా
సర్వం ప్రాక్తం త్రివిధం బ్రహ్మ మేతత్.

౧౨

వద. ఏతత్ జ్ఞేయం నిత్యం ఏవ ఆత్మసంస్థం న అతఃపరం వేదితవ్యం
హి కించిత్, భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా సర్వం ప్రాక్తం త్రివి
ధం బ్రహ్మం ఏతత్.

౧౩

టీక. ఏతత్ = ఈ బ్రహ్మము, ఆత్మసంస్థం = స్వాత్మయందున్న దనియును,
నిత్యం ఏవ = నిత్యమయినదనియును, జ్ఞేయం = తెలిసికొనవలయును, అతఃపరం =
ఇంతకంటె, వేదితవ్యం = తెలిసికొనఁదగినది, కించిత్ హి = కొంచెమైనను, న =
శ్వేతాశ్వత — ౮

లేదు, భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ = భోక్తయగుచీవుడు, భోగ్యమగు ప్రపంచము, ప్రేరకుడగు అంతర్యామియు, అని, ప్రాక్తం=చెప్పబడిన, త్రివిధం = త్రివిధమయిన, ఏతత్ సర్వం = ఇదియంతయు, బ్రహ్మం=బ్రహ్మమని, మత్వా=తలంచి, (నిర్విశేషబ్రహ్మము నెఱుంగవలయును.)

తా. జ్ఞానప్రాదుర్భావనంబరము పరమపురుషార్థసిద్ధి కలుగుచున్నది. కావున ప్రకృతమయిన బ్రహ్మస్వరూపము వివరింపబడుచున్నది. ఈ బ్రహ్మము స్వాత్మయం దున్నదేగాని ఎచ్చటనో బయటలేదనియు నిత్యమనియు నెఱుంగవలయును. శ్రుతిస్మృతులదిట్లే చెప్పబడియున్నది.—

శ్రు. త మాత్మస్థం యే న సువశ్యంతి ధీరా స్తేషాం శాంతి శ్యాశ్వతీ నేతరేషామ్.

కర. ౫-౧-౨.

స్మృతి. శివధర్మోత్తరమునందు యోగులయొక్క ఆత్మస్థితి ఇట్లు విరింపబడినది.—

హ్. శివ మాత్మని వశ్యంతి ప్రతిమాసు న యోగినః,

ఆత్మస్థం యః పరిత్యజ్య బహిఃస్థం యజతే శివమ్.

హ స్థస్థం పిండముత్పన్నజ్య రివహ్య తుగ్ధర్షర మాత్మనః,

సర్వత్రావస్థితం శాంతం న వశ్యంతీహ శంకరం.

జ్ఞానచక్షుర్విహీనత్వా దగ్ధ సూర్యం యథోదితమ్,

యః పశ్యే త్సర్వగం శాంతం తస్మాద్భ్యాత్మస్థితి శ్చివః.

ఆత్మస్థం యే న వశ్యంతి తీర్థే మార్గంతిలే శివమ్,

ఆత్మస్థం తీర్థ ముత్పన్నజ్య బహిఃస్థాది యోప్రాజేత్.

కరస్థం స మహారత్నం త్యక్త్వా కాచం విమార్జతి.

అర్థ. యోగులు పరమేశ్వరుని తమదేహమునందే చూచుదురుకాని ప్రతిమలందు చూడరు. తనయందున్న ఈశ్వరుని వదలి వెలుపలనున్న

ఈశ్వరుని పూజించువారలు చేతియందున్న భోజ్యపదార్థమును పారవేసి మోచేతిని నాకుటకు ప్రయత్నించువారిలో తుల్యులు. సూర్యుడు సర్వ ప్రసిద్ధుడయి ప్రకాశించుచున్నను గ్రుడ్డివాడుమాత్రము ఎట్లు సూర్యుని చూచుటకు సమర్థుడౌకాడో అట్లే జ్ఞాననేత్ర విరహితుడగువాడు సర్వత్ర ప్రకాశించుచున్న పరమేశ్వరుని చూడజాలడు. ఎవ్వడు పరమాత్మను అంతటఁ గాంచునో వానికి తనయందే పరమేశ్వరుడు గోచరించును. తనయందు ఆత్మ సుగాంచుటకు అసమర్థులయినవారలే ఇతరమయిన పుణ్యతీర్థాది కమునందు ఆత్మ సుగాంచుటకు ప్రయత్నింతురు. తనయందున్న ఆత్మ నెఱుంగుటకు ప్రయత్నింపక వెలుపలనున్న పుణ్యతీర్థాదికమునందు ఆత్మ సుగాంచుటకు ప్రయత్నించువాడు తన చేతియందున్న అమూల్యమయిన రత్నమును పారవేసి గాజు పెంకును వెతకుటకు ప్రయత్నించునట్టి వానివలె పరిహాసనీయుఁ డగును.

లేక ఎయ్యది అపరోక్షమయిన ప్రత్యగాత్మ తత్త్వముగలదో అది నిత్యమనియు, వినాశరహితమనియు, స్వమహిమయందే ఉన్నదనియు, బ్రహ్మమనియు నెఱుంగవలయును. ఏలయనఁగా తెలిసికొనవలసినది ఇంతకంటె వేఱుగా నేమియు లేదు. కావున బృహదారణ్యకశ్రుతియు యిట్లే చెప్పచున్నది —

శ్రు. తదేతత్పదనీయ మస్య సర్వస్య యదయమాత్మేతి.
అట్టి బ్రహ్మము నెట్లెఱుంగవలయు ననువిషయము చెప్పఁబడుచున్నది —

భోక్తయనఁగా జీవుడు, భోగ్యమనఁగా జీవభిన్నమగు శ్రవణ మంతయు, ప్రేరితయనఁగా అంతర్యామియగు పరమేశ్వరుడు. ఈ మూఁడున్నూ బ్రహ్మమే యని చెప్పఁబడుచున్నది. భోక్తృ భోగ్య ప్రేరితాది ప్రవిలాపనముచేత నిర్విశేషమగు బ్రహ్మాత్మను తెలిసికొనవలయును. ఈవిషయ మేకావషేయగీతయందొట్టు చెప్పఁబడినది. —

శ్లో. త్యక్త్వా సర్వవికల్పాంశ్చ స్వాత్మస్థం నిశ్చలం మనః,

కృత్వా కాంక్షో భవే ద్యోగీ దగ్ధేంద్రాణ ఇవానలిః.

విష్ణుపురాణమునందును ఇట్లే చెప్పబడినది—

శ్లో. తస్యైవ కల్పనాహీనస్వరూపగ్రహణం చయత్,

మనసా ధ్యాననిష్పాద్యం సమాధి స్సోఽభిధీయతే.

వివరణము — బ్ర. సూ. 3-2-93 నందు భోక్తృ, భోగ్య, నియంత్రులను త్రివిధ మొక్కటియే యనుట కీమంత్రము ప్రమాణముగా శంకరభాష్యమునందు గైకొనబడినది.

ప్రథమాధ్యాయము, ౧3-వ మంత్రము.

అవ. పూర్వోక్తమంత్రప్రకారము త్రివిధముగా ప్రతిపాదించబడిన బ్రహ్మమును ప్రణవోపానముచేత గ్రహించవచ్చుననువిషయము ప్రతిపాదించబడుచున్నది —

మూ వహ్నిర్యథా యోనిగతస్య మూర్తిః

న దృశ్యతే నైవ చ లింగనాశః,

స భూయ ఏవేంద్రాణయోనిగృహ్య

స్తద్దోభయం వై ప్రణవేన దేహే

౧౩

పద. వహ్నిః యథా యోనిగతస్య మూర్తిః న దృశ్యతే న ఏవ చ లింగనాశః, సః భూయః ఏవ ఇంద్రాణయోనిగృహ్యః తత్ వా ఉభయం వై ప్రణవేన దేహే.

౧౩

టీక. యోనిగతస్య = (స్వకారణభూతమగు) అరణిని పొందియున్న, వహ్నిః = అగ్నియొక్క, మూర్తిః = స్వరూపము, యథా = ఏవిధముగా, నదృశ్యతే = (మధించుటకుపూర్వము) కనబడజాలదో, లింగనాశః చ =

లింగనాశమున్ను, నవీవచ=లేదో, సః=(అరణినిపొందియున్న) ఆయగ్నియే, భూయః=మఱి, ఇంధనయోనిగృహ్యః = కట్టెయనెడికారణమును మధించుటవలన గ్రహింపఁబడుచున్నాఁడో, తత్ ఉభయంవై = ఆరంటివలెనే, దేహే = ఈశరీరమునందు, (అత్త=అత్తాస్వరూపము) ప్రణవేన = ఓంకారోపాసనముచేత, (గృహ్యః=గ్రహింపఁదగినది.)

తా. ౧. ఓమిత్యేతేనైవాక్షరేణ పరంపురుష మభిధ్యాయాత్.

ప్రశ్న. ౧-౧.

౧. ఓమిత్యాత్తానంయుండేత. మహానారాయణ. ౨౪-౧.

౩. ఓమిత్యాత్తానం ధ్యాయాత్.

మున్నగు శ్రుతిప్రమాణములవలన పరబ్రహ్మోపాసనమునకు ప్రణవము ధ్యానాంగముగ ప్రతిపాదించఁబడుచున్నది. అరణియందున్న అగ్నికణము మధించుటకు ముందుకూడ ఉండియున్నను ఆయగ్నియొక్కస్వరూప మెటుల గనంబడుట లేదో, బయటికి గనంబడకపోయినను మధించుటకు పూర్వమందు ఆయరణియందున్న అగ్నియొక్క సూక్ష్మేణము యెట్లు నశించుటలేదో, ఆయరణియందు మనకు గనంబడక సూక్ష్మముగ నున్నయగ్నియే మధించిన దప యెటుల స్ఫుటముగ బయట గనంబడుచున్నదో అదేవిధముగ ఆరంటి వలెనే వహ్నిస్థానీయుఁ డగుఅత్తయు ప్రణవమును ఉత్తరారణిస్థానీయ మగు మననమువలన అధరారణి స్థానీయమగు దేహమునందు సాధకులగువారికి లభ్యుఁడగును.

వివరణము.—అత్తాన మరణింకృత్వా ప్రణవంచోత్తరారణిష్, భాన నిర్వధనాభ్యాసా త్పాపంధవతి పండితః అను-౧౧. శైవల్యాపనిషద్వాక్య మిట అనుగృహీతము. బ్రహ్మోపనిషత్తునందుగూడ వైమంత్రిము గలదు.

ప్రథమాధ్యాయము, ౧౪-వ మంత్రము.

అవ. ఆప్రణవోపాసనమే వివరింపఁబడుచున్నది.

మూ. స్వదేహమరణింకృత్వా ప్రణవంచోత్త రారణి,
ధ్యాననిర్వధనాభ్యాసాత్ దేవం పశ్యేన్నిగూఢవత్.

పద. స్వదేహం అరణిం కృత్వా ప్రణవం చ ఉత్తరారణిమ్, ధ్యాన
నిర్వధనాభ్యాసాత్ దేవం పశ్యేత్ నిగూఢవత్. ౧౪

టీక. (సాధకుఁ డగుపురుషుఁడు) స్వదేహం=తనశరీరమును, అరణిం=
అధరారణిగా, కృత్వా=చేసి, ప్రణవం=ప్రణవమును, ఉత్తరారణిం చ =
ఉత్తరారణిగను, కృత్వా=చేసి, ధ్యాననిర్వధనాభ్యాసాత్=ధ్యాన=చిత్తైకా
గ్ర్యమనియెడి, నిర్వధన=మధించుటయను, అభ్యాసాత్=అభ్యాసమువలన,
నిగూఢవత్ = గూఢముగానున్న, దేవం=జ్యోతిస్స్వరూపుఁడగు పరమేశ్వ
రుని, పశ్యేత్=చూడవలయును.

తా. సాధకుఁ డగుపురుషుఁడు తనశరీరమును, అధరారణిగను, ప్రణవ
మును ఉత్తరారణిగను భావించి ధ్యానమనెడి మధనము నొనర్చుటచేత ఆ
యరణియందు గూఢముగానున్న జ్యోతిస్స్వరూపుఁ డగు ఆత్మను చూచు
చున్నాఁడు.

వివరణము — ఈ మంత్రము బ్రహ్మోపనిషత్తునందును, కైవల్యాప
నిషత్తునందునుగూడ గలదు. కాని ౪-వ పాదమునందు మాత్రము “పాపం
దహతి పండితః” అని చెప్పఁబడినది.

ప్రథమాధ్యాయము, ౧౫-వ మంత్రము.

అవ. ఇదివఱకు నిరూపించినవిషయమునకు దృష్టాంతము ప్రదర్శింపఁ
బడుచున్నది —

మూ తిలేఘ తైలం దధినీవ సర్పి
 రావ స్సోత్త స్వరణీఘచాగ్నిః,
 ఏవ మాత్మాఽఽత్తని గృహ్యతే ఽసౌ
 సత్యేనై నం తపసా యో ఽనువశ్యతి

౧౫

పద. తిలేఘ తైలం దధిని ఇవ సర్పిః ఆపః స్తోతస్సు అరణీఘ
 చ అగ్నిః, ఏవం ఆత్మా ఆత్మని గృహ్యతే అసౌ సత్యేన ఏనం తపసా యః
 అనువశ్యతి.

౧౫

టీక. తిలేఘ=సువ్వులయందు, తైలంఇవ=నూనెవలెను, దధిని=పెరుగు
 నందు, సర్పిః ఇవ=నెయ్యివలెను, స్తోతస్సు = నదులందు, ఆపఃఇవ=జల
 ములవలెను, అరణీఘ = అరణులందు, అగ్నిఃఇవ = అగ్నిహోత్రమువలెను,
 యః=ఎవ్వఁడు, ఏనం=ఈయాత్మను, సత్యేన=సత్యముచేత, తపసా=తపస్సు
 చేతను, అనువశ్యతి = చూచుచున్నాఁడో, లేన=అట్టివానిచేత, అసౌ=ఈ
 యాత్మ, ఆత్మని=తనదేహమునందు, ఏవం=ఈప్రకారముగా, గృహ్యతే =
 గ్రహింపఁబడుచున్నాఁడు.

తా. సువ్వులయందున్న తైలముగానుగయొక్క ఆపీడనమువలన వెలు
 పలకు వచ్చుచున్నది. పెరుగునందున్న నెయ్యి మంధనమువలన వేలుపడు
 చున్నది. ప్రవాహము—పాటుదలగల యుదకములేని నదీభూభాగమునందు
 త్రవ్వుటచేత ఉదకము బహిర్గతమగుచున్నది. అదేవిధముగా ఆత్మయున్న
 తనదేహమునందే అన్నమయమును ప్రాణమయమునందును, ప్రాణమయమును
 మనోమయమునందును, మనోమయమును విజ్ఞానమయమునందును, విజ్ఞాన
 మయమును ఆనందమయమునందున్నా ప్రవిలాపనమొనర్చుటచేత పూర్ణా
 నందరూపమయిన స్వాత్మ స్వరూపము తెలియఁబడుచున్నది. ఎట్టిపురుషునిచేత
 ఆత్మతత్త్వము తెలిసికొనఁబడుచున్న దనువిషయము చెప్పఁబడుచున్నది.—

సత్యముచేతను తపస్సుచేతను ఎవ్వఁడు ఆత్మచుగాంచునో అట్టివాఁడు తన దేహమునందే ఆత్మ సాక్షాత్కారమును పొందును.

సత్యమనఁగా—“సత్యం భూతహితం ప్రాకృతం” అని స్మృతిపచన మగుటచేత యథార్థమయినదియు, భూతహితకరమును అగువచనము. తపస్సనఁగా—“మనసశ్చేంద్రియాణాం చ వికాగ్మ్యంపరమంతపః” అని చెప్పఁబడియుండుటచేత ఇంద్రియములను మనస్సును వికాగముగ నుంచుట.

ప్రశూభ్యాయము, ౧౬-వ మంత్రము.

మూ సర్వవ్యాపిన మాత్మానం ఊరే సర్పి రివార్పితమ్,
ఆత్మవిద్యా తపోమూలం తద్బ్రహ్మోపనిషత్పరమ్,
తద్బ్రహ్మోపనిషత్పరమ్. ౧౬
ఇతి శ్వేతాశ్వతరోపనిషది ప్రథమోఽధ్యాయః

పద. సర్వవ్యాపినం ఆత్మానం ఊరే సర్పిః ఇవ అర్పితం, ఆత్మవిద్యా తపోమూలం తత్ బ్రహ్మ ఉపనిషత్ పరం, తత్ బ్రహ్మ ఉపనిషత్ పరం.

టీ. సర్వవ్యాపినం = అంతట వ్యాపించియున్నట్టియు, ఊరే=పాల యందు, సర్పిఃఇవ = నెయ్యివలె, అర్పితం = అర్పితుఁ డయియున్నట్టియు, ఆత్మవిద్యాతపోమూలం = ఆత్మజ్ఞానతపస్సులకు మూలకారణభూతుఁ డయియున్నట్టియు, తత్ = ఆ, బ్రహ్మ = బ్రహ్మము, పరం = శ్రేష్ఠమయినది. ఉపనిషత్ = రహస్యమయినది, తత్ బ్రహ్మ = ఆబ్రహ్మమే, పరం = శ్రేష్ఠమయినది, ఉపనిషత్ = రహస్యమయినది.

తా. సర్వవ్యాపియనఁగా అంతట వ్యాపించియున్నవాఁడు—అనఁగా దేహేంద్రియాదులందు మాత్రమేగాక ప్రకృతియందంతట వ్యాపించి

యున్నవాడు. పాలయందు అంతట నెయ్యి సారభూతముగా అర్పితమయి ఎట్లున్నదో అదేవిధముగా అంతట సారభూతుడయియున్నవాడును, ఆత్మ జ్ఞానమునకును, తపస్సునకును మూలకారణభూతుడయినవాడును, విద్యాతపస్సులకు ఆత్మయే కారణభూతుడను విషయమయి శ్రుతిస్మృతు లిట్లు చెప్పచున్నవి.—

శ్రుతి. విషహ్యేష సాధుకర్త యయతి. కాశీ. 3—౮

స్మృతి. దదామి బుద్ధియోగంతం యేన మా ముపయాంతి యే.

భగ. ౧౦. ౧౦.

ఆత్మవిద్యాతపస్సులకు మూలభూతుడయినవాడనియును చెప్పవచ్చును. ఇందులకు శ్రుతిప్రమాణములు:—

౧. విద్యయా ౭మృతమశ్నుతే. ఈశావాస్య. ౧౧.

ఆర్థ. జ్ఞానము చేత మోక్షమును పొందుచున్నాడు.

౨. తపసా బ్రహ్మ విజ్ఞానస్వ. తైత్తిరీయ. 3-౨-౧.

ఆర్థ. తపస్సుచేత బ్రహ్మము నెఱుంగుము.

ఎవ్వడు సత్యాదిసాధనసంపత్తిసహితుడో అట్టివాడు సర్వవ్యాపియు, క్షీరమునందంతట నెయ్యివలె వ్యాపించియున్నవాడును, ఆత్మవిద్యాతపోమూలుడను అగు ఉపనిషత్ప్రతిపాద్యుడగుపరమాత్మను గాంచుచున్నాడు. సత్యాదిసాధనసంపత్తిగల ఆత్మదర్శియగువాడు సర్వగతమగు బ్రహ్మమును ఆత్మయందే గ్రహింపఁగలుగును గాని సత్యాది సాధనసంపత్తి లేనివాడు చూడఁజాలడు. మఱియు పరిచ్ఛిన్నబ్రహ్మయమమగు అన్న మయాద్యాత్మస్వరూపునిగఁ గాంచఁజాలడు.

శ్రు. ౧. సత్యేన లభ్యస్తపసా హ్యేష ఆత్మా
సమ్యక్జ్ఞానేన బ్రహ్మచర్యేణనిత్యమ్.

ముండక. 3-౧-౫.

౨. న యేష జిహ్వా మన్యతం న మాయా.

బ్రశ్న. ౧౧-౬.

“తద్బ్రహ్మోపనిషత్పఠం, తద్బ్రహ్మోపనిషత్పఠం” అని రెండుపర్యాయములు చెప్పటం ఆధ్యాయసమాప్తిసూచకమని గ్రహించవలయును.

**శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందు ప్రథమాధ్యాయము
సమాప్తము.**

ఈ యధ్యాయమునకు సంబంధించిన ఇతర గ్రంథభాగములు:-

ఆత్మపురాణము—అష్టమాధ్యాయము. శ్లో. ౧-౪౯౬ వఱకు.

ఆనుభూతిప్రకాశము—ద్వాదశాధ్యాయము. శ్లో. ౧-౩౬.

బ్రహ్మగీత-సూతసంహితాంతర్గతము, ౧౧ అధ్యాయము. శ్లో. ౫౭-౬౭.

శ్రీగురుభ్యో నమః.

కృష్ణయజుర్వేదాంతర్గత మగు

శ్వేతా శ్వత రో ప ని ష త్తు

ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము

ద్వితీయాధ్యాయము.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౧-వ మంత్రము.

మూ. యుంజానః ప్రథమం మన త్త్వాయ సవితా ధియః,
అగ్నిం జ్యోతి ర్నిచాయ్య పృథివ్యా అధ్యాభరత ౧

పద. యుంజానః ప్రథమం మనః తత్త్వాయ సవితా ధియః, అగ్నిం
జ్యోతిః నిచాయ్య పృథివ్యాః అధి ఆభరత. ౧

టీ. ప్రథమం = ధ్యానారంభమునకు మొదట, మనః = మనస్సును,
యుంజానః = (పరమాత్మయందు) చేర్చుచున్నవాడై, సవితా = ప్రేరకుఁ
డగు చిదాత్మ, ధియః = ఇంద్రియములనులేక బాహ్యవిషయజ్ఞానములను,
తత్త్వాయ = తత్త్వజ్ఞానముకొఱకు, అగ్నింజ్యోతిః = అగ్నిప్రకాశమును,
నిచాయ్య = చూచి, పృథివ్యాః = భూమివల్లనుండి, అధి = శరీరమునందు,
ఆభరత = భరించెను.

తా. ఈ యుపనిషత్తుయొక్క- పూర్వాధ్యాయమునందు “ధ్యాననిర్వధనాభ్యాసాత్ దేవం పశ్యేన్నీ గూఢవత్” (శ్వేతాశ్వతర. ౧-౧౪.) నందు చెప్పిన ప్రకారము ధ్యానము పరమాత్మదర్శనమునకు ఉపాయముగా చెప్పబడినది. ఈ రెండవ అధ్యాయమునందు అట్టి ధ్యానమునకు అత్యావశ్యకములగు సాధనములను నిరూపించుచున్నాడు. ప్రథమమున అట్టి సాధనము సిద్ధించుటకొఱకు సూర్యోపాసనము నిరూపింపబడుచున్నది. ధ్యానారంభసమయమునందు పరమాత్మయందు మనస్సును ఇతరేంద్రియములను చేర్చవలయును. లేక పరమాత్మయందు మనస్సును బాహ్యవిషయజ్ఞానములను తత్త్వజ్ఞానముకొఱకు చేర్చవలయును. సాధకు డగువాడు ధ్యానారంభమునందు మనస్సును పరమాత్మయందు చేర్చవలయును. అదేవిధముగా ఇతరేంద్రియములనుకూడా పరమాత్మయందు చేర్చవలయును. ‘ప్రాణావైధియః’ అని చెప్పబడియుండుటచేత ధీశబ్దము ప్రాణవాచకము. లేక ‘ధియః’ అనుపదమునకు బాహ్యవిజ్ఞానవిషయములని అర్థము చెప్పవచ్చును. సర్వప్రేరకుడగు పరమాత్మ బాహ్యవిషయవిజ్ఞానముగల అగ్నివల్లనండి జ్యోతిస్సును అనఁగా ప్రకాశమునుగాంచి యీశరీరమునందు దానిని ప్రవేశింపజేసెను. అనఁగా జ్ఞానార్థము ప్రయత్నించువాడు ఇంద్రియములను బాహ్యవిషయార్థముల నండి మరలించి పరమాత్మయందే చేర్చియుంచుటకు తగిన అనుగ్రహము చేయవలయునని సర్వదేవతాస్వరూపుఁడును, అగ్నాద్విది సకలదేవతలకు సకలవస్తుప్రకాశనసామర్థ్యము నొసంగువాఁడును, సర్వప్రేరకుడగుటచేత సవితయని చెప్పబడుచున్నట్టియు దేవత మా వాగాదీంద్రియములకు సామర్థ్యమును కలుగజేయుగాక. మూలమునందుగల ‘అగ్నిః’ అనుపదము ఇతర ఇంద్రియాభిమాని దేవతలకందఱకు ఉపలక్షణము.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౨-వ మంత్రము.

మూ యుక్తేన మనసా వయం దేవస్య సవితుః సవే,
సువర్గేయాయ శక్త్యా.

౨

పద. యుక్తేన మనసా వయం దేవస్య సవితుః సవే, సువర్గేయాయ
శక్త్యా.

౩

టీక. వయం = మేము, యుక్తేన = (పరమాత్మయందు) కూడుకొని
యున్న, మనసా = మనస్సుచేత, దేవస్య = స్వయంప్రకాశుడగు, సవితుః =
సవితయుక్క, సవే = అనుజ్ఞకలిగినదగుచుండగా, సువర్గేయాయ = స్వర్గ
ప్రాప్తికి హేతుభూతమైన, శక్త్యా = సామర్థ్యముచేత, (ప్రయత్నించు
చున్నాము.)

తా. తత్తదింద్రియాధిష్ఠానదేవతలయొక్క అనుగ్రహరూపమైన
శక్తిచేత దేహేంద్రియాదులకు దాదాభ్యము యెప్పుడు కలుగునో, అప్పుడు
మేము ఆ పరమాత్మయందు మనస్సును చేర్చినవారమై ఆ పరమేశ్వరుని
యొక్క అనుగ్రహముచేతనే అతనిని పొందునిమిత్తము సామర్థ్యానుసారము
ధ్యాన మొనర్చెదము. మూలమునందుగల 'సువర్గేయాయ' అనుపదము
పరమాత్మవాచకము, యేలయనగా యిచ్చట ప్రకరణముననుసరించి సువర్గశబ్ద
మునకు పరమాత్మయనియే గ్రహించవలయును. నిరతిశయమైనసుఖము పర
మాత్మయే కాని యితరము కాజాలదు. శ్రుతి. 'ఏతస్మై వానందస్యాన్యాని
భూతాని మాత్రా ముపదీవంతి.' బృహ. ౪-౩-౩౨. అను శ్రుతియు వైయర్థ
మునే బోధించుచున్నది.

వివరణము — 'సువర్గేయాయశక్త్యై' అని పాఠాంతరము గలదు.

ద్వితీయాధ్యాయము, 3-వ మంత్రము.

అవ. మఱల ఆసవితయే మా కీ చెప్పబోవువిధముగా బుద్ధినొసంగ
గాక యని ప్రార్థింపఁబడుచున్నది.

మూ యుక్తాయ మనసా దేవాన్ సునర్యతో ధియాదివమ్,
బృహజ్యోతిః కరిష్యత స్సవితా ప్రసువాతి తాన్ 3

పద. యుక్తాయ మనసా దేవాన్ సువః యతః ధియా దివమ్,
బృహత్ జ్యోతిః కరిష్యతః సవితా ప్రసువాతి తాన్. 3

టీక. సజ్జా = సర్వప్రేరకుఁ డగు సవిత, మనసా = మనస్సుతోడ,
యుక్తాయ = ప్రత్యగాత్మనుచేర్చి, సువఃయతః = పూర్ణానందరూపమగు
బ్రహ్మమునుపొందుచున్న, దేవాన్ = మనస్సు మొదలగు ఇంద్రియములను,
ధియా=సమ్యక్ జ్ఞానముతో, దివం=ద్యోతనస్వభావమును, బృహత్=సర్వ
శ్రేష్ఠమును, జ్యోతిః=ప్రకాశమును, కరిష్యతః=అవిష్కరించునట్టివానినిగా,
ప్రసువాతి=కలుగఁజేయుఁగాక.

తా. సర్వప్రేరకుఁ డగుసవిత మామనస్సును పరమాత్మయందు సంలగ్న
మొనర్చి సర్వేంద్రియములను పూర్ణానందస్వరూపుఁ డగుబ్రహ్మమును
పొందువానినిగా నొనర్చుఁగాక. శబ్దాదివిషయాభిముఖము గలవానినిగా
చేయకపోవుఁగాక. మఱియు ఆఇంద్రియములను సమ్యగ్దర్శనముచేత ద్యో
తనస్వభావమును చైతన్యైకరసమును సర్వబృహత్తును అగు జోతిస్సును
పూర్ణానంద బ్రహ్మరూపమును అవిష్కరింపఁజేయువానినిగా నొనర్చుఁగాక.
అనఁగా నా ఇంద్రియములన్నియు బాహ్యవిషయ విముఖములయి ఆత్మాభి
ముఖములయి ఆత్మప్రకాశమునే యెటుల గాంచుచుండునో అట్టిస్థితిని
సవిత మా నొనర్చుఁగాక.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౪-వ మంత్రము.

ఆవ. ఈవిధముగా అనుగ్రహించిన భగవంతుని విశేషముగ కొని
యాడవలయునని నెఱ్ఱబడుచున్నది —

మూ యుజ్జతే మన ఉత యుజ్జతే ధియో
విప్రా విప్రస్య బృహతో విపశ్చితః,
వి హోత్రా దధే వయునావి దేక ఇ
స్తహి దేవస్య సవితుః పరిష్టుతిః.

౪

పద. యుజ్జతే మనః ఉత యుజ్జతే ధియః విప్రాః విప్రస్య బృహ-
తః విపశ్చితః, వి హోత్రాః దధే వయునావిత్ ఏకః ఇత్ మహి దేవస్య
సవితుః పరిష్టుతిః.

౪

టీక. (య=ఏ) విప్రాః=బ్రాహ్మణులు, మనః=తమయొక్క-చిత్తమును,
యుంజతే=(పరమాత్మయందే) చేర్చుచున్నారో, ఉత=మఱియు, ధియః=
ఇతరములయిన ఇంద్రియములను, యుంజతే=(ఆపరమాత్మయందే) చేర్చు-
చున్నారో, (అట్టి బ్రాహ్మణులచేత) విప్రస్య=విశేషముగా వ్యాపించియున్న
ట్టియు, బృహతః=మహత్స్వరూపుఁ డయినట్టియు, విపశ్చితః= సర్వజ్ఞుఁడయి-
నట్టియు, సవితః=సర్వప్రేరకుఁడగు పరమేశ్వరునియొక్క, మహి=గొప్పదైన,
పరిష్టుతిః = అంతట వ్యాప్తమయినస్తుతి (చేయఁదగినది), (యః=ఏసవిత)
హోత్రాః = యజ్ఞయాగాది సకలకర్తలను, విదధే=సృజించెనో (ఆసవిత)
వయునావిత్ = ప్రజ్ఞాపంతుఁడు. (మఱియు అతఁడు సర్వజ్ఞుఁడును సాక్షి-
భూతుఁడును) ఏకఇత్=అద్వితీయుఁడే అగుచున్నాఁడు.

తా. ఏ బ్రాహ్మణులు సర్వకాలములందు తమచిత్తమును ఇతరేంద్రియ-
ములను సర్వప్రేరకుఁడగుటచేత సవితృశబ్దవాచ్యుఁడగు ఏపరమాత్మయందుంచు

చున్నారో అట్టిపరమాత్మ సర్వవ్యాపకుఁడును సర్వమహత్తును అగుటచేత అతనిని అంతట మిక్కిలి కొనియాడవలయును. ఇంద్రియములన్నియు బుద్ధియే కారణముగాఁ గలవియగుటచేత భీశబ్ద మిట ఇంద్రియార్థమునందు ప్రయోగింపఁబడినది. ఇందులకు శ్రుతిప్రమాణముగూడ గలదు — యదా పంచాపతిష్ఠంతే జ్ఞానాని మనసాసహ. కర. ౬-౧. విప్రశబ్దమున కిచట “విశేషేణ వ్యాప్తః విప్రః” అనివ్యుత్పత్తి చెప్పఁబడినది. అంతట వ్యపించినట్టియు, సర్వమహత్తును సర్వజ్ఞుఁడును అగుపరమేశ్వరుని చక్కఁగా కొనియాడవలయును. అపరమాత్మనే మఱల ప్రకారాంతరముగ స్తుతించుచున్నాఁడు — అపరమాత్మ యజ్ఞయాగాది సర్వక్రియల నొనర్చినో, అపరమాత్మ ప్రజ్ఞాపంకుఁడో, సర్వజ్ఞుఁడో, సర్వసాక్షిభూతుఁడయిన అద్వితీయుఁడో అపరమేశ్వరుని వేదవేత్తలగు బ్రాహ్మణులు మనస్సు మొదలగు సకలేంద్రియములను విషయముల నుండి మరలించి ఆత్మయందే చేర్చుచున్నారో అట్టి పరమాత్మను విశేషముగా కొనియాడవలయును.

వివరణము. — ‘వయునావిత్’ అను పదమునందు ‘వయునా’యను పదము దీర్ఘముగానుండుట ఛాందసము. విప్రస్య అను పదమునకు ‘దేశతః పూర్ణస్య’ అని విజ్ఞానభిక్షు వ్యాఖ్యానమునందు గలదు. ఉపనిషద్భిష్ట వ్యాఖ్యయందున్నా ఇట్లేగలదు. ప్రాపూరణే అని ధాతువు. “హోత్రాః” ఋత్విగభిధానమేతత్, ఇహతు తత్కర్తృసు వర్తతే-ఋత్విజ్ నిర్వర్త్యంతః కరణహేతుభూతాః క్రియాస్వర్గా ఇతియావత్’ అని ఉపనిషద్భిష్ట వ్యాఖ్య.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౧-వ మంత్రము.

అవ. పూర్వులొనర్చినవిధముగా నేనున్నా పరమేశ్వరునిస్తుతి చేయుచున్నాఁడ —

మూ యుజే వాం బ్రహ్మ పూర్వ్యం నమోభి
 ర్విశ్లోక ఏతు పథ్యేవ సూరేః,
 శృణ్వంతు విశ్వే అమృతస్య పుత్రా
 ఆ యే ధామాని దివ్యాని తస్యః ౫

పద. యుజే వాం బ్రహ్మ పూర్వ్యం నమోభిః వి శ్లోకః ఏతు పథి
 ఏవ సూరేః, శృణ్వంతు విశ్వే అమృతస్య పుత్రాః ఆ యే ధామాని దివ్యాని
 తస్యః. ౫

టీ. యే=ఏ దేవతలు, దివ్యాని = దేవసంబంధములయిన, ధామాని=
 స్థానములను, ఆతస్యః=అధిష్ఠించియుండిరో, అమృతస్య = అమరణధర్ముడగు
 పరమేశ్వరునకు, పుత్రాః=పుత్రులులులయిన, తే విశ్వే = హిరణ్యగర్భాదు
 లగు ఆమహానుభావులందఱు, శృణ్వంతు = నేను చేయుచున్న యీస్తుతిని
 ఆలకించెదరుగాక.—(ఓహిరణ్యగర్భాదిదేవతలారా!) వాం = మీకు
 (కారణభూతమును), పూర్వ్యం=చిరంజనమును అగు, బ్రహ్మ=బ్రహ్మమును,
 నమోభిః = నమస్కారములచేతను, చిత్తప్రణిధానాద్యుపాయములచేతను,
 యుజే=చేర్చుచున్నాడను. శ్లోకః=శ్లోక్రి, సూరేః పథి ఏవ=ముక్తులయినవారి
 మార్గమునందే, విఏతు=అనుసరించుగాక. ౫

తా. ఓ హిరణ్యగర్భాదిదేవతలారా! మీకు కారణభూతమయినట్టి
 యు, అతిప్రాచీనమయినట్టియు పరబ్రహ్మమునకు నమస్కరించుచున్నాడను.
 చిత్తమును ఆ బ్రహ్మమునందే ఏక్యమొనర్చుచున్నాడను. ఈవిధముగా బ్రహ్మ
 మునందు మనస్సమాధానము చేయుచున్న నాయొక్క శ్లోక్రి ముక్తులయిన
 సత్పురుషులనుసరించిన సన్తానమునే అనుసరించుగాక. ఆయా దేవతాస్థాన
 ముల నధిష్ఠించియున్నట్టియు, సర్వకారణభూతుడగు పరమేశ్వరునకు పుత్ర
 భూతులయినట్టియు హిరణ్యగర్భాదిదేవతలందఱు నాయీప్రార్థనము నాల
 శ్వేతాశ్వత—9

కించెదరుగాక. ఓమనోబుద్ధులారా! మిమ్ముల నిద్దఱును సర్వకారణభూతుఁ
డును, చిరంతనుఁడును అగు బ్రహ్మమునందు నమస్కారపూర్వకముగ చేర్చు
చున్నాఁడను.

వివరణము — ‘విశ్నోకా యంతు ప ధ్యేవమూరాః’ పారాంతరముగలదు.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౬-వ మంత్రము.

అవ. “యంజానః ప్రథమం మనః” అనుద్వితీయాధ్యాయ ప్రారంభ
మంత్రమునుండి గతించిన ౫ మంత్రములందు సవిత్రాది ప్రార్థనము ప్రతిపా
దించఁబడినది. ఎవ్వఁడు సవిత్రాది దేవతలను ప్రార్థింపక, వారియొక్క అనుజ్ఞను
గ్రహింపక యోగమునందు ప్రవర్తించునో వాఁడు భోగహేతువగు కర్మ
యందే ప్రవర్తించునని యీ మంత్రమునందు చెప్పఁబడుచున్నది.—

మూ అగ్నిర్యత్రాభిమధ్యతే వాయుర్యత్రాధిరుధ్యతే,
సోమో యత్రాతిరిచ్యతే తత్ర సంజాయతే మనః. ౬

పద. అగ్నిః యత్ర అభిమధ్యతే వాయుః యత్ర అధిరుధ్యతే,
సోమః యత్ర అతిరిచ్యతే తత్ర సంజాయతే మనః. ౬

టీ. యత్ర = ఏయాధానాదికర్తలయందు, అగ్నిః = అగ్ని, అభి
మధ్యతే = మఠింపఁబడుచున్నాఁడో, యత్ర = ఏప్రవర్గాధికమునందు,
వాయుః=వాయువు, అధిరుధ్యతే = (సవితచేతప్రేరేపింపఁబడినదై) శబ్దము
చేయుచున్నదో, యత్ర=ఎచ్చట, సోమః=సోమరసము, అతిరిచ్యతే=దశా
పవిత్రముచేత పూయమానమయి అభివృద్ధినిపొందుచున్నదో, తత్ర=అచ్చట,
మనః=మనస్సు, సంజాయతే=పుట్టుచున్నది.

తా. ఎవ్వరు పరమేశ్వరు నారాధింపక అగ్నియాధానాదికర్తలు
నాచరించుచు అగ్నినిమాత్రము మఠించుచున్నారో, వాయువు ఎచ్చట ప్రవ

గ్రామమునందు సవితృప్రేరితమయి శబ్దమొనర్చుచున్నదో, సోమరస మెచట దశాపవిత్రముచేత సంస్కృతమయి వృద్ధినిపొందుచున్నదో, అట్టి క్రతువునందు మనస్సు పుట్టుచున్నది. అనఁగా మనోఽనుకూలమయిన కామాదిభోగహేతువులే వారికి కలుగును.

అర్థాంతరము.

టీ. అగ్నిః=పరమాత్మ, యత్ర=ఎచ్చట-అనఁగా ఏపురుషునియందు, అభిమధ్యతే = మధింబడబడుచున్నాడో, యత్ర = ఏపురుషునియందు, వాయుః = వాయువు, అధిరుధ్యతే = (రేచకాదికము నాచరించుటవలన) శబ్దించుచున్నదో, యత్ర = ఏపురుషునియందు, సోమః = సోమరసము, అతిరిచ్యతే = అధికముగ గ్రహింపబడుచున్నదో, తత్ర=ఎచ్చట, మనః= మనస్సు, సంజాయతే = (అద్వితీయ బ్రహ్మకారముగలదిగ) అగుచున్నది.

తా. అగ్నియనఁగా పరమాత్మయని గ్రహించవలయును. అవిద్యా తత్కార్యములను దహించుటచేత పరమాత్మ అగ్నిశబ్దవాచ్యుడగుచున్నాడు. భగవద్గీతయం (౧౦-౧౧) దీవిషయ మిట్లు తెలుపబడినది —

శ్లో. తేహ మేవాసుకంపార్థ మహమజ్ఞానజం తమః,
నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా.

అట్టిపరమాత్మ ఏపురుషునియందు “స్వదేహమరణింకృత్వా రుణవం చోత్తరారణిమ్, జ్ఞాననిర్మళనాభ్యాసా ద్దేవం పశ్యేన్నిగూఢవల్” శ్లోతా. ౧-౧౪. అను మంత్రమునందు చెప్పినవిధముగ ధ్యానముచేత గ్రహింపబడుచున్నాడో, ఏపురుషునియందు రేచకపూరకాదిక్రమముగ ప్రాణాయామము నభ్యసించుటవలన వాయువు అవ్యక్తమయిన ధ్వనిని చేయుచున్నదో, అనఁగా ఎవ్వఁడు గురూపదిష్టక్రమము ననుసరించి ప్రాణాయామాదికము

సభ్యసింఘానుడో, సోమరసమెవ్వనిచేత అధికముగ గైకొనఁబడుచున్నదో, అనఁగా అనేక జన్మములందు అగ్నిష్టమాదికము నాచరించుటచేత అధికముగ సోమరసము పరిగ్రహింపఁబడుచున్నదో, అట్టివానియొక్క (అనఁగా యజ్ఞదానతపః ప్రాణాయామసమాధివిశుద్ధాంతశకరణుడయిన వానియొక్క) చిత్తము పరిపూర్ణానందాద్వితీయబ్రహ్మకారమగును. విశుద్ధాంతశకరణము లేని వారలకు అత్తానందానుభవములేదు. ఈవిషయమునంగీ క్రిందిప్రమాణములను తిలకింపుడు —

శ్లో. ప్రాణాయామ విశుద్ధాత్తా యస్తాత్సశ్యతి తత్పరమ్,
తస్మాన్నాతః పరంకించిత్ ప్రాణాయామాదితి శ్రుతిః.
అనేకజన్మసంసారచితే పాపసముచ్చయే,
తత్త్వేణ జాయతే పుంసాం గోవిందాభిముఖమతిః.
జన్మాంతరసహస్రే తపోజ్ఞానసమాధిభిః,
నరాణాం ఊణపాపానాం కృష్ణేభక్తిః ప్రజాయతే.

అనఁగా ప్రథమమున యజ్ఞాద్యనుష్ఠానము, విదవ ప్రాణాయామాదికము, తరువాత చిత్తసమాధి, తర్వాతవాక్యార్థజ్ఞాననిష్ఠితి, పరవ కృతకృత్యత యని గ్రహించవలయును.

వివరణము — ‘తత్త్రసంజాయతేపునః’ అని నాల్గవపాదమున పాఠాంతరముగలదు. ఈపనిషద్బ్రహ్మవ్యాఖ్యయందు ఇది మొదలుకొని గ్రామంత్రములు మధ్యమాధికారికి “సాంగయోగోపదేశము ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నదని” వివరింపఁబడినది. విజ్ఞానభిక్షువుకూడ ఇట్టి యభిప్రాయమునే చెప్పియున్నాడు. చూడుడు — “అనేకజన్మానుష్ఠిత పుణ్యనిచయైః ప్రక్షీణాశేషపాపస్య శుద్ధాంతశకరణస్య విరక్తస్య శమదమాదిసాధనకలాపవత ఉత్తమాధికారిణో ముముక్షోః మోక్షసాధనమతైకత్వజ్ఞాన ముపదిశ్య తస్మిన్ అయో

గ్యస్య మధ్యమాధికారిణః శుద్ధిద్వారేణ ఆత్మజ్ఞానాధికార సిద్ధ్యర్థం యోగ ముపదిశంతి ఉత్తరే కేచి న్నంత్రాః” అని చెప్పబడినది.

నారాయణగీతికయందుమాత్రము ‘అస్య యోగస్య శరీరసాధ్య త్వాత్ శరీరోత్పత్తి ప్రకారమాహ’ యని అవతారిక నొనర్చి ‘యత్ర = ఏగర్భాశయమునందు, అగ్నిః=పురుషాశ్రయమగు వీర్యము, అభిమన్యతే = వాతప్రత్యక్షములతో మిశ్రితమగుచున్నదో, యత్ర=ఎచ్చట, వాయుః=వాయువు, అభిరుద్యతే=ఉర్ధ్వభాగమునందు అంకురామకూల వ్యాపారము నొనర్చుచున్నదో, యత్ర=ఎచ్చట, సోమః=స్త్రీభాగము, అతిరిచ్యతే = గర్భచిరమగు లోహితమువల్లనుండి వృద్ధిని పొందుచున్నదో, తత్ర = అచ్చట, మనః = మ్రష్టాశక్తి, సంజాయతే = పుట్టుచున్నది.’ అని అర్థము చేయబడియున్నది.

ద్వితీయాధ్యాయము, 2-వ మంత్రము.

అ. భగవదనుగ్రహము లేనియెడల కర్మబంధకరమగును కావున తద్విధానము చెప్పబడుచున్నది:—

మూ సవిత్రా ప్రసవేన జుషేత బ్రహ్మ పూర్వమ్,
తత్ర యోనిం కృణవసే న హి తే పూర్త మక్షిపత్ 2

పద. సవిత్రా ప్రసవేన జుషేత బ్రహ్మ పూర్వమ్, తత్ర యోనిం
కృణవసే న హి తే పూర్తం అక్షిపత్. 2

టీ. ప్రసవేన = సర్వమునకు కారణభూతుడైన, సవిత్రా = సవిత్వ స్వరూపముతో, పూర్వమ్ = పురాతనమగు, బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును, జుషేత = నేవించవలయును. తత్ర = ఆబ్రహ్మమునందే, యోనిం=సమాధి రూపమయిన నిష్ఠను, కృణవసే=చేయుము. (అట్టిసమాధినిష్ఠను చేయనియె

దల) లేనీయొక్క, పూర్తం = ఇష్టపూర్తలక్షణమగు కర్త, న అక్షిపత్ = చలించజేయఁజాలదు.

తా. సర్వమునకు కారణభూతుఁడగు సవితయొక్క-స్వరూపముతో పురాతనమగు బ్రహ్మమును సేవించవలయును. అట్టి బ్రహ్మమునందు సమాధి లక్షణమయిన నిష్కమచేయుము. ఇట్టి సమాధివలన నీకు కలుగబోవు ఫలమేమ నఁగా; నీ విదివఱకు చేసినట్టి శ్రౌతస్తార్థరూపమయిన కర్తజాతమంతయు సమూలముగ నశించిపోవునుగాని భోగమేతువు కాజాలదు. అనఁగా జ్ఞానాన్ని చేత సబీజముగ కర్తజాతము దగ్ధమగుచున్నదని భావము. ఈవిషయమునే శ్రుతిస్మృతి లిట్లు చెప్పుచున్నవి —

శ్రు. యథైషికాతూల మగ్నో ప్రాతం ప్రదూయత ఏవం హస్య స
శ్వేపాప్తానః ప్రదూయం లే. ఛాండోగ్యము. ౫-౨౪-3.

అర్థ. అన్నియందు వడిన నూలుపోగు ఏవిధముగా దగ్ధమయిపోవుచున్నదో అదేవిధముగా బ్రహ్మవేత్తయొక్క పుణ్యపాపకర్మలన్నియు నశించిపోవుచున్నవి.

స్మృతి. — జ్ఞానాన్ని స్మరకర్తాణి భస్మసా తుక్రురు లేఁజున.

భగ. అ-౪. శ్లో-32.

అర్థ. ఓ యర్జునా! జ్ఞానాన్ని పుణ్యపాపకర్మల నన్నిటిని కాలి వేయుచున్నది.

వివరణము — ‘సవితాప్రసవేన’ ‘సహితే పూర్వ్యమక్షిపత్’ అనియు పాతాంతరములుగలవు.

ఈపనిషద్బ్రహ్మ, విజ్ఞానభిక్షువ్యాఖ్యలయందు యోగాభ్యాసవిధానముననుసరించి అర్థము వ్రాయఁబడియున్నది.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౮-వ మంత్రము.

అవ. 'తత్ర యోసిం కృణవసే'యని గతమంత్రమునందు చెప్పబడిన విషయ మీమంత్రమునందు వివరింపబడుచున్నది —

మూ త్రిరున్నతం స్థాప్య సమం శరీరం
హృదీంద్రియాణి మనసా సన్నివేశ్య,
బ్రహ్మోడుపేన ప్రతరేత విద్వాన్
స్రోతాంసి సర్వాణి భయావహాని ౮

పద. త్రిరున్నతం స్థాప్య సమం శరీరం హృది ఇంద్రియాణి మనసా సన్నివేశ్య, బ్రహ్మోడుపేన ప్రతరేత విద్వాన్ స్రోతాంసి సర్వాణి భయావహాని. ౮

టీ. త్రిరున్నతం = 'తొమ్మిది, మొదల, శరీరము' అనుమాడు అవయవములు ఎత్తుగాఁగల, శరీరం = దేహమును, సమం = సమానముగా, స్థాప్య = ఉంచి, ఇంద్రియాణి = చక్షురాదీంద్రియములను, మనసా = మనస్సుతో, హృది = హృదయమునందు, సన్నివేశ్య = చక్కగా నియమించి, బ్రహ్మోడుపేన = బ్రహ్మము అనగా ప్రణవమును తెప్పచేతను, భయావహాని = భయమును కలుగఁజేయుచున్న, సర్వాణి = సమస్తమయిన, స్రోతాంసి = (స్వాభావిక అజ్ఞాన ప్రవర్తిత జననమరణప్రవాహరూప) సంసారనదులను, ప్రతరేత = దాటవలయును.

తా. ఉరోగ్రీవశరీరములను నవి మూడున్నూ ఎచ్చట ఉన్నతముగా నుండునో అట్టిది త్రిరున్నతమని చెప్పబడును. అట్టి త్రిరున్నతమయిన శరీరమును సమముగా నుంచి చక్షురాది సకలేంద్రియములను హృదయమునందు మిక్కిలి నియమించినవాడయి ప్రణవమును తెప్పయందు హృదయ

మునుంచినవాడయి స్వాభావికమయిన అవిద్యాకామకర్మప్రవర్తితమయినట్టియు, ప్రేతతిర్యగూర్ధ్వప్రాప్తికారణములయి పునరావృత్తికి కారణభూతములగుటచేత భయంకరములును అగు సంసారరూపనదులను దాటవలయును. అనఁగా బ్రహ్మస్వరూపమయిన ప్రణవమును ధ్యానించుటచేత జననమరణరూపసంసారము నశించుచున్నదనిభావము.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౯-వ మంత్రము.

అవ. ప్రాణాయామముచేత మనోమలము నశించుటచేత బ్రహ్మము నందు చిత్తము స్థిరమగును కావున ప్రాణాయామము చెప్పబడుచున్నది —

మూ ప్రాణాన్ ప్రవీడ్యేహ సన్ యుక్తచేష్టః

క్షీణే ప్రాణే నాసికయోచ్ఛ్వసీత,

దుష్టాశ్చయ్యుక్త మివ వాహం వినం

విద్వాన్ స్సనో ధారయేతాప్రమత్తః

౯

పద. ప్రాణాన్ ప్రవీడ్య ఇహ సన్ యుక్తచేష్టః క్షీణే ప్రాణే నాసికయా ఉచ్ఛ్వసీత, దుష్టాశ్చయ్యుక్తం ఇవ వాహం వినం విద్వాన్ మనః ధారయేత అప్రమత్తః.

౯

టీ. (సాధకుడగువాఁడు) యుక్తచేష్టః సన్ = యుక్తాహారవిహారములుగలవాఁడయి, ఇహ = ఇచ్చట - అనఁగా ఈశరీరమునందు, ప్రాణాన్ = ప్రాణవాయువులను, ప్రవీడ్య = మనస్సుతోడ నిరోధించి, ప్రాణే = ప్రాణవాయువు, క్షీణే = క్షీణించినదగుచుండఁగా, నాసికయా = నాసికావుటముచేత, ఉచ్ఛ్వసీత = నిట్టూర్పువిడువవలయును. విద్వాన్ = విద్వాంసుడగు సాధకుఁడు, (రథసారథి) దుష్టాశ్చయ్యుక్తం = పోకిరి గుఱ్ఱములను పూనిన, వినంవాహం ఇవ = ఈరథమును వలెనే, మనః = మనస్సును, అప్రమత్తః = ప్రమాదములేనివాఁడయి, ధారయేత = ధరించవలయును.

తా. ప్రాణాయామముచేత మనోమాలిన్యము నశించుచున్నది. అట్టి ప్రాణాయామమునకు ముందుగా నాడీశోధనము అవశ్యకమగుచున్నది. నాడీశోధనమయిన తరువాత ప్రాణాయామమునందు అధికారము కలుగును. ప్రాణాయామవిధి సంగ్రహముగ తెలుపఁబడుచున్నది:— దక్షిణనాసికాపుటమును అంగుష్ఠముచేత నొక్కిపట్టి వామనాసికాపుటముచేత తన క్రికొలది వాయువును పూరించవలయును. అనంతరము దక్షిణనాసికాపుటముచేత విడువవలయును. ఇట్లు మఱియొక దక్షిణనాసికాపుటముచేత వాయువును పూరించి వామనాసికాపుటముచేత విడువవలయును. ఇట్లు 3 పర్యాయములుగాని గాని 4 పర్యాయములుగాని అభ్యాసము చేయవలయును. ఇట్లు ప్రాణాయామమును అపరరాత్రియందును, మధ్యాహ్నమునందును, పూర్వరాత్రుమునందును, అర్ధరాత్రియందును అభ్యసించుటచేత ఒకపక్షమునకో మాసమునకో ప్రాణాయామసిద్ధి యగుచున్నది.

ప్రాణాయామము 'రేచకము, పూరకము, కుంభకము' అని త్రివిధముగా చెప్పఁబడుచున్నది —

१. ఆసనాని సమభ్యస్య వాంఛితాని యథావిధి,
ప్రాణాయామం తతోగార్గితోసనగతోభ్యసేత్.
మృద్వాసనే కుశా న్నమ్య గాస్తీర్యాజినమేవచ,
లంబోదరంచ సంపూజ్య ఫలమోదక భక్షణైః.
తదాసనే సుఖాసీనః సవ్యేన్యసోస్త్రతరం కరమ్,
సమగ్రీవశిరా న్నమ్య క్షంప్వతాన్య స్సునిశ్చలః.
ప్రాజ్ఞుభో దజ్ఞుభోవాఽసి నాసాగ్రన్యస్తాచనః,
అలిఖ్యై మఖ్యైః పఞ్చయిత్వా ప్రయత్నతః.
నాడీసంశోధనం కుర్యా దుక్తమార్గేణ యత్నతః,
వృథాక్షోభవేత్తస్య తచ్ఛోధన మమర్షతః.
నాసాగ్రే శశభృద్భీజం చంద్రాశపవితానితమ్,

సత్తమస్యతువర్గస్య చతుర్థం చిందుసంయుతమ్.
 విశ్వమధ్యస్థమాలోక్య నాసాగ్రే చక్షుషీక్షణే,
 ఇడయా పూరయే ద్వాయుం బాహ్యం ద్వాదశమాత్రకైః.
 తతోఽగ్నిపూర్వవద్ధ్యాయే త్సురజ్జ్వాలావలీయుతమ్,
 రుష్యంబిందు సంయుక్తం శిఖామండల సంస్థితమ్.
 ధ్యాయేద్విరేచయే ద్వాయుం మందం పింగలయాపునః,
 పునః పింగలయాఽఽపూర్వ సూత్రం దక్షిణత స్సుధీః.
 తద్ద్వ ద్విరేచయే ద్వాయు మిడయాతు శనై శ్శనై,
 త్రిచతుర్వత్సరంచాపి త్రిచతు ర్దాస మేవవా.
 గురుణోక్తప్రకారేణ రహస్యేవం సమభ్యసేత్,
 ప్రాతర్వధ్యందినే సాయం స్నాత్వా షట్కృత్వ ఆచరేత్.
 సంధ్యాదికర్త కృత్యైవ మధ్యరాత్రే ఽపి నిత్యశః,
 నాడీశుద్ధి మవాప్నోతి తచ్చిహ్నం దృశ్యతే పృథక్.
 శరీరలఘుతా దీప్తి ర్దరరాగ్నివివర్ధనమ్,
 నాదాభివ్యక్తి రిత్యేత ల్లింగం తచ్చుద్ధిసూచనమ్.
 శుద్ధ్యంతి న జపై స్తేన స్పర్శశుద్ధే రహేఽపః,
 ప్రాణాయామం తతః కుర్యా ద్రేచపూరకకుంభకైః.
 ప్రాణాపానసమాయోగః ప్రాణాయామః ప్రక్షీర్తితః,
 ప్రణవం త్ర్యైత్వకం గార్గి రేచపూరకకుంభకమ్.
 తదేతత్ప్రణవం విద్ధి తత్స్వరూపం బ్రహ్మహమ్,
 యోవేదాదా స్వరః ప్రోక్తో వేదాంతేషు ప్రతిష్ఠితః.
 తయో రస్తంతు యద్గార్గి వర్గపంచకపంచమమ్,
 రేచకం ప్రథమం విద్ధి ద్వితీయం పూరకం విదుః.
 తృతీయం కుంభకం ప్రోక్తం ప్రాణాయామ స్త్రిరాత్మకః,
 త్రయోజాం కారణం బ్రహ్మ భారూపం సర్వకారణమ్.
 రేచకః కుంభకో గార్గి పృష్ఠిస్థిత్యాత్మకా పుభౌ,

కుంభక స్తద్ధ సంహారః కారణం యోగినా మిహ.-
 పూరయేత్ షోడశై ర్శతై రాపాదతలమస్తకమ్,
 మాత్రై ర్ద్వాత్రింశతైః పశ్చాద్దేచయే త్సుసమాహితః.
 సంపూర్ణకుంభవద్వాయో ర్నిశ్చలం మూర్ధదేశతః,
 కుంభకం ధారణం గార్గీ చతుష్టప్యై తు మాత్రయా.
 ఋషయ స్తు వదంత్యన్యే ప్రాణాయామపరాయణాః,
 పవిత్ర భూతాః పూతాంత్రాః ప్రభంజనజయే రతాః.
 తత్రాదౌ కుంభకం కృత్వా చతుష్టప్యై తు మాత్రయా,
 రేచయేత్ షోడశై ర్శతై ర్నాసికేనైవ సుందరి.
 తయో శ్చ పూరయే ద్వాయుం శనై షోడశమాత్రయా,
 ప్రాణస్థాయమనం త్వేపం వశం కుర్యా జ్ఞయీ వశః.
 పంచప్రాణా స్సమాఖ్యాతాః నాయవః ప్రాణ మాశ్రితాః,
 ప్రాణో ముఖ్యతమ స్తేషు సర్వప్రాణిభృతాం సదా.
 ఓష్ఠనాసికయో ర్నిధ్యే హృదయే నాభిమండలే,
 పాదాంగుష్ఠాశ్రితః ప్రాణః సర్వాంగేషు చ తిష్ఠతి.
 నిత్యం షోడశసంఖ్యాభిః ప్రాణాయామం సమభ్యసేత్,
 మనసా ప్రార్థితం యాతి సర్వప్రాణజయీ భవేత్.
 ప్రాణాయామై ర్దహే ద్దోషా ధారణాభిశ్చ కిల్బిషాన్,
 ప్రాణాయామశతం స్నాత్వా యః కరోతి దినేదినే,
 మాతాపితృగురుఘ్నైఃపి త్రిభి ర్వై ర్వ్యపాహతి.

సాధకుడయినవాడు యోగశాస్త్రమునందు చెప్పినప్రకారము
 యుక్తమయిన ఆహారవిహారములుగలవాడయి తనదేహమునందున్న ప్రాణాది
 పంచవాయువులను మనస్సుతోడ నిరోధించినవాడయి, ఆ ప్రాణవాయువు
 యొక్కవేగము కొరవడినదగుచుండగా ముక్కుయొక్క రంధ్రమునుండి
 మెల్లగావదలవలయును. ముఖమార్గమునుండి వదలగూడదు. అనఁగా వాయు

పును ప్రశమమునవూరించి ఒకచోటనిలిపియుంచి శిదప ఆవాయువును మెల్లగా నాసికారంధ్రమార్గముగా పదలపలయును. మదించియున్న పోకిరి గుఱ్ఱములు కట్టియున్న రథమునందు కూర్చుండియున్న సారథి ఆరథమును ఎంత మెలకువతో తోలునో అదేవిధముగా దుష్టాశ్వతుల్యములగు ఇంద్రియములతో కూడుకొనియున్న జీవుఁడు తనమనస్సును జాగరూకుఁడయి చెడుదారులను త్రొక్కకుండ గమనించుచుండవలయును. దుష్టాశ్వములను పూన్చినరథమును తోలుచున్న సారథి అజాగరూకుఁడయ్యున్న రథమునకు సారథికి చిట్టచివరకు గుఱ్ఱములకును యెట్లు అపాయముకలుగునో అదేవిధముగా స్వేచ్ఛగా సంఛరించు స్వభావములుగల ఇంద్రియములను అణచిపెట్టనియెడల జీవునకు దేహమునకు ఇంద్రియములకు మనస్సునకు తప్పక కీడు కలుగునని గ్రహించవలయును.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౧౦-వ మంత్రము.

మూ సమే శుచౌ శర్కరావహ్ని వాలుకా

వివర్జితే శబ్దజలాశ్రయాదిభిః,

మనోఽనుకూలే న తు చక్షుషీడనే

గుహానివాతాశ్రయణే ప్రయోజయేత్.

౧౦

పద. సమే శుచౌ శర్కరావహ్ని వాలుకా వివర్జితే శబ్దజలాశ్రయాదిభిః, మనోఽనుకూలే న తు చక్షుషీడనే గుహానివాతాశ్రయణే ప్రయోజయేత్.

౧౦

టీ. సమే=మిట్టపల్లములుగాక సమానముగా మన్నుటయియు, శుచౌ=వరిశుద్ధమయినట్టియు, శర్కరా వహ్ని వాలుకా వివర్జితే - శర్కరా=గులక రాళ్ళు, వహ్ని=నిప్పు, వాలుకా=ఇసుక (మున్నగువానిచేత), వివర్జితే=పదలి పెట్టబడినదియును, శబ్దజలాశ్రయాదిభిః = ధ్వని, నీటియొక్క యీ కుప

మున్నగువాని చేత (విరహితమయినట్టియు), మనోఽనుకూలే = మనస్సునకు అనుకూలమయినట్టియు, నతు చక్షుపీడనే = చూచుటకు అసహ్యముగా నుండ నట్టిదియు, గుహానివాతాశ్రయణే = గాఁమున్నగువాని బాధలేకయుండు నట్టి గొప్ప కొండగుహలుమున్నగు స్థానమునందు, ప్రయోజయేత్ = యోగా భ్యాసపూర్వకముగ, (చిత్తమును పరమాత్మయందు) లయము చేయవలయును.

తా. యోగాభ్యాసమనగా తన మనస్సునందు ఏ గాఁగముగా పర మాత్మను చేర్చి నిశ్చలముగా ధ్యానించుట. అట్టి చిత్తైకాగ్రత ఆభ్యాసము డగు వానికి తగిన ప్రదేశమునందు అభ్యసించిననే కలుగుచుగాని సర్వత్ర సాధారణముగాకలుగజాలదు. కనుక అట్టి ప్రదేశమువర్ణించబడుచున్నది — యోగాభ్యాసప్రదేశము మిట్టపల్లములు లేక సమముగా నుండవలయును. పరిశుద్ధముగా నుండవలయును. గులకరాళ్ళు, నిప్పు, ఇసుకమున్నగునవి ఆ ప్రదేశమునందుండఁగూడదు. కేకలుమున్నగు ధ్వనులుగాని నీటి యీకువ గాని ఉండఁగూడదు. మూలమునందుగల అవిశిష్టము చేత సింహవ్యాఘ్రాది దుష్టమృగముల బాధకలిగియుండఁగూడదు. ఇన్నియున్నను సాధకుడగు వాని మనస్సునకున్నా పుచ్చులనున్నా ఇంపుగా నుండవలయును. గాలి మున్నగు వానియుపద్రవము పలుగజాలని కొండగుహ లేక తత్తుల్యమయిన మఱొకటి, ఏ ప్రదేశమునందుగాని సాధకుడగు వాఁడు యోగాభ్యాసము చేయవలయును. ఇచట యోగమనగా చిత్తమునకుగల స్వాభావికవృత్తులను నిరోధించి ఆచిత్తమునందు పరమాత్మను చేర్చియుంచుట.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౧౧-వ మంత్రము.

అవ. యోగసిద్ధి సూచకలింగములు వివరింపబడుచున్నవి —

మూ. నీహార ధూమార్క నిలా నలానాం

ఖద్యోత విద్యుత్స్ఫటికశశీనామ్,

ఏతాని రూపాణి పురస్సరాణి
బ్రహ్మణ్యభివ్యక్తికరాణి యోగే.

౧౧

పద. సీహారధూమార్కానిలానలానాం ఖద్యోతవిద్యుత్స్ఫటికశశీనాం,
ఏతాని రూపాణి పురస్సరాణి బ్రహ్మణి అభివ్యక్తికరాణి యోగే. ౧౧

టీ. యోగే = యోగాభ్యాసమునందు, సీహార ధూమ అర్కానిల
అనలానాం - సీహార = మంచు, ధూమ = పొగ, అర్క = సూర్యుడు,
అనిల = వాయువు, అనలానాం = అన్ని (అనునీ యైదింటి) యొక్కయు,
ఖద్యోతవిద్యుత్ స్ఫటికశశీనాం = మిణుగురు మెరుపు స్ఫటికము చంద్రుడు
(అను నీ నాలిగింటి) యొక్కయు, ఏతాని = ఈ, రూపాణి = రూపములు,
పురస్సరాణి = ముందు గనంబడుచున్నవై, బ్రహ్మణి = బ్రహ్మమువిషయమై,
అభివ్యక్తికరాణి = ప్రకటనముచేయునవి అగుచున్నవి.

తా. సాధకుడగువాడు బ్రహ్మప్రాప్తికిగాను యోగాభ్యాసము
చేయుచుండగా అతనిచిత్తవృత్తికి ప్రథమమున అంతట మంచువలెస్ఫురిం
చును, తరువాత అన్నివలెతోచును, పిదప మెరుపువలె గనంబడును. తర్వాత
మెఱుపువలె ప్రకాశించును. పిదప స్ఫటికముగాఁ గనంబడును. ఇట్లు చం
ద్రునివలెతోచును. ఇవి బ్రహ్మభివ్యక్తికరములు. — అనఁగా ఇట్టిరూపములు
గనంబడినయెడల అతనికి యోగము సిద్ధించినదనియు, త్వరలో బ్రహ్మప్రాప్తి
వానికి కలుగఁగలదనియు పైనిదర్శనములవలన నెఱుంగవలయును.

వివరణము — అభివ్యక్తికరములనఁగా రాబోవునట్టి సుఖదుఃఖాదిక
మును సూచించునట్టి శకునముమున్నగునవి. దృష్టాంతము —

౧. లోకమునం దెవనికిగాని భుజము కన్ను అదిరినయెడల వానికి
త్వరలో బంధుమిత్రాది సందర్శనము కలుగనున్నదని తలంచుచున్నారము.

౨. ప్రభాసక్షేత్రమునందు సముద్రధ్వని వినబడినయెడల అప్పుడు సోమేశ్వరసందర్శనము త్వరలో కలుగునని తలంచుచున్నారము.

అదేవిధముగా వైనచెప్పిన నీహారధూమాదికముయొక్క అభివ్యక్తి యోగాభ్యాసమునందు గనబడినయెడల వానికి త్వరలో బ్రహ్మప్రాప్తి నిశ్చితమని గ్రహించునది.

‘ధూమార్కానలానిలానాం’ అని పారాంకరములుగలవు.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౧౨-వ మంత్రము.

మూ పృథ్వీప్యతేజోఽనిలఖే సముత్థితే
 పఞ్చాత్తకే యోగగుణే ప్రవృత్తే,
 న తస్య రోగో న జరా న మృత్యుః
 ప్రాక్షస్య యోగాగ్నిమయం శరీరమ్ ౧౨

పద. పృథ్వీప్యతేజోఽనిలఖే సముత్థితే పఞ్చాత్తకే యోగగుణే ప్రవృత్తే, న తస్య రోగః న జరా న మృత్యుః ప్రాక్షస్య యోగాగ్నిమయం శరీరమ్. ౧౨

టీ. పృథ్వీప్యతేజోఽనిలఖే=భూమి, జల, అగ్ని, వాయు ఆకాశముల యొక్క-సంబంధమునందు, సముత్థితే=పుట్టినటువంటిది, (అగుటచేత) పంచాత్తకే=పంచభూతాత్మకమయిన యీ శరీరమునందు, యోగగుణే=యోగాభ్యాసగుణము, ప్రవృత్తే = ప్రవర్తించినదగుచుండగా, యోగాగ్నిమయం=యోగాగ్నిసంబంధమయిన, శరీరం=శరీరమును, ప్రాక్షస్య=పొందిన, తస్య=అట్టియోగికి, రోగః=రోగము, న=లేదు. జరా=ముదిమి, న=లేదు. మృత్యుః=మృత్యువు, న=లేదు.

తా. భూమి, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము అను పంచ భూతములను సంబంధించినదగుటచేత, పంచాత్మకమనంబడు నీదేహము అది యందు పాంచభౌతికమయినప్పటికినీ యోగాభ్యాససంబంధముచేత పాంచభౌతికసంబంధమునువదలి యోగాగ్నిమయమగుచున్నది. అట్టి యోగాగ్ని మయశరీరముగల యోగికి రోగము, ముసలితనము మున్నగు దుఃఖములు గనంబడవు.

యోగప్రవృత్తులు నాలుగు, వానియందొకటి సిద్ధించినను యోగా భ్యాసము వానికి అనుకూలమగుచున్నదని తలంచవచ్చునను విషయ మిట్లు చెప్పబడుచున్నది —

శ్లో. జ్యోతిష్వతీ స్ఫుర్జవతీ శథా రసవతీ పరా,
గంధవత్త్వపరా ప్రాక్తా చతస్రప్రప్రవృత్తయః.
అసాం యోగప్రవృత్తీనాం యద్యేకాఽపి ప్రవర్తితే,
ప్రవృత్తయోగం తం ప్రాహు ర్యోగినో యోగచింతయాః

వివరణము — ‘జ్యోతిష్వతీ’ అనియు, ‘నలుగు నమ్మగ్నము’ అనియు పారాంశరములగులవు. బ్ర ౧-౩-౩౩. సూత్రభాష్యమునందు యోగాభ్యాసమువలన అణిమాదిసిద్ధులు కలుగుచున్న పనువిషయమును తెలుపుటకయి ఈ మంత్రమును శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదులవా రుదాహరించిరి.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౧౩-వ మంత్రము.

మూ లఘుత్వ మారోగ్య మలోలుపత్వం

వర్ణప్రసాదం స్వరసౌష్ఠవఞ్చు,

గంధశ్శుభోమూత్రపురీష మల్పం

యోగప్రవృత్తిం ప్రథమాంవదన్తి

పద. లఘుత్వం ఆరోగ్యం అలొలుపత్వం పర్జప్రసాదం స్వరసౌష్ఠ్యం
పం చ, గంధః శుభః మూత్రపురీషం అల్పం యోగప్రవృత్తిం ప్రథమాం
వదన్తి. ౧౩

టీ. లఘుత్వం = దేహము తేలికగానుండుట, ఆరోగ్యం=రోగ
ములేకయుండుట, అలొలుపత్వం = విషయలంఘట లేకపోవుట, పర్జ
ప్రసాదం = మంచిరంగు కలిగియుండుట, స్వరసౌష్ఠ్యవంచ=మంచిధ్వనికలిగి
యుండుట, శుభః గంధః = మంచిపరిమళము కలిగియుండుట, అల్పం
మూత్రపురీషం=మూత్రపురీషములు కొద్దిగా అగుచుండుట (మున్నగునవి),
ప్రథమాం = మొదటిదైన, యోగప్రవృత్తిం = యోగప్రవృత్తి (అని)
వదంతి = చెప్పచున్నారు.

తా. యోగవేత్తలగువారలు ఈక్రింద జెప్పబోవులక్షణములు
యోగాభ్యాసకులకు ముందుగాఁ గలుగునని చెప్పచున్నారు. అవి ఏవియనఁగా,
దేహము తేలికగానుండుటయు, ఆరోగ్యముగా నుండుటయు, ఇంద్రియచాప
ల్యము లేకపోవుటయు, దేహకాంతి స్వచ్ఛముగానుండుటయు, మాటయొక్క
ధ్వని స్పష్టముగా నుండుటయు, దేహము సుగంధముగా నుండుటయు,
మూత్రపురీషములు అల్పముగా నుండుటయు, మున్నగునవి యోగాభ్యాసకు
లకు ప్రథమముని కలుగును.

వివరణము — 'రఘుత్వమారోగ్యం' అని పాఠాంతరము గలదు.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౧౪-వ మంత్రము.

మూ యదైవ బిష్ణుం మృదయోపలిప్తం
తేజోమయం భ్రాజతే తత్సుధాంతమ్,
శ్వేతాశ్వత—10

త ద్వా ౭౭త్త త త్త్వం ప్రసమీక్ష్య దేహీ

ఏకః కృతార్థో భవతే వీతశోకః.

౧౪

పద. యథా ఏవ బిమ్బం మృదయా ఉపలిప్తం లేజోమయం భ్రాజతే
తత్ సుధాంతమ్, తత్ వా ఆత్మతత్త్వం ప్రసమీక్ష్య దేహీ ఏకః కృతార్థః
భవతే వీతశోకః.

౧౪

టీ. తత్=ఆప్రసిద్ధమయిన, బింబం = (సువర్ణరజతాదివినిర్మితమగు)
విగ్రహము, మృదయా=మృత్తికమున్నగువానిచేత, ఉపలిప్తం=పూయఁబడి
నదై, సుధాంతం=బాగుగా పరిశుద్ధముచేయఁబడినదై, లేజోమయం=లేజున్న
గలదిగా, యథాఏవ భ్రాజతే=ఏవిధముగా ప్రకాశించుచున్నదో, తత్ వా=
ఆప్రకారమే, దేహీ=జీవుఁడు, ఆత్మతత్త్వం=ఆత్మతత్త్వమును, ప్రసమీక్ష్య=
చూచి, ఏకః=అద్వితీయుఁడును, కృతార్థః = కృతార్థుఁడును, వీతశోకః=
దుఃఖరహితుఁడును, భవతే=అగుచున్నాఁడు.

తా. లోకమునందు బంగారుతోగాని వెండితోగాని చేయఁబడిన
విగ్రహమునందు మన్ను మున్నగు మలినపదార్థము చేరియున్నప్పుడు ఆవిగ్ర
హమునందున్న మలినము మున్నగుదానిని అగ్ని మున్నగువానిచేత తొలగిం
చినయెడల ఆవిగ్రహములు లేజోవంతములయి యెటుల ప్రకాశించునో
అదేవిధముగా జీవుఁడు ఆత్మతత్త్వము నెఱింగినయెడల తాను అద్వితీయుఁ
డననియు, కృతార్థుఁడననియు దుఃఖరహితుఁడననియు నెఱుంగును.

వివరణము — 'సుధాంతం' అను అర్థమునందు 'సుధాంతం' అని
ప్రయోగించుట ఛాందసము. మూఁడవపాదమున 'తత్తత్త్వం ప్రసమీక్ష్య
దేహీ' అని పాఠాంతరము గలదు.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౧౫-వ మంత్రము.

అవ. ఆత్మతత్త్వము నేవిధముగా నెఱుంగిన దుఃఖవిరహితుఁ డగునో
అవిషయము తెలుపఁబడుచున్నది —

మూ యదాత్మతత్త్వేన తు బ్రహ్మతత్త్వం
దీపాపమే నేహ యుక్తః ప్రపశ్యేత్,
అజం ధ్రువం సర్వతత్త్వైర్విశుద్ధం
జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః. ౧౫

పద. యదా ఆత్మతత్త్వేన తు బ్రహ్మతత్త్వం దీపాపమేన ఇహ
యుక్తః ప్రపశ్యేత్, అజం ధ్రువం సర్వతత్త్వైః విశుద్ధం జ్ఞాత్వా దేవం
ముచ్యతే సర్వపాశైః. ౧౫

టీ. యదా = ఏయవస్థయందు, ఇహ = ఈ బ్రహ్మమునందే, యుక్తః =
కూడుకొన్నవాడై, దీపాపమేన = దీపముతో సమానమయిన, ఆత్మతత్త్వేన =
ఆత్మతత్త్వముతో, బ్రహ్మతత్త్వం = బ్రహ్మతత్త్వమును, ప్రపశ్యేత్ =
చూచునో, (సః = అట్టివాఁడు) అజం = పుట్టుకలేనట్టియు, ధ్రువం = కాశ్య
తుఁడైనట్టియు, సర్వతత్త్వైః = సర్వవిధతత్త్వములతో, విశుద్ధం = విశుద్ధ
మయినట్టియు (అనఁగా తాఁకబడనివాడనుట), దేవం = దేవుని, జ్ఞాత్వా =
తెలిసికొని, సర్వపాశైః = సర్వవిధపాశములచేతను, ముచ్యతే = వదలఁ
బడుచున్నాఁడు.

తా. సాధకుఁ డగువాడెప్పుడు బ్రహ్మమునందు కూడుకొన్నవాడయి
దీప్రకాశతుల్యమయిన ఆత్మతత్త్వముతో నెప్పుడు బ్రహ్మతత్త్వము
నెఱుంగుచున్నాఁడో అప్పుడే అతఁడు జన్మాదివిరహితుఁడును, కాశ్యతుఁ
డును, అవిద్యాతత్కార్యరూపములగు తత్త్వములచేత అనంస్పృహుఁడును

అగుదేవుని ఎఱింగినవాడయి అవిద్యాపాశములచేత—అనఁగా అహం
మమాద్యభిమానబంధనములచేత విముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు.

ద్వితీయాధ్యాయము, ౧౬-వ మంత్రము.

అవ. పరమాత్మను తానుగా తెలిసికొనవలయునని చెప్పినవిధము తెలు
పఁబడుచున్నది —

మూ ఏష హ దేవః ప్రదిశోఽను సర్వాః
పూర్వోహిజాతః స ఉగర్భే అన్తః,
స ఏవ జాతః స జనిష్యమాణః
ప్రత్యజ్ జనాం స్తిష్ఠతి సర్వతోముఖః

౧౬

పద. ఏషః హ దేవః ప్రదిశః అను సర్వాః పూర్వాః హి జాతః సః
ఉ గర్భే అన్తః, సః ఏవ జాతః సః జనిష్యమాణః ప్రత్యజ్ జనాన్ లిష్ఠ
తి సర్వతోముఖః

౧౬

టీ. ఏషః = ఈ, దేవహ = దేవుడే, సర్వాః=సమస్తములయిన,
ప్రదిశః = దిక్కులను, విదిక్కులను, అను=అనుసరించియున్నాఁడు, పూర్వాః
హి జాతః=(ఈదేవుడే హిరణ్యగర్భాత్మకుఁడుగా అందఱికంటె) ముందుగా
పుట్టినవాఁడు, సఃఉ=అతడే, గర్భేఅంతః = గర్భమునందు ఉన్నవాఁడు,
స ఏవ = అతడే, జాతః = శిశువుగాపుట్టినవాఁడు, జనిష్యమాణః = పుట్ట
బోవువాఁడును, సః= అతడే, సర్వతోముఖః = అంతట ముఖములు గల
వాడయి, జనాన్ = జనులందఱినిగూర్చి, ప్రత్యజ్ లిష్ఠతి = ఎదురుగా
నుంటున్నాఁడు.

తా. ఈదేవుడు ప్రాగాదినాలుగుదిక్కులను, ఆగ్నేయాదినాలుగు
విదిక్కులను ఊర్ధ్వాధోభాగములను అంతట అనుసరించియున్నాఁడు. అం

దఱికంటె ముందుగా హిరణ్యగర్భరూపమున జన్మించినది అతడే. ప్రాణులుగా పుట్టుటకు ముందుగా మాతృకుక్షీయందు గర్భరూపముగా నున్నది యీదేవుడే. తర్వాత శిశువుగా జన్మించినదియు నీదేవుడే. పుట్టబోవునదియు నితడే. సర్వతోముఖుడయి అందఱకు అభిముఖుడుగా నుండువాడను ఇతడే.

వివరణము — ఈమంత్రమే ఆక్షరభేదముతో తై. ఆరణ్యకాది గ్రంథములందు గలదు.

౨-వ అధ్యాయము. ౧౭-వ మంత్రము.

అ. యోగమువలెనే నమస్కారాదిసాధనాంతరములు చెప్పబడు చున్నవి —

మూ యో దేవోఽగ్నో యోఽప్పు
యోవిశ్వం భువన మావివేశ,
య ఓషధీషు యో వనస్పతిషు
తస్మై దేవాయ నమోనమః.

౧౭

పద. యః దేవః అగ్నో యః అప్పు యః విశ్వం భువనం ఆవివేశ,
యః ఓషధీషు యః వనస్పతిషు తస్మై దేవాయ నమః నమః.

౧౭

ఇతి శ్వేతాశ్వతరోపనిషది ద్వితీయోఽధ్యాయః

టీ. యః దేవః=ఏదేవుడు, అగ్నో ఆవివేశ=అగ్నియందు ప్రవేశించెనో, యః=ఏదేవుడు, అప్పు=జలములందు, ఆవివేశ=ప్రవేశించెనో, యః=ఏదేవుడు, విశ్వంభువనం = సకలలోకములను, ఆవివేశ = ప్రవేశించెనో, యః=ఏదేవుడు, ఓషధీషు=కాల్వ్యాద్యౌషధులందు, ఆవివేశ=ప్రవేశించెనో, యః=ఏదేవుడు, వనస్పతిషు=అశ్వత్థాదివనస్పతులందు, ఆవివేశ=ప్రవేశించె

నో, తస్మై=అట్టి, దేవాయ=దేవునికొఱకు, నమఃనమః = నమస్కారము నమస్కారము.

తా. ఏదేవుఁడు అగ్నియందును, జలములందును, సకలప్రపంచము నందును, ఓషధులందును, వనస్పతులందును ప్రవేశించియున్నాఁడో అట్టి భరమేశ్వరునికొఱకు నమస్కారము. 'నమోనమః' అని రెండుపర్యాయములు చెప్పటం ఆదరార్థము. అధ్యాయపరిసమాప్తినూచకము అనియు నెఱుంగవలయును.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందు ద్వితీయాధ్యాయము
సమాప్తము

ఈ యధ్యాయమునకు సంబంధించిన ఇతర గ్రంథభాగములు:-

ఆత్మపురాణము—అష్టమాధ్యాయము. శ్లో. ౪౯౭-౫౦౦ వఱకు.

అనుభూతిప్రకాశము—ద్వాదశాధ్యాయము. శ్లో. ౩౬-౪౭.

బ్రహ్మగీత-సూతసంహితాంతర్గతము, ౧౧ అధ్యాయము.

శ్రీగురుభ్యో నమః.
కృష్ణయజుర్వేదాంతర్గత మగు
శ్వేతా శ్వతరో పనిషత్తు

ఆంధ్రప్రదేశ్ కాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము

—●—
తృతీయాధ్యాయము.

తృతీయాధ్యాయము, ౧-వ మంత్రము.

అవ. అద్వితీయుడగు బ్రహ్మమునకు ఈశిత్య, ఈశితవ్యభావమెట్లును
విషయము చెప్పబడుచున్నది —

మూ య ఏకో జాలవాన్ ఈశత ఈశనీభిః
సర్వాన్లోకానీశత ఈశనీభిః,
య ఏవైక ఉద్భవే సమృవేచ
య ఏత ద్విదు రమృతాస్తే భవన్తి

౧

పద. యః ఏకః జాలవాన్ ఈశతే ఈశనీభిః సర్వాన్ లోకాన్
ఈశతే ఈశనీభిః, యః ఏవ ఏకః ఉద్భవే సమృవే చ యే ఏతత్ విదుః
అమృతాః తే భవన్తి.

౧

టీ. ఏకః=ఒక్కడగు, యః = ఏవరమాత్మగలఁడో, సః=ఆవరమా
త్మయే, జాలవాన్ = మాయావిశిష్టుడై, ఈశనీభిః=స్వశక్తులచేత, ఈశతే=

సర్వమును నియమించుచున్నాఁడు, ఏకః = ఒక్కఁడగు, యః=ఏపరమాత్మ గలఁడో, సఃఏవ=ఆపరమాత్మయే, సర్వాన్ లోకాన్ = సమస్తలోకములను, ఉద్భవే సంభవేచ = విభూతి సంయోగమునందున్నా పుట్టుకయందున్నా, ఈశనీభిః=స్వశక్తులచేత, ఈశ తే = నియమించుచున్నాఁడు, యే=ఎవ్వరు, ఏతత్=దీనిని, విదుః=తెలిసికొనుచున్నారో, తే=వారు, అమృతాః=మరణ ధర్మ విరహితులు, భవంతి=అగుచున్నారు.

తా. అద్వితీయుఁడగు పరమాత్మయే మాయాశక్తివిశిష్టఁడయి తన శక్తులచేతనే సర్వమును నియమించుచున్నాఁడు. ఆపరమాత్మయే ఈసకల ప్రపంచమును తనమాయాశక్తిచేత పుట్టింపజేసి పోషింపజేయుచు సంహరించుచున్నాఁడు. ఈవిషయము నెవ్వరెఱుంగుదురో వారు మరణధర్మ విరహితులయి ముక్తులగుదురు.

తృతీయాధ్యాయము ౨-వ మంత్రము.

అవ. పరమాత్మ 'జాలవాన్' అనఁగా మాయాసహితుఁడైట్లనువిషయము తెలుపఁబడుచున్నది:—

మూ ఏకో హి రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్మై
ర్య ఇమాన్ ల్లోకాన్ ఈశత ఈశనీభిః,
ప్రత్యజ్ఞాన్ తిష్ఠతి సఞ్చుకో చాస్తకాలే
సంస్మజ్య విశ్వా భువనాని గోపాః

౨

పద. ఏకః హి రుద్రః న ద్వితీయాయ తస్మై యః ఇమాన్ లోకాన్ ఈశతే ఈశనీభిః, ప్రత్యజ్ఞో జ్ఞాన్ తిష్ఠతి సంఘోచ అస్తకాలే సంస్మజ్య విశ్వా భువనాని గోపాః.

౨

టీ. హి=ఏకారణమువలన, రుద్రః = రుద్రుఁడు, ఏకః=ఒక్కఁడో (ఆకారణమువలన బ్రహ్మవేత్తలు) ద్వితీయాయ = రెండవనానికొఱకు,

నతస్థః = ఉండకపోయిరి. సః = ఆరుద్రుఁడు, ఇమాం లోకాం = ఈలోకముల నన్నింటిని, ఈశసీభిః = నియమించునట్టి తనశక్తులచేత, ఈశ లే = నియమించుచున్నాఁడు. జనాన్ = జనులచుగూర్చి, ప్రత్యక్షేతివృత్తి = ప్రత్యక్షగాత్తయై యుంటున్నాఁడు. విశ్వాభువనాని = లోకములనన్నిటిని, గోపాః = సంరక్షించుచున్నవాడై, సంసృజ్య = కలిపి, అంతకాలే = ప్రళయకాలమునందు, సంఘోష = లయింపజేసెను.

తా. జగదుత్పత్తికిముందు చిదానందరసస్వరూపుఁడగు ఆత్మయొక్కఁడే యున్నటుల శ్రుత్యనుభవసిద్ధమగుటచేత బ్రహ్మవేత్తలు రెండవవాఁడున్నటుల తలంచలేదు. ఆవిరుఁడగుఆత్మయే మాయాశక్తివిశిష్టుఁడయి తన మాయాశక్తిచేత ఈ ప్రపంచమును నియమించుచున్నాఁడు. అతఁడే 'రూపం రూపం ప్రతిరూపోబహువ' యనుశ్రుతిననుసరించి సర్వస్వరూపుఁడై అందఱియందు ప్రత్యక్షగాత్మగా నుంటున్నాఁడు. ఇతఁడే స్థితికాలమునందు సర్వప్రపంచమును పరిపాలించుచున్నవాడై, ప్రళయకాలమునందు తనయందు లయింపజేసుకొనుచున్నాఁడు. కుంభకారుఁడు తాను ఘటనిర్మాణమునందున్న రీతిగాగాక పరమేశ్వరుఁడు స్వశక్తివితేజముచేత సప్తయు నియంతయు నగుచున్నాఁడని భావము.

తృతీయాధ్యాయము, 3-వ మంత్రము.

మూ. విశ్వత శ్చక్షు రుత విశ్వతోముఖో
విశ్వతోబాహు రుత విశ్వతస్పాత్,
సంబాహుభ్యాం ధమతి సమృతత్రై
ర్ధ్యావాభూమీ జనయన్ దేవ ఏకః.

3

పద. విశ్వతశ్చక్షుః ఉత విశ్వతోముఖః విశ్వతోబాహుః ఉత

విశ్వతస్సాత్, సంబాహుభ్యాం ధమతి సమృతత్రైః ద్యావాభూమి జన
యక్ దేవః ఏకః. 3

టీ. దేవః = స్వయంప్రకాశమానుడును, ఏకః = అద్వితీయుడును
అగుపరమాత్మ, ద్యావాపృథివీ=అకాశమును భూమిని, జనయక్ = పుట్టించు
చున్నవాడయి, విశ్వతశ్చక్షుః=అంతటను నేత్రములుగలవాడు, (లోకము
నందుగల సకల ప్రాణులయొక్క నేత్రములును విరాట్పురుషుని నేత్రములే
గనుగ విరాట్పురుషుడు 'విశ్వతశ్చక్షువు' అనంబడుచున్నాడు. ఇదేవిధ
ముగ ముందు చెప్పబోవు విశ్వతోముఖ ఇత్యాదులందు నైతము
గ్రహించవలయును) ఉత=మఱియు, విశ్వతోముఖః=అంతట ముఖములు
గలవాడును, విశ్వతోబాహుః=అంతట బాహువులుగలవాడును, ఉత =
మఱియు, విశ్వతస్సాత్ = అంతట పాదములు గలవాడును, (అయి) బా
హుభ్యాం=బాహువులతో, సంధమతి = (మనుష్యులను) చేర్చుచున్నాడు.
వతత్రైః=తెక్కలతో (పక్షులను), సంధమతి = చేర్చుచున్నాడు.

తా. అద్వితీయుడగు ఆపరమాత్మయే విరాడాత్మయైయుండి జగ
త్సృష్టిని సలుపుచున్నాడని చెప్పబడుచున్నది:—స్వయంప్రకాశమాను
డును అద్వితీయుడును అగు సీయాత్మయే విశ్వతశ్చక్షువనంబడుచున్నాడు.
లోకమునందుగల సకలప్రాణిజాతముయొక్క నేత్రములన్నియు పరమాత్మ
కు చేరినవియే కావున జగమునందున్న దానినంతయు చూచునట్టి సామర్థ్యము
గలవాడని గ్రహించవలయును. విశ్వతో ముఖుడు. విశ్వతోబాహువు,
విశ్వతస్సాత్తు, మున్నగు పదములవిషయమునందును గ్రహించవలయును.
ఇతఁడే భూమ్యంతరిక్షములను తదంతర్గతలగు మనుష్యాదులను పక్ష్యాదులను
కూడ సృజించుచున్నాడు. మనుష్యులకు బాహువులను పక్షులకు తెక్కలను
కలుగఁజేసి వారివారికర్తల నొనర్చుకొనుటకు సమర్థులఁజేయుచున్నాడు.

ధాతువుల కనేకార్థములు కలవని వ్యాకరణశాస్త్రసిద్ధాంతముగుటచేత ఇచట 'ధమతి' యనుక్రియ సంయోజనార్థమునందు గైకొనబడినది.

వివరణము:— 'బాహుభ్యాం ధమతి సంపతత్రైః' అను మంత్ర భాగము వివిధవ్యాఖ్యాతలచేత భిన్నభిన్నముగ వ్యాఖ్యాతమయినది. ౧ శంకరానందుడు 'బాహుభ్యాం' అని ద్వివచనముండుటచేత సర్వకర్తలకు హేతుభూతములయిన 'ధర్తాధర్తములవలన' అని వ్యాఖ్యానమొనర్చి 'పతత్రైః' అను పదమునకు "పతనశీలైః పంచీకృతమహాభూతైః" అని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నాడు.

నారాయణసీకయందు 'బాహుభ్యాం=విద్యాకర్తృభ్యాం, పతత్రైః=వాసనారూపైః, సంధమతి=సంధయతి, అని అర్థము చేయబడినది.

విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యయందు 'బాహుభ్యాం మనుష్యాదీన్ సంధమతి=సంయోజయతి సంపతత్రైః=పతనసాధనైః పాదైః సంధమతి. ఉపలక్షణేన ఇతరేంద్రియసంయోజయితృత్వమప్యుక్తంద్రవ్యవృత్తిం, అథవా పతత్రైః పక్షిణః సంధమతి సర్వేషాం ద్రవ్యైః పృథ్వీ వేత్యాహ' అని చెప్పబడినది. ఉపనిషద్భిన్నవ్యాఖ్య విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యానమునే అనుసరించినది.

తృతీయాధ్యాయము, ౪-వ మంత్రము.

మూ. యో దేవానాం ప్రభవశోచ్యద్భవశ్చ
విశ్వాధిపో రుద్రో మహర్షిః,
హిరణ్యగర్భం జనయామాస పూర్వం
స నో బుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు

౪

పద. యః దేవానాం ప్రభవః చ ఉద్భవః చ విశ్వాధిపః రుద్రః

మహర్షిః, హిరణ్యగర్భం జనయామాన పూర్వం సః సః బుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తుః. ౪

టీక. యః=ఏదేవుడు, దేవానాం=దేవతలకు, ప్రభవః=జన్మకుకారణభూతుడును, ఉద్భవః చ = కారణభూతుడును అగుచున్నాడో, యః రుద్రః=ఏరుద్రుడు, విశ్వాధిపః=ప్రపంచమునకు పరిపాలకుడగుచున్నాడో, మహర్షిః=మహర్షి — అనగా సర్వజ్ఞుడగుచున్నాడో, యః=ఏవరమేశ్వరుడు, పూర్వం=సృష్ట్యాదికాలమునందు, హిరణ్యగర్భం=హిరణ్యగర్భుని, జనయామానఃపుట్టించెనో, సః=అట్టిరుద్రుడు, సః=మమ్ములను, శుభయా బుద్ధ్యా=మంచిబుద్ధితో, సంయునక్తుః=చేర్చుచుండు.

తా. ఏరుద్రుడు ఇంద్రాదిసకలదేవతలకు ఆదికారణభూతుడో, ఆ యింద్రాదులకుఁ గల తత్తద్దైశ్వర్యములన్నియు ఎవనివలన కలుగుచున్నవో, ఎవ్వఁడీ ప్రపంచమునకు పరిపాలకుడో, ఎవ్వఁడు సర్వజ్ఞుడో, ఎవ్వఁడు సృష్ట్యైరంభసమయమునందు హిరణ్యగర్భుని సృజించెనో అట్టి పరమేశ్వరుడు మమ్ములను మంచిబుద్ధితో చేర్చుచుండు. అనగా మాకు మంచిబుద్ధి కలుగఁ జేయుఁగాక యనిభావము. హిరణ్యగర్భఃపదమునకు 'హితం=అతిరమణీయం అత్యుజ్జ్వలం జ్ఞానం గర్భః=అంతస్సారః యస్య తం' అని భాష్యమునందు వ్యుత్పత్తి చెప్పఁబడియుండుటచేత హిరణ్యగర్భుడనగా మంచిజ్ఞానముగలవాడని భావము.

తృతీయాధ్యాయము. ౧-వ మంత్రము.

అప. మఱియు రెండుమంత్రములతో రుద్రుని ప్రార్థనము చేయఁబడుచున్నది. —

మూ. యా తే రుద్ర శివా తనూ రఘోరా ౭పాపకాశినీ,
తయా నస్తనువా శస్తమయా గిరిశంతాభిచాకశీహి. ౫

పద. యా లే రుద్ర శివా తనూః అఘోరా అపాపకాశినీ, తయా
నః తనువా శస్తమయా గిరిశస్త అభిచాకశీహి. గి

టీ. రుద్ర=ఓరుద్రుడా! లే=నీయొక్క, యా=ఏ, శివా=మంగళ
కరమయిన, తనూః = శరీరము, అఘోరా=భయంకరముగాదో, అపాపకా
శినీ = స్మరించినంతమాత్రముననే పుణ్యమును కలుగజేయుచున్నదో, గిరి
శంత=పర్వతమునందు నివాసముగా కలిగియున్న ఓరుద్రుడా! శంతమయా=
సుఖమును కలుగజేయుచున్నట్టి, తయా = ఆ, తనువా = శరీరముతో,
నః = మమ్ములను, అభిచాకశీహి=అంతటచూడుము. అనఁగా శ్రేయస్సుతో
మమ్ములను గూర్చుమా యని భావము.

తా. ఓరుద్రుడా! నీయొక్క మంగళకరమయిన శరీరము ఏయది
గలదో ఆశరీరము అఘోరము అనఁగా చంద్రబింబమువలె ఆహ్లాదకారిణి
యగుచున్నది. మఱియు అపాపకాశినీ-అనఁగా స్మరించినంతమాత్రముచేతనే
సకలపాపములనుపోగొట్టి పుణ్యమును కలుగజేయునది. పర్వతము నివాస
ముగా గలిగియుండుటచేత గిరిశంతుడని పిలువబడుచున్న ఓరుద్రుడా! సుఖ
మును కలుగజేయునట్టి అట్టి శరీరముతో మమ్ములనంతట కలయఁజూడుము.
అనఁగా మాకు సకలశ్రేయములను కలుగజేయుమని భావము. 'శివా తనూః'
అనుచోట శివమనఁగా శుద్ధము—అవిద్యాతత్కార్యవినిర్మలమయి సచ్చిదా
నందాద్వయ బ్రహ్మరూపమయినదని అర్థాంతరమునుకూడ చెప్పవచ్చును.
పరమశివునకు 'ఘోరాతనువు, శివాతనువు' అనిరెండుతనువు లున్నటుల శ్రుతి
యందు ప్రతిపాదింపఁబడియున్నది.

వివరణము — ఈశ్వరునకు ఘోరాతనువు అనియు, శివాతనువు
అనియు శరీరద్వయముగలదనియు, శతరుద్రీయహోమమువలన ఘోరా

తనువు తృప్తిని చెందుననియు, వసోర్ధారాహోమమువలన శివాతనువు తృప్తిని చెందుననియు, తైత్తిరీయసంహితయం దిట్లు చెప్పబడినది —.

శ్రు. రుద్రోవా ఏష యదగ్నిస్తస్యైతే తనువా ఘోరాఽన్య శివాఽన్యాయచ్చతరుద్రీయం జుహోతి యైవాన్యఘోరా తనూ స్తాం లేన శమయతి యద్వసోర్ధారాం జుహోతి యైవాన్య శివాతనూ స్తాం లేన ప్రీణాతి యోవై వసోర్ధారాయై ప్రతిష్ఠాంవేద ప్రత్యేవతిష్ఠతి.

తై సం. ౫-౨-౩-౩-౪.

ఈమంత్రము తైత్తిరీయసంహితయందు ౪-౫-౧. శతరుద్రీయ (నమకప్రశ్న)మునందును, శుక్లయజుర్వేదము ౧౬-౩ నందును, మైత్రాయణిసంహిత ౨-౯-౨ యందును, కారకసంహిత ౧౭-౧౧ యందును, సీలరుద్రోపనిషత్తు ౮ నందును, మానవశ్రౌతసూత్రమునందు ౧౧-౧౨ నందును గలదు.

తృతీయాధ్యాయము. ౬-వ మంత్రము.

మూ యా మిషుం గిరిశస్త హస్తే బిభర్ష్యస్తవే,

శివాంగిరిత్ర తాంకురు మాహింసీః పురుషంజగత్ ౬

పద. యాం ఇషుం గిరిశస్త హస్తే బిభర్షి అస్తవే,

శివాం గిరిత్ర తాం కురు మా హింసీః పురుషం జగత్. ౬

టీ. గిరిశంత=పర్వతమునందు నివసించుచున్న ఓరుద్రుడా! అస్తవే=శత్రువులపై ప్రయోగించుటకొఱకు, యాం ఇషుం = ఏబాణమును, హస్తే=హస్తమునందు, బిభర్షి=ధరించియున్నాడవో, గిరిత్ర = పర్వతమునందు నివసించుచున్న ఓరుద్రుడా! తాం=ఆబాణమును, శివాం=శుభమును కలుగఁ జేయుదానినిగా, కురు = చేయుము, పురుషం=మా సంబంధి యగుజనమును, జగత్ = ఇతరప్రపంచమును, మాహింసీః=హింసించకుము.

తా. పర్వతమునందు నివసించుచున్న ఓ రుద్రుడా! నీవు శత్రువుల పయి ప్రయోగించుటకు విభాణమును చేతియందు ధరించియున్నాడవో అట్టివిభాణమును మంగళము నొసంగుదానినిగా నొనర్చుము. నాసంబంధ మయిన జనమునుగాని ఇతర ప్రపంచమునుగాని హింసించకుము.

వివరణము:—తైత్తిరీయసంహిత ౬-౨-౩ యందు సర్వదేవాత్మక మగు విభాణముతో రుద్రుడు త్రిపురాసురసంహార మొనర్చినాడను అభ్యా యిక ఇట్లు గలదు —

శ్రు. తేషా మసురాణాం తిస్రః పుర ఆసన్నయన్తయ్యవమాఽధరజ తాఽఽహరిణీతాదేవా జేసుం నాశక్నువన్తా ఉపసదైవా జిగీషుం తస్మాదా హూర్యతైచ్చవంపేషి యశ్చనోపసదా వై మహాపురం జయంతీతి త ఇషుగ్ంసమ స్కుర్వతాగ్నిమనీకగ్ం సోమగ్ం శల్యం విష్ణుం తేజనం తేజబ్రువన్కృణూ మసివ్యతీతి. ౧. రుద్ర ఇత్యబ్రువన్తద్రోవై క్రూర సోఽసృత్వీతి సోఽబ్రవీ ద్వరం పృణా ఆహమేవపశూనా మధిపతి రసానీతి తస్మాద్రుద్రః పశూనా మధిపతిస్తాగ్ం రుద్రోఽవాపుజ త్స తిస్రః పురో భిత్వైభ్యో లోకేభ్యో ఽసురా న్ప్రాణదత.

౩-వ అధ్యాయము. ౭-వ మంత్రము.

అవ. ఈరుద్రుడే సర్వమునకు కారణభూతుడనియు, ఇతఁడిట్టి నాడని యెఱింగినయెడల అమృతత్వమును పొందుచున్నాడనియు తెలుపఁ బడుచున్నది —

మూ తతఃపరం బ్రహ్మ పరం బృహన్తం

యథానికాయం సర్వభూతేషు గూఢమ్,

విశ్వస్యైకం పరివేష్టితారం

ఈశం తం జ్ఞాత్వా ఽమృతా భవన్తి

వచ. తతః పరం బ్రహ్మ పరం బృహంతం యథానికాయం సర్వభూ
లేషు గూఢమ్, విశ్వస్య ఏకం పరివేష్టితారం ఈశం తం జ్ఞాత్వా అమృతాః
భవన్తి. 2

టీ. తతః=పురుషసహితమయిన జగత్తుకంటె, పరం=పరమైనట్టియు, (లేక,
తతః = జగదాత్మ్యుగు విరాడాత్మకంటె, పరం=పరుడైనట్టియు,) పరం=
మిక్కిలి, బృహంతం=గొప్పది(యగుట చేత), బ్రహ్మ=బ్రహ్మమని చెప్పబడు
నదియు, యథానికాయం=ఆయాశరీరములకు తగినవిధముగా, సర్వభూలేషు=
సర్వవిధప్రాణులందు, గూఢం—అంతర్యామిరూపమున నున్నవాఁడును, విశ్వ
స్య=ప్రపంచమునకు, ఏకం=ఒక్కఁడుగా, పరివేష్టితారం=పరివేష్టించియుండు
వాఁడును అగు, తం=ఆ, ఈశం=పరమేశ్వరుని, జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని, అమృ
తాః=మరణరహితులు, భవన్తి=అగుచున్నారు.

తా. పురుషసహితమగు జగత్తుకంటె పరుడయినవాఁడును—అనఁగా
కార్యభూతమయిన ప్రపంచమునకు కారణభూతుడయి అంతట వ్యాపించి
యున్నవాడని భావము. లేక జగదాత్మకుడగు విరాట్పురుషునికంటె పరుడ
యినవాఁడును, మిక్కిలి గొప్పవాడగుటచేత బ్రహ్మశబ్దవాచ్యుఁడును,
హిరణ్యగర్భునికంటె గొప్పవాఁడును, ప్రపంచమునందుఁగల సర్వప్రాణుల
యొక్క శరీరములందు అంతర్యామిరూపమున వ్యాపించియున్నవాఁడును,
ప్రపంచమునంతయు తనయందు లీనమైనర్చుకొని స్వాత్మభూతముగా దాని
యందు వ్యాపించియున్నవాఁడును అగు పరమేశ్వరుని ఎఱింగినవారలు
అమృతులు—అనఁగా ముక్తు లగుచున్నారు.

3-వ అధ్యాయము. ౮-వ మంత్రము.

అవ. ఆ బ్రహ్మము నెఱింగిన మంత్రద్రష్ట స్వాత్మనుభవమును చెప్పు
చున్నాఁడు —

మూ వేదాహమేతం పురుషం మహాంత
మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్,
తమేవ విదిత్వా అతిమృత్యుమేతి
నాన్యః పంథా విద్యతేయనాయ

౮

పద. వేద ఆహం ఏతం పురుషం మహాంతం ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్, తం ఏవ విదిత్వా అతిమృత్యుం ఏతి న అన్యః పంథాః విద్యతే అయనాయ.

౯

టీక. ఆహం=నేను, పురుషం = అంతటపూర్ణుడయియున్నవాఁడును, మహాంతం = సర్వాత్మకుడగుటచేత అందఱికంటె గొప్పవాఁడును, ఆదిత్యవర్ణం=సూర్యునివంటి ప్రకాశముగలవాఁడును, తమసః=అజ్ఞానముకంటె, పరస్తాత్=వేఱుగానుండువాఁడును, అగు, ఏతం = సాక్షిభూతుడగు ఈప్రత్యగాత్మను, వేద=ఎఱుంగుదును. తం=అట్టి ప్రత్యగాత్మని, విదిత్వాఏవ=తెలిసికొన్ననే, అతిమృత్యుం = మృత్యువు నలిక్రిమించుటను, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు అయనాయ=పరమపదస్రాప్తికొఱుట, అన్యః=వేఱయిన, పంథాః=మార్గము, నవిద్యతే=లేదు.

తా పూర్ణానందాద్విత్తియ బ్రహ్మత్వపరిజ్ఞానమువల్లనే పరమపురుషార్థరూపమగు మోక్షము సిద్ధించుచుగాని ప్రకారాంతరముచేత మోక్షము సిద్ధింపజాలదను విషయ మీమంత్రమునందు ప్రదర్శింపఁబడినది. అంతట పూర్ణముగా నిండియుండుటచేత పురుషశబ్దవాఙ్మయిండును, సర్వాత్మకుడగుటచేత అందఱికంటె గొప్పవాఁడును, సూర్యునివలె ప్రకాశస్వరూపుఁడును, అజ్ఞానముకంటె వేఱుగానుండువాఁడును (అనఁగా జ్ఞానస్వరూపుఁడును) అగు ఈసాక్షిభూతుడగు ప్రత్యగాత్మను నేను తెలిసికొంటిని. అట్టి ప్రత్యగాత్మను తెలిసికొన్నవాఁడే మృత్యువును దాటుచున్నాఁడు. అనఁగా మరణరహిత

మయిన స్థితిని పొందుచున్నాఁడు. పరమపురుషార్థరూపమగు మోక్షమును పొందుటకు బ్రహ్మత్వపరిజ్ఞానముకంటె వేఱయిన మార్గ మేలేదు.

విపరణము — ఆత్మజ్ఞానముచేతనే ముక్తికలుగును కాని ఇతరసాధనములచేత ముక్తిలభింపదను విషయమునకు ఉపోద్బలకముగ శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదులవారు శారీరకమిహంసాభ్యాసమునందు ఈక్రిందిసూత్రములం దీమంత్రము నుదహరించిరి.

బ్ర. సూ. ప్రాణస్తభాఽనుగమాత్. ౧-౧-౨౮.

„ „ కారణత్వేనచాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః. ౧-౪-౧౪.

„ „ విలేనయోగః ప్రత్యుక్తః. ౨-౧-౩.

„ „ యావదాత్మభావిత్వాచ్చనదోషస్తద్దర్శనాత్. ౨-౩-౩౦.

„ „ న చ కార్యే ప్రతిపత్త్యభిసంధిః. ౪-౩-౧౪.

మహచ్ఛబ్దము ఆత్మవాచకముగ ఉపనిషత్తులందు ప్రతిపాదించబడుచున్నదను విషయమున కుపోద్బలకముగ

బ్ర. సూ. మహద్వచ్చ. ౧-౪-౭. అనుసూత్ర భాష్యమునందు “వేదాహమేతం పురుషం మహాంతం” అను మంత్రముఁ గైకొనఁబడినది.

౩-వ అధ్యాయము, ౯-వ మంత్రము.

మూ. యస్తా త్పరం నా పర మస్తి కించిత్
యసా న్నాణీయో న జ్యాయోఽస్తి కించిత్,
వృక్ష ఇవ స్తద్భో దివి తిష్ఠ త్యేక
స్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్. ౯

పద. యస్తాత్ పరం న అపరం అస్తి కిఞ్చిత్ యస్తాత్ న అణి

యః న జ్యాయః అస్తి కిశ్చిత్, పృత్యః ఇవ న్నభిః దివి తిష్ఠతి ఏకః లేన ఇదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్.

టీక. యస్తాత్ = ఏవ్రత్యగాత్తకంటె, పరం=శ్రేష్ఠమయిన, అపరం= మఱొకవస్తువు, కించిత్ = కొంచెమైనను, న అస్తి=లేదో, యస్తాత్ = ఏవ్రత్యగాత్తకంటె, అణీయః = సూక్ష్మమయిన వస్తువు, న అస్తి=లేదో (అట్లే), యస్తాత్ = ఏపరమాత్తకంటె, జ్యాయః = గొప్పదియగు (వస్తువు), కించిత్ = కొంచెమైనను, న అస్తి = లేదో, ఏకః=అద్వితీయుడగు ఏపర మాత్త, పృత్యఃఇవ = పృత్యమువలె, న్నభిః = చలనములేక, దివి = ప్రకాశాత్తకమగు స్వమహిమయందే, తిష్ఠతి=ఉంటున్నాడో, లేన=అట్టి, పురుషేణ = పూర్ణస్వరూపుడయిన పురుషునిచేత, ఇదం సర్వం=ఇది అంతయు, పూర్ణం = నైరంతర్యముగ వ్యాప్తమయియున్నది.

తా. ఏపరమాత్తకంటె వేఱుగా శ్రేష్ఠమయినదిగాని తక్కువఅయినది గాని అగు మఱొకవస్తు వేఱొకమునందుఁగాని గనంబడఁజాలదో, ఏపరమాత్త కంటె సూక్ష్మమయినట్టిగాని, లేక స్థూలమైనట్టిగాని వత్సంతర మేఱొకమునఁ గాని గనంబడఁజాలదో అట్టిపరమాత్తయొక్కడే అద్వితీయుడయి పృత్య మువలె చలనములేక ద్యోతనాత్తకమగు స్వమహిమయం దుంటున్నాడు. పూర్ణమయి యుండుటచేత పురుషశబ్దవాచ్యుడగు అపరమాత్తచేతనే ఈ ప్రపంచమంతయు వ్యాప్తమయియున్నది.

వివరణము.—బ్రహ్మభిన్నమగు వత్సంతరము లేదని నిషేధించు సందర్భమునందు “బ్ర. సూ తథాన్య ప్రతిషేధాత్. 3. 1. 32. సూత్ర కాంకరభాష్యమునం దీమంత్ర ముదాహరింపఁబడినది.”

3-వ అధ్యాయము, ౧౦-వ మంత్రము.

అవ. బ్రహ్మము కార్యకారణాత్మకమను విషయమును తెలిపినవాడై జ్ఞానులకు మోక్షప్రాప్తియనియు, అజ్ఞానులకు సంసారప్రాప్తియనియు వివరింపఁ బడుచున్నది —

మూ తతో యదుత్తరతరం

తదరూప మనామయమ్,

య ఏత ద్ద్విదు రమృతాస్తే భవ

న్త్యథేత రే దుఃఖ మేవాపియన్తి

౧౦

పద. తతః యత్ ఉత్తరతరం తత్ అరూపం అనామయం, యే ఏతత్ విదుః అమృతాః తే భవన్తి అభ ఇతరే దుఃఖం ఏవ అపియన్తి. ౧౦

టీక. తతః=ఇదంశబ్దవాచ్యమగు నీజగత్తుకంటె, యత్ = ఎయ్యది, ఉత్తరం=కారణభూతమైయున్నదో (అదియు బ్రహ్మస్వరూపమే), తత్ = ఆ బ్రహ్మము, అరూపం=రూపరహితము, అనామయం = ఆధ్యాత్మికాదితాప త్రయరహితము, యే=ఎవ్వరు? ఏతత్=ఈ బ్రహ్మమును, విదుః=తెలిసికొను చున్నారో, తే = వారు, అమృతాః భవంతి = మరణరహితులగుచున్నారు. ముక్తులగుచున్నారు. అః=షడ్గుట, ఇతరే=ఎఱుంగని ఇతరులు, దుఃఖంఏవ=దుఃఖమునే, అపియంతి=పొందుచున్నారు.

తా. ఇదంశబ్దవాచ్యమగు నీజగత్తుకంటె ఉత్తరుఁడును, అనఁగా కారణ స్వరూపమును, కార్యకారణ వినిర్ముక్తమును అగునది ఎయ్యదిగలదో అది బ్రహ్మము. ఆ బ్రహ్మము రూపాదివిరహితము, మఱియు ఆధ్యాత్మిక, అధిభౌతిక, అధిదైవికతాపత్రయ విరహితము. ఎవ్వరిట్టి బ్రహ్మమును “అహ మస్మి” యని యెఱుంగుచున్నారో, వారు మరణ విరహితులగుచున్నారు.

ముక్తులగుచున్నారని భావము. ఇట్టి జ్ఞానము లేనివారలు దుఃఖమును పొందుచున్నారు. అనగా జననమరణ రూపమయిన సంసారచక్రమునబడి నానావిధయోసులందు పుట్టుచు గిట్టుచు నుండురచుట.

3-వ అధ్యాయము. ౧౧-వ మంత్రము.

అవ. ఈ మంత్రమునందు శివుడు సర్వాత్మకుడని చెప్పబడు చున్నది —

మూ సర్వాననశరోగ్రీవః సర్వభూతగుహాశయః,
సర్వవ్యాపీ స భగవాన్ తస్మా త్సర్వగత శ్శివః. ౧౧

పద. సర్వాననశరోగ్రీవః సర్వభూతగుహాశయః, సర్వవ్యాపీ సః భగవాన్ తస్మాత్ సర్వగతః శివః. ౧౧

టీక. భగవాన్ = భగవంతుడగు, సఃశివః = ఆశివుడు, సర్వాననశరోగ్రీవః = అందఱియొక్క ముఖశిరోగ్రీవాద్యంగములే తనయంగములుగాగలవాడు (మఱియు), సర్వభూతగుహాశయః = సర్వప్రాణులయొక్క హృదయగుహాయందుండువాడు (మఱియు), సర్వవ్యాపీ = అంతట వ్యాపించియుండువాడు, తస్మాత్ = అందువలన, సర్వగతః = అంతట వ్యాపించియుండువాడు.

తా. భగవానుడగు ఆశివుడు లోకమునందుగల సకలప్రాణులయొక్క ముఖశిరోగ్రీవాద్యంగములే స్వావయవములుగా గలవాడగుటచేత సర్వాననశరోగ్రీవుఁ డనంబడుచున్నాడు. అదేవిధముగా సర్వప్రాణులయొక్క హృదయగుహాయందు నివసించుచున్నవాడగుచు, సర్వత్ర వ్యాపించియున్నవాడగుచు అగుటచేత సర్వగతుఁ డనంబడుచున్నాడు. ఇచట భగవంతుడను పదమునకు అర్థము షడ్గుణైశ్వర్యములు గలవాడని భావము. ఆషడ్గుణైశ్వర్యము లివి —

శ్లో. ¹విశ్వర్యస్యసమగ్రస్య ²ధైర్యస్య ³యశసః ⁴శ్రీయః,

⁵జ్ఞాన రీవైరాగ్యయోతైచ వ షణ్ణాం భగ ఇతీరణా.

అర్థ. సమగ్రమయిన విశ్వర్యము, సమగ్రమయిన ధైర్యము, సమగ్రమయిన కీర్తి, సమృద్ధమయిన సంపద, సంపూర్ణమయిన జ్ఞానము, సంపూర్ణమైరాగ్యము, అను ఈ ౬ టి యొక్క సమూహము భగ మనంబడును. ఇట్టి భగముగలవాఁడు భగవంతుఁ డనంబడును.

3-వ అధ్యాయము, ౧౨-వ మంత్రము.

మూ. మహాన్ప్రభువై పురుషః సత్త్వస్యైష త్రవర్తకః,
సునిర్మలా మిమాం ప్రాప్తి మిశానో జ్యోతిరవ్యయః.

పద. మహాన్ ప్రభుః వై పురుషః సత్త్వస్య ఏషః త్రవర్తకః, సునిర్మలాం ఇమాం ప్రాప్తిం ఈశానః జ్యోతిః అవ్యయః. ౧౨

టీక. పురుషః = పరిపూర్ణుఁడగు, ఏషః = ఈ శివుఁడు, మహాన్ ప్రభుః వై = గొప్పసమర్థుఁడుగదా. ఏషః = ఇతఁడు, సత్త్వస్య = అంతఃకరణమునకు—విరాట్పురుషునకు, త్రవర్తకః = త్రవర్తకుఁడుగదా. సునిర్మలాం = పరిశుద్ధమయిన, ఇమాం = స్వరూపావస్థాలక్షణమయిన, ప్రాప్తిం = పరమపదప్రాప్తిని, ఈశానః = నియమించువాఁడు, జ్యోతిః = విజ్ఞానప్రకాశుఁడు, అవ్యయః = అవినాశస్వభావముగలవాఁడు.

తా. అంతట నిండియుండుటచేత పురుషశబ్దముచేత వాచ్యుఁడగు చున్న యీశివుఁడే గొప్పప్రభువు. అనఁగా సమర్థుఁడుగదా. జగదుత్పత్తిస్థితి సంహారములందు అంతఃకరణమును త్రవర్తింపఁజేయువాఁ డితఁడే. మఱియు పరిశుద్ధమయినట్టియు, స్వరూపావస్థాన లక్షణరూపమయిన పరమ

పదప్రాప్తికి అధిపతియు నితఁడే. మఱియు నితఁడు విజ్ఞానప్రకాశుఁడగుట చేత జ్యోతిస్సనియు, వినాశరహితుఁడగుటచేత అవ్యయుఁడనియు చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

వివరణము — 'సునిర్మలా మిమాంశాంతరి' అని పాశాంతరము గలదు.

3-వ అధ్యాయము, ౧3-వ మంత్రము.

మూ అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽన్తరాత్మా
సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః,
హృదా మస్వీశో మనసాఽభిక్షప్తః
య ఏత ద్విదు రమృతాస్తే భవన్తి

౧3

పద. అంగుష్ఠమాత్రః పురుషః అన్తరాత్మా సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః, హృదా మస్వీశో మనసాఽభిక్షప్తః య ఏతల్ విదుః అమృతాః లే భవన్తి.

౧3

టీ పురుషః=పురుషశబ్దవాచ్యుఁడగు పరమాత్మ, సర్వాంతరాత్మా = అందఱుకు అంతరాత్మభూతుఁడయి, అంగుష్ఠమాత్రః=అంగుష్ఠమాత్రుఁడుగా, హృదయే=హృదయమునందు, సదా=ఎల్లప్పుడు, సన్నివిష్టః = ఉన్నటువంటివాఁడై, హృదా=హృదయమునందున్న, మనసా=మనస్సుచేత, అభిక్షప్తః=అంతట గుత్తముగానున్నవాఁడై, మస్వీశః=జ్ఞానమునకు ప్రభువగుచున్నాఁడు. యే=ఎవ్వరు, ఏతల్ =ఈవిషయమును, విదుః=తెలిసికొనుచున్నారో, లే=వారు, అమృతాః=అమరణధర్మములు, భవన్తి=అగుచున్నారు.

తా అంగుష్ఠమాత్రుఁడయినట్టియు, అంతట నిండియుండుటచేత పురుష శబ్దవాచ్యుఁడును అగు పరమాత్మ సర్వప్రాణులకు అంతరాత్మభూతుఁ

దై ఎల్లప్పుడు జనులహృదయమునందు పన్నిహితుడయి హృదయమునందున్న మనస్సుచేత కప్పబడినవాడయి జ్ఞానమునకు ప్రభువయ్యుంటున్నాడు. ఈ విషయము నెవ్వరెఱుంగుదురో వారు ముక్తిని పొందుచున్నారు.

వివరణము — శంకరానంద, నారాయణ, విజ్ఞానభిక్షు ఉపనిషద్భ్రష్టవ్యాఖ్యలయందు “హృదామనీషా మనసాఽభిక్షప్తః” అని పారాంతరముగలదు. అప్పుడు, హృదా=హృదయమునందున్న బుద్ధిచేత, మనీషా=సంకల్పాధికముగల, మనసా=మనస్సుచేత అని అర్థమును గ్రహించునది “మనీషా=మనస ఈష్టే యా సా మనీట్ తయా, త్వర్తి చిచ్ఛక్తి రిత్యత ఆహ-మనసా=అంతఃకరణేన, హృదయస్థేన సంకల్పవికల్పనియంత్రా నిశ్చయాత్త కేన అంతఃకరణవ్యాపారేణేత్యర్థః” అని శంకరానందదీపిక యందుగలదు.

విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యలయందు ‘హృదా=హృదయస్థబుద్ధ్యా, మనీషా=మన ఈష్టేత్యసావేషమనీట్ తయా మనీషా హృదా=మనసాసంకల్పాత్త కేన అభిక్షప్తః అభిప్రకాశితః. మనసా సంకల్పితః బుద్ధ్యాసిశ్చితఇతి మనసా బుద్ధ్యా అభిప్రకాశిత ఇత్యుక్తం’ అథవా హృదా మనీషా ‘హృద్ హరణే, హృదా నేతి నేతీత్యాది సర్వప్రతిషేధోపదేశేన, మనీషా=విచారణ ఆత్మానాత్మవివేకవిషయేణ మనసా తదుభయజనిత సమ్యక్ జ్ఞానేన అభిక్షప్తః అభిప్రకాశితః’ అని వ్యాఖ్యాతమైనది.

ఉపనిషద్భ్రష్టవ్యాఖ్య విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్య ననుసరించియున్నది.

సంకల్పవికల్పాత్త కమయి న మనస్సుచేతను, నిశ్చయాత్త కమయి న బుద్ధిచేతను నిర్ణయింపబడినదని పై పారాంతరముయొక్క సారమయి యున్నది.

3-వ అధ్యాయము. ౧౪-వ మంత్రము.

అవ. వెనుకటి మంత్రమునందు పురుషుడు అంతరాత్మయని చెప్పఁబడినది. అతఁడే సర్వాత్మకుడనియు నీమంత్రమునందు చెప్పబడుచున్నది:-

మూ సహస్రశీర్వా పురుష సహస్రాక్ష సహస్రపాత్,
సభూమిం విశ్వతోవృత్వా అత్యతిష్ఠద్దశాంగులమ్. ౧౪

పద సహస్రశీర్వా పురుషః సహస్రాక్షః సహస్రపాత్, సః భూమిం విశ్వతః వృత్వా అత్యతిష్ఠన్ దశాంగులమ్. ౧౪

టీక సః=ఆపరమాత్మ, సహస్రశీర్వా = అనేకములయిన శిరస్సులు గలవాఁడు, పురుషః=అంతట పరిపూర్ణుడయియుండువాఁడు, సహస్రాక్షః= అనేక నేత్రములుగలవాఁడు, సహస్రపాత్ = అనేక పాదములుగలవాఁడు, సః=ఆపరమాత్మ, భూమిం విశ్వతః=ప్రపంచము నందంతట లోపల బయట, వృత్వా = వ్యాపించినవాఁడయి, దశాంగులం = ఆపారమయిన భాగమును, అత్యతిష్ఠన్ =అధిష్ఠించియున్నాఁడు.

తా. కనంబడుచున్నదంతయు భగవత్స్వరూపమేగాని తద్విన్నముగ నేమియు లేదను విషయమును దృఢపఱుచుచు 'అధ్యారోపాపవాదాభ్యాం నిష్ప్రేపంచం ప్రపంచ్యతే' అను న్యాయము ననుసరించి వివరింపఁబడుచున్నది. అంతట పరిపూర్ణుడయి యుండుటచేత పురుషశబ్దవాచ్యుడయిన ఆపరమాత్మ సర్వాత్మకుడు కావున అనంతములయిన శిరస్సులును, నేత్రములును పాదములును గలవాఁడగుటచేత సహస్రశీర్వుడనియు, సహస్రాక్షుడనియు, సహస్రపాత్రునియు చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఆపురుషు డీభూమిని- అనగా ప్రపంచమునందంతట లోపల, బయట వ్యాపించియున్నవాఁడయి ప్రపంచమునకు నైనకూడ అపారమయిన భాగమును వ్యాపించియున్నాఁడు

లేక దశాంగుల మనఁగా నాభికిపైగా ౧౦ అంగుళముల ప్రదేశమునందుగల హృదయగుహ నధిష్ఠించియున్నాడని భావము.

వివరణము:—విజ్ఞాన భగవత్కృతవ్యాఖ్యయందు, పరమేశ్వరుడే స్వమాయచేత కార్యకారణాత్మకములను సృష్టించి వానియందు తాను ప్రవేశించి జీవుఁ డనుపేరును పొందుచున్నాఁడు. కావున వీనికి ఈశ్వరుడే కారణభూతుఁడనియు, స్వయముగా విశుద్ధుఁడనియు చెప్పబడుట ఇట్లు చెప్పబడుచున్నది — ఈపురుషుఁడు సహస్రశీర్షుఁడు, సహస్రాక్షుఁడు, సహస్రపాదములు గలవాఁడు. ఈపురుషుఁడు భూతభౌతికాత్మకమగు ప్రపంచమునంతయు సృష్టిచేసి దానియందు బాహుల బయట అంతటవ్యాపించి తన్నాత్రాపంచక సమష్టిరూపుఁడగు హిరణ్యగర్భుని, పంచీకృతపంచమహాభూత సమష్టిరూపుఁడగు విరాడ్రూపుని ఇటుల ఉభయాత్మకుఁడగు దశాంగులుని అతిక్రమించి వ్యాపించియున్నాఁడు అని చెప్పబడియున్నది. 'దశాంగులం' అను పదమునకు మఱియు త్రివిధముగ చెప్పబడినది.

౧. మాయాప్రకృతి, భూతపంచకము, అహంకారచతుష్టయము, ఇవి కలసి ౧౦ అగుటచేత దశాంగులమని చెప్పబడుచున్నది.

౨. లేక దశవిధేంద్రియములు, పదిదిక్కులు మున్నగు పరిచ్ఛిన్నములగు స్థానములన్నియు దశాంగులము లనంబడుచున్నవి. అట్టి పరిచ్ఛిన్నవి భాగములను అతిక్రమించి యున్నవాడనియు గ్రహించవచ్చును

౩. భూతభౌతికమునంతయు దశాంగులమను పదముచేత గ్రహించి అట్టిదానిని అతిక్రమించియున్న వాడని యర్థమును గ్రహించవచ్చును. అట్లులేని మహత్త్వనంపత్తిగలవాడని భావము. ఉపనిషద్భిన్నవ్యాఖ్యయందును ఇట్లే గలదు.

3-వ అధ్యాయము, ౧౫-వ మంత్రము.

అవ. సర్వాత్కము బ్రహ్మము అన్నయెడల బ్రహ్మము ప్రపంచ
సహితమని చెప్పవలసివచ్చును. తన్నివారణార్థము బ్రహ్మ్యతిరేకముగ
నేమియులేదు. అంతయు బ్రహ్మమేయని చెప్పబడుచున్నది —

మూ. పురుషవేదగ్ సర్వం యద్భూతం యచ్చ భవ్యమ్,
ఉతామృతత్వస్యేశానో యదన్నేనాతిరోహతి ౧౫

పద. పురుషః ఏవ ఇదం సర్వం యత్ భూతం యత్ చ భవ్యం,
ఉత అమృతత్వస్య ఈశానః యత్ అన్నేన అతిరోహతి. ౧౫

టీక. యత్ = ఎయ్యది, భూతం = ఇదివఱకు గలించిపోయినదో,
యత్ = ఎయ్యది, భవ్యం = భవిష్యత్ప్రపంచముగలదో, ఇదంసర్వం =
ఇదిఅంతయు, పురుషఃఏవ = పురుషుడే, ఉత=మఱియు, అమృతత్వస్య =
అమరణధర్మముగ కైవల్యమునకు, ఈశానః = ప్రభువున్నా, అన్నేన=అన్న
ముచేత, యత్ = ఎయ్యది, అతిరోహతి = ఉంటున్నదో, (దానికి, ఈశా
నః = ప్రభువున్నా) సః=అపురుషుడే.

తా. ఏప్రపంచము అన్నముచేత ఉత్పన్నమయినదై మననేత్రము
లకు ఇప్పుడు గనంబడుచున్నదో, ఏప్రపంచము ఇదివఱకు గలించిపోయి
నదో, ఏప్రపంచము ముందురాగలదో అది అంతయు పురుషస్వరూపమే
గాని తద్భిన్నముగ నేమియులేదు. మఱియు అమరణధర్మమయిన కైవల్య
మునకు ప్రభువయినవాడున్నా అపురుషుడే.

3-వ అధ్యాయము, ౧౬-వ మంత్రము.

మూ సర్వతః పాణిపాదంతత్ సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్,
సర్వతః శ్రుతిమల్లోకే సర్వ మావృత్య తిష్ఠతి. ౧౬

పద. సర్వతః పాణిపాదం తత్ సర్వతః అక్షిశిరోముఖం, సర్వతః శ్రుతిమత్ లోకే సర్వం ఆవృత్య తిష్ఠతి. ౧౬

టీక. సర్వతః = అంతట, పాణిపాదం = చేతులు పాదములు కలిగినట్టియు, సర్వతః = అంతట, అక్షిశిరోముఖం = నేత్రములు శిరస్సులు ముఖములు కలిగినట్టియు, సర్వతః = అంతట, శ్రుతిమత్ = చెవులుకలదియు నగు, తత్ = ఆబ్రహ్మస్వరూపము, లోకే = ప్రపంచమునందు, సర్వం = అంతయు, ఆవృత్య = ఆవరించి, తిష్ఠతి = ఉంటున్నది.

తా. తిరిగి అనిర్విశేషబ్రహ్మమే ప్రతిపాదించఁ బడుచున్నది. అంతట చేతులు పాదములు గలదియు, అంతట నేత్రములు శిరస్సులు ముఖములుగలదియు, అంతట కర్ణములుగలదియునగు ఆబ్రహ్మస్వరూప మీ లోకమునందుగల ప్రాణినమూహమును ఆవరించి నిలిచియున్నది.

3-వ అధ్యాయము, ౧౭-వ మంత్రము

అవ. విషయపరిణానార్థము బ్రహ్మమునందు ఉపాధిభూతములగు పాణిపాదనేత్రాదికమును ఆరోపించుటచేత జ్ఞేయమగు బ్రహ్మమునకు ఆ పాణిపాదాదికము వాస్తవముగా నున్నటుల తలంచకూడదనుటకయి యీ మంత్రముఁ జెప్పఁబడుచున్నది:—

మూ సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితమ్,
సర్వస్య ప్రభు మీశానం సర్వస్య శరణం బృహత్ ౧౭

పద. సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితం, సర్వస్య ప్రభుం ఈశానం సర్వస్య శరణం బృహత్. ౧౭

టీక. బృహత్ = ఆబ్రహ్మతత్త్వము, సర్వేంద్రియగుణాభాసం =

సకలేంద్రియములయొక్క రూపము గుణములు వాస్తవముగా లేకపోయినను ఉన్నదనివలె తోచుచున్నదనిగను, సర్వేంద్రియవివర్జితం=సర్వేంద్రియ విరహితమయినదనిగను, సర్వస్య = సకలప్రపంచమునకు, ప్రభుం=ప్రభువుగను, ఈకానం = నియామకమయిన దనిగను, సర్వస్య = సకలమునకు, శరణం = రక్షకమయినదనిగను (ఎఱుంగవలయును).

తా. శ్రీత్రాద్యన్తఃకరణపర్యంతములగు సకలేంద్రియములును, ఇచట సర్వేంద్రియపదముచేత గ్రహించుట యుక్తమగుచున్నది. జ్ఞానేంద్రియములు కర్తేంద్రియములను ఉపాధులతో కూడియుండువాఁడును, అయా ఇంద్రియగుణములగు అధ్యవసాయ సంకల్పశ్రవణాదీంద్రియగుణములు గలవానివలె గనంబడుచున్న దనివలెను, వాస్తవముగా జూచినయెడల సర్వేంద్రియ వివర్జితమయినదియును, ఇచట సర్వేంద్రియ వివర్జితమయినదని చెప్పియుండుటచేత వెనుకచెప్పబడిన సర్వేంద్రియగుణములు కలిగియుండుట ఆభాసమాత్రముకాని వాస్తవముకాదని యెఱుంగవలయును సకలప్రపంచమునకు ఆధిపతిఅయినదియును, సకలప్రపంచమును రక్షించునదియును, నియమించునదియును (అగుచున్నది).

3-వ అధ్యాయము, ౧౮-వ మంత్రము.

మూ నవద్వారే పురే దేహీ హంసో లీలాయతే బహిః,
వశీ సర్వస్య లోకస్య స్థావరస్య చరస్య చ ౧౮

కద. నవద్వారే పురే దేహీ హంసః లీలాయతే బహిః, వశీ సర్వస్య లోకస్య స్థావరస్య చరస్య చ. ౧౮

టీ హంసః=వరమాత్మ, నవద్వారే=లోబ్ధిద్వారములుగల, పురే=శరీరమునందు, దేహీ = విజ్ఞానాత్మయై, బహిః = (విషయగ్రహణార్థము)

వెలుపల, లీలాయ లే=సంచరించుచున్నాడు. (సః=ఆపరమాత్మ) స్థావరస్య = స్థావరమయినట్టియు, చరస్యచ=జంగమమయినట్టియు, సర్వస్యోకస్య = ప్రపంచమునకు అంతయు, పశి=స్వాధీనముగాఁగలవాఁడు.

తా. ఈశరీరమునందు తొమ్మిదిద్వారములుండుటచేత ఇయ్యది నవ ద్వారమనంబడుచున్నది. శిరస్సునందు రెండుకర్ణములు, రెండుముక్కులు, రెండుకన్నులు, నోరు అని 2 ద్వారములు. అధోభాగమునందు 2 ద్వారములు, మొత్తము తొమ్మిదిద్వారములగుచున్నవి. ఇట్టి నవద్వారమున శరీరమునందు పరమాత్మ విజ్ఞానాత్మగా ప్రవేశించినవాడయి విషయగ్రహణార్థము సంచరించుచున్నాడు. ఈపరమాత్మ స్థావరజంగమాత్మకమగు సకల ప్రపంచమును తన యధీనమునం దుంచుకొనుచున్నాడు. హంసశబ్దమునకు 'హంతి అవిద్యాత్మకం కార్యం ఇతి హంసః' అని వ్యుత్పత్తియగుటచేత హంసశబ్ద మిట పరమాత్మవాచకముగ నైకొనఁబడినది.

3-వ అధ్యాయము, ౧౯-వ మంత్రము.

అవ. ఇదివఱకు బ్రహ్మము సర్వాత్మకమని మాత్రము ప్రతిపాదించఁ బడియెను. ఇప్పుడు అఖండజ్ఞానాత్మస్వరూపుఁ డాయాత్మయని చెప్పఁబడుచున్నది —

అపాణిపాదో జవనో గృహీతా
పశ్యత్యచక్షుః స శృణోత్యకర్ణః,
స వేత్తి వేద్యం న చ తస్యాఽస్తి వేత్తా
త మాహు రగ్ర్యం పురుషం మహాన్తమ్.

౧౯

పద. అపాణిపాదః జవనః గృహీతా పశ్యతి అచక్షుః సః శృణోతి అకర్ణః, సః వేత్తి వేద్యం న చ తస్య అస్తి వేత్తా తం అహుః అగ్ర్యం పురుషం మహాన్తమ్.

౧౯

టీక. సః = ఆపరమాత్మ, అపాణిపాదః = చేతులు పాదములులేని వాడు (అయినప్పటికిన్ని), జవనః = శీఘ్రముగా నడుచువాడును, గృహీతా = గ్రహించువాడును అగుచున్నాడు. సః = ఆపరమాత్మ, అచక్షుః = నేత్రములు లేనివాడయినప్పటికిన్ని, వశ్యతి = చూచుచున్నాడు. అకర్ణః = చెవులు లేకపోయినప్పటికిన్ని, శ్రుణోతి = వినుచున్నాడు. సః = ఆపరమాత్మ, వేద్యం = తెలిసికొనఁదగినదానిని, వేత్తి = తెలుసుకొనుచున్నాడు. తస్య = అతనియొక్క, వేత్తా = తెలుసుకొనువాడు, నచఅస్తి = లేదు. తం పురుషం = ఆపురుషుని, అగ్ర్యం = శ్రేష్ఠుడయినవానిగను, మహంతం = గొప్పవానిగను (త్రివిధపరిచ్ఛేదకూన్యనిగను), ఆహుః = చెప్పుచున్నారు.

తా. ఆపరమాత్మ చేతులు పాదములు మున్నగు కర్తేంద్రియములు లేకపోయినప్పటికిన్ని శీఘ్రముగ వెళ్ళువాడును, వస్తువులను గ్రహించువాడును అగుచున్నాడు. నేత్రములు లేకపోయినను అంతట చూచుచున్నాడు. చెవులు లేకపోయినప్పటికిన్ని అన్నియు వింటున్నాడు. తెలిసికొనవలసిన దానిని తెలిసికొనుచున్నాడు. అతనిని తెలిసికొనఁగలవాడు మఱొక్కరుఁడు లేడు. అతఁడే సర్వకారణభూతుడగుటచేత మొట్టమొదటివాడనియు, పురుషుడనియు, గొప్పవాడనియు చెప్పఁబడుచున్నాడు. 'నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్ట'యనుశ్రుతి ఇతఁడే సర్వద్రష్టయని చెప్పుచున్నది.

వివరణము — ఆత్మ సర్వవిధవిశేషవిరహితుడయినప్పటికిన్ని, సర్వశక్తి సమన్వితుడైన విషయమును తెలుపు సందర్భమునందు

బ్ర. సూ. వికరణత్వాన్నేలిచేత్తదుత్తమ్. ౨-౧-౩౧.

అను బ్రహ్మసూత్రభాష్యమునం దీమంత్రమును శంకరభగవత్పాదులవారుదాహరించిరి.

'మహంతం' అను పదమునకు త్రివిధపరిచ్ఛేదకూన్యుడను అర్థము

నిటగ్రహించుట యుక్తము. త్రివిధపరిచ్ఛేదకూన్యః డనగా దేశకాలవస్తు
పరిచ్ఛేదకూన్యః డని అర్థము.

తద్వివరణము —

శ్లో. న వ్యాపిత్వా ద్వేతతోఽన్తః కారణత్వా న్న కాలతః,
న వస్తుతోఽపి సార్వాభిత్వై దానన్త్యం బ్రహ్మణి త్రిధా

3-వ అధ్యాయము, ౨౦-వ మంత్రము.

మూ అణో రణీయాన్ మహతో మహీయాన్
నాఽత్తా గుహాయాం నిహితోఽస్యజంతోః,
త మక్రతుం పశ్యతి వీతశోకః
ధాతుః ప్రసాదా న్మహిమాన మిశమ్ ౨౦

పద. అణోః అణీయాన్ మహతః మహీయాన్ అత్తా గుహాయాం
నిహితః అస్య జంతోః, తం అక్రతుం పశ్యతి వీతశోకః ధాతుః ప్రసాదాత్
మహిమానం ఈశమ్. ౨౦

టీ. అణోః=అణువుకంటె, అణీయాన్ = సూక్ష్మమయినవాఁడును,
మహతః=గొప్పదిఅయిన దానికంటె, మహీయాన్=మిక్కిలిగొప్పది అయి
నట్టివాఁడును అగు, అత్తా=అత్త, అస్య=ఈ, జంతోః=బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంత
మయిన ప్రాణిజాతముయొక్క, గుహాయాం = హృదయాకాశమునందు,
నిహితః=అత్తభూతుఁడయియున్నాఁడు. యః=ఎవ్వఁడు, ధాతుః=పరమేశ్వ
రునియొక్క, ప్రసాదాత్ = అనుగ్రహమువలన, అక్రతుం=విషయభోగ
సంకల్పరహితుఁడగు, తం=ఆ, మహిమానం-ఈశం=మహిమగలపరమేశ్వరుని
పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, వీతశోకః భవతి=దుఃఖవిరహితుఁడగు
చున్నాఁడు.

తా. అతిసూక్ష్మమయిన పరమాణువుకంటె మిక్కిలి సూక్ష్మమయినవాఁడును, గొప్పదియగు పృథివ్యాదికముకంటె గొప్పవాఁడును అగు అత్త బ్రహ్మాదిస్థావరపర్యంతమయిన ప్రాణినమూహముయొక్క హృదయగుహ నాశ్రయించి యుంటున్నాఁడు. ఈవిధముగా హృదయగుహ నాశ్రయించి యున్నవాఁడును, విషయభోగసంకల్పవిరహితుఁడును, కర్తృనిమిత్తమయిన వృద్ధిశయవిరహితుఁడును అగు పరమాత్మను పరమేశ్వరునియొక్క అనుగ్రహమువలన గాంచినవాఁడు శోకవిరహితుఁడగుచున్నాఁడు ఈశ్వరానుగ్రహమువలన ఆశ్చర్యజ్ఞానము కలుగును.

ఇచట 'ధాతుప్రసాదాత్' అని పారాంతరము గలదు. ఆపారమునం దర్థమిట్లు గ్రహించునది —

ధాతువులనఁగా శరీరమును ధరించునవి కనుక ఇంద్రియములు ధాతువులనంబడుచున్నవి అట్టి ఇంద్రియములను విషయానుభవమునందుగల దోషమును తెలిపి అట్టి విషయములనుండి మఱిలించుటచేత ఇంద్రియములు ప్రసన్నములు—నిర్మలములు అగును అట్టి ప్రసన్నేంద్రియములు గలుగుటవలన ఈశ్వరు నెఱుంగుచున్నాఁడు. కాములగు ప్రాకృతపురుషులకు ఆత్మసందర్శనము అశక్యమనియు, వశీకృతేంద్రియులకే ఇది శక్యమనియు గ్రహించవలయును.

వివరణము — ఆత్మశబ్దనిర్వచనము నిట్లు గ్రహించునది.

శ్లో. యచ్చాప్నోతి యదాదత్తే యచ్చాత్తి విషయా నిహ,
యచ్చాస్య సంతతోభావ స్తస్మా దాత్తేతి గీయతే.

3-వ అధ్యాయము, 20-వ మంత్రము.

అవ. ఈవిషయమును దృఢపఱుచుటకు మంత్రద్రష్ట తన యనుభవమును చెప్పుచున్నాఁడు —

శ్లోకాశ్వాత—12

మూ వేదాహమేత మజరం పురాణం
సర్వాత్మానం సర్వగతం విభుత్వాత్,
జన్తనిరోధం ప్రవదన్తి యస్య
బ్రహ్మవా దినోఽభివదన్తి నిత్యమ్

౨౧

శ్వేతాశ్వతరోపనిషది తృతీయోఽధ్యాయః సమాప్తః

పద. వేద అహం ఏతం అజరం పురాణం సర్వాత్మానం సర్వగతం
విభుత్వాత్, జన్తనిరోధం ప్రవదన్తి యస్య బ్రహ్మవాదినః అభివదన్తి
నిత్యమ్.

౨౧

టీక. బ్రహ్మవాదినః=బ్రహ్మవేత్తలు, యస్య=ఎవ్వనికి, జన్తనిరోధం=
జన్తముయొక్క అభావమును, ప్రవదంతి = చెప్పచున్నారో, (మఱియు
ఎవ్వని బ్రహ్మవేత్తలు) నిత్యం=శాశ్వతునిగా, అభివదంతి=పలుకుచున్నారో,
(అట్టి) ఏతం=ఈయాత్మను, అజరం=పరిణామధర్మరహితునిగను, పురాణం=
పురాతనునిగను, సర్వాత్మానం = అందఱకు ఆత్మభూతుఁడయినవానిగను, విభు
త్వాత్=అకాశాదికమువలె సర్వవ్యాపకుఁ డగుటచేత, సర్వగతం=సర్వగతుని
గను, అహం=నేను, వేద=ఎఱుంగుదును.

తా. బ్రహ్మవేత్తలయినవారలు ఏపరమాత్మకు ఉత్పత్తిలేదనియు,
శాశ్వతుఁడనియు తలంచుచున్నారో అట్టియాత్మ పరిణామధర్మవిపర్జితుఁ
డనియు, పురాతనుఁడనియు, సర్వాత్మకుఁడనియు, అకాశాదికమువలె సర్వ
వ్యాపకుఁ డగుటచేత సర్వగతుఁడనియు నెఱుంగుదునని మంత్రద్రష్ట
స్వాత్మానుభవమును చెప్పచున్నాఁడు.

వివరణము:—పురాణశబ్దమునకు 'పురాఽపి నవం' అను వ్యుత్పత్తి
నారాయణ, శంకరానంద, విజ్ఞానభగవద్వాగ్విఖ్యానములందు గలదు. ఈ

నిషద్భ్రష్టవ్యాఖ్యయందు 'జన్మాదిషడ్భావవికారప్రతిషేధం అని వ్యాఖ్యాతము.

'జన్మనిరోధం' అనుశబ్దమునకు "యస్య పరమేశ్వరస్య కర్తృ జగతః జన్మసంహారా, 'ఇతి బ్రహ్మవేదినః వదంతి' అను (ప్రపంచముయొక్క ఉత్పత్తి సంహారములు పరమేశ్వరుని కృత్యములు అని భావము.) వ్యుత్పత్తి ఉపనిషద్భ్రష్ట, విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యలందు గలదు.

శంకరానంద, నారాయణ గీషికలందు- 'యస్య జన్మనిరోధం మూఢాః ప్రవదంతి' అని మూఢపదమును అధ్యాహారముచేసి అర్థము నొనర్చియున్నారు. ఎవ్వనికి ఉత్పత్తినాశములు కలవని మూఢులు తలంచుచున్నారో అట్టిఅత్త నిత్యుడని బ్రహ్మవేత్తలు పలుకుచున్నారని వైవారి యభిప్రాయము.

నారాయణదీపికయందు 'జన్మనిరోధం న వదంతి యస్య' అని పారముఖింబ యుక్తమని సూచింపఁబడినది.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందు తృతీయాధ్యాయము సమాప్తము.

ఈ యధ్యాయమునకు సంబంధించిన ఇతరగ్రంథభాగములు:-

అనుభూతిప్రకాశము—ద్వాదశాధ్యాయము. శ్లో. 3౬-౪౭.

ఆత్మపురాణము—అష్టమాధ్యాయము. శ్లో. ౪౯౭-౫౦౦ వఱకు.

బ్రహ్మగీత-సూతసంహితాంతర్గతము, ౧౧ వ-అధ్యాయము.

శ్రీగురుభ్యో నమః.

కృష్ణయజుర్వేదాంతర్గత మగు

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము

చతుర్థాధ్యాయము.

చతుర్థాధ్యాయము, ౧-వ మంత్రము.

అవ. ఆత్మవిషయము అతిగహనమయినదగుటచేత మాటిమాటికి చెప్పట అత్యావశ్యకము కావున ఈయధ్యాయమునందును ఆత్మవిషయమే మఱల చెప్పబడుచున్నది —

మూ య ఏకోఽవర్ణో బహుధా శక్తియోగాత్
వర్ణా ననేకాన్ నిహితార్థో దధాతి,
విచైతి చాస్తే విశ్వమాదౌ స దేవః
స నో బుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు

౧

పద. యః ఏకః అవర్ణః బహుధా శక్తియోగాత్ వర్ణాన్ అనేకాన్ నిహితార్థః దధాతి, విచైతి చ అస్తే విశ్వం ఆదౌ సః దేవః సః నః బుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు.

౧

టీ. యః=ఏ, ఏకః=అద్వితీయుఁ డగుపరమాత్మ, అవర్ణః = (స్వయముగా) జాత్యాదివిరహితుఁ డయినప్పటికిన్ని, బహుధా=నానావిధమయిన, శక్తియోగాత్=మాయాశక్తియొక్క సంబంధమువలన, అనేకావర్ణాత్=అనేకములయినజాతులను, నిహితార్థః = ప్రయోజనరహితుఁడయి - అనఁగా స్వార్థనిరపేక్షుఁడయి, దధాతి = (ఆదియందు) చేయుచున్నాఁడో, యస్మిన్=ఏపరమాత్మయందు, విశ్వం=ప్రపంచము, అంతే=ప్రళయకాలమునందు, విచైతి=లీనమగుచున్నదో, (మధ్యే)చ=మధ్యకాలమునందు, యస్మిన్=ఏపరమాత్మయందు (స్థితినిపొందుచున్నదో), సః=ఆపరమాత్మ, దేవః=ద్యౌతనస్సభావుఁడు, (అనఁగా విజ్ఞానమే ముఖ్యముగాఁగలవాఁడు) సః=ఆపరమాత్మ, నః=మమ్ములను, శుభయా=మంగళకరమగు, బుద్ధ్యా=బుద్ధితో, సంయుచక్తు=చేర్చుఁగాక.

తా. అద్వితీయుఁడగు ఏపరమాత్మ స్వయముగా తాను జాత్యాదివిరహితుఁడయినను, నానావిధరూపములుగల మాయాశక్తియొక్క సంబంధమువలన తన కెట్టిప్రయోజనమును అపేక్షించనివాఁడై నానావిధజాతులను అనఁగా చిదచిద్విశిష్టప్రాణిజాతమును ఆదియందు నిర్మించుచున్నాఁడో, ప్రళయకాలమునందే పరమాత్మయంగీప్రపంచము విలీనమగుచున్నదో, మధ్యకాలమునందు ఎవనియొక్క సంబంధమువలన నిచియున్నదో అట్టిపరమాత్మ నిత్యప్రకాశస్వరూపుఁడు-అనఁగా విజ్ఞానైకరమఁడు. అట్టిపరమాత్మ మంగళకరమగు బుద్ధిని మాకు కలుగఁజేయుఁగాక.

వివరణము.—ఈమంత్రము వివిధవ్యాఖ్యాతలచేత వివిధముగ వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. శంకరానందునియొక్క వ్యాఖ్యయందు ౫ విధములుగ వ్యాఖ్యాతమయినది. “విచైతికాంతేవిశ్వమాదా” అని పాఠాంతరము.

౧-వ ప్రకారము

టీ. యః=ఏ, ఏకః=భేదకూన్యమగు, వర్ణః=పదార్థము - అనఁగా స్వయంప్రకాశమయిన చిదానందాత్మ, బహుధా=బహుప్రకారమయిన, శక్తియోగాత్ = మాయాసంబంధమువలన, అనేకాత్ = అనేకవిధములయిన, వర్ణాత్=చిదచిదాత్మకపదార్థములను, నిహితార్థాత్ = స్వార్థనిరపేక్షుడయి, దధాతి=సృజించుచున్నాడో, ఆదా = జగదుత్పత్తికిముందు, శాంతే=స్వప్రకాశచిదానందాత్మకుడగు ఎవ్వనియందు, విశ్వం=ప్రపంచము, జ్యేతిచ=వివిధముగానుంటున్నదో, సః=అట్టివస్తువు, దేవః = స్వయంప్రకాశము, సః=అట్టి స్వయంప్రకాశమయినవస్తువు, సః = మమ్ములను, శుభయా బుద్ధ్యా=మంగళకరమయినబుద్ధితో, సంయునక్తు=చేర్చుకొనక.

౨-వ ప్రకారము

టీక. యః=ఏ, ఏకః=ఒక్కటియగు, వర్ణః = ఓంకారము, శక్తియోగాత్ = స్వశక్తిసంబంధమువలన, బహుధా = బహుకాఖలు, షడంగములు, షడుపాంగములు, ఉపవేదములు మున్నగు విభేదములుగల, అనేకాత్ = అనేకములయిన, వర్ణాత్=బహుగాదివేదములను, నిహితార్థః = తనయందుంచఁబడిన అర్థముగలదియై, (అనఁగా సకలవేదప్రతిపాదితార్థము ప్రణవమునందు ఇమిడియున్నదని భావము) దధాతి = ధరించియున్నదో, సః=ఆ, దేవః = ప్రకాశస్వరూపమగు ఓంకారము, ఆదా = శబ్దముయొక్క ఉత్పత్తికి పూర్వమందును, శాంతేచ=అభిధాన అభిధేయకూన్యమయిన స్వాత్మయందును, విశ్వం = అభిధానాభిధేయ రూపప్రపంచమును, జ్యేతిచ = వివిధముగా పొందుచున్నదో, సః=ఆ ప్రణవము, సః = మమ్ములను, శుభయా బుద్ధ్యా = మంచిబుద్ధితో, సంయునక్తు = సమకూర్చుకొనక.

3-వ ప్రకారము.

టీక. యః = ఏ, ఏకః = ఒక్కటియగు, అవర్ణః = అకారము, బహుధా = బహువిధములయిన — అనగా హస్తదీర్ఘాది భేదరూపమయిన, శక్తియోగాల్ = సామర్థ్యాతిశయమువలన, నిహితార్థః = స్వార్థనిరపేక్షమయి, వివిధాన్ = వివిధమయిన, వర్ణాన్ = ఓంకారమును, దధాతి = కలుగఁ జేయుచున్నదో, ఆదా = సృష్టికీపూర్వమందును, శాంతేచ = సృష్టికి అంతమునందును, విశ్వం = అక్షరప్రపంచమును, వివీచిత = వివిధముగా పొందుచున్నదో, సః = ఆ అకారము, దేవః = స్వయంప్రకాశము, సః = ఆ అకారము, నః = మమ్ములకు, శుభయా బుద్ధ్యా = మంచిబుద్ధితో, సంయునక్తు = చేర్చుఁగాక.

౪-వ ప్రకారము

టీక. యః = ఏ, ఏకః = ఒక్కటియగు, వర్ణః = శబ్దతత్త్వము, బహుధా = అనేకవిధములుగ, శక్తియోగాల్ = కుండలినీశక్తిసంబంధమువలన, అనేకాన్ = అనేకములయిన, వర్ణాన్ = సస్వరములయిన కాదివర్ణములను, నిహితార్థః = స్వాత్మయందుంచబడిన ప్రయోజనముగలదియై, దధాతి = ధరించుచున్నదో, శాంతే = చిదచిదాది భేదకూన్యమయిన ఆత్మయందు, ఆదా = సర్వవర్ణోత్పత్తికంటె ముందు, విశ్వం = ప్రపంచమును, వివీచిత = వివిధముగా పొందుచున్నదో, సః = ఆ, దేవః = స్వయంప్రకాశమగు శబ్దతత్త్వము, నః = మమ్ములకు, శుభయా బుద్ధ్యా = మంచిబుద్ధితో, సంయునక్తు = చేర్చుఁగాక.

౫-వ ప్రకారము

టీక. (అహంకాయోగనిరతుడయిన యోగీశ్వరునకు యోగాభ్యాసము ప్రారంభించినప్పుడు మొట్టమొదట కొన్ని సిద్ధులు కలుగును. అప్పుడతనికి పరమాత్మతత్త్వము ప్రథమమున స్ఫురించుటకు ముందు ఒక్కవిధముగ

గనంబడును. అవిషయమిట పర్జితమగుచున్నది.) యః=ఏ, ఏకః = ఒక్కటియగు, పర్జః = మంచు మున్నగు రూపభేదశూన్యమగు రూపతత్వాత్రము (హృదయగుహంతర్గతమయినది), బహుధా = (మనఃప్రవనవిధారణాయాస శక్తిసంబంధమువలన) అనేకవిధములగు, పర్జా = సీహారధూమ సూర్యాగ్నిసదృశవర్ణములను, సిహితార్థః = ఉంచబడినయోగసిద్ధియే ప్రయోజనముగా గలదియై, దధాలి = ధరించియున్నదో, శాంతే = ఆయోగసిద్ధియొక్కవిష్ణుము శాంతించిన దగుచుండఁగా, విశ్వం = భేదాత్మకమగు ప్రపంచమును, వివీరిచ = తెలిసికొనుచున్నదో, సః=అట్టి, దేవః = ద్యోతనాత్మకమగువర్ణము, నః = మమ్ములను, శుభయా బుద్ధ్యా=మంచిబుద్ధితో, సంయునక్తు = చేర్చుఁగాక. మోక్షమునకు హేతుభూతమయిన ప్రప్తవిషయకబుద్ధిని మాకు కలుగఁజేయుఁగాక.

౪-వ అధ్యాయము, ౨-వ మంత్రము.

అవ. అధిదైవిక సమష్టిరూపాపాధిగలవాఁడు పరమేశ్వరుఁడే యని చెప్పుచున్నాఁడు —

మూ తదేవాగ్ని స్తదాదిత్య స్తద్వాయు స్తదు చంద్రమాః,
తదేవ శుక్రం తద్భ్రీష్ట తదాప స్తప్రిజాపతిః ౨
వద. తల్ ఏవ అగ్నిః తల్ అదిత్యః తల్ వాయుః తల్ ఉచన్ద్రమాః, తల్ ఏవ శుక్రం తల్ బ్రహ్మ తల్ ఆపః తల్ ప్రజాపతిః. ౨
టీక. తల్ ఏవ=ఆయాత్మతత్త్వమే, అగ్నిః=అగ్ని, తల్=ఆయాత్మతత్త్వమే, అదిత్యః = సూర్యుఁడు, తల్ = ఆయాత్మతత్త్వమే, వాయుః=నాయువు, తల్ ఉ=ఆయాత్మతత్త్వమే, చంద్రమాః = చంద్రుఁడు, తల్ = ఆయాత్మతత్త్వమే, శుక్రం = పరిశుద్ధమయినది, తల్=ఆయాత్మతత్త్వమే, బ్రహ్మ=బ్రహ్మము, తల్ = ఆయాత్మతత్త్వమే, ఆపః=ఉదకములు, తల్ = ఆయాత్మతత్త్వమే, ప్రజాపతిః=విరాట్పురుషుఁడు.

తా. ఇంతవఱకు చెప్పబడిన గ్రంథసందర్భమునం దేయాత్మతత్త్వము చెప్పబడినదో ఆయాత్మయే స్రష్టయు,లయస్వరూపుఁడును అగుటచేత అతఁడే సర్వాత్మకుఁడు, అతనికంటె భిన్నమయినది ఏమియులేదనువిషయము మంత్రత్రయముచేత వర్ణింపఁబడుచున్నది — ఈయాత్మతత్త్వమే అగ్ని, ఈయాత్మతత్త్వమే సూర్యుఁడు, ఈయాత్మతత్త్వమే వాయువు, ఈయాత్మతత్త్వమే చంద్రుఁడు. ఈయాత్మతత్త్వమే నిర్మలమయినది, ఈయాత్మతత్త్వమే బ్రహ్మము, ఈయాత్మతత్త్వమే జలములు, ఈయాత్మతత్త్వమే విరాట్పురుషుఁడు.

వివరణము — ఈమంత్రము మహానారాయణోపనిషత్తు అనంబడు నారాయణప్రశ్నమునందు (యాజ్ఞికు్యపనిషత్తునందు) ప్రశమానువాకము నందుకూడ ఇట్లే గలదు. అచట ఈమంత్రమునకు ముందుగా—‘యదేకమవ్యక్తమనంతరూపం విశ్వం పురాణం తమసః పరస్తాత్, తదేవర్తంతదు సత్యమాహు స్తదేతద్బ్రహ్మ పరమం కవీనామ్.’

ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమానం విశ్వంబిభర్తి భువనస్యనాభిః,
తదేవాగ్నిస్తద్వాయు స్తత్సూర్యస్తదు చంద్రమాః,
తదేవ శుక్రమమృతం తద్బ్రహ్మ తదావ సుప్రజావతిః.

విజ్ఞానభిక్షువ్యాఖ్యయందు “స్వమాయయా ఆధిదైవికోపాధీః సమప్తిరూపాః సృష్ట్యా తేష్వనుప్రవిశ్య అగ్న్యైదిత్యాద్యాఖ్యాం లభ్యైస్థితోఽపీశ్వర ఏవేత్యాహ” అను అవతారికతో నీమంత్రము వ్యాఖ్యాత మగుటచేత పరమేశ్వరుఁడే తన మాయాశక్తిచేత అగ్న్యైదిసమష్ట్యుపాధులను సృజించి అగ్న్యైదినామధేయములతో వ్యవహరింపఁబడుచు వానియందు తాను ప్రవేశించియున్నాడని సిద్ధించుచున్నది.

౪-వ అధ్యాయము, 3-వ మంత్రము.

అవ. వ్యప్తిరూపోపాధియు ఆత్మస్వరూపే యని చెప్పఁబడుచున్నది:-

మూ. త్వం స్త్రీ త్వం పుమా నసి త్వం
కుమార ఉతవా కుమారీ,
త్వం జీర్ణో దండేన వజ్ఞసి త్వం
జాతో భవసి విశ్వతోముఖః

3

పద. త్వం స్త్రీ త్వం పుమా అసి త్వం కుమారః ఉత వా కుమారీ,
త్వం జీర్ణః దండేన వజ్ఞసి త్వం జాతః భవసి విశ్వతోముఖః.

3

టీ. (ఓపరమేశ్వరా!) త్వం=నీవు, స్త్రీ=ఆడదానవు, అసి = అగు
చున్నావు. త్వం=నీవు, పుమా అసి=పురుషుడవు అగుచున్నాడవు. త్వం=
నీవు, కుమారః అసి=కుమారుడవు అగుచున్నాడవు. ఉతవా=మఱియు,
కుమారీ అసి=కుమారివి అగుచున్నాడవు. త్వం=నీవు. జీర్ణః=ముసలివాడవై,
దండేన=దండముతో, వంచసి=తిరుగుచున్నాడవు, త్వం=నీవు, జాతః
భవసి=(స్వేచ్ఛగా) జన్మించినవాడవు అగుచున్నాడవు. త్వం=నీవు, విశ్వతో
ముఖః అసి=సర్వతోముఖుడవు అగుచున్నాడవు.

తా. ఓపరమేశ్వరా! నీవు స్త్రీయును, పురుషుడవును, కుమారుడ
వును, కుమారియును అగుచున్నాడవు. నీవే ముదుసలియై చేత కఱ్ఱబట్టు
కొని తిరుగునట్టివాడవును, అప్పుడు పుట్టినట్టి బాలుడవును అగుచున్నాడ
వు. ఇదియని చెప్పినేల సర్వతోముఖుడవు నీ వగుచున్నాడవు. అనగా
స్వేచ్ఛగా మాయాశక్తితో వివిధరూపములతో గనబడుచున్నాడవని
భావము.

వివరణము.—సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే యను సందర్భమునందు
బ్రహ్మసూత్రమునందు అంకాధికరణమునందు సూ. 'అంశోనానావ్యవచేకా

దన్యధాచాపి దాశకీతవాదిత్వ మధీయత ఏకే.' ౨-౩-౪ ౩. అను సూత్రశంకర భాష్యమునం దీమంత్రము ప్రమాణార్థము గైకొనఁబడినది.

౪-వ అధ్యాయము, ౪-వ మంత్రము.

ఆవ. తిర్వ్యాదిస్వరూపుఁడుకూడ పరమాత్మయే యని చెప్పఁబడు చున్నది —

మూ నీలః పతంగో హరితో లోహితాక్షః

స్తోధర్మ ఋతవ సముద్రాః,

అనాదిమత్త్వం విభుత్వేన వర్తనే

యతో జాతాని భువనానివిశ్వా

౪

పద. నీలః పతంగః హరితః లోహితాక్షః తటిద్గర్భః ఋతవః సముద్రాః, అనాదిమత్ త్వం విభుత్వేన వర్తనే యతః జాతాని భువనాని విశ్వా.

౪

టీక. (ఓపరమేశ్వరా!) యతః = ఏనీవలన, విశ్వాభువనాని = సకలలోకములు, జాతాని = పుట్టినవో, (తతః = అందువలన) నీలః పతంగః = నల్లనితు మైదయు, హరితః = కచ్చనివర్ణముగల, లోహితాక్షః = ఎఱ్ఱనికన్నులు గల చిలుకయు, తటిద్గర్భః = మెఱుపులోపల గల మేఘమున్ను, ఋతవః = వసంతాదిఋతువులున్ను, సముద్రాః = సముద్రములున్ను అగుచున్నాఁడవు. త్వం = నీవు, విభుత్వేన = సర్వవ్యాపకుఁడవైయుండుటచేత, అనాదిమత్ = ఆద్యంతకూన్యుఁడవుగా, వర్తనే = ఉంటున్నాఁడవు.

తా. ఓపరమేశ్వరా! నీవల్లనుండియే సకలలోకములు పుట్టియున్నవి కావున, నీవు సర్వాత్మకుఁడ పగుచున్నాఁడవు, అనఁగా తు మైదలు, చిలుకలు

మున్నగు తిర్యగ్గుంతువులు, మేఘములు, వసంతాదిఋతువులు, సముద్రములు ఇవన్నియు భగవత్స్వరూపములే. ఓపరమేశ్వరా! నీవు విభువై సర్వ వ్యాపకుడవగుటచేత అద్యంతశూన్యుడవని భావము.

౪-వ అధ్యాయము, ౫-వ మంత్రము.

అవ. లేజోఽబన్నాత్మకమగు ప్రకృతిని, ఛాండోగ్యోపనిషత్ప్రసిద్ధ మయినదానిని అశారూపకల్పనముగ నిరూపించుచున్నాడు —

మూ అజా మేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం
బహ్వీః ప్రజా సృజమానాం సరూపామ్,
అజో హ్యేకో జుషమాణోఽనుశేతే
జహోత్యేనాం భుక్తభోగా మజోఽన్యః ౫

పద. అజాం ఏకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీః ప్రజాః సృజమానాం సరూపాం, అజః హి ఏకః జుషమాణః అనుశేతే జహోతి ఏనాం భుక్తభోగాం అజః అన్యః. ౫

టీ. అజః=పుట్టుకలేనట్టియు, ఏకః=ఒక్కడయిన, అజః=విజ్ఞానాత్మ, అజాం = పుట్టుకలేనట్టియు, ఏకాం=ఒక్కటిఅయినట్టియు, లోహితశుక్లకృష్ణాం=లోహితశుక్లకృష్ణవర్ణములుగలదియు, బహ్వీః ప్రజాః = అనేకులగు ప్రజలను, సృజమానాం = పుట్టించుచున్నదియును, సమానాం = సమానరూపముగల ప్రకృతిని, జుషమాణః = నేవించుచున్నవాడై (అనాదికామకర్తపాశపాశితుడయి ఆప్రకృతిని తానుగా తలంచినవాడయి), అనుశేతే=పొందుచున్నాడు. అజః=పుట్టుకలేని, అన్యః=ఇతరుడు, (అనగా సదాచార్యునిచేత ఉపదిష్టమయిన బ్రహ్మవిద్యాప్రకాశముచేత నశించుజేయబడిన

అవిద్యాంధకారముగల బ్రహ్మవేత్త, భుక్తభోగాం=అనుభవింపఁబడిన భోగము గల, వినాం=ఈ ప్రకృతిని, జహతి = వదలుచున్నాఁడు.

తా. అవిద్యాకామకర్త పాశబద్ధుఁ డయినట్టియు, అజ్ఞాఁడును-పుట్టుక లేనట్టియు జీవుఁడు, లోహితశుక్లకృష్ణయు, అనేకములయిన ప్రాణిజాతమును సృజించుచున్నదియు, సర్వాపయు, పుట్టుకలేనట్టియు ఒక్కటియు నగు ప్రకృతిని లేక ధ్యానయోగముచేత నెఱింగిన దేవాత్మశక్తిని అనుసరించుచున్నాఁడు. ఆచార్యునియొక్క సదుపదేశముచేత నివారింపఁబడిన అవిద్యాంధకారముగల అట్టిఅధికారి భుక్తభోగయగు నీ ప్రకృతిని వదలుచున్నాఁడు. 'లోహితశుక్లకృష్ణం' అనుపదమునకు లోహితమనఁగా లేజన్మనియు, శుక్లమనఁగా జలమనియు, కృష్ణమనఁగా పృథివినియు అర్థమును గ్రహించునది. ఛాందోగ్యమునందు ప్రకృతి లేజోఽబ్రహ్మాత్మకమని వ్రతపాదించఁబడియున్నది. లేక లోహితశబ్దముచేత రజోగుణమును, శుక్లశబ్దముచేత సత్వగుణమును, కృష్ణశబ్దముచేత తమోగుణమును గ్రహించి త్రిగుణాత్మకమగు ప్రకృతియనియు గ్రహించవచ్చును

వివరణము:—ఈమంత్రము మహానారాయణోపనిషత్తునందును, నారాయణమనఁబడు 'అంభస్యపాతే' యను ప్రశ్నమునందును గలదు. బ్ర. సూ. శంకరభాష్యమునందు పలుతావుల ఈమంత్రము ప్రమాణార్థముగైకొనఁబడినది.

విజ్ఞానభగవత్, ఉపనిషద్బ్రహ్మవ్యాఖ్యలందు ఈక్రింది యవతారికతో నీమంత్రము వ్యాఖ్యాతమైనది —“ఇదాసీం లేజోఽబ్రహ్మక్షణాం ప్రకృతిం ఛాందోగ్యోపనిషదుక్తాం నిఖిలప్రపంచస్య తద్వివర్తతాం ఈశ్వరాభిన్నప్రకృతి వివర్తరూపశబ్దాదిషు విషయేవ్యసంయోగాయ ఆత్మనః తస్యో సంసారకారణతాం తన్నివృత్తేః మోక్షహేతుతాం చాహ, అజామితి” తద్వ్యాఖ్యననుసరించి అర్థము వ్రాయఁబడుచున్నది.

టీక. అజాం=పుట్టుకలేనిదియును (మూలప్రకృతియగుటచేత జన్మ రహితమైనదియును), ఏకాం = (సర్వమును తానే వ్యాపించి అఖండాత్మకముగా నుండుటచేత) ఒక్కటిగానున్నదియు, లోహితశుక్లకృష్ణం = లోహిత శుక్లకృష్ణమయినదియు, (అనగా లోహితమనగా ఎరుపు—లేజస్సు, ఆలేజస్సును సృజించి తదవస్థను పొందినదగుటచేత లోహితయు, శుక్లమనగా తెలుపు—జలము, ఆజలమును సృజించి తదవస్థను పొందినదగుటచే శుక్లయు, కృష్ణమనగా నలుపు—వృధివి, అన్నశబ్దవాచ్యము, అట్టి వృధివిని సృజించి తదవస్థను పొందినదగుటచేత కృష్ణయు, లేక రజఃకృష్ణ తమోగుణాత్మకయు, సరూపాః=తనలో సమానరూపముగల, బహ్విః=అనేకములయిన, ప్రజాః=ప్రజలను, జనయంతీం=పుట్టించుచున్నదియును, అగు ప్రకృతిని, అజః=పుట్టుకలేని, ఏకః=ఒక్కడగుజీవుఁడు, (అవిద్యాకామకర్మ పాశబద్ధుఁడు) జుషమాణః=సేవించుచున్నవాఁడయి (అనగా ప్రకృతిసంబంధమైన భోగములందు ప్రీతిగలవాఁడయి జలమునందు చంద్రునివలె ప్రవేశించి తద్ధర్మములను స్వధర్మములనుగా స్వీకరించి ప్రకృతిప్రాకృతుల ననుసరించి), అనుశేలే=ఉంటున్నాఁడు. అన్యఃఅజః=ఇతరుఁడగు పుట్టుకలేని ఆత్మ, భుక్తభోగాం=సంసారభోగముల ననుభవించు, ఏనాం=ఈ ప్రకృతిని, జహాతి=వదలుచున్నాఁడు.

ప్రథమమున చెప్పినవిధముగ అజ్ఞాని ప్రకృతికి వశంపదుఁడయియుండుననియు, జ్ఞానిప్రకృతి నతిక్రమించియుండుననియు ఇందుకూడ చెప్పబడినది.

వివరణము.—సూ. చమసపదవిశేషాల్. ౧-౪-౮ అను సూత్రము యొక్క శంకరభాష్యమునం దీమంత్రము ప్రమాణార్థము గ్రహీతబడినది.

౪-వ అధ్యాయము, ౬-వ మంత్రము.

అవ. పరమార్థవస్తునిశ్చయార్థము సూత్రభూతమగు మంత్రద్వయము చెప్పబడుచున్నది —

మూ. ద్వాసుపర్ణా సయుజా సఖాయా
సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే,
తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వ
త్త్యనశ్చన్యోఽభిచాకశీలి

౬

పద. ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే, తయోః అన్యః పిప్పలం స్వాదు అత్తి అనశ్చ అన్యః అభిచాకశీలి.

టీక సయుజా = ఎల్లప్పుడు కలసియుండునట్టియు, సఖాయా = సమానమయిన నామము గలట్టియు, సుపర్ణా = మంచిగమనములుగల, ద్వా = జీవేశ్వరులను ఇద్దఱుపక్షులు, సమానం వృక్షం = సమానమయిన (దేహమును) వృక్షమును, పరిషస్వజాతే = ఆలింగనముచేసికొని (ఆశ్రయించుకొని) యుంటున్నారు, తయోః = ఆజీవేశ్వరులిద్దఱి, అన్యః = ఒక్కఁడు—అనఁగా అవిద్య కామవాసనాశ్రయ సూక్ష్మశరీరోపాధియగు విజ్ఞానాత్మ(జీవుడు), స్వాదు = (అజ్ఞానమువలన) రుచిగాగనంబడు, పిప్పలం = (సుఖదుఃఖలక్షణమయినట్టియు, అనేకవిచిత్రవేదనా స్వాదరూపమయిన) కర్మఫలమును, అత్తి = అనుభవించుచున్నాడు. అన్యః = మఱొక్కఁడు—అనఁగా నిత్యశుద్ధ బుద్ధ ముక్తస్వభావుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు, అనశ్చ = కర్మఫలమును అనుభవించనివాడై, అభిచాకశీలి = సాక్షిభూతుఁడయి కేవలముగా చూచుచుండును.

తా. ఎల్లప్పుడు కలసియుండువారును, సమానమయిన నామములు-
లేక అభివ్యక్తి కారణములు గలవారలును, మంచిగమనముగలవా రగుటచేత
సుపర్ణశబ్దవాచ్యులును అగు జీవేశ్వరులను పక్షిద్వయము సమానమయిన
దేహమును పృథ్వియును ఆశ్రయించుకొనియున్నారు. ఇచట శరీరమునకు
పృథ్విసామ్యమును చెప్పట ఉచ్చేదమును సామ్యధర్మము కలిగియుండుట
చేత నని గ్రహించవలయును. ఆజీవేశ్వరులను పక్షిద్వయమునం దొక్క-
డగు జీవుడను పక్షి అవిద్యాకామవాసనాశ్రయమగు సూక్ష్మశరీరోపాధి
గలవాడగుటచేత అజ్ఞానవశముచేత రుచిగలదానివలె తోచునట్టియు, అనేక
విచిత్ర వేదనా స్వాదరూపమయినట్టియు కర్తృఫలమును అనుభవించును.
తజ్జీవ విభిన్నుడగు పరమేశ్వరుడగు పక్షి మాత్రము నిత్య శుద్ధ బుద్ధ ముక్త
స్వభావ మగుటచేత కర్తృఫలము ననుభవింపకయే సాక్షిభూతుడయి చూచు
చుండును.

వివరణము — ఈమంత్రము, ముండకోపనిషత్తు. 3. ముం. 3 ఖం.
౧. మం. గా గలదు. మఱియు, ఋగ్వేదము. ౧. మం. ౧౬౪ సూ. ౨౦.
మం ; అధర్వవేదము. కాం ౯ గి. ౯ న్నూగలదు. యాస్కనిరుక్తమా
నందున్న వ్యాఖ్యాతము. మేము ముండకోపనిషత్తునం దీవిషయమున
విపులముగ చర్చించియున్నారము కావున నిట ఉపేక్షించితిమి.

సూ. స్మరంతిచ. ౨. 3. ౪౭ అను బ్రహ్మసూత్ర శంకరభాష్యమునం
దీమంత్రము ప్రమాణార్థ ముదాహరింపఁబడినది.

౪-వ ఆధ్యాయము, 2-వ మంత్రము.

మూ. సమానే వృక్షే పురుషో నిమగ్నోఽ-
నీశయా శోచతి ముహ్యమానః,

జుష్టం యగా పశ్యత్యన్యమిశ మస్య
మహిమాన మితి వీతశోకః

2

పద. సమానే వృక్షే పురుషః నిమగ్నః అనీశయా శోచతి ముహ్యమానః, జుష్టం యదా పశ్యతి అన్యం ఈశం అస్య మహిమానం ఇతి వీతశోకః.

2

టీక. పురుషః=భోక్తయగుజీవుడు, సమానే=సమానమయిన, వృక్షే=శరీరమను వృక్షమునందు, నిమగ్నః=ముణిగినవాడయి—అనగా నిశ్చయముగా దేహమే తానను అభిప్రాయమును పొందినవాడై, ముహ్యమానః=మోహమును పొందుచున్నవాడయి, శోచతి=దుఃఖించుచున్నాడు. యదా=ఎప్పుడు, జుష్టం=(అనేకవిధములయిన యోగ, ఉపాసనాద్య పాయములచేత) నేవింపబడినవాడును, అన్యం=(శరీరోపాధిలక్షణుడగువానికంటె) వేయినవాడును అగు, ఈశం = ఈశ్వరుని, పశ్యతి=(నేనే ఇతడైతి నని) చూచుచున్నాడో, మహిమానం=జగద్ద్రుఢమయిన ఈమహిమను, అస్య ఇతి=ఈ యీశ్వరునియొక్క సంబంధమయినదనియు (చూచుచున్నాడో, అప్పుడు), వీతశోకః=దుఃఖరహితుఁడు (అగుచున్నాడు).

తా. జీవేశ్వరులిద్దఱు ఈశరీరమనువృక్షమును ఆశ్రయించియున్నారు. వైయిద్ధతీలో శరీరమనువృక్షమును ఆశ్రయించియున్న కర్తృఫలభోక్తయగు పురుషుడు అవిద్య, కామము, కర్తృఫలము, రాగము మున్నగు గొప్పభారములచేత ఆశ్రమింపబడినవాడై భారాక్రాంతమయిన సారకాయ నీటియందు ముణిగినటుల సంసారసాగరమునందు ముణుగుచు నిశ్చయముగా దేహమేతానను దుర్భ్రమనుపొందినవాడయి ఈదేహమే నేను నేనిదేవదత్తుని పుత్రుడను, సోమదత్తునిపాత్రుడను, యజ్ఞదత్తుని మునిమనుమడను, చిక్కిపోయినాను, బలిసియుంటిని, గుణవంతుడను, గుణవిహీనుడ నయితిని,

సుఖముకలిగియుంటిని, దుఃఖముగలవాడనయితిని, బంధుమిత్రాదులతో సంబంధము కలిగియుంటిని, ఇప్పుడు నాబంధుమిత్రాదులు గతించుచున్నారు, నాకు దిక్కెవ్వరులేరు, నేనొక్కడనే అయిపోతిని, కనుక ఇంక నేనేమి చేయగలను? నాపుత్రుడు గతించెను, నాభార్య చనిపోయెను, నేను బ్రతికి యుండిన కలుగఁబోవు ప్రయోజనమేమి? అని అవివేకముతో దుఃఖించుచుండును. ఇట్లనేకవిధములయిన అవిద్యాజన్యదుఃఖములచేత బహువిధములుగా పీడితుడయి ప్రేతతిర్యక్తులమ్యాదిబహువిధయోనులందు పుట్టుచు గిట్టుచు కొంతకాలమునకు జన్మాంతరకృత సుకృతకర్మపరిపాకవశముచేత విద్యాధికారముగల మనుష్యజన్మను పొందినవాడై, అనేకజన్మాంతరకృత సుకృతకర్మపరిపాకవశముచేత పరమకారుణికుడగు సదాచార్యునియొక్క అనుగ్రహమునకు పాత్రుడయి, అతని యనుగ్రహముచేత యోగమార్గమిట్టిదని యెఱింగినవాడై, అహింస, సత్య, బ్రహ్మచర్య, వైరాగ్యాదివిగుణసంపత్తిచేత విభూషితుడై, శమాదిషట్క-సంపన్నుడయి, అనేకవిధములయిన యోగసాధనోపాయములచేతఁ దెలిసికొనఁదగినవాడైనను, అసంసారియు నగుభరమాత్మను యెప్పుడు గాంచుచున్నాడో అనఁగా ఆత్మ శరీరోపాధిగల జీవుని కంటె విలక్షణుఁడు, ఇతఁడు అశనాయా (అకలి) పిపాసా (దప్పిక) శోక, మోహ, జరా, మృత్యువిరహితుఁడు, సర్వసముఁడు, సర్వభూతాంతరముఁడు, అవిద్యోపాధిజనితుఁ డగుమాయాత్మ కాశాలఁడు. జగద్రూపమయిన ఈ విభూతియంతయు పరమేశ్వరస్వరూపుడగు నాయొక్క సంబంధమయినదే అని యెప్పుడు తలంచుచున్నాడో అప్పుడు సర్వదుఃఖవిముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. అనఁగా కృతార్థుఁ డగుచున్నాఁడు. ఈమంత్రముయొక్క ద్వితీయార్థమునకు మఱొకవిధముగా అర్థము చెప్పఁబడుచున్నది—

యదా=ఎప్పుడు, జుప్తం=యోగాద్యుపాయములచేత పొందఁదగిన, ఈశం=ఆత్మను, పశ్యతి=చూచుచున్నాడో, అన్యం=జీవాత్మను, అన్యమహి

మానం ఇతి = ఈ ప్రత్యగాత్తయొక్క మహిమయనియు, (చూచుచున్నాడో, తదా=అప్పుడు) వీతకోకఃభవతి=దుఃఖరహితుఁ డగుచున్నాఁడు.

వివరణము. ఈమంత్రము ఋగ్వేద, అథర్వవేదములందును, ముండకోపనిషత్తునందును గలదు. చూ. వెనుకటిమంత్ర వివరణము.

సూ. ఇయదామనసాత్. 3-3-3౪ అను బ్రహ్మసూత్రశంకర భాష్యమునం దీమంత్రము ప్రమాణార్థము గైకొనఁబడినది.

౪-వ అధ్యాయము, ౮-వ మంత్రము.

అవ. ఈ మంత్రమునందు పరమాత్మస్వరూపము నెఱింగినవారలు కృతార్థులగుచున్నారని చెప్పఁబడుచున్నది —

మూ ఋచో అక్షరే పరమే వ్యోమన్
యస్మి దేవా అధి విశ్వే నిషేదుః,
యస్తన్న వేద కిం ఋచా కరిష్యతి
యథ తద్విదుస్త ఇమే సమాసతే

౮

పద. ఋచః అక్షరే పరమే వ్యోమన్ యస్మిన్ దేవాః అధి విశ్వే నిషేదుః, యః తం న వేద కిం ఋచా కరిష్యతి య ఇత్ తత్ విదుః తే ఇమే సమాసతే.

౯

టీ. విశ్వదేవాః = దేవతలందఱున్నూ, ఋచః = ఋగాది సకలవేదములును, అక్షరే = అక్షరస్వరూపుఁడును, వ్యోమన్ = ఆకాశకల్పిఁడును, (అగు) పరమే=శ్రేష్ఠుఁడయిన పరమాత్మయందు, అధినిషేదుః=ఆక్రమించియున్నారో, తం = అట్టిపరమాత్మను, యః = ఎవ్వఁడు? నవేద = తెలిసినఁజాలఁడో, సః=వాఁడు, ఋచా=ఋగాదివేదములచేత, కిం కరిష్యతి=

ఏమిచేయఁగలడు? యే = ఎవ్వరు, తత్ ఇత్ విదుః = ఆపరమాత్మ నెఱుంగుచున్నారో, త ఇమే = ఆపీరలు, సమాసలే = కృతార్థులయి యుంటున్నారు.

తా. సకలదేవతలు, ఋగాది సకలవేదములు నాశవిరహితుఁడును, ఆకాశకల్పఁడును అగు పరమాత్మయందు ఆశ్రయించియుంటున్నవి. ఇట్టిపరమాత్మ నెవ్వఁ డెఱుంగఁడో అట్టివాఁడు ఋగాదివేదములను పఠించినంత మాత్రముచేత పొందఁగల లాభమేమియు లేదు. ఎవ్వ రీయాత్మ నెఱుంగుచున్నారో వారే కృతార్థులు. తదితరులు కృతార్థులు కారు.

వివరణము — దేవేశ్వరుల కభేదమనువిషయము ప్రకారాంతరముగ తెలుపఁబడుచున్నది. అట్టిజ్ఞానమునకు కర్తోపాసనములు సాధనభూతములు. మఱియు వేదాంతశాస్త్రవలనముకూడ సాధనభూతమగుచున్నది. అట్టివిషయములు వేదములందు ప్రతిపాదింపఁబడియున్నవి. బ్రహ్మవిద్యోపకారార్థము దేవతాపూజాదిక మావశ్యకము. ఇట్టివేదములు, దేవతలు పరమేశ్వరునియందుంటున్నారు కనుక అట్టియాత్మవిజ్ఞానమిమంత్తమునందు చెప్పఁబడుచున్నదని విజ్ఞానభగవత్క్రొతవ్యాఖ్యయందు ఈమంత్తమునకు అవతారిక యొసంగఁబడినది. ఋగాది సర్వవేదములు అక్షరుఁడును పరముఁడును-శ్రేష్ఠుఁడును, ఆకాశశబ్దవాచ్యుఁడును - లేక అసంగత్వాదికముచేతను సర్వాంతరత్వముచేతను ఉండుటచేత ఆకాశతుల్యఁడును అగు పరమాత్మయందుంటున్నారు. ఆపరమాత్మయందే సమష్టిభూతులయిన హిరణ్యగర్భాది దేవతలును, తద్వ్యప్తిభూతులయిన అగ్నిది సర్వదేవతలును ఆశ్రయించియున్నారు. ఎవ్వరు ఋగాదివేదప్రతిపాదితములగు కర్తోపాసనాదికము ననుష్ఠించియు, తద్వేదప్రతిపాదితమును, అక్షరశబ్దవాచ్యమును అగు బ్రహ్మత్వమును తెలిసికొనఁజాలరో అట్టివారికి వేదాధ్యయనాదికమువలన నేమిలాభము? ఏమియు లాభములేదని భావము. ఎవ్వరు ఋగాదివేదములందు ప్రతిపాదింపఁబడిన

కర్తృపాసనాదికము నొనర్చి శుద్ధాంతఃకరణములను సాధనచతుష్టయసంబంధములను కాస్త్రమునం దుపదిష్టమయిన ప్రకారము తచ్ఛబ్ధివాచ్యమయిన పరబ్రహ్మతత్త్వము నెఱుంగుదురో—అనగా అహంబ్రహ్మాస్మి యని అపరోక్షజ్ఞానమునం దెదరో అట్టివారు సంసారదుఃఖవిరహితులగుటచేత నిరతిశయానందస్వరూపులయి యుంటున్నారు. అని విజ్ఞాన భగవద్వ్యాఖ్యి.

ఈమంత్రము ఋగ్వేదమునందును, అగర్వవేదమునందును, తైత్తిరీయ, గోపదబ్రాహ్మణములందును, తైత్తిరీయారణ్యకమునందును, నృసింహతాపిస్సుపనిషత్తులందును గలదు. యా స్మనిరుక్తమునందుకూడ వ్యాఖ్యాతమయియున్నది

౪-వ అధ్యాయము, ౯-వ మంత్రము.

అవ. వెనుకచెప్పబడిన యశ్వరుడే మాయోపాధివిష్టాడయి జగత్సృష్టయనియు, జగత్కారణభూతుడనియు నీమంత్రమునందు ప్రతిపాదింపబడుచున్నది —

మూ ఛందాంసి యజ్ఞాః క్రతవో వ్రతాని
భూతం భవ్యం యచ్ఛవేదా వదంతి,
అస్తా న్తాన్ సృజతే విశ్వం మేతత్
తస్మిం శాన్చన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః

పద. ఛందాంసి యజ్ఞాః క్రతవః వ్రతాని భూతం భవ్యం యత్ వేదాః వదంతి, అస్తాన్ మాయా సృజతే విశ్వం ఏతత్ తస్మిన్ చ అన్యః మాయయా సన్నిరుద్ధః.

టీక. ఛందాంసి = ఋగ్యజుర్సామాధర్వణములను వేదములును, యజ్ఞాః = యజ్ఞములును, క్రతవః=క్రతువులును, వ్రతాని = చాంద్రాయ

నాదివ్రతములును, వేదాః=వేదములు, యల్ = ఏ, భూతం భవ్యంచ = భూతభవిష్యత్ వర్తమానములను, వదంతి = చెప్పచున్నవో (ఇదియంతయు) అస్తాత్ = ఈ అక్షరునివల్లనుండియే (పుట్టుచున్నవి). ఏతల్ విశ్వం = ఈ ప్రపంచమును, మాయా = మాయోపాధిగలవాడై, సృజతే = సృజించుచున్నాఁడు. తస్మిన్ = అస్వనిర్మితప్రపంచమునందే, మాయయా = మాయచేత, అన్యఃచ = ఇతరునివలె, సన్నిరుద్ధః = సంబందించియున్నాఁడు.

తా. ఈ యక్షరునివల్లనుండియే, ఋగ్యజుస్సామాధర్వవేదములు, యజ్ఞములు, క్రతువులు, కృచ్ఛ్రాచారాయణాది వ్రతములు, వేదప్రతిపాదితములగు భూతభవిష్యత్ వర్తమానములను కాలమునకు సంబంధించినదంతయు పుట్టుచున్నది. యజ్ఞములనఁగా యూకస్తంభము లేకయే నిర్వర్తింపఁబడు దేవయజ్ఞాదులు, క్రతువులనఁగా యూషసమన్వితముగఁ జేయఁబడు జ్యోతిష్టోమాది సంస్థలు. అవికారియు నిర్గుణుఁడును అగు బ్రహ్మమునుండి ప్రపంచము యెట్లు పుట్టును అను సంశయముతో స్వమాయాశక్తిసంబంధము వలన ప్రపంచస్రష్టృత్వముపపన్న మగుచున్నది. స్వమాయాకల్పితమయిన భూతాదిప్రపంచమునందు అవిద్యావశముచేత జీవుఁడు తాను ఇతరుఁడుగా భావించుకొని ప్రవేశించి సంసారసముద్రమునందు భ్రమించుచున్నాఁడు.

౪-వ అధ్యాయము, ౧౦-వ మంత్రము.

అవ. మాయయే ప్రకృతియనియు, చిదానందస్వరూపుఁ డగుబ్రహ్మము మాయాధిష్ఠితుఁ డగుటచేత మాయి యని వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడనియు, చిద్రూపుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు మాయావశముచేత కల్పితములయిన కార్యకారణ సంఘాతములచేత ఈగనంబడుచున్న ప్రపంచమునంతయు వ్యాపించియున్నాఁడనియు నీమంత్రమునందు చెప్పఁబడుచున్నది —

మూ మాయాంతు ప్రకృతి విద్యా
 న్నాయినంతు మహేశ్వరమ్,
 తస్యావయవ భూతైస్తు
 వ్యాప్తం సర్వం మిదంజగత్.

౧౦

పద. మాయాంతు ప్రకృతి విద్యాత్ మాయినంతు మహేశ్వరమ్,
 తస్య అవయవభూతైః తు వ్యాప్తం సర్వం ఇదం జగత్.

౧౦

టీక. ప్రకృతిం=ప్రకృతిని (పూర్వగ్రంథమునందు జగత్తు ప్రకృతి
 యని చెప్పబడియున్నది), మాయాంతు=మాయయని, విద్యాత్=తెలిసికొన
 వలయును మహేశ్వరం = ఈశ్వరుని, మాయినంతు = మాయకలవానినిగ,
 విద్యాత్ = తెలిసికొనవలయును. తస్య = ఆపరమేశ్వరునియొక్క, అవ
 యవభూతైః = మాయాకల్పితములగు అవయవములచేత, ఇదం=ఈ, సర్వం
 జగత్ = జగత్తంతయు, వ్యాప్తం = నిండియున్నది.

తా. ఈ ఉపనిషత్తునందు పలుతావుల జగత్తు ప్రకృతియని వ్యవ
 హరింపబడియున్నది. సర్వమునకు రజ్జువువలె మాయకు సత్తాప్రదుడగు
 పరమేశ్వరుని మాయగ-మాయగలవానినిగ నెఱుంగవలయును. రజ్జుమున్నగు
 అధిష్ఠానములందు కల్పితములయిన సర్వాదికమువలె పరమేశ్వరునియందు
 ఆభాసమాత్రముగా కల్పితములయిన అవయవములచేతనే భూరాదిప్రపంచ
 మంతయు వ్యాప్తమయియున్నది.

వివరణము — తదధీనత్వాద్విధి. ౧. ౪. 3 అను బ్రహ్మసూత్ర
 మున దిమంత్రము ప్రమాణార్థము గైకొనబడినది.

౪-వ అధ్యాయము, ౧౧-వ మంత్రము.

అవ. మాయాతత్కార్యాదులకు కారణభూతుడయిన కూటస్థునకు స్వకీపలన అధిష్ఠాత్మత్వమున్ను, ఆకాశాదికార్యములకు ఉత్పత్తిహేతుత్వమున్ను, సర్వాధిష్ఠాత్మత్వముచేత ఉపలక్షితములయిన సచ్చిదానందములే దేహముగాఁగల ఆ కూటస్థుడే. 'అహం బ్రహ్మసి' యని దృఢైకాత్మజ్ఞానమునుపొందిన ముక్తికలుగుచున్నదనియు నిందుఁ దెలుపఁబడుచున్నది -

మూ. యో యోనిం యోని మధిలిష్ఠ త్యేకో

యస్మిన్నిదం సంచవిచై తిసర్వమ్,

తమిశానం వరదం దేవమీద్యం

నిచాయ్యేమాంశాన్తి మత్యన్తమేతి

౧౧

పద. యః యోనిం యోనిం అధిలిష్ఠతి ఏకః యస్మిన్ ఇదం సంచ విచ వితి సర్వమ్, తం ఈశానం వరదం దేవం ఈద్యం నిచాయ్య ఇమాంశాంతిం ఆత్యంతం ఏతి.

౧౧

టీక. ఏకః = (మాయావినిర్మక్తుడగుటచేత) అద్వితీయుడగు, యః = (ఆనందైకఘనుడగు) ఏకరమేశ్వరుడు, యోనింయోనిం = మూలప్రకృతియు, మాయయు, అవాంతరప్రకృతులును, ఆకాశాదికములు మున్నగువానిని, అధిలిష్ఠతి = (అంతర్యామిరూపమున) అధిష్ఠించియుంటున్నాడో, యస్మిన్ = మాయాదులకు అధిష్ఠాతయగు ఏకరమేశ్వరునియందు, ఇదం సర్వం = ఈ ప్రపంచమంతయు, సంచవిచై = (ప్రళయకాలమునందు) లయమును పొందుచున్నదో, విచైతి = (మఱల సృష్టికాలమునందు) నానారూపమును పొందుచున్నదో, తం = అట్టివాఁడును—అనగా సర్వాధిష్ఠాతయు, ఈశానం = నియామకుఁడును, వరదం = మోక్షప్రదుఁడును, ఈద్యం = వేదాదికముచేత కొనియాడఁదగినవాఁడును (అగు), దేవం = ప్రకాశస్వరూ

పుడగు పరమేశ్వరుని, నిచాయ్య = నిశ్చయముగాచూచి (అనగా అహం బ్రహ్మఅస్మి = నేను బ్రహ్మమైతినిని అపరోక్షముగా నెఱింగి, ఇమాం శాంతిం = ఈశాంతిని, అత్యంతం ఏలి = మిక్కిలి పొందుచున్నాడు.

తా. మాయావినిర్దుత్తుడును, ఆనందైకఘనుడును అగు పరమేశ్వరుడు, మూలప్రకృతి, మాయ, అవాంతరప్రకృతులు, ఆకాశాదికములు మున్నగు ప్రకృతులను సత్తాస్ఫుర్తిప్రదుడయి అంతర్యామిరూపమున అధిష్ఠించియుంటున్నాడో, ఈమాయానికమును అధిష్ఠించియున్న ఏపరమేశ్వరునియందు ప్రళయకాలమునందు ఈగనంబడుచున్న ప్రపంచమంతయు లయించిపోవుచున్నదో, మఱిల సృష్టికాలమునందు వివిధరూపములతో అనగా ఆకాశాదిరూపములతో నానాత్వమును పొందుచున్నదో, అట్టివాడును — అనగా సర్వాధిష్ఠాతయు, సర్వనియంతయు, మోక్షప్రదాతయు, ప్రకాశస్వరూపుడగు అగువేదాదికముచేత కొనియాడబడుచున్నవాడును అగు పరమేశ్వరునిగాంచి అనగా 'బ్రహ్మహమస్మి' యని అపరోక్షజ్ఞానమును పొందివలయును ఇట్టిజ్ఞానమును పొందుటచేత సర్వోపరమలక్షణమును, సార్వజనీనమును అగుశాంతిని పొందుచున్నాడు. ఇచట శాంతియనగా సర్వదుఃఖనివృత్తిపూర్వకముగ సుఖైకతానస్వరూపమగు ముక్తియని గ్రహించునది. గురూపనిష్ఠమయిన తత్త్వమస్మాది వాక్యార్థ శ్రవణజన్యమయిన తత్త్వజ్ఞానముచేత అవిద్యా తత్కార్యరూపమగు విశ్వ మాయానివృత్తి పర్యంతమయినట్టియు, పునరావృత్తి రహితమయినట్టియు శాంతి యెటుల కలుగునో అటుల ఏకరసుడగుచున్నాడని తాత్పర్యము.

వివరణము — అంతర్యామిరూపమున సర్వత్ర ఆత్మవ్యాపించియున్నాడను విషయము బృహదారణ్యకోపనిషత్తు తృతీయాధ్యాయము 2-వ బ్రహ్మణమునందు ప్రశ్న ప్రతిపచనపూర్వకముగ, విఫలముగ చెప్పబడియున్నది —

.....యాజ్ఞవల్క్య ఆంశర్యామిణం బ్రూహీతి. ౨

యః పృథివ్యాం తిష్ఠత్ పృథివ్యా అంతరో యం పృథివీ నవేద
యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీ మంతరో యమయత్యేషత ఆత్మాంత
ర్యామృతః. ౩

యోఽపురిష్ఠస్సద్భోంతరోయమాహో నవిదుః...ఆత్మాంతర్యామృతః. ౪

యోఽగ్నోరిష్ఠస్సగ్నీరంతరో " ౫

యోఽంతరిక్షేతిష్ఠస్సంతరిక్షాదంతరో ... " ౬

యోవాయాతిష్ఠన్వాయోరంతరో " ౭

యోదివితిష్ఠన్దివోఽంతరో " ౮

యఆదిత్యేతిష్ఠన్నాదిత్యాదంతరో . " ౯

యోదిక్షుతిష్ఠన్దిగ్భ్యోఽంతరో .. " ౧౦

యశ్చంద్రతారకేతిష్ఠన్చంద్రతారకాదంతరో " ౧౧

య ఆకాశేతిష్ఠన్నాకాశాదంతరో .. " ౧౨

య త్తమసితిష్ఠన్తమసోఽంతరో " ౧౩

య స్తేజసితిష్ఠత్తేజసోఽంతరో ... " ౧౪

యసృశ్వేషు భూలేషు తిష్ఠత్ . " ౧౫

యః ప్రాణేతిష్ఠత్ప్రాణాదంతరో . " ౧౬

యోవాచితిష్ఠన్వాచోఽంతరః ... " ౧౭

యశ్చక్షుషీతిష్ఠత్ చక్షుషోఽంతరః ... " ౧౮

యశ్శ్రోత్రేతిష్ఠత్ శ్రోత్రాదంతరః . " ౧౯

యోమనసితిష్ఠత్ మనసోఽంతరః . " ౨౦

య స్త్వదితిష్ఠత్ త్వచోఽంతరః ... " ౨౧

యోవిక్షానేతిష్ఠత్ విక్షానాదంతరః ... " ౨౨

యోరేతసితిష్ఠత్ రేతసోఽంతరః .. ఆత్మాంతర్యామృతో ఽదృష్టోద్రష్టో

అశ్రుతః శ్రోతాఽనుతో మంతాఽవిజ్ఞాతో విజ్ఞాతా నాన్యోఽతోఽస్తి
ద్రష్టా నాన్యోఽతోఽస్తి శ్రోతా నాన్యోఽతోఽస్తి మంతా నాన్యోఽతోఽస్తి
విజ్ఞాతైషత అత్తాఽన్తర్యామృతోఽతోఽన్యదార్తంతతో హోద్ధాతక
ఆరుణి రుపరరామ.

గ్రంథవిస్తరభీతిచేత దీని తాత్పర్యము నిచట వ్రాయలేదు. మేము
ప్రకటింపఁబోవు బృహదారణ్యకోపనిషద్వివరణమునందు గాంచుచుది.

౪-వ అధ్యాయము, ౧౨-వ మంత్రము.

అవ. హిరణ్యగర్భుని నిరంతరముగ ఆభిముఖముగ గాంచుచున్న
పరమేశ్వరుని ఆఖండిత తత్త్వజ్ఞానసిద్ధికి యి ప్రార్థించుచున్నాఁడు.—

మూ యో దేవానాం ప్రభవ శోచద్భవశ్చ
విశ్వాధిపో రుద్రో మహర్షిః,
హిరణ్యగర్భం పశ్యత జాయమానం
స నోబుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు.

౧౨

పద. యః దేవానాం ప్రభవః చ ఉద్భవః చ విశ్వాధిపః రుద్రః
మహర్షిః, హిరణ్యగర్భం పశ్యత జాయమానం సః నః బుద్ధ్యా శుభయా
సంయునక్తు.

౧౩

టీక. యః=ఏదేవుఁడు, దేవానాం = దేవతలకు, ప్రభవః = జన్మ
మునకు కారణభూతుఁడును, ఉద్భవః చ = విభూతియొక్క కారణుఁడును
(అగుచున్నాఁడో), యః రుద్రః = ఏరుద్రుఁడు, విశ్వాధిపః = ప్రపంచ
మునకు పరిపాలకుఁడగుచున్నాఁడో, మహర్షిః = మహర్షి-అనఁగా సర్వజ్ఞుఁ
డగుచున్నాఁడో, (ఏరుద్రుఁడు,) హిరణ్యగర్భం = హిరణ్యగర్భుని, జాయ

మానం = పుట్టినవానినిగా, వశ్యతి = చూచెనో, సః=అరుద్రుడు, నః = మమ్ములను, శుభయాబుద్ధ్యా=మంచిబుద్ధితో, సంయునక్తు = చేర్చుగాక.

తా. ఏరుద్రుడు ఇంద్రుని సకలదేవతలకు ఆదికారణభూతుడో, ఆయింద్రుని సకలదేవతలకు గల తత్తదైశ్వర్యాదికమంతయు ఎవని యొక్క అనుగ్రహమువలన కలుగుచున్నదో, ఎవ్వ డీ ప్రపంచమునకు పరిపాలకుడో, ఎవ్వడు సర్వజ్ఞుడో, ఎవ్వడు సృష్ట్యైరంభసమయమునందు హిరణ్యగర్భుని సృజించెనో అట్టిపరమేశ్వరుడు మమ్ములను మంచిబుద్ధితో చేర్చుగాక. అనగా మాకు మంచిబుద్ధిని కలుగజేయుగాక.

హిరణ్యగర్భపదవ్యుత్పత్తి — ‘హితం లితిరమణీయం అత్యుజ్జ్వలం జ్ఞానం, గర్భః=అంతస్సారో యస్యతం, హిరణ్యగర్భమ్.’ అనగా హితమయినట్టియు, అత్యుజ్జ్వలమయినట్టియు జ్ఞానముగలవాడు.

వివరణము — ఈమంత్ర మిదివఱకు 3-వ అధ్యాయమునందు ౪-వ మంత్రముగా చెప్పబడినప్పటికిని ఈశ్వరానుగ్రహసంపాదనార్థము స్తుతి రూపమగుటచేత మఱిల నిట పఠింపబడినది. 3-వ పాదమునందుమాత్రము, “హిరణ్యగర్భం జనయామాస పూర్వం” అని 3-వ అధ్యాయమునందు పాఠము.

“విశ్వాధిపా దేవో మహర్షిః” అని రెండవపాదమునందు పాఠాంతరము గలదు.

౪-వ అధ్యాయము, ౧3-వ మంత్రము.

అవ. బ్రహ్మాదిసకలదేవతలకు ప్రభువైనట్టియు, ఆకాశాదిలోకములకు ఆశ్రయభూతుడైనట్టియు, ప్రమాత్రాదులకు నియంతయైనట్టియు పరమేశ్వరుని ముముక్షువువగువాడు బుద్ధిశుద్ధిద్వారా సమ్యక్ జ్ఞానము సిద్ధించుట కొఱకు ప్రార్థించవలయునని యీ మంత్రమునందు చెప్పబడుచున్నది. —

మూ యో దేవానా మధిపా

యస్మిన్ ల్లోకా అధిశ్రితాః,

య ఈశేః స్య ద్విపద శ్చతుష్పదః

కస్తై దేవాయ హవిషా విధేమ

౧౩

పద. యః దేవానాం అధిపః యస్మిన్ లోకాః అధిశ్రితాః, యః ఈశేః అస్య ద్విపదః చతుష్పదః కస్తై దేవాయ హవిషా విధేమ. ౧౩

టీ. యః = ఏపరమేశ్వరుఁడు, దేవానాం = బ్రహ్మదేవతలకు, అధిపః = అధిపతియో, యస్మిన్ = సర్వకారణభూతుఁడగు ఏపరమేశ్వరునియందు, లోకాః = భూరాదిగోకములు, అధిశ్రితాః = అధిష్ఠింపఁబడియున్నవో, యః = ఏపరమేశ్వరుఁడు, అస్య = ఈ, ద్విపదః = మనుష్యాదులకున్నా, చతుష్పదః = పశ్వాదులకున్నా, ఈశే = నియామకుఁడుగా నుండున్నాఁడో, (అట్టి) కస్తై = ఆనందస్వరూపుఁడును, దేవాయ = ప్రకాశస్వరూపుఁడును అగు పరమేశ్వరునికొఱకు, హవిషా = చరుపురోడాకాదిద్రవ్యములతో, విధేమ = పరిచర్యను చేయుచున్నారము.

తా. పరమేశ్వరుఁడు బ్రహ్మంద్రాది సకలదేవతలకు అధిపతియై యున్నాఁడో, సర్వకారణభూతుఁడగు ఏపరమేశ్వరునియందు భూరాది సకల గోకములు ఆశ్రయములయియున్నవో, ఏపరమేశ్వరుఁడు, మనుష్యాదులగు ద్విపాత్తులకు, చతుష్పాత్తులగు పశ్వాదులకు నియమించుసామర్థ్యము కలిగి నియమించుచున్నాఁడో, అట్టివాఁడును, ఆనందరూపుఁడును ప్రకాశస్వరూపుఁడును అగు పరమేశ్వరుని చరుపురోడాకాదిద్రవ్యములతో నేమించుచున్నారము.

వివరణము:—‘ఈష్టే’ అనుటకు, ‘ఈశే’ అనుటయు, ‘కాయ’ అనుట ‘కస్తై’ అని ‘స్తై’ భావమువచ్చుటయు ఛాందసము.

౪-వ అధ్యాయము, ౧౪-వ మంత్రము.

అవ. పరమాత్మతత్త్వము అతిసూక్ష్మమయినదనియు, అయ్యది జగచ్చక్రమునందు సాక్షిగానున్నదనియు, అయ్యదియే సకలజగత్సృష్టయనియు, సర్వాత్మకమనియు, అట్టి తత్త్వముతో తాదాత్మ్యభావమును పొందినవారలకే ముక్తియనియు ఇదివఱకు పలుతావుల ప్రతిపాదించబడియున్నను నులభముగా బుద్ధిచేత గ్రహించబడుటకుఁగాను మఱలఁజెప్పఁబడుచున్నది -

మూ సూక్ష్మాతిసూక్ష్మం కలిలస్య మధ్యే

విశ్వస్య ప్రప్టారం మనేకరూపమ్,

విశ్వస్యైకం పరివేష్టితారం

జ్ఞాత్వాశివం శాంతి మత్యంత మేతి

౧౪

పద. సూక్ష్మాతిసూక్ష్మం కలిలస్య మధ్యే విశ్వస్య ప్రప్టారం అనేకరూపం, విశ్వస్య ఏకం పరివేష్టితారం జ్ఞాత్వా శివం శాంతం అత్యంతం ఏతి.

టీక. కలిలస్య = అవిద్యా తత్కార్యరూపమయిన గహనమయిన సంసారదుర్గముయొక్క, మధ్యే=మధ్యమునందు, సూక్ష్మాతిసూక్ష్మం=(పుణి వ్యాద్యవ్యాకృతాంతము ఉత్తరోత్తరముగ ఒక్కదానికంటె మఱొక్కటి సూక్ష్మమయినదగుటచేత) అతిసూక్ష్మముగా నున్నవాఁడును, విశ్వస్య = ప్రపంచముయొక్క, ప్రప్టారం = సృష్టిక ర్తయైనవాఁడును, అనేకరూపం = అనేకరూపములుగలవాఁడును, విశ్వస్య = ప్రపంచముయొక్క, పరివేష్టితారం = చుట్టుకొనియుండువాఁడును, ఏకం=అద్వితీయుఁడును, (అగు) శివం=మంగళకరుఁడగు పరమేశ్వరుని, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, అత్యంతం శాంతిం=అత్యంతమయినశాంతిని—అనఁగా మోక్షమును, ఏతి = పొందుచున్నాఁడు.

తా. పృథివ్యాద్య వ్యాకృతాంతమువఱకుఁ గలవదార్థ జాతము ఒక్కొక్క దానికంటె మఱొక్కటి సూక్ష్మమయినదగుటచేత వీనికన్నిటికంటె పరమాత్మ అతిసూక్ష్మమయినవాఁ డగుటచేత సూక్ష్మతिसూక్ష్మఁ డనబడుచున్నాఁడు. ప్రపంచమునకు సృష్టికర్తయు, అనేకరూపములతో గనబడుచున్నవాఁడును, ప్రపంచమునందంతట వ్యాపించియున్నవాఁడును అగు పరమేశ్వరు నెఱింగిన వానికి ఆత్మ్యంతికమయిన శాంతి—అనఁగా మోక్షము లభించును.

వివరణము —‘సూక్ష్మతिसూక్ష్మ’ శబ్దమివిధముగ విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యయందు వ్యాఖ్యాతమయినది. భూతానిసూక్ష్మాణి, లేవ్యపి ఉత్తరోత్తరా త్సూర్యం పూర్వం సూక్ష్మం, లేభ్యస్తస్త్రాణిసూక్ష్మాణి, లేవ్యప్యూత్తరోత్తరా త్సూర్యం పూర్వం సూక్ష్మం, లేభ్యోమహచ్చబ్దవాచ్యమీక్షణంసూక్ష్మం, తస్మా దసిప్రకృతిః సూక్ష్మ, ప్రకృలేరసి స్వప్రకాశచిదేకరసవపురీశ్వరః సూక్ష్మఇతి సూక్ష్మతिसూక్ష్మమ్, బ్రహ్మప్రణవమునందు ‘కేశకొట్టంకైకభాగసూక్ష్మం బ్రహ్మ సుఖాత్మకమ్’ అని చెప్పబడియున్నది.

ఈ మంత్రము ఈ యుపనిషత్తుయొక్క 3-వ అధ్యాయమునందు కొలదిమార్పుతో నిట్లుగలదు —

మం. తతః పరంబ్రహ్మపరంబ్రహ్మం

యథానికాయం సర్వభూలేషు గూఢమ్,

విశ్వనైకం పరివేష్టితార

మిశంతం జ్ఞాత్వాఽమృతాధవంతి.

2

౪-వ అధ్యాయము, ౧౫-వ మంత్రము.

అవ. పరమాత్మ సాక్షీరూపమున నున్నాఁడనియు, ననకాదిమహర్షులచేతను, హిరణ్యగర్భాది అధికారపురుషులచేతను పొందఁదగియున్నాఁ

డనియు, సాధన చతుష్టయసంపన్నులగు అన్తదాదిసాధకులు ఆపరమాత్మను పొందుదురనియు నీమంత్రమునందు తెలుపబడుచున్నది —

మూ. స ఏవకా లే భువనస్యాస్యగోప్తా
విశ్వాధిప సర్వభూతేషు గూఢః,
యస్మిన్ యుక్తా బ్రహ్మబుషయో దేవతాశ్చ
తమేవం జ్ఞాత్వా మృత్యుపాశాం చినత్తి ౧౫

పద. స ఏవ కా లే భువనస్య ఆస్య గోప్తా విశ్వాధిపః సర్వభూతేషు
గూఢః, యస్మిన్ యుక్తాః బ్రహ్మబుషయః దేవతాః చ తం ఏవం జ్ఞాత్వా
మృత్యుపాశాన్ చినత్తి. ౧౫

టీక. యస్మిన్ = చిదానందస్వరూపుడగు ఏవరమాత్మయందు, బ్రహ్మ
బుషయః = సనకాది బ్రహ్మర్షులున్న, దేవతాశ్చ = బ్రహ్మదేవతలున్న,
యుక్తాః = విశ్వమును పొందియున్నారో, సః ఏవ = ఆపరమాత్మయే,
కాలే = (గతించినకల్పములందు ఆయాజీవులు సంచితమొనర్చుకొనియున్న
సుకృతదుష్కృతకర్మముయొక్క పరిపాక) సమయమునందు, గోప్తా =
(తత్త్వత్కర్తానుగుణముగ, రక్షకుఁడును, విశ్వాధిపః = ప్రపంచమునకు
ప్రభువును (అగుచున్నాఁడు), సర్వభూతేషు = (బ్రహ్మదిస్తంబపర్యంతము
లయిన) సకలస్రాణులందు, గూఢః = సాక్షీమాత్రుఁడుగా గూఢముగ
నుంటున్నాఁడు. ఏవం = ఈప్రకారము, తం = ఆ ఈశ్వరుని, జ్ఞాత్వా =
(బ్రహ్మహమస్మి యని అపరోక్షముగ) తెలిసికొని, మృత్యుపాశాన్ = మృత్యు
పుయొక్క పాశములను, చినత్తి = తెగనరుకుచున్నాఁడు.

తా. సనకాది బ్రహ్మర్షులున్న, బ్రహ్మదేవతలున్న చిదానంద
స్వరూపుడగు ఏవరమాత్మయందు విశ్వమును పొందియుంటున్నారో, అట్టి

పరమాత్మయే ఆయాగతిం చినకల్పములందు ఆయాప్రాణులచేత నలువఁ బడిన పుణ్యపాపకర్మల ననుసరించి తత్తత్కర్మఫలిపాకకాలమునందు తత్తత్కర్మానుగుణముగ ఆయాప్రాణుల సృజించి వారిని సంరక్షించుచున్నాఁడు. ఆపరమాత్మయే జగత్తునకు ప్రభువు. బ్రహ్మాదిస్థావరపర్యంతములగు సకలప్రాణులందు సాక్షీరూపుడయి గూఢముగా నుంటున్నాఁడు. అట్టి ఈశ్వరునే “బ్రహ్మహమస్మి” యని ఆపరోక్షముగ గ్రహించినవాఁడు ఆవిద్య, కామక్రోధాదిరూపములగు మృత్యుపాశముల నన్నిటిని నశింపఁ జేసి కొనుచున్నాఁడు. “మృత్యురైవ తమః” అని శ్రుతియుండుటచేత అవిద్యాతాత్కార్యరూప మగు ఆజ్ఞానప్రపంచమును ప్రకాశస్వరూపమగు బ్రహ్మాన్ని చేత దహించుచున్నాఁడని భావము.

౪-వ అధ్యాయము, ౧౬-వ మంత్రము.

అవ. పరమాత్మ అత్యంతము సూక్ష్మమయినవాఁడనియు, అనందాతిశయస్వరూపుఁడనియు, దోషవిరహితుఁడనియు, ఆయాప్రాణులందు అతిసూక్ష్మస్వరూపముననుండియున్నాఁడనియు, అంతటికిన్ని సత్తాప్రదుఁడగుటచేత వ్యాపిత్యముగలవాఁడనియు, తదేకత్వవిజ్ఞానమువలన - అది యొక్కటే యని తెలిసికొనుటవలన పాశచ్ఛేదము కలుగుననియు నిరూపింపఁబడుచున్నది —

మూ ఘృతా త్వరం మణ్డ మివాతిసూక్ష్మం
జ్ఞాత్వా శివం సర్వభూతేషు గూఢమ్,
విశ్వస్యైకం పరివేష్టితారం
జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాతైః.

౧౬

కద. ఘృతాత్ పరం మణ్డం ఇవ అతి సూక్ష్మం జ్ఞాత్వా శివం సర్వభూతేషు గూఢమ్, విశ్వస్య ఏకం పరివేష్టితారం జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాతైః.

౧౭

టీక. ఘృతాత్ = నేతికంటె, ధరం = శ్రేష్ఠమయిన, అతిసూక్ష్మం = మిక్కిలి సూక్ష్మమయిన, మండంఇవ = మిగడవలె, సర్వభూతేషు = సర్వప్రాణులందు, గూఢం = రహస్యముగానున్న, శివం = పరమేశ్వరుని, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, విశ్వస్య = ప్రపంచముయొక్క, పరివేష్టితారం = చుట్టుకొనియున్న, ఏకందేవం = ఒక్కడయినదేవుని, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, సర్వ పాతకైః = సర్వపాపములచేత, ముచ్యతే = వదలబడుచున్నాడు.

తా. నేతియొక్క పయిభాగమునందున్న సారమగుమండము నేతికంటె అతిశయమయినదని కలిగియుండుటచేత ఏవిధముగా ప్రీతికి పాత్రమగుచున్నదో అదేవిధముగా నిరతిశయానందప్రదుఁడగుటచేత పరమాత్మ పరమప్రీతిపాత్రుఁడను విషయము నెఱింగి, అతఁడు బ్రహ్మాది స్తంభవర్ణంతముగల ప్రాణిసమూహమునందు కర్తృఫలభోగసాక్షిగా ఉన్నప్పటికిన్ని వారిచేత తిరస్కృతమయిన ఈశ్వరభావముతోచూడఁబడుచున్నవాఁడును, ప్రపంచమునంతయు వ్యాపించియున్నవాఁడును అగు పరమేశ్వరు నెఱింగిన వానియొక్క మృత్యుపాశములు నశించుచున్నవి. ఇటుల బ్రహ్మస్వరూపము నెఱింగినవానికి మరణభయము లేదని భావము.

వివరణము:— ఈ మంత్రముయొక్క ఉత్తరార్థమున్ను, ఈ యధ్యాయమునందున్న ౧౪-వ మంత్రముయొక్క ఉత్తరార్థమున్ను చాలవరకు ఒకేవిధముగఁ గలదు.

౪-వ అధ్యాయము, ౧౭-వ మంత్రము.

అవ. భేదవిరహితుఁడును, ఆనందైకతానస్వరూపుఁడును అగు పరమాత్మ విశ్వమునకు కర్తయనియు, ప్రపంచమునందు వ్యాపించియున్నాడనియు, సాధనచతుష్టయసంపత్తిగల సన్న్యాసులు ఆబ్రహ్మమును పొందుదురనియు తెలుపఁబడుచున్నది.—

మూ ఏష దేవో విశ్వకర్తా మహాత్మా
 సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః,
 హృదా మనీషా మనసా అభిక్షప్తః
 య ఏత నిదు రమృతా స్తే భవంతి

౧౭

పద. ఏషః దేవః విశ్వకర్తా మహాత్మా సదా జనానాం హృదయే స
 న్నివిష్టః, హృదా మనీషా మనసా అభిక్షప్తః య ఏతల్ విదుః అమృతాః
 తే భవంతి.

౧౭

టీక. ఏషః=ఈ, దేవః=ద్యోతనాత్మకుడగు పరమేశ్వరుడు, విశ్వ
 కర్తా=(మాయావేశమువలన) ప్రపంచస్వరూపమయిన కార్యమును చేయు
 చున్నాడు. మహాత్మా = సర్వవ్యాపియు, సదా=ఎల్లప్పుడు, జనానాం =
 జనులయొక్క, హృదయే=హృదయమునందు, సన్నివిష్టః=ప్రవేశించియున్న
 వాడు, హృదా=(ఇదికాదు, ఇదికాదు' అని నిషేధోపదేశముచేత సర్వ
 మును) నిషేధించుట చేతను, మనీషా = ('ఇదిపురుషార్థము, ఇది పురుషార్థము
 కాదు. ఇతఁడు విజ్ఞానాత్మ, ఇతఁడు విజ్ఞానాత్మకాదు.' అను) వివేకబుద్ధి
 చేతను, మనసా = విచారసాధ్యమయిన ఏకత్వజ్ఞానముచేతను, అభిక్షప్తః =
 ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాడు. యే=(సాధనచతుష్టయసంపన్నులయిన)యే
 ముముక్షువులు, ఏతల్=ఈబ్రహ్మమును, విదుః=(తత్త్వమస్యాదిమహావాక్య
 ప్రతిపాదితమయినదనియు, ఏకరూపమయినదనియు, అఖండైకరసమయిన
 దనియు) తెలిసికొనుచున్నారో, తే = వారు, అమృతాః = మరణధర్మము
 లేనివారలు, భవంతి=అగుచున్నారు.

తా. ద్యోతనాత్మకుడు—అనగా ప్రకాశస్వరూపుడగు నీవరమా
 త్మయే మాయాలేశముచేత ప్రపంచరూపమయిన కార్యము నొనర్చుచు
 న్నాడు. కావున విశ్వకర్త యనబడుచున్నాడు. ఇతఁడే మహాత్ముడు.

అనఁగా సర్వవ్యాపి. మఱియు ఎల్లప్పుడు సర్వప్రాణుల హృదయాకాశము లందు జలాద్యపాథులందు సూర్యప్రతిబింబమువలె ప్రవేశించియుంటున్నాఁడు. ఈపరమాత్మయే సాక్షిరూపముతో 'ఇదికాదు, ఇదికాదు' అని నిషేధోపదేశముచేత సర్వమును నిషేధించుటచేతను, 'ఎయ్యది పురుషార్థము, ఎయ్యది పురుషార్థముకాదు. ఎయ్యది ఆత్మ, ఎయ్యది అనాత్మ' అను వివేకబుద్ధిచేతను, మనస్సు-అనఁగా విచారసాధ్యమయిన ఏకత్వజ్ఞానముచేతను ప్రకాశించఁబడినవాఁడయి-అనఁగా అఖండైకరసస్వరూపుఁడుగ తెలియఁబడుచున్నాఁడు. సాధనచతుష్టయ సంపన్నులయిన సన్న్యాసులయిన యే బ్రహ్మవేత్తలు ఈయాత్మత్వత్వమును తత్త్వమస్మాదిమహావాక్యప్రతిపాద్యమయిన ఏకరూపునిగను, అఖండైకరసునిగను తెలిసికొందురో - "బ్రహ్మహమస్మి" యని ఆపరోక్షముగ నెఱుంగుదురో అట్టిజ్ఞానులు అమృతులు - అనఁగా అమరణధర్మ లగుచున్నారు. పునరావృత్తి వారికిలేదు.

వివరణము — ఈమంత్రము కొంచెము భేదముతో ఈయుపనిషత్తు 3-వ అధ్యాయమునందు ౧3-వ మంత్రముగ నిట్లు చెప్పఁబడినది —

మం. ఆంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽంతరాత్మా
సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః,
హృదా మనీషా మనసాఽభిక్రష్టో
య ఏత ద్విదు రమృతా స్తే భవంతి.

౧3

౪-వ అధ్యాయము, ౧౮-వ మంత్రము.

ఆప. కాలత్రయమునందును, ముక్తీయందును, ప్రళయాదికమునందును, పరమాత్మ కూటస్థుఁడను నిశ్చయజ్ఞానమువలన కాగ్రత్స్వప్నములయందును, భ్రాంతిచేత సద్విత్తీయునివలె ఆవభాసించుచున్నాఁడు. కాని వాస్తవ

వముగాఁ జూచిన ఎల్లప్పుడు భేదవిరహితుఁడే యనువిషయము నిరూపించు బడుచున్నది —

మూ యదా అతమ తత్త్వం న దివా న రాత్రి
 త్తత్త్వం న చాసం చ్చివ ఏవ కేవలః,
 తత్త్వం నాత్మరం తత్త్వవితు ర్వ రేణ్యం
 ప్రజ్ఞా చ తస్మా త్ప్రసృతా పురాణీ.

౧౮

పద. యదా అతమః తత్త్వం న దివా న రాత్రిః న సత్త్వం న చ అసత్త్వం
 శివః ఏవ కేవలః, తత్త్వం అత్మరం తత్త్వం న వితుః వరేణ్యం ప్రజ్ఞా చ తస్మాత్
 ప్రసృతా పురాణీ.

౧౯

టీక. యదా = ఏసమయమునందు, అతమః = అవిద్యాంధకారము
 నశించుటచేత ప్రకాశస్వరూపమయిన తత్త్వస్ఫురణము (యెప్పుడుగలదో),
 తదా=అసమయమునందు, నదివా=పగలులేదు, నరాత్రి=రాత్రిలేదు, సత్త్వం=స-
 సద్రూపములేదు, అసత్త్వం న చ = అసద్రూపమున్నులేదు, కేవలః=అవిద్యా
 వికల్పశూన్యఁడయిన, శివః ఏవ=శుద్ధస్వభావుడైన శివుఁడే (కలఁడు). తత్త్వం=
 శుద్ధస్వభావమయిన ఆత్మత్త్వము, అత్మరం=నాశములేనిది-నిత్యము, తత్త్వం=ఆ
 తత్త్వము, నవితుః=సూర్యమండలాభిమానికిన్నీ, వరేణ్యం = పొందఁదగినది.
 తస్మాత్ = శుద్ధస్వభావమయిన హేతువువలన, ప్రజ్ఞా=(గురువదేశలభ్య
 మయిన - తత్త్వమస్మాదిమహావాక్యశ్రవణమనననిదిధ్యాసాది లభ్యమయిన)
 వివేకబుద్ధి, ప్రసృతా = (నిత్యానిత్యవస్తువివేకముగల బ్రహ్మవేత్తలందు)
 వ్యాప్తమయినది. పురాణీచ=(ఆప్రజ్ఞ బ్రహ్మమొదలుకొని సాధకునివఱకు)
 పరంపరగా ప్రాప్తమయినది.

౧౯

తా. ఏయవస్థయందు తత్త్వమస్మాదిమహావాక్యశ్రవణ మనన నిది
 ధ్యాసాది జన్యమయిన దీపస్థానీయమయిన జ్ఞానప్రకాశముచేత అవిద్యా

తత్కార్యరూపమయిన అంధకారము నశించునో అట్టికాలమునందు రాత్రి యనిగాని, పగలు అనిగాని విభేదమేలేదు. అదేవిధముగ సత్స్వరూపము, అసత్స్వరూపము అను విభేదము కూడలేదు. అట్లయినయెడల కేవలము శూన్యమేయని చెప్పనెడల అప్పుడు గాఢమతమగునుగదా యని ఆశంకించి శూన్యముకాదనియు శుద్ధస్వభావముగలశివుఁడుగా అవశేషించియున్నాఁడు. అని తెలుపఁబడినది. కేవలము— అనఁగా అవిద్యావికల్పశూన్యమయిన శుద్ధస్వభావుఁడని విశేషింపఁబడినది. అతత్త్వము అక్షరము—అనఁగా నాశరహితము, సూర్యమండలాభిమానియగు ఆదిత్యునకుకూడ సేవించఁదగినది. అందువలనఁ బ్రాచీనమయినట్టి - బ్రహ్మాదిపరంపరగా ప్రాప్తమయినట్టి వివేకబుద్ధి నిత్యానిత్యవస్తువివేకజ్ఞానముగల బ్రహ్మవేత్తలందు వ్యాప్తమయియున్నది.

౪-వ అధ్యాయము, ౧౯-వ మంత్రము.

అవ. కూటస్థస్వరూపమగు బ్రహ్మమును ఊర్ధ్వాదిదిక్కులందు ఎవ్వరును గ్రహింపఁజాల రనియు, అద్వితీయ మగుటచేత దేనిచేతను సామ్యము లేదనియు, కాలదిగాదులచేత వేరుపరుపఁబడని యశోరూపము గలదనియు చెప్పఁబడుచున్నది —

మూ నై న మూర్ధ్వం న తిర్యఞ్చం న మధ్యే పరిజగ్రభత్,
న తస్య ప్రతిమా అస్తి యస్య నామ మహా ద్యతః

పద. న ఏనం ఊర్ధ్వం న తిర్యఞ్చం న మధ్యే పరిజగ్రభత్, న తస్య ప్రతిమా అస్తి యస్య నామ మహత్ యతః. ౧౯

టీక. ఏనం = ఈపరమాత్మను, ఊర్ధ్వం=పైదిక్కునందు, నపరిజగ్రభత్ = గ్రహించుటకు శక్యముకాదు. తిర్యంచం=అడ్డముగా, నపరిజగ్రభత్ =

గ్రహించుటకు శక్యముకాదు. మధ్యే = మధ్యభాగమునందు, నపరిజగ్రభల్ = గ్రహించుటకు శక్యముకాదు. యస్య = ఏవరమేశ్వరునియొక్క, నామ = పేరు, మహత్ యశః = గొప్పకీర్తికలదో, తస్య = ఆవరమాత్మకు, ప్రతిమా = సామ్యము, న అస్తి = లేదు.

తా. ఈవరమాత్మ ఆవరిచ్చిన్నరూపుఁ డగుటవలనను, నిరంశుఁడగుటవలనను, నిరవయపుఁడగుటవల్లనున్న, ఊర్ధ్వాదిదిక్కులందుగాని, తిర్వగ్దిక్కులందుగాని ఎవ్వఁడున్ను గ్రహింపఁజాలఁడు. ఈవరమేశ్వరుఁడు అఖండ సుఖానుభవరూపుఁడగుటచేతను, అద్వితీయుఁడగుటచేతను ఇతనియొక్కకీర్తిదిగాదులకు అనవచ్చిన్నమయి వెలయుచుండుటచేతను, ఇతనిలో పోల్చఁదగిన వాఁడు మఱొక్కఁడు లేడని భావము.

వివరణము — ఈమంత్రము బ్ర. సూ. న చ కార్యే ప్రతిపత్త్యభిసంధిః. ౪-3-౧౪ అను బ్రహ్మసూత్రభాష్యమునందు శంకరాచార్యులవారి చేత ఉదాహరింపఁబడినది.

౪-వ అధ్యాయము, ౨౦-వ మంత్రము.

అవ. పరమేశ్వరుఁడు ఇంద్రియాదులకు విషయుఁడు కాఁడనియు, ప్రత్యగ్రూపుఁడనియు, తదైక్యజ్ఞానముచేత మోక్షమనియు తెలుపఁబడుచున్నది —

మూ న సద్వృశే తిష్ఠతి రూప మస్య
న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చ నై నమ్,
హృదా హృదిస్థం మనసా య ఏన
మేవం విదు రమృతా స్తే భవంతి

పద. న సందృశే తిష్ఠతి రూపం అస్య న చక్షుషా వశ్యతి కః చ న
 వినమ్, హృదా హృదిన్ధం మనసా యే వినం ఏవం విదుః అమృతాః తే
 భవంతి. ౨౦

టీక. అస్య = ఈపరమేశ్వరునియొక్క, రూపం = స్వరూపము,
 (అనగా రూపాదిరహితమును నిర్విశేషమును అగు స్వప్రకాశాఖండ
 సుఖానుభవము) సందృశే=చక్షురాదీంద్రియములచే గ్రహింపఁదగిన ప్రదే
 శమునందు, నతిష్ఠతి=ఉండఁజాలదు. కశ్చన=ఒక్కఁడున్నా, వినం=ఈపర
 మాత్మను, చక్షుషా=నేత్రముచేత, నవశ్యతి=చూడఁజాలఁడు. యే=ఎవ్వరు,
 హృదా=సర్వనిషేధోపదేశముగల నిశ్చయబుద్ధిచేతను, మనసా=విచారరూప
 జ్ఞానముచేతను, హృదిన్ధం=హృదయాకాశ గుహయందున్న, వినం=ఈపర
 మాత్మను, ఏవం=ఈవిధముగా, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారో, తే=వారు,
 అమృతాః=అమరణధర్ములు, భవంతి = అగుచున్నారు.

తా. ఈ పరమేశ్వరునియొక్క స్వరూపము—అనగా రూపాది
 రహితమును, నిర్విశేషమును, స్వప్రకాశాఖండసుఖానుభవరూపమును అగు
 బ్రహ్మతత్త్వము, నేత్రాదీంద్రియములచేత గ్రహించుటకు యోగ్యమయిన
 ప్రదేశమునందు ఉండుటలేదు. అనగా ఇంద్రియగోచరము కాఁజాలదని
 భావము. ఇంద్రియములకు అగోచరుఁ డగుటచేతనే ఎవ్వఁడున్నా నేత్రా
 దీంద్రియములతో దేనిచేతనైనను చూడఁజాలఁడు.

ఇతర నేమనఁగా హృదయముచేతను—హృదయమనఁగా ‘ఇదిగాదు,
 ఇవిగాదు’ అని సర్వనిషేధోపదేశ శిష్టమయిన శుద్ధబుద్ధిచేతను, విచారజ్ఞాన
 రూపమయిన మనస్సుచేతను హృదయాకాశ గుహయందున్న పరమాత్మను
 ఎవ్వరు గాంచుచున్నారో ఆట్టివారలు - అనగా సాధనచతుష్టయవిశిష్ట
 లయిన యోగ్యులయిన అధికారులు “బ్రహ్మహమస్మి”యని అపరోక్షముగా

నెవ్వ తెలుగుదురో వారలు అమృతులు—అనగా పునర్జన్మ లేనివారలు అగుచున్నారు. మరణహేతువు అయిన అవిద్యాదికము తత్త్వజ్ఞానాన్ని చేత దగ్ధమగుటచేత మఱిల దేహాద్విప్రాప్తి అట్టివారికి లేదని భావము.

వివరణము -- షరమాత్త నేత్రాదీంద్రియగోచరుడు కాఁడని కేనోపనిషత్తునం దిట్లు తెలుపఁబడియున్నది —

మం. యద్వాచాఽనభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యతే,
తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిద ముపాసతే. ౧-౪

యన్మనసా నమయతే యేనాహు ర్తనోమతమ్,
తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధి నేదం యదిద ముపాసతే. ౧-౫

మం. యచ్ఛ్రుత్వా నవశ్యతి యేన చక్షుఃషి వశ్యతి,
తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిద ముపాసతే. ౧-౬

యత్ప్రాణేన నప్రాణితి యేన ప్రాణః ప్రాణీయతే,
తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిద ముపాసతే. ౧-౭

౪-వ అధ్యాయము, ౨౧-వ మంత్రము.

అవ. ఇష్టప్రాప్తియు, అనిష్టపరిహారమున్ను ఈశ్వరునియొక్క అనుగ్రహముచేతనే కలుగును కావున ఆపరమేశ్వరుని ఈ చెప్పబోవు మంత్ర ద్వయముచేత ప్రార్థించుచున్నాఁడు —

మూ అజాతో జాత ఇత్యేవం కశ్చిద్భీరుః ప్రపద్యతే,
రుద్రయత్తేదక్షిణం ముఖం తే న మాం పాహినిత్యమ్.

పద. అజాతః జాతః ఇతి ఏవం కః చిత్ కీరః ప్రపద్యతే, రుద్రయత్ తే దక్షిణం ముఖం తేన మాం పాహి నిత్యమ్. ౨౧

టీక. కశ్చిత్ = ఒకానొక ముముక్షువు, అజాతః = తాను స్వయముగా జన్మాదికము లేనివాడైనను, జాతః ఇలి = పుట్టినవాడనని, భీరుః = భయము గలవాడై, “రుద్రః ఓరుద్రుడా! లే = సీయొక్క, దక్షిణం ముఖం = దక్షిణ మయినముఖము, యత్ = ఎయ్యదిగలదో? లేన = ఆముఖము చేత, మాం = నన్ను, నిత్యం పాహి = ఎల్లప్పుడు సంరక్షింపుము” అని, ప్రవద్య లే = శరణును పొందు చున్నాడు.

తా. పరమేశ్వరుడు జన్మ, జరా, మరణ, అశనాయా, పిపాసా, శోక, మోహాది వివరితుడు, తనితరమయినదంతయు వినాశసమన్వితము, ఈశ్వరభిన్నమయిన దంతయు జరామరణశోకమోహాదిసంకలితమయిన దగుటచేత భయంపడినవాడయి “ఓపరమేశ్వరా! నిన్ను శరణుసొచ్చినాడను, ఉత్సాహకరమయిన నీదక్షిణముఖముచేత నన్ను కాపాడుము.” అని భక్తుడు ప్రార్థించుచున్నాడు.

౪-వ అధ్యాయము, ౨౨-వ మంత్రము

మూ మానస్తోకే తనయే మాన ఆయుషి
మానో గోషు మానో అశ్వేషు రిరిషః,
వీరా న్మానో రుద్ర భామితోఽవధీ
ర్హవిష్టంత స్సదమిత్యా హవామహే

౨౨

పద. మా నః తోకే తనయే మా నః ఆయుషి మా నః గోషు మా నః అశ్వేషు రిరిషః, వీరా మా నః రుద్రః భామితః అవధీః హవిష్టంతః నదం ఇల్ త్యా హవామహే.

౨౨

శ్వేతాశ్వతరోపనిషది చతుర్థోఽధ్యాయః సమాప్తః.

టీక. (ఓపరమేశ్వరా!) నఃతోకే = నాయొక్క పుత్రునియందును, తనయే = పుత్రునియందున్నా, మారీరిషః = మరణమును చేయకుము. నః ఆయుషి = నాయొక్క ఆయుస్సునందు, మారీరిషః = మరణమును చేయవలదు. నః గోఘ=నాయొక్కగోవులందు, మారీరిషః = మరణమును చేయవలదు. నః అశ్వేషు మారీరిషః = నాయొక్క గుఱ్ఱములందు మరణమును చేయవలదు. రుద్ర=ఓరుద్రుడా! భామితః = శ్రోధముగలవాడవై, నః వీరా=నాయొక్క వీరులను, మావధీః=చంపకుము. హవిష్మంతః=హవిస్సుతో కూడుకొన్నవారై, సదంభల్=ఎల్లప్పుడు, త్వా=నిన్ను, హవామహే=రక్షణార్థము పిలుచుచున్నారము

తా. ఓపరమేశ్వరా! నీవు ఆగ్రహముగలవాడవై నా పుత్ర పౌత్రులను చంపవలదు. నా ఆయుస్సును నశింపజేయవలదు. నాగోవులను, గుఱ్ఱములను, వీరులను చంపవలదు. నిన్నెప్పుడు మేము హవిస్సుతో పూజించుచు వస్తులను సంరక్షించవలయు నని ఆహ్వానము చేయుచుందుము.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందు నాల్గవ అధ్యాయము
సమాప్తము

ఈ యధ్యాయమునకు సంబంధించిన ఇతర గ్రంథభాగములు:-

ఆత్మపూజాము, అష్టమాధ్యాయము. శ్లో - ౧౮౦.

అనుభూతిప్రకాశిక, ద్వాదశాధ్యాయము. శ్లో - ౪౭.

బ్రహ్మగీత, సూతసంహితాంతర్గతము, ౧౧-వ అధ్యాయము.

శ్రీగురుభ్యో నమః.

కృష్ణయజుర్వేదాంతర్గత మగు

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము

పञ్చమాధ్యాయము.

గీ-వ అధ్యాయము, ౧-వ మంత్రము.

అవ. విద్యాఽవిద్యలురెంటున్న పరమేశ్వరుని యధీనములనియు, అవిద్యాఽవిద్యలయొక్క స్వరూపమున్న, పరమేశ్వరు డీవిద్యాఽవిద్యలకు ప్రభువైనను వీనికి సంబంధింపక యున్నాడను అపూర్వవిషయములను నిర్ణయించుట కీ గీ-వ అధ్యాయము ప్రారంభింపబడుచున్నది —

మూ ద్వే అక్షరే బ్రహ్మపరే త్వనంతే
విద్యాఽవిద్యే నిహితే యత్ర గూఢే,
క్షరం త్వవిద్యా హ్యమృతం తు విద్యా
విద్యాఽవిద్యే ఈశతే యస్తు సోఽన్యః

౧

పద. ద్వే అక్షరే బ్రహ్మపరే తు అనంతే విద్యాఽవిద్యే నిహితే యత్ర గూఢే, క్షరం తు అవిద్యా హి అమృతం తు విద్యా విద్యాఽవిద్యే ఈశతే యః తు సః అన్యః.

౧

టీక. ద్వే=రెండైన, విద్యాఽవిద్యే=విద్యయు అవిద్యయు, అక్షరే= నాశరహితములును, అనంతే = దేశకాలవస్తువులచేత అపరిచ్ఛిన్నములును, యత్ర=ఏ, బ్రహ్మపరే=హిరణ్యగర్భనికంటె శ్రేష్ఠమయిన బ్రహ్మమునందు, గూఢే=గూఢముగా, నిహితే = ఉంచబడినవి. అవిద్యాతు = అజ్ఞానము, క్షరం = క్షరమయినది—నశించునది, విద్యా=విద్య, అమృతంతు = మోక్ష హేతువు. అని, విద్యాత్ = తెలిసికొనవలయును. యః=ఎవ్వఁడు, విద్యా ఽవిద్యే=విద్యయు అవిద్యయు అనునీరెంటిని, ఈశతే = నియమించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు (అవిద్యాఽవిద్యలకంటె), అన్యః=వేఱయినవాఁడు (భవతి = అగుచున్నాఁడు).

తా. విద్యయు అవిద్యయు అనునీరెండున్నూ నాశరహితములును, దేశకాలవస్తువులచేదశూన్యములును, హిరణ్యగర్భనికంటె శ్రేష్ఠమగు పరబ్రహ్మమునందు గూఢముగా స్థాపితములయియున్నవి. ఆపరబ్రహ్మమునందు గూఢముగానున్న విద్యావిద్యలను విభజించి చెప్పచున్నాఁడు. అవిద్యాఽవిద్యలు రెంటిఁగో అవిద్యయనునది సంసారమునకు హేతువగుటచేత క్షరమని చెప్పబడుచున్నది. విద్యయనునది మోక్షహేతువగుటచేత అక్షర మనబడుచున్నది. ఎవ్వఁడు విద్యావిద్యలు రెంటిని నియమించుచున్నాఁడో అతఁడు ఈవిద్యావిద్యలకంటె అన్యుఁడును, సాక్షిభూతుఁడును అగుచున్నాఁడు.

వివరణము — శంకరానందదీపికయం దీయధ్యాయప్రారంభమునం దిట్లుపోద్ఘాతము వ్రాయబడినది — “తత్త్వంపదార్థాత్పతీయే ఆధ్యాయే నిరూపితోయద్యపి తథాఽపి త్వంపదార్థో నాత్యంతం నిరూపితః, తదర్థ మయం పంచమోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే.”

గీ-ప ఆధ్యాయము, ౨-వ మంత్రము.

మూ. యో యోనిం యోని మధితిష్ఠ త్యేకో
విశ్వాని రూపాణి యోనీశ్చ సర్వాః,
ఋషిం ప్రసూతం కపిలం య స్తమగ్రే
జ్ఞానై ర్విభ ర్తి జాయమానం చ పశ్యేత్. ౨

పద. యః యోనిం యోనిం అధితిష్ఠతి ఏకః విశ్వాని రూపాణి
యోనీః చ సర్వాః, ఋషిం ప్రసూతం కపిలం యః తం అగ్రే జ్ఞానైః
విభ ర్తి జాయమానం చ పశ్యేత్. ౨

టీక. ఏకః=అద్వితీయుడగు, యః=ఏవరమాత్మ, యోనిం యోనిం=
ప్రతిస్థానమును, విశ్వాని = సమస్తములయిన, రూపాణి = రూపములను,
సర్వాః=సమస్తములయిన, యోనీఃచ = ఉత్పత్తిస్థానములను, అధితిష్ఠతి =
అధిష్ఠించి యుండున్నాడో, ఋషిం=సర్వజ్ఞుడయినట్టియు, కపిలం = కపిల
వర్ణముగల, ప్రసూతం=తనచేత సృజింపబడిన, తం=అహిరణ్యగర్భుని (జన
యామాస=పుట్టించెనో), అగ్రే=సృష్టికాలమునందు, జ్ఞానైః=ధర్మజ్ఞానవైరా
గ్యైశ్వర్యములచేత, విభ ర్తి = భరించుచున్నాడో, జాయమానం చ=పుట్ట
బోవుదానిన్నీ, పశ్యేత్=చూచుచునో (సః=అతడే, పరమాత్మ).

తా. “యః పృథివ్యాంతిష్ఠో పృథివ్యాంతరో యం పృథివీనవేద
యస్యపృథివీశరీరం యః పృథివీమంతరో యమయత్యేషత ఆత్మాంతర్యా
మ్యమృతః” మున్నగు శ్రుతుల ననుసరించి పృథివ్యాది సకల స్థానములను,
సకలరూపములను, ఆయా ఉత్పత్తిస్థానములను అద్వితీయుడయిన ఎవ్వఁడు
అధిష్ఠించియున్నాడో, సర్వజ్ఞుడను, కపిలవర్ణము గలవాఁడును అగు హిరణ్య
గర్భుని ఎవ్వఁడు ఆదియందుసృజించెనో, సృష్టికాలమునందు ఎవ్వఁడు ధర్మ
జ్ఞానవైరాగ్య విశ్వర్యములను భరించియున్నాడో అతడే పరమాత్మ.

ఈమంత్రమునందుగల 'కపిల' శబ్దమునకు హిరణ్యగర్భుడని అర్థము చెప్పటకు కారణమేమనగా ఈ యుపనిషత్తునందే ముందు ౬వ అధ్యాయమునందు ఇట్లు చెప్పబడుచున్నది —

౧. మం. యో బ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వం
యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై,
తగ్గంహ దేవ మాత్మబుద్ధిప్రకాశం
ముముక్షుర్వైశ్వరణ మహంప్రపద్యే.

౧౮

౨. మం. హిరణ్యగర్భ సృమవర్తతాగ్రే.

అను శ్రుత్యంతరము కూడ గలదు.

కనుక ప్రగమమున కపిలండు జనించెనని మంత్రమునందున్నను శ్రుత్యంతరానురూధముచేత "హిరణ్యగర్భుడని యిచ్చట అర్థమును గ్రహించుటయుక్తమే యగును.

ఇందుల కుపబృంహణముగ పురాణవాక్యములుకూడ గలవు.

శ్లో. కపిలర్నిర్భగవత స్సర్వభూతస్య వైకిల,
విష్ణోరంశో జగన్తోహనాశాయ సముపాగతః.
కృతేయుగే పరంజ్ఞానం కపిలాది స్వరూపధృత్,
దదాతి సర్వభూతాత్మా సర్వస్య జగతో హితమ్.
త్వం శక్త స్సర్వదేవానాం బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదా మసి,
వాయు ర్బలవతాం దేవో యోగినాం త్వం కుమారకః.
ఋషీణాం చ పసిష్ఠ స్త్వం వ్యాసో వేదవిదా మసి,
సాంఖ్యానాం కపిలో దేవః రుద్రాణా మసి శంకరః.

వివరణము. — ఈమంత్రము విజ్ఞానభగవద్వాక్యఖ్యయందు భంగ్యంతరముగ వ్యాఖ్యాత మైయున్నది — యశఃసత్యసుఖానుభూతిగల వివరమేశ్వ

రుండు, అయోనిం=అనాదిసిద్ధమయిన, యోనిం=మూలప్రకృతిని, అధితిష్ఠతి
 =స్వరూపస్ఫురణ ప్రదుడై అధిష్ఠించియున్నాడో, యః=ఏవరమాత్మ, ఏకః
 =అద్వితీయుడై, విశ్వాని=సకలములయిన, రూపాణి=శరీరములను, సర్వాః
 యోనీః=సమష్టిరూపములను, వ్యష్టిరూపములను అగు ఆకాశాది సర్వకా
 రణములను, అధితిష్ఠతి=సత్తాస్ఫురణప్రదుడై అధిష్ఠించుచున్నాడో, ఋషిం=
 సర్వజ్ఞుడును, ప్రసూతం=తనవల్లనుండి పుట్టినవాడును, కసిలం=బంగారు
 రంగుగలవాడును అగు, తం=ఆహారణ్యగర్భుని, ఆగ్రే=సృష్టికాలమునందు,
 జ్ఞానైః = ధర్మజ్ఞానవైరాగ్యవిశ్వర్యములచేత, బిభర్తి=భరించుచున్నాడో,
 జాయమానంచ = అవాంతరకల్పమునందు సర్వస్థిత్వంతకర్తగను, వేదసం
 ప్రదాయకర్తగను, పుట్టఁబోవువానిగను, పశ్యేత్=చూచెనో, సః=అతడు
 (ఐరమాత్మయని గ్రహించవలయును).

బ్ర. సూ. స్మృత్యనవకాశదోషప్రసంగ ఇతిచే న్నాన్య స్మృత్యనవ
 కాశదోషప్రసంగాత్. ౨-౧-౧. అను బ్రహ్మసూత్రభాష్యమునందు శ్రీ
 మచ్ఛంకరభగవత్సాదాచార్యులవారిచేత యీ మంత్రము ప్రమాణార్థము
 దాహృతమైనది.

౧-వ అధ్యాయము, 3-వ మంత్రము.

అవ. పరమేశ్వరునియొక్క జగత్సృష్టిత్వాదికృత్యములగూర్చి
 తెలుపఁబడుచున్నది —

మూ. ఏకైకం జాలం బహుధా వికుర్వత్
 యస్మిన్ ఖేత్రే సగంహరత్యేష దేవః,
 భూయః సృష్ట్యా పతయ స్థథేశ
 స్సర్వాధిపత్యం కురు తే మహాత్మా

పద. ఏకైకం జాలం బహుధా విభర్ష్య అస్మిక్ శీలే సగంహ రతిష ఏ దేవః, భూయః సృష్ట్యా పతయః తథా ఈశః సర్వాధిపత్యం కురుతే మహాత్మా. 3

టీక. ఏషః=ఈ, దేవః=ప్రకాశస్వరూపుడగు, మహాత్మా=మహాత్ముడగు దేవుడు, ఏకైకం=ఏకైక, జాలం=సంసారరూపమును, బహుధా=అనేకవిధములుగా, విభర్ష్య = సృజించుచు, అస్మిక్ శీలే=ఈదేహమునందు, సంహరతి = ఉపసంహరించుచున్నాడు. ఈశః=పరమేశ్వరుడు, భూయః=తిరిగి, తథా=అదేవిధముగా, పతయః = మరీచ్యాది ప్రజాపతులను, సృష్ట్యా=సృజించి, సర్వాధిపత్యం = సర్వాధిపత్యమును, కురుతే = చేయుచున్నాడు.

తా. ద్యోతనస్వభావుడగు ఈపరమేశ్వరుడును సురనరతిర్యగాది రాక లక్షల విభేదములుగల ప్రాణిజాతమును నానావిధములుగా సృజించి వానియందు తానున్నచేరి ప్రకాశించుచున్నాడు. మఱియు సీపరమేశ్వరుడు నానావిధభూతసృష్టికి అధిపతులగు మరీచ్యాది ప్రజాపతులను సృజించి వారికి తాను సర్వాధిపత్యమును వహించుచున్నాడు.

వివరణము — విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యయందు ఈమంత్రమున కిట్లుపోడ్డతము వ్రాయఁబడినది — “అంతఃకరణ సమష్టిం ప్రాణసమష్టిం చక్షురాది జ్ఞానేంద్రియసమష్టిం వాగాదికర్తేంద్రియసమష్టిం చ స్వమాయయా సృష్ట్యా తదవస్థాపన్నస్య పరమేశ్వరస్య తత్తద్వ్యప్తీనాం ప్రవృత్త్యం తత్తదుపాధ్యుపహితానాం ఘటాకాశజలచంద్రస్థానీయానాం హిరణ్యగర్భప్రముఖానాం జీవానాం మహాకాశబింబస్థానీయస్య తస్మై వేశ్వరస్య కారణత్వం సర్వాధిపతిత్వం చాహ” అంతమునందు “భూయః వ్యప్తినమప్తీరూపకార్యకారణోపాధీ” సృష్ట్యా అనంతరం పఠింశ్చ సమప్తీరూపకార్యకారణపఠిక్ స్వామినః

పారణ్యగర్భప్రముఖాన్ మశకపర్యంతాన్ సృష్ట్యా అనంతరమీశ్వరః సర్వా
ధిపత్య ముపాధీనా ముపహితానాం చ సర్వేషా మధిపత్య మధిపతిత్వ
మప్రతిష్ఠిద్ధనియంతృత్వం కురుతే మహాత్మా మహేశ్వరః” అని వ్రాయబడి
యున్నది.

గీ-వ ఆధ్యాయము, ౪-వ మంత్రము.

అవ. పరమేశ్వరుఁడు సర్వజ్ఞుఁడనియు, అఖండస్వయంప్రకాశజ్ఞాన
స్వరూపుఁడనియు, సర్వనియంతయనియు తెలుపఁబడుచున్నది —

మూ సర్వా దిశః ఊర్ధ్వ మథ శ్చ తిర్య
క్షప్రకాశయన్ భ్రాజతే యద్వనద్వాన్,
ఏవగ్ం స దేవో భగవా న్వరేణ్యో
యోనిస్వభావా నధితిష్ఠ త్యేకః.

౪

పద. సర్వాః దిశః ఊర్ధ్వం అదః చ తిర్యక్ ప్రకాశయన్ భ్రాజతే
యత్ ఉ అనద్వాన్, ఏవం సః దేవః వరేణ్యః యోనిస్వభావాన్ అధి
తిష్ఠతి ఏకః.

౪

టీక. అనద్వాన్ = సూర్యుఁడు, సర్వాః దిశః = అన్నిదిక్కులను,
ఊర్ధ్వం అథః చ = ఊర్ధ్వాఞ్చోదిక్కులను, తిర్యక్ చ = పార్శ్వదిక్కు
లను, ప్రకాశయన్ = ప్రకాశింపఁజేయుచు, యత్ ఉ = ఏప్రకారము,
భ్రాజతే = ప్రకాశించుచున్నాఁడో, ఏవం = ఈప్రకారము, ఏకః =
అద్వితీయుఁడును, వరేణ్యః = అందరిచేతను కోరఁదగినవాఁడును, దేవః =
ద్యోతనస్వభావుఁడును అగు, స భగవాన్ = ఆపరమాత్మ, యోనిస్వభా
వాన్ = జగత్కారణభూతములగు పృథివ్యాది స్వభావములను, అధితిష్ఠతి=
నియమించుచున్నాఁడు.

తా. సూర్యుడు వివిధముగా ప్రాగాదిదిక్కులను, ఆగ్నేయాది విదిక్కులను, ఊర్ధ్వోద్ధిశలను స్వకీయప్రకాశముచేత త్రకాశింకుజేయుచున్నాడో అదేవిధముగా ద్యోతనస్వభావుడును, అద్వితీయుడును, వద్దుజైశ్వర్యసంపన్నుడును అగు ఆపరమేశ్వరుడు సకల ప్రపంచమునకు కారణభూతములగు పృథివ్యాదిస్థానములను ఆధిష్ఠించి వానిని నియమించుచున్నాడు.

గీ-వ అధ్యాయము, గీ-వ మంత్రము.

అవ. పరమేశ్వరుడు, మూలప్రకృత్యవాంతర ప్రకృతులను తత్తత్కార్యోన్ముఖములయినవానినిగ నొనర్చువాడనియు, తత్తత్కార్యరూపముచేత పరిణామమును చేయువాడనియు, సర్వనియంతయనియు, ఆయాజీవులయొక్క సందితమయిన పుణ్యపాపకర్మానుసారము సత్వరజస్తమోగుణములను వినియోగించుననియు నిందు తెలుపబడుచున్నది —

మూ. యచ్చ స్వభావం పచతి విశ్వయోనిః

పాచ్యాగ్ శ్చ సర్వా పరిణామయేద్యః,

సర్వ మేత ద్విశ్వ మధిష్ఠ త్యేకో

గుణాగ్ శ్చ సర్వా నినియోజయే ద్యః ౫

పద. యత్ చ స్వభావం పచతి విశ్వయోనిః పాచ్యాన్ చ సర్వా పరిణామయేత్ యః, సర్వం ఏతత్ విశ్వం అధిష్ఠతి ఏకః గుణాన్ చ సర్వా వినియోజయేత్. ౫

టీక. విశ్వయోనిః = జగత్కారణుడగు, యత్ చ = విపరమాత్మ, స్వభావం=స్వభావమును లేక గుణమును, పచతి=(స్వసత్తాసన్నిధిమాత్రము చేత తత్తత్కార్యానుగుణముగ) పక్వముచేయుచున్నాడో, యః=విపర

మాత్స, సర్వాత్ = సమస్తములయిన, పాచ్యాత్ = పాకయోగ్యములయిన
 పృథివ్యాదికములను, పరిణామయేత్ = పరిణమింపఁజేయుచున్నాఁడో, యః =
 ఏవరమాత్స, సర్వాత్ గుణాత్ = సత్త్వరజస్తమస్సులను గుణముల నన్నిటిని,
 వినియోజయేత్ = వినియోగించునో, ఏకః = ఒక్కఁడగు, సః = ఆవరమాత్స,
 ఏతత్ సర్వం విశ్వం = ఈ ప్రపంచమునంతయు, అధితిష్ఠతి = నియమించు
 చున్నాఁడు.

తా. జగత్కారణభూతుఁడగు వరమాత్సయే స్వసత్తాసన్నిధిమాత్రము
 చేత తత్తత్కార్యానుగుణముగ ఆయావదార్థ స్వభావమును వినియోగించు
 చున్నాఁడు. పంచసర్వాత్ములయిన పృథివ్యాదివదార్థములను పరిణమింపఁ
 జేయుచున్నాఁడు. తత్తత్ప్రణానానర్చిన పుణ్యపాపకర్తానుసారముగ సత్త్వర
 జస్తమోగుణములను దేహధారణాదివిషయములందు వినియోగించుచున్నా
 ఁడు. అద్వితీయుఁడయిన అతఁడే ఈ ప్రపంచమునంతయు నియమించు
 చున్నాఁడు.

గీ-వ అధ్యాయము, ౬-వ మంత్రము.

ఆవ. బ్రహ్మతత్త్వము వేదాంతములందు గూఢముగ ప్రతిపాదించఁ
 బడియున్నదనియు, ఆ బ్రహ్మతత్త్వము నెఱింగినవారలు మోక్షమును పొంది
 రనియు తెలుపఁబడుచున్నది —

మూ తద్వేద గుహ్యోపనిషత్సు గూఢం
 తద్బ్రహ్మ వేదతే బ్రహ్మయోనిమ్,
 యే పూర్వం దేవా ఋషయ శ్చ తద్విదు
 స్తే తన్మయా అమృతా వై బభూవుః

పద. తల్ వేదగుహ్యోపనిషత్సు గూఢం తల్ బ్రహ్మ వేదలే బ్రహ్మ యోనిం, యే పూర్వదేవాః ఋషయః చ తల్ విదుః లే తన్మయాః అమృతాః వై బభూవుః.

౬

టీక. తల్ = ఆపరమాత్మస్వరూపము, వేదగుహ్యోపనిషత్సు = వేదములలో రహస్యభూతములయిన ఉపనిషత్తులందు, గూఢం = గూఢముయొన్నది. బ్రహ్మ = హిరణ్యగర్భుడు, బ్రహ్మయోనిం = వేదప్రమాణకమయిన, తల్ = ఆ బ్రహ్మమును, వేదలే = తెలిసికొనుచున్నాడు. యే = ఏ, పూర్వదేవాః ఋషయః చ = పూర్వదేవులున్నా, ఋషులున్నా, తల్ = ఆపరమాత్మస్వరూపమును, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారో, లే = వారు, తన్మయాః = ఆపరమాత్మస్వరూపులయి, అమృతాః = మరణవిరహితులు—అనగా మోక్షమును పొందినవారు, బభూవుః = అయిరి.

తా. ఆపరమాత్మస్వరూపము, వేదములలో రహస్యభాగము ఉలగుపనిషత్తులందు ప్రతిపాదించబడియున్నది. ఉపనిషత్ప్రతిపాదితమయిన ఆపరమాత్మతత్త్వమును బ్రహ్మయనగా ప్రణమజుడగు హిరణ్యగర్భుడు తెలిసికొనుచున్నాడు. పూర్వకాలమునం దీ బ్రహ్మస్వరూపమును దుర్బాదిదేవతలున్నా, వామదేవాదిమహర్షులున్నా తెలిసికొన్నవారలయి తదాత్మస్వరూపులయి అమృతత్వమునందిరి. అదేవిధముగా ఇప్పటిముముక్షువులు కూడ ఉపనిషత్ప్రతిపాదితమయిన ఆ బ్రహ్మతత్త్వము నెఱింగినయెడల అమృతత్వమును (మోక్షమును) పొందగలరు.

వివరణము:—ఈమంత్రము 3-వ పాదమునందు “యే పూర్వం దేవా ఋషయశ్చ తద్విదుః” అని పాఠాంతరము గలదు. అప్పుడు. “పూర్వం = పూర్వకాలమునందు, దేవాః ఋషయః చ తల్ విదుః లే తన్మయాః అమృతాః బభూవుః వై” అని అన్వయము.

౧.-వ అధ్యాయము, ౭.-వ మంత్రము.

అవ. ఇంతవఱకు తత్పదార్థము వర్ణితమయినది, ఇకమీద త్వంపదార్థము వర్ణింపఁబడుచున్నది —

మూ గుణాన్వయో యః ఫలకర్తృకర్తా
కృతస్య తస్యైవ సచోపభోక్తా,
స విశ్వరూప త్రిగుణ త్రివర్తా
ప్రాణాధిప స్సంచరతి స్వకర్తృభిః 2

పద. గుణాన్వయః యః ఫలకర్తృకర్తా కృతస్య తస్య ఏవ సః చ ఉపభోక్తా, సః విశ్వరూపః త్రిగుణః త్రివర్తా ప్రాణాధిపః సంచరతి స్వకర్తృభిః. 2

టీక. యః=ఎవ్వఁడు, గుణాన్వయః=కర్తృజ్ఞానకృతములయిన వాసనారూపములయిన గుణములతోఁబూడుకొన్నవాడై, ఫలకర్తృకర్తా = ఫలకర్తృములను చేయుచున్నాడో, సః=వాఁడు, కృతస్య = చేయఁబడిన, తస్యఏవ=ఆ ఫలమునకే, ఉపభోక్తా=అనుభోక్త - అనుభవించుచువాఁడు, సః=అతఁడు, విశ్వరూపః = నానారూపములుగలవాడై, త్రిగుణః = సత్త్వరజస్తమోగుణములు గలవాడై, త్రివర్తా=దేవయాన, పితృయాన, మనుష్యయానములను 3 మార్గములుగలవాడై, ప్రాణాధిపః = ప్రాణాపానాది పంచవృత్తులకు ప్రభువై, స్వకర్తృభిః=తనకర్తృలతో, సంచరతి=లిరుగుచున్నాఁడు.

తా. జీవుఁడు కర్తృజ్ఞానరూపములయిన వాసనారూపములయిన గుణములతోఁబూడుకొన్నవాడై, తత్తత్ఫలముల నొసంగు కర్తృల నాచరించుచున్నాఁడు. ఆచేయఁబడిన కర్తృలయొక్క-ఫలము ననుభవించువాఁడున్నూ ఆ జీవుఁడేయగుచున్నాఁడు. ఇతఁడు నానావిధరూపములుగలిగి సత్త్వరజస్తమో

గుణాన్వితుడయి తత్తత్కర్తానుసారము దేవపితృమనుష్య యానములద్వారా ఇహపరలోకములకు గమనాగమనముల నొనర్చుచుండును. కార్యకారణ సంఘాతరూపమయిన యీ దేహమునకు అధిపతియై సుఖదుఃఖముల నందు చుండును.

వివరణము — విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యయందు యీమంత్రము చాల మనోహరముగ వ్యాఖ్యాతమయియున్నది. తదుపోద్ఘాతము నిట నుదాహరించుచున్నాము.

“తత్పదార్థభూతస్య ఈశ్వరస్య సత్యసుఖసంవిస్తాత్ర సత్త్వం, అద్వితీయత్వం, అఖండత్వం, వేదాంతగమ్యత్వం, అవికారిత్వం, ప్రత్యక్షత్వం; త్వం పదార్థభూతస్య జీవస్య కార్యకరణాదిభ్యో వైలక్ష్యం సత్యసుఖానుభూతిత్వం అసంగత్వం నిత్యత్వం పరమాత్మస్వరూపత్వం చ ప్రతిపాదయితుం ఉత్తరే కేచి న్నంత్రాః ప్రస్తాయంతే; తత్ర ప్రగమం జీవస్య కర్తృత్వభోక్తృత్వాది సంసారో స్వాభావికో న భవతి, కిం తు దేహేంద్రియాద్యుపాధ్యవివేకకృత ఇత్యాహ.”

“గుణాన్వయోయః ఫలకర్తృకర్తా” యనుదానియొక్కవివరణము చాలరమ్యముగ నొనర్పబడినది —

౧. ఈషద్రజోఽన్విత సత్వగుణవరవశస్సక్ జ్ఞానద్వారేణ మోక్షార్థం కర్తృకరోతి.

౨. ఈషత్సత్వాన్వితరజోగుణవరవశస్సక్ స్వర్గాదిసాధనం కర్తృకరోతి.

౩. ఈషద్రజోఽన్వితతమోగుణవరవశస్సక్ నరకాదిసాధనం కర్తృకరోతి.

అంతమునందు “స్వకర్తృభిః ఏకాదశేంద్రియ భూతసూక్ష్మపంచక ప్రాణాఖ్యసత్తదకాత్మకం లింగశరీరమాత్మసాక్షాత్కృత్య తదుపాధికస్సక్

సత్వాదికామాదిగుణపరవశో భూత్వా శుభాశుభాని కర్తాణి కృత్వా తైః
స్వకర్తృభిః పరవశో భూత్వా ఉదధిమధ్యవర్తిశుష్కలాబువత్ సంసార
దుఃఖమహోదధౌ సంచరతి-పరిభ్రమతి.

గీ-వ అధ్యాయము, ౮-వ మంత్రము.

అవ. అద్వితీయుడయిన పరమేశ్వరుడే, జీవుడుగాని జీవుడను
వాడు వేఱుగాలేడనియు, జీవునకు గలపరిచ్ఛేదము ఔపాధిక మగుటచేత
అభాసమాత్రముకాని వాస్తవము గాదనియు, తెలిసియు తెలియకయు
జీవుడే సర్వసాక్షిగా వ్యవహరింపబడుచున్నాడనియు, ఇతడు అఖండ
బోధైకరసుడనియు తెలుపబడుచున్నది —

మూ. అంగుష్ఠమాత్రో రవితుల్యరూప

సంకల్పాహంకారసమన్వితో యః,

బుద్ధేర్గుణే నాత్మగుణేన చైవ

ఆరాగ్రమాత్రో పృథరోఽపిదృష్టః

౮

పద. అంగుష్ఠమాత్రః రవితుల్యరూపః సంకల్పాహంకారసమన్వితః
యః, బుద్ధేః గుణేన ఆత్మగుణేన చ ఏవ ఆరాగ్రమాత్రః హి అపరః అపి
దృష్టః.

౯

టీక. అంగుష్ఠమాత్రః = స్వకీయాంగుష్ఠమాత్రపరిమాణము గల
వాడును, (అంగుష్ఠపరిమాణముగల స్వహృదయగుహామధ్యభాగమునందు
ఉన్నట్టు శ్రుతియందు శ్రుతిపాదింపబడియుండుటచేత అంగుష్ఠమాత్రుః
డనబడును.) రవితుల్యదేహః = సూర్యునితో సమానమయిన స్వరూపము
(జ్యోతిస్స్వరూపము) గలవాడును, సంకల్పాహంకారసమన్వితః = సంక
ల్పాహంకారములు గలవాడును, ఎవ్వఁడో, (నః=నాడు), బుద్ధేః = బుద్ధి
యొక్క, గుణేన = గుణమగుసంకల్పాహంకారాదిగుణముచేతను, ఆత్మ

గుణేనచపివ = దేహగుణముగు జరామరణాదికముచేతను, ఆరాగ్రహత్రః = ఆరాగ్రస్వరూపుఁడుగా, అపరఃపి = వేఱయినవాఁడుగా, దృష్టిః = చూడఁ బడుచున్నాఁడు.

తా. అంగుష్ఠపరిమితమగు హృదయగుహయందుండుటచేత అంగుష్ఠ మాత్రుఁడును, తేజోరూపుఁడగుటచేత సూర్యునితో సమానమయిన రూపము గలవాఁడును, సంకల్పాహంకారాది గుణములతోఁ గూడుకొనియున్న అత్త బుద్ధి గుణమయిన మోహాదికముచేతనున్న, శరీరగుణములయిన జరాదిక ముతోనున్న, ముల్లు కర్మయొక్క కొనయందుగల ఇనుపచీలయొక్క కొన వలె స్వరూపముగలవాఁడయి జలసూర్యునివలె ఉపాధిసంబంధముచేత జీవాత్మగా తెలిసికొనఁబడుచున్నాఁడు.

వివరణము — బ్ర. సూ. స్వశబ్దేనోన్మానాభ్యాంచ. ౨-౩-౨౨. తద్గుణసారత్వాత్తు తద్వ్యవధేశః ప్రాజ్ఞవత్. ౨-౩-౨౯. అను బ్రహ్మసూత్రముల శంకరభాష్యమునం గీమంత్ర ముదాహృతమయినది.

గీ-వ అధ్యాయము, ౯-వ మంత్రము.

అవ. మఱల మఱొకదృష్టాంతముతో జీవస్వరూపమును నిర్ణయించుచున్నాఁడు.—

మూ వాలాగ్రశతభాగస్య శతభా కల్పితస్య చ,
భాగో జీవ స్స విజ్ఞేయ స్సచానంత్యాయ కల్ప తే ౯
పద. వాలాగ్రశతభాగస్య శతభా కల్పితస్య చ, భాగః జీవః సః
చ అనంత్యాయ కల్పతే. ౯

టీక. జీవః=జీవుఁడు, శతభా కల్పితస్య = నూరుగా భాగింపఁబడిన, వాలాగ్రశతభాగస్య = వెండ్రుకకొనయొక్క నూరవది అయిన, భాగః = భాగముగా, విజ్ఞేయః=తెలిసికొనఁదగినది. సఃచ=అజీవుఁడు, అనంత్యాయ=

అనంతత్వముగొనుట - బ్రహ్మభావముగొనుట, కల్పలే = సమర్థుఁ డగు చున్నాఁడు.

తా. జీవుఁడు తలవెండుకయొక్క కొనభాగమును సూరుగా భాగించగా వచ్చిన భాగములలో నొకభాగమును మఱల సూరుగా విభాగించిన యెడల ఎంతసూక్ష్మముగానుండునో అంతసూక్ష్మమయిన పరిమాణముగలవాఁడు. అతఁడే అనంతస్వరూపుఁ డగును. అనంతస్వరూపుఁడనఁగా పరమాత్మ యని గ్రహించవలయును.

వివరణము — బ్ర. సూ. స్వశబ్దేనోన్మానాభ్యాంచ. ౨-౩-౨౨. తద్గుణసారత్వాత్తు తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవల్. ౨-౩-౨౯. అను బ్రహ్మ సూత్రములభాష్యమునందు శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారు జీవస్వరూపవిచారార్థ మిమంత్రము నుదహరించిరి.

౫-వ అధ్యాయము, ౧౦-వ మంత్రము.

మూ. నైవస్త్రీ నపుమానేష నైవచాయం నపునకః,
యద్యచ్ఛరీరమాదత్తే తేన తేన స రక్ష్యతే ౧౦

పద. న ఏవ స్త్రీ న పుమాన్ ఏషః న చ ఏవ ఆయం నపునకః,
యత్ యత్ శరీరం ఆదత్తే తేన తేన సః రక్ష్యతే. ౧౦

టీక. ఏషః=జీవుఁడు, స్త్రీ నఏవ=స్త్రీ కాదు, న పుమాన్=పురుషుఁడు కాదు. ఆయం=ఈయాత్మ, నపున కః నఏవచ = నపునకుఁడున్నా కాదు. యత్ యత్ శరీరం = ఏయేశరీరమును, ఆదత్తే=గ్రహించుచున్నాఁడో, తేన తేన=అయాశరీరాద్యభిమానము చేత, సః=ఆయాత్మ, రక్ష్యతే=రక్షింపఁబడు చున్నాఁడు.

తా. వాస్తవముగా చూచినయెడల జీవుఁడున్నా అద్వితీయ అపరోక్ష బ్రహ్మాత్మస్వరూపుఁడు కావున స్త్రీగాని, పురుషుఁడుగాని, నపునకుఁడు

గాని కాజాలడు. కాని స్త్రీగానో, పురుషుడుగానో, నపుంసకుడుగానో ఏయేకరీతియు జన్మాంతరకృత సంచితకర్మానుసారము ధరించుచున్నాడో అట్టి యభిమానమును పొందినవాడయి తత్తద్ధర్మములను తనయందు తెచ్చి పెట్టుకొని నేను స్త్రీని, పురుషుడను, నపుంసకుడను, కుంటిని, గ్రుడ్డిని, బలిసినాడను మున్నగునవి తలంచుకొనుచుండునని భావము.

గీ-వ అధ్యాయము, ౧౧-వ మంత్రము.

అవ. ఎందువలన మనుష్యాదికరీరముల నేల పొందుచున్నాఁ డనువిషయము తెలుపఁబడుచున్నది —

మూ సంకల్పన స్మర్శన దృష్టిమోహైః
గ్రాసాంబువృష్ట్యాత్త వివృద్ధజన్త,
కర్తానుగాని-అనుక్రమేణ దేహీ
స్థానేషు రూపాణ్యభిసంప్రపద్యతే

౧౧

పద. సంకల్పన స్మర్శన దృష్టిమోహైః గ్రాసాంబువృష్ట్యా అత్త వివృద్ధజన్త, కర్తానుగాని-అనుక్రమేణ దేహీ స్థానేషు రూపాణి అభి సంప్రపద్యతే.

౧౧

టీక. సంకల్పనస్మర్శనదృష్టిమోహైః - సంకల్పన=(మనఃకార్యమగు) తలంపుచేతను, స్మర్శన=త్వగింద్రియవ్యాపారమగు తాఁకుటచేతను, దృష్టి=చూపుచేతను, మోహైః=మోహముచేతను, అనుక్రమేణ=క్రమముగ, దేహీ=జీవుడు, గ్రాంసాంబువృష్ట్యా = అన్నపానములయొక్క సమృద్ధిచేత, అత్త వివృద్ధజన్త=కరీరముయొక్క వృద్ధికలుగుచున్నటుల, స్థానేషు=దేవతిర్గజ్జను ష్యాదిజన్తములందు, కర్తానుగాని రూపాణి = ఆయాపుణ్యపాపకర్తలకు ఆనుకూలములయిన స్త్రీపుంసపుంసకలక్షణములయిన రూపములను, అభిసంప్రపద్యతే=పొందుచున్నాఁడు.

తా. లోకములందు అన్న పానములను సకాలమునందు సేవించుటచేత దేహ మేవిధముగా వృద్ధినిపొందుచున్నదో, అదేవిధముగా అనేకజన్మములం దాచరింపఁబడి సంచితమయియున్న తత్తత్సాధుపుణ్యకర్మఫలముల ననుసరించి, స్త్రీపుంసపుంసకాది లక్షణములగు దేవతిర్మృజ్జనుష్ఠాదిలక్షణములుగల శరీరములను సంకల్పన స్పర్శన దృష్టిమోహములచేతను పొందుచున్నాఁడు.

వివరణము:—శంకరానంద, నారాయణ, విజ్ఞానభగవత్ వ్యాఖ్యలయందు “సంకల్పనస్పర్శనదృష్టిహోమైః” అని పారమౌనర్చితదనుసారము వ్యాఖ్యాతమయినది. విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యయందు “ఆత్మనః కార్యకరణోపాధి ఐరిగ్రహే కర్తృత్వాది సంసారధర్తభాక్త్యై చకించిమిత్త మిత్యాకాంక్షాయామాహ” అను ఆవతారికతో ఈమంత్రమునకు గొప్పవ్యాఖ్య వ్రాయఁబడియున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచేత ఆవ్యాఖ్య నిట నుదహరించలేదు.

౧-వ అధ్యాయము, ౧౨-వ మంత్రము.

మూ ఘోలాని సూక్ష్మాణి బహూనిచైవ
రూపాణి దేహీ స్వగుణై ర్వృణోతి,
క్రియాగుణై రాత్తగుణై శ్చ తేహం
సంయోగహేతు రపరోఽపి దృష్టః.

౧౨

పద. ఘోలాని సూక్ష్మాణి బహూని చ ఏవ రూపాణి దేహీ స్వగుణైః వృణోతి, క్రియాగుణైః ఆత్మగుణైః చ తేహం సంయోగహేతుః ఆపరః ఆపి దృష్టః.

౧౩

టీక. దేహీ = దేవుఁడు, స్వగుణైః = విహితప్రతిష్ఠిద్ధవిషయములయొక్క అనుభవసంస్కారములచేతను, ఘోలాని = ఘోలములును, సూక్ష్మాణి =

సూక్ష్మములును అయిన, బహునిరూపాణి=అనేకవిధములయిన రూపములను, వృణోతి = ఆవరించుచున్నాఁడు. లేహం=అస్థులసూక్ష్మరూపముల యొక్క, క్రియాగుణైః=కర్మగుణముల చేతను, ఆత్మగుణైఃచ=స్వరూపగుణములచేత, అవరశ్చ=వేఱయిన, సంయోగహేతుః=దేహాంతరసంయోగమునకు కారణుఁడుగానున్న, దృష్టిః=చూడఁబడుచున్నాఁడు.

తా. జీవుఁడు జన్మాంతరకృత సుకృతదుష్కృత కర్మవాసనానుసారము సత్త్వరజస్తమోరూప గుణత్రయ తారతమ్యానుసారము స్థూలములును సూక్ష్మములును అగు అనేకవిధశరీరములను పొందుచున్నాఁడు. ఆ ప్రకారము జన్మించినతరువాత జన్మాంతరకృత సుకృతదుష్కృత కర్మానుసారము ఈ జన్మమునందు సంభవించిన శ్రాతస్తార్థవిహిత నిష్పిద్ధగుణసంస్కారములతోడను, విహిత ప్రతిష్ఠితోపాసనాద్యాత్మగుణములతోను కలసి నవాడయి నియతకాలమునందు దేహాంతరసంయోగమును కూడ పొందుచున్నాఁడు. అనఁగా గలించిన జన్మాంతరములందు సంచితములయి అనుభవించగా మిగిలియున్న కర్మవాసనలతోడను, ఈజన్మమునందొనర్చిన విహిత ప్రతిష్ఠిత క్రియావాసనలతోడను జన్మాంతరమును పొందుటకు పోవుచున్నాడని భావము.

వివరణము.—‘స్థూలాని సూక్ష్మాణి బహుని రూపాణి’ యనుట శ్రీమదవివరణము విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యయందుఁ గలదు —

౧. స్థూలాని పార్థివాని శరీరాణి భూలోకపర్తిని;

౨. తతః సూక్ష్మాణి అప్తయాని భువన్లోకపర్తిని శరీరాణి;

౩. తతోఽపి సూక్ష్మాణి తైజసాని స్వర్లోకపర్తిని శరీరాణి;

౪. తతోఽపి సూక్ష్మాణి వాయవీయాని మహర్లోకజనోలోకపర్తిని

శరీరాణి ;

౧. తతోఽపి సూక్ష్మాణి శరీరాణి వియన్తయాని తపస్సత్యోక
పర్తిని;

సర్వశరీరారంభే సర్వభూతాని ఆరంభకతయా వర్తంతపివ. అతః
తత్తత్త్వాకవర్తి తత్తచ్ఛరీరారంభే తత్తద్భూత ప్రాధాన్యమేవోక్తమితి ద్రష్ట
వ్యుత్;

అథవా స్థూలని హస్త్యాదిశరీరాణి, సూక్ష్మాణి మశకాది శరీరాణి;
ప్రాణోత్క్రమణి సమయస్థితినిగూర్చి బృహదారణ్యకము చతుర్థాధ్యాయ
చతుర్థాస్తామనం దిట్లు చెప్పబడినది:—

సయత్రాయ మాత్మాఽబల్యంస్యేత్య సంమోహ మివస్యేత్యధైన
మేలేప్రాణా అభిసమాయాతి స ఏతాస్తేజోమత్రాః సమభ్యాదదానో హృ
దయమేవాన్వవక్రామతి సయత్రైష చాక్షుషః పురుషః పర్యావర్తతేఽథా
రూపజ్ఞోభవతి. ౧.

ఏకీభవతి నవశ్యతీత్యాచుః, ఏకీభవతి నచిహ్నుతీత్యాచుః, ఏకీ
భవతి నరసయతీత్యాచుః, ఏకీభవతి నపదతీత్యాచుః, ఏకీభవతి నశృణో
తీత్యాచుః, ఏకీభవతి నమనుత ఇత్యాచుః ఏకీభవతి నస్పృశతీత్యాచుః,
ఏకీభవతి నవిజానాతీత్యాచుః, తస్య హైతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యోతతే
లేన ప్రద్యోతేన ఏషఆత్మా నిష్క్రమతి చక్షురోవా మూర్ధ్నోవా అన్యే
భ్యోవాశరీరదేశేభ్యస్త ముత్క్రామన్తం ప్రాణోఽనుత్క్రామతి ప్రాణమను
త్క్రామంతగ్ం సర్వేప్రాణా అనుత్క్రామంతి సవిజ్ఞానోభవతి సవిజ్ఞాన
మేవా న్వవక్రామతి తంవిద్యాకర్తృణి సమన్వారభేలే పూర్వప్రజ్ఞాచ. ౨.

౧-వ అధ్యాయము, ౧3-వ మంత్రము.

అవ. పూర్వోక్తఁడయినజీవుఁడు అవిద్యా కామకర్మఫలరాగాదులను
అధికారముచేత ఆక్రమించినవాఁడయి అతిబరువుగలరాయినిగట్టి పడవే
యుటచేత అగాధజలములో సారకాయ ముణిగిపోయినటుల తానుకూడ

సంసారసముద్రమున ముణుంగుచున్నవాడయి నిశ్చయముగా దేహమే
తాననియెడి విపరీతజ్ఞానమును పొందినవాడయి ప్రేతతిర్యక్తునుష్ఠాద్యనేక
యోనులందు పుట్టుచుగిట్టుచు దరిగానక ముణుంగుచు లేలుచునుండగా అతి
ప్రయాసచేత పుణ్యవశముచేత ఈశ్వరార్థము కర్తలు చేయవలయునను
సదూహ కలుగుటవలన అట్టికర్త నాచరించుచు ఈశ్వర ప్రీత్యర్థము చేయఁబడిన
సత్కర్తానుష్ఠానముచేత పోఁగొట్టఁబడిన రాగాదిమలములు కలవాడై,
“తద్యథేహకర్త చిత్తోలాకః క్షీయతే ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచిత్తోలాకః
క్షీయత ఏవ” అను ప్రమాణముననుసరించి ఇహముత్సార్థఫలభోగమునందు
విరాగము గలవాడయి, శమాదిసాధనసంపత్తిగలవాడయి అత్తను తెలిసికొని
జన్మజరామరణాది నకలవిధ పాశముల చేత విడువఁబడుచున్నాడను విష
యము తెలుపఁబడుచున్నది:—

మూ అనాద్యనంతం కలిలస్య మధ్యే
విశ్వస్య స్రష్టార మనేకరూపమ్,
విశ్వస్యైకం పరివేష్టితారం
జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాపైః

౧౩

పద అనాద్యనంతం కలిలస్య మధ్యే విశ్వస్య స్రష్టారం అనేకరూ
పమ్, విశ్వస్య ఏకం పరివేష్టితారం జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాపైః. ౧౩
టీక. (దేహీ = జీవుడు) అనాద్యనంతం = ఆద్యంతవిరహితుఁ
డును, కలిలస్య = గహనమయిన, సంసారముయొక్క, మధ్యే = మధ్య
యందు, విశ్వస్య = ప్రపంచముయొక్క, స్రష్టారం = సృష్టికర్తయును,
అనేకరూపం = అనేకవిధములయిన రూపములుగలవాడను, విశ్వస్య =
ప్రపంచమునకు, ఏకం = ఒక్కఁడుగా, పరివేష్టితారం = చుట్టుకొనియుం
డువాడను, దేవం = జ్యోతిస్వర్వరూపుఁడును అగుబరమాత్మను, జ్ఞాత్వా =

తెలిసికొని, సర్వపాపైః = సకలపాపములచేత, ముచ్యతే = వదలబడుచున్నాడు.

తా. దేహీయగు జీవుడు ఆద్యంతవిరహితుడగును, మాయానిష్పన్నమయిన గభీరమయిన యీశంసారసముద్రమునందు సృష్టికర్తగా న్నవాడును, వివిధరూపములతో నుండువాడును, ప్రపంచమునందంతట సర్వవ్యాపియైయుండువాడును అగు జ్యోతిస్స్వరూపుడగు దేవుని ఎఱింగినయెడల జన్మ జరామరణాదిసకలపాపముచేత విడువబడుచున్నాడు.

వివరణము — ఈ శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తుయొక్క ౧-వ అధ్యాయము నందు కొంచెము పాఠభేదముతో ఈమంత్ర మిట్లు పరింపబడినది —

మం. సూక్ష్మతినూత్నం కలిలస్య మధ్యే
విశ్వస్య బ్రహ్మేర మనేకరూపమ్,
విశ్వస్యైకం పరివేష్టితారం
జ్ఞాత్వా శివం శాంతి మత్యంత మేతి.

౧౪

౧-వ అధ్యాయము, ౧౪-వ మంత్రము.

అవ. ఆత్మనెఱింగినవానియొక్క ఫలము తెలుపబడుచున్నది. —

మూ. భావగ్రాహ్య మనీడాఖ్యం భావాభావకరగ్ం శివమ్,
కలాసర్గకరం దేవం యే విదుస్తే జహుస్తనుమ్ ౧౪

పద. భావగ్రాహ్యం అనీడాఖ్యం భావాభావకరం శివమ్. కలాసర్గకరం దేవం యే విదుః తే జహుః తనుమ్. ౧౪

శ్వేతాశ్వతరోపనిషది పశ్చిమోఽధ్యాయః సమాప్తః.

టీక. భావగ్రాహ్యం = పరిశుద్ధమయినమనస్సుచేత గ్రహింపఁదగినవాఁడును, ఆనీడాఖ్యం=ఆనీడమనఁగా శరీరముకావున శరీరములేనివాఁడును, భావాభావకరం = భావాభావములను చేయువాఁడును, శివం = పరిశుద్ధుఁడును, కలాసర్లకరం = షోడశకళలయొక్క సృష్టినిచేయువాఁడును అగు, దేవం = దేవుని, యేవిదుః = ఎవ్వరు “అహమస్మి”యని తెలిసికొనుచున్నారో, లే = వారు, రసం = దేహమును, జహుః = వదలుచున్నారూ. అనఁగా శరీరాభిమానమును వదలుటచేత ముక్తులగుచున్నారు.

తా. నిర్మలాంశకరణముగలవారిచేత గ్రహింపఁదగినవాఁడును, శరీరవిరహితుఁడును, మంగళస్వరూపుఁడును - అనఁగా అవిద్యాతత్కార్యవినిర్మత్తుఁడును, ప్రశ్నోపనిషదుక్తములగు ప్రాణానినామాంతములగు షోడశకళలను ఉత్పాదకుఁడును, భావాభావములనొనర్చువాఁడును అగుదేవుని ఎవ్వరు తెలిసికొనుచున్నారో వారు శరీరమును వదలుచున్నారు. అనఁగా శరీరాభిమానమును వదలుటచేత ముక్తులగుచున్నారు.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందు ఐదవఅధ్యాయము
సమాప్తము

శ్రీ గురుభ్యో నమః.

కృష్ణయజుర్వేదాంతర్గత మగు

శ్వే తా శ్వ త రో ప ని ష త్తు

ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యనివరణసమన్వితము.

షష్ఠాధ్యాయము.

౬-వ అధ్యాయము, ౧-వ మంత్రము.

ఆవ. పంచమాధ్యాయముయొక్క చివరమంత్రమునందు “కలా
స్గ కరం దేవిం యేవిదుస్తేజహుస్తనుమ్” అని ఈశ్వరుడే ప్రపంచనిర్మాత
యని చెప్పబడియున్నది. అయినను స్వభావ, కాల, నియతి మున్నగునవి
ప్రపంచకారణములని పక్షాంతరములందు గలదు కావున తన్నిరాన మీ
యధ్యాయమునందు విషయదార్థార్థము చేయబడుచున్నది.—

మూ. స్వభావమేకే కవయో వదంతి

కాలం తథాన్యే పరిముహ్యమానాః,

దేవస్యైష మహిమా తు లోకే

యేనేదం భ్రామ్యతే బ్రహ్మచక్రమ్

౧

పద. స్వభావం ఏకే కవయః వదంతి కాలం తథా అన్యే పరిముహ్య

మానాః, దేవస్య ఏషః మహిమా తు లోకే యేన ఇదం భ్రామ్యతే బ్రహ్మ-
చక్రమ్. ౧

టీక. కవయః=విద్వాంసులగు, ఏకే=కొందఱు, స్వభావం=(జగత్కారణము) స్వభావమని, వదంతి=చెప్పుచున్నారు. తథా=అదేవిధముగా, పరి
మహ్యమానాః=అజ్ఞానవశులయిన, అన్యే=కొందఱు పండితులు, కాలం=
(జగత్కారణమును) కాలమని, (వదంతి=చెప్పుచున్నారు.) లోకే=లోకము
నందు, యేన=ఎవ్వనిచేత, ఇదం=ఈ, బ్రహ్మచక్రం=బ్రహ్మచక్రము, భ్రా
మ్యతే=భ్రమింపఁజేయఁబడుచున్నదో, ఏషః=ఈ, మహిమా=సామర్థ్యము,
దేవస్యతు=ఈశ్వరునియొక్కయే.

తా. లోకమునందుగల విద్వాంసులలో కొందఱు జగత్కారణము
స్వభావమని పలుకుచున్నారు. మరికొందఱు విద్వాంసులు యుక్త్యాదులచేత
యెంతగా విచారించినను యథార్థమయిన జగత్కారణమును కనుగొనఁ
జాలక విమోహితులయి కాలమే జగత్కారణమని పలుకుచున్నారు. కాని
పైరెండున్నూ సిద్ధాంతములు కాఁజాలవు. ఈబ్రహ్మచక్రమంతయు ఈవిధ
ముగా సంఛరించుచుండుటకు మూలకారణము ఈశ్వరునియొక్క సామ
ర్థ్యమే గాని మఱొక్కటి కాజాలదు.

వివరణము.—ఈయుపనిషత్తు ౧-వ అధ్యాయమునందు ౨-వ
మంత్రమునందు

“కాలః, స్వభావో, నియతిః, యదృచ్ఛా భూతాని, యోనిః
పురుషఇతి చింత్యా; సంయోగ ఏషాంనత్వాత్తభావాదాత్తా త్వనీకస్పృఖ
దుఃఖహేతోః” అని కాల, స్వభావ, నియతి; యదృచ్ఛా మున్నగునవి
జగత్కారణములని ఆదియందు శ్రుతివిరుద్ధపక్షీయల అభిప్రాయము అను
వదించఁబడినది. ఆదియందు శ్రుతిపాదించఁబడిన సిద్ధాంతమునే స్పష్టీకరించి

చెప్పట ప్రాచీనులధర్మము కావున 'జగత్కారణము'లని వేదబాహ్యులయిన వారిచేత చెప్పబడునట్టి కాలస్వభావములను దనువదించబడియున్నవి. యని త్యాదికములకూడ జగత్కారణములు కావని నిర్ణయింపబడినది. ఈ మంత్రమునందు 'స్వభావ' కాలములను జగత్కారణ భూతములయిన వానిని రెంటినిమాత్రమే చెప్పినను తక్కిన నియత్యాదికములకూడ గ్రహించుట యుక్తమే యగుచున్నది. శ్రీమచ్ఛంకరానందులవారు "దాత్యుప్రసాదో పాయః, ధాత్యుప్రార్థనాదికం ధాతాచ జగత్కర్తృత్వాదిగుణోదర్శితః, తద్గుణాన్యసి తత్త్వాని వాదిభిరనంతాన్యంగీకృతాని తతఃకస్యచిత్ ధాత్యుప్రసాదోమయా సుపాదనీయ ఇతి వ్యాకులితాతఃకరణా ఆధిపతిణ మవలూక్య మాతేవ సానుకంపా శ్రుతిః కాలాదిపక్షా న్నూర్వచక్షీకృత్య స్వయంప్రకాశమాన మానందాత్తానం ఫలరూపం ప్రతిపాదయతు ముతిమ మధ్యాయమారభతే" అని అవతారికను వ్రాసి ఈమంత్రమునకు గీతకను వ్రాసియున్నారు.

౬-వ అధ్యాయము, ౨-వ మంత్రము.

ఆవ. ఆపరమేశ్వరునియొక్క మహిమ యిట్టిదని వివరింపబడుచున్నది —

మూ యేనావృతం నిత్యమిదం హి సర్వం

జ్ఞః కాలకారో గుణే సర్వవిద్యః,

తేనేశితం కర్తృ వివర్తతే హ

పృథ్వాప్యతేజోఽనిలఖాని చింత్యమ్

౨

పద. యేన ఆవృతం నిత్యం ఇదం హి సర్వం జ్ఞః కాలకారః గుణే సర్వవిద్యః, లేన ఈశితం కర్తృ వివర్తతే హ పృథ్వాప్యతేజోఽనిలఖాని చింత్యమ్.

౩

టీక. యేన = వివరమేశ్వరునిచేత, ఇదం సర్వం = ఈకనంబడుచున్న ప్రపంచమంతయు, నిత్యం = నియమముగా, ఆవృతం = వ్యాప్తమయ్యియున్నదో, (సః = ఆవరమేశ్వరుఁడు) జ్ఞః = జ్ఞానస్వరూపుఁడు, కాలకారః = కాలమునకు కూడ కర్త, గుణీ = ఆపహతపాప్తాది సర్వసద్గుణశోభితుఁడు, సర్వవిద్యః = సర్వము నెఱింగినవాఁడు, లేన = అట్టి ఈశ్వరునిచేత, ఈశితం = ప్రేరితమయినదై, కర్త = (శుభాశుభరూపమయిన) కర్తము, వివర్తలే = వివర్తమును పొందుచున్నది. (ఆవివర్తము) పృథ్వావ్యప్య లేజోఽనిలఘాని = భూమి, జల, అగ్ని, వాయు, ఆకాశములని, చింత్యం = తలంచవలయును.

తా. వివరమేశ్వరునిచేత ఈ ప్రపంచమంతయు నియమముగా వ్యాప్తమయ్యున్నదో అట్టి వరమేశ్వరుఁడు జ్ఞానస్వరూపుఁడు. కాలమునకుకూడ కర్త దోషములు లేనట్టి మౌళిగుణస్వరూపుఁడు. మరియు, సర్వము నెఱింగినవాఁడు. అట్టి వరమేశ్వరునిచేత శుభాశుభరూప మయినకర్తము ప్రేరితమయినదై జగద్రూపముగా వివర్తమును పొందుచున్నది. ఆవివర్తమే పృథివి, జల, అగ్ని, వాయు, ఆకాశములని యెఱుంగవలయును.

వివరణము:—‘జ్ఞః కాలకారః’ అని పాఠాంతరము గలదు. ఆప్పుడు సర్వనియంతయును నాలుగునకుకూడ నియంతయని యర్థమును గ్రహించునది.

౬-వ అధ్యాయము, 3, ౪-వ మంత్రములు.

అన. ఈశ్వేశ్వరశ్రోపనిషత్తుయొక్క ప్రథమాధ్యాయముయొక్క రెండవమంత్రమునందు “భూతానియోనిః పురుష ఇతి చింత్యమ్” అని చెప్పబడినవిషయము ఇట వివరింపఁబడుచున్నది —

మూ తత్కర్త కృత్వా వినివర్త్య భూయః
తత్త్వస్య తత్త్వేన సమేత్యయోగమ్,

ఏకేన ద్వాభ్యాం త్రిభి రష్టభిర్వా
కాలేన చైవాత్మగుణైశ్చ సూక్ష్మైః

3

అవ. తత్ కర్తృ కృత్వా వినివర్త్య భూయః తత్త్వస్య తత్త్వేన
సమేత్య యోగమ్, ఏకేన ద్వాభ్యాం త్రిభిః అష్టభిః వా కాలేన చ ఏవ
ఆత్మగుణైః చ సూక్ష్మైః.

3

మూ. ఆరభ్య కర్తాణి గుణాన్వితాని

భావాంశ్చ సర్వా నినియోజయేద్యః,

తేషా మభావే కృతకర్తనాశః

కర్తృక్షయే యాతి స తత్త్వతోఽన్యః

౪

వద. ఆరభ్య కర్తాణి గుణాన్వితాని భావాన్ చ సర్వాన్ వినియో
జయేత్ యః, తేషాం అభావే కృతకర్తనాశః కర్తృక్షయే యాతి సః
తత్త్వతః అన్యః.

౪

టీక. యః = విపరమేశ్వరుఁడు, తత్=ఆ, కర్త=సృష్టికార్యమును,
కృత్వా = చేసి, వినివర్త్య=బాగుగాచూచి, భూయః=మఱల, తత్త్వస్య=
తత్త్వస్వరూపుఁడగు ఆత్మయొక్క, తత్త్వేన = స్వరూపమగు భూమ్యాదిక
ముతో, యోగం=సంబంధమును, సమేత్య=పొంది, ఏకేన=ఒక్క దాని
చేతఁగాని, ద్వాభ్యాం=రెంటిచేతఁగాని, త్రిభిః=మూడింటిచేతఁగాని, అష్టభిః
వా=ఎనిమిదింటిచేతఁగాని, కాలేన = కాలముచేతఁగాని, సూక్ష్మైః = సూక్ష్మ
ములయిన, ఆత్మగుణైః చ = కామాదికములగు అంతఃకరణగుణములచేతఁ
గాని, గుణాన్వితాని=గుణములతోఁగూడిన, కర్తాణి = కర్తలను, ఆరభ్య=
చేసి, (ప్రకటించెనో) యః = ఎవ్వఁడు, సర్వాన్ భావాన్ = ఈసర్వ
వదార్థములను, వినియోజయేత్ = ఈశ్వరునియందు సమర్పించునో, సః=

వాడు, లేషాం = ఆపదార్థములయొక్క, అభావే = అభావదశయందు, కృతకర్తనాశః = పూర్వకృతమగు కర్తముయొక్క నాశముగలవాడు అగు చున్నాడు. సః = అట్టికర్తనాశముగలవాడు, కర్తృత్వయే = జన్మాంతరకృతమగుకర్త నశించినదగుచుండగా, తత్త్వతః = పృథివ్యాది తత్త్వములకంటె, అన్యః = వేఱయినవాడయి, యాతి = బ్రహ్మమును పొందుచున్నాడు.

తా. పరమేశ్వరుడు సృష్టినిచేసినవాడయి దానిని బాగుగా ఆలోచించి మఱిల తత్త్వస్వరూపముతో సంబంధమును పొందినవాడయి ఒకటి, రెండు, మూడు, ఎనిమిది అగువానితోను కాలముతోను సూక్ష్మములగు కామాద్యంతఃకరణగుణములతోను త్రిగుణాత్మకములగు సకలపదార్థములను సృజించెను. ఈసృజించిన సకలభావములను ఎవ్వడు పరమేశ్వరునియందే నమర్పించునో అట్టివాడు కర్తనాశముగలవాడగుచున్నాడు. అట్టి కర్తృత్వముగలవాడు పృథివ్యాదితత్త్వములకంటె ఇతరుడగు పరమాత్మను పొందుచున్నాడు. పరమేశ్వరునియందు కర్తృఫలమును నమర్పించినవారలకు ముక్తికలుగునటకు ప్రమాణములు —

శ్లో. యత్కరోషి యదక్షాసి యజ్ఞాహోషి దదాసియత్,
యత్తపస్యసి కాంతేయ తత్కురుష్వమదర్పణమ్.
శుభాశుభఫలై రేవం మోక్ష్యసే కర్తృబంధనైః,
బ్రహ్మణ్యాధాయకర్తాణి సంగంత్వక్వా కరోతియః.
లిప్యతేససపాపేన పద్మపత్ర మివాంభసా,
కాయేనమనసాబుద్ధ్యా కేవలై రింద్రియైరపి
యోగినః కర్తృకుర్వంతి సంగంత్వక్వాఽఽత్త శుద్ధయే.
భూమిరాపోఽనలోవాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ,
అహంకార ఇతీయం మే భిన్నాప్రకృతి రష్టధా.

అని అష్టవిధప్రకృతులు చెప్పబడుచున్నవి. తత్త్వములకంటె ఇతరుడగు అత్తయనఁగా అవిద్యా తత్కార్యములచేత వినిర్మితుఁడును, చిత్స్వరూపుఁడును, అద్వితీయ బ్రహ్మత్వస్వరూపుఁడు నని యెఱుంగునది.

వివరణము — “కర్తృత్వయే యాతి సతత్త్వతోఽన్యత్” అని పాఠాంతరము ౪-వ మంత్రమున గలదు. వ్యాఖ్యానాంశరములం దీమంత్రములు ప్రకారాంతరముగా వ్యాఖ్యాతములయి యున్నవి. తద్విధము తెలుపబడుచున్నది —

౧ నారాయణదీపిక:—

అవ. మంత్రద్వయముచేత మోక్షసాధనోపాయము చెప్పబడుచున్నది:—

టీక. తత్ = మనుష్యశరీరసాధ్యమగు, కర్త = కర్తృను, కృత్వా = చేసి, భూయః = మఱల, వినివర్త్య = మఱలినవాడయి, (అనఁగా నిష్పత్త్యభిముఖుడై) తత్త్వస్య = తత్త్వమస్యాదివాక్యప్రతిపాదితపరమాత్మయొక్క, తత్త్వేన = తత్త్వమగు బ్రహ్మముతో, యోగం = ఏక్యమును, సమేత్య = పొంది, (తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యార్థశ్రవణముచేత కర్తృత్వము నాగా మోక్షమును పొందుచున్నాడని వైమంత్రమునందు చెప్పబడినదానితో అన్వయము) ఎట్టివాఁడు ఎంతకాలమునకు పొందుచున్నాడనువిషయము తెలుపబడుచున్నది — (ఒకానొకసాధకుఁడు) కాలేన = కాలముచేతనున్నా, నూత్నేః = నూత్నవస్తుప్రకాశభూతములగు, అత్తగుణైః = ధర్మజ్ఞానాదిగుణములచేతనున్నా, ఏకేన = ఒక్కజన్మముతో (వానియొక్క ప్రయత్నానుసారము ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు.) (ఒకానొకఁడు,) ద్వాభ్యాం = రెండుజన్మములతో (ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు) (మఱొకఁడు,) త్రిభిః = మూఁడుజన్మములతో (ప్రయత్నానుసారము ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు.) (మఱొకఁడు) అష్టభిః వా =

ఎనిమిదిజన్మములలో ప్రయత్నానుసారము ముక్తుడగుచున్నాడు.
(బహుశానాం జన్మనామంతే జ్ఞానవాన్తాం రుపద్యతే - అను గీతావాక్య
మిందులకు ప్రమాణము.) 3

టీక. యః=ఎవ్వఁడు, గుణాన్వితాని = గుణవంతములగు, కర్తాణి=
విహితములయిన కర్మలను, ఆరభ్య = చేసి, సర్వాన్ భావాన్ = చక్షురాది
సర్వవిషయములను, వినియోజయేత్=ఆత్మయందు లేక ఆయాస్థానములందు
వినియోగించునో, సః=వాఁడు, తేషాం = ఆచేసిన కర్మలయొక్క, అభావే=
అభావమునందు, కృతకర్మనాశః = చేయఁబడినకర్మలు నశించినవాఁడగు
చున్నాడు, సః=అట్టివాఁడు, కర్మక్షయే = కర్మక్షయమునందు, తత్త్వతః=
తత్త్వములకంటె, అన్యః=వేఱయివాఁడు, భవతి=అగుచున్నాడు. ౪

తా. ఎవ్వఁడు సకలవాసనలను ఆత్మయందు వినియోగించుచున్నాడో
అట్టివాఁడు చేసినకర్మలన్నియు విషయాభిలాషతో చేసినవి కావు. కనుక
అట్టికర్మలు ఫలము నొసంగఁజాలవు. అప్పుడు వాఁడుచేసిన కర్మఫలకారి
కాజాలదు. కావున కర్మనాశమగుచున్నది. కర్మక్షయమునయెడల
ప్రపంచాతీతుఁడగువరమాత్మను పొందుచున్నాఁడు. ఈవిషయమే మంత్ర
మునం దిట్లు చెప్పఁబడినది —

ఆపూర్వమాణ మచలప్రతిష్ఠం సముద్రమాపః ప్రవిశంతి యద్వల్,
తద్వత్కామాయం ప్రవిశంతి సర్వేసకాంతి మాప్నోతి నకామకామి.

౨ విజ్ఞానభగవద్వాక్యః—

టీక. తత్కర్మ=పరమేశ్వరునకు సంబంధించినకర్మను, కృత్వా=చేసి,
(చేయఁబడిన ఈశ్వరాధనరూపకర్మ చేత నిర్మలాంతఃకరణుడై,) భూయః=
మఱి, వినివృత్త్య=సర్వకర్మలనుండి మఱి, తత్త్వస్య=(కార్యకరణసం
ఘాతసాక్షియగుటవల్లను, అవస్థాత్రయసాక్షియగుటవల్లను, అవస్థాత్రయము

నందు నశింపని స్వరూపముగలవాఁడగుటవల్లను వానికంటెఽవ్యతిరిక్తభూతుఁడయినట్టియు, త్వంపదార్థభూతుఁడయినట్టియు,) ఆత్మతత్త్వమునకు, తత్త్వేన = తత్పదార్థభూతుఁడయిన పరమేశ్వరునియొక్కతత్త్వముతో, విశేన = గురూపసదనముచేతను, ద్వాభ్యాం = గురుభక్తి ఈశ్వరభక్తులచేతను, త్రిభిః = శ్రవణమనననిదిధ్యాసలచేతను, అష్టభిః వా = యమ, నియమ, ఆసన, ప్రాణాయామ, ప్రత్యాహార, ధ్యాన, ధారణ, సమాధులచేతను, కాలేన ఈజన్మమునందుగాని జన్మాంతరమునందుగాని జ్ఞానార్థముచేయఁబడిన సత్కర్మపరిపాక) కాలముచేతను, సూక్ష్మైః = సూక్ష్మములయినట్టి, ఆత్మగుణైః చ = దయా, క్షాంతి, శౌచ, మాంగల్య, అస్పృహ, ఆకార్యణ్య, అనాయాస, అనసూయలను ఆత్మగుణములచేతను, చకారముచేత, చత్వారింశత్సంస్కారములచేతను, ఇట్టిసాధనకలాపముచేత, యోగం = పరమేశ్వరునితో వికల్పక్షణమయిన సంబంధమును, సమేత్య = పొంది (ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు).—

గౌతముఁడు చత్వారింశత్సంస్కారములను పేర్కొనియున్నాఁడు.

టీక. కర్తృణి = నిత్యవైమిత్రికకర్తలను, గుణాన్వితాని = ఈశ్వరారాధనరూపగుణముగలవానినిగా, ఆరభ్య = ఆరంభించిచేసి (ఈశ్వరారాధనపూర్వకముగనొనర్చిన నిత్యకర్తృనుష్ఠానముచేత పరిపక్వచిత్తుఁడయి), భావాన్ = సర్వపదార్థములను, వినియోజయేత్ = (ఆత్మయందు) చేర్చనలయును, లేహం = ఆకర్తృలయొక్క, అభావే = అభావమునందు, కృతకర్తృనాశః = అనారంభఫలమయిన సంచితాగామిరూపమయిన చేయఁబడిన కర్తృయంతయు నశించుచున్నది. (అనఁగా విషయాభిలాషలేక కర్తృలననుష్ఠించుటచేత ఆకర్తృఫలకారికాఞ్జాలదు. కావున కర్తృనాశమని చెప్పఁబడుచున్నది. కర్తృక్షయే = అనుభోగముచేత ప్రారంభకర్తృక్షయించినది అగుచుండఁగా, తత్త్వతః = దేహేంద్రియాదితత్త్వములకంటె, అన్యుఁడయి, యాతి = బ్రహ్మమునుపొందుచున్నాఁడు. ఈవ్యాఖ్యయందు యతియొక్క సమాధి కథనమిట్లువివరింపఁబడినది —

యదగ్నేరోహితంధూపం లేజనస్తద్రూపం యచ్ఛుక్లంతదపాయ
తక్నప్తం తదన్నస్యాయా దగ్నేరగ్నిత్వం; వాచారంభణం వికారోనామధే
యం శ్రీణీరూపాణీలేవ సత్యమితి శ్రుత్యంతోక్తప్రకారేణ స్థూలం వ్యప్తి
జాతం స్థూలసమప్తిషు వినియోజ్యతావస్తాత్రతయావితర్క్య స్థూలసమప్తిరసి
పంచీకృతమహాభూలేషు వినియోజ్యతావస్తాత్రతయాచింతయిత్వా లేవ్యవ్యు
త్తరోత్తరభూతం పూర్వపూర్వభూతమాత్రతయాప్రవిలాప్య తదపితస్తాత్ర
తయాప్రవిలాప్యతస్తాత్రమవ్యుత్తరోత్తరతస్తాత్రం పూర్వపూర్వతస్తాత్రత
యాప్రవిలాప్యతదసి మూలప్రకృతిమాత్రతయా ప్రవిలాప్య తా మసి
మాయాం సస్తాత్రతయా ప్రవిలాప్య తదసి చిస్తాత్రతయా బుద్ధ్వతామసిచి
లిం ఆనందమాత్రతయా బుద్ధ్వ తమప్యానంద మద్వితీయ మాత్రతయా
బుద్ధ్వ అద్వితీయసచ్చిదానందైకరసంపన్న ప్రత్యక్షేన్ వినియోజయేత్.

౬-వ అధ్యాయము, ౧-వ మంత్రము.

అవ. ఈ వెనుక చెప్పినవిషయమును దృఢపఱచుటకయి విషయాంధు
లయినవారలు బ్రహ్మము నెఱుంగువిషయము తెలుపఁబడుచున్నది —

మూ ఆదిస్ససంయోగ నిమిత్తహేతుః

పరస్త్రికాలాదక లోఽపిదృష్టః,

తం విశ్వరూపం భవభూతమిడ్యం

దేవం స్వచిత్తస్థముపాస్య పూర్వమ్

౫

పద. ఆది సః సంయోగనిమిత్తహేతుః పరః త్రికాలాత్ ఆకలః
ఆపి దృష్టః, తం విశ్వరూపం భవభూతం ఈడ్యం దేవం స్వచిత్తస్థం ఉపా
స్య పూర్వమ్.

౫

టీ. సః=ఆపరమాత్మయే, ఆదిః=సకలమునకు కారణభూతుఁడగు చున్నాఁడు. సంయోగనిమిత్తహేతుః=శరీరసంయోగమునకు నిమిత్తభూతములయిన అవిద్యాదులకు కారణభూతుఁడును అగుచున్నాఁడు. త్రికాలాత్=భూతభవిష్యద్వర్తమానములను కాలత్రయముకంటె, పరః=వేఱయిన వాఁడును, (మఱియు) అకలః అసి=ప్రాణాదినామాంతములగు షోడశకలా విరహితుఁడుగను, దృష్టిః=మాడఁబడుచున్నాఁడు. విశ్వరూపం=సకలవిధ రూపములుగలవాఁడును, భవభూతం=సకలమునకు కారణభూతుఁడును, స్వచిత్తస్థం=తనహృదయమునం దున్నవాఁడును, ఈడ్యం=కొనియాడఁదగిన వాఁడును అగు, దేవం=స్వయంప్రకాశమానుడగుదేవుని, పూర్వం=ముందుగా, ఉపాస్య=ఉపాసనమొనర్చి (యాలి=ఆబ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు.)

తా. ఈపరమాత్మయే సకలప్రపంచమునకు కారణభూతుఁడు. మఱియు ఇతఁడే శరీరసంయోగమునకు నిమిత్తములగు అవిద్యాదులకున్న కారణభూతుఁడు, “విషవివసాధుకర్తకారయతి విషవివాసాధుకర్తకారయతి.” అనియు శ్రుతిచెప్పచున్నది. అతీతానాగతవర్తమానములను కాలత్రయముకంటె ఇతఁడు వేఱయినవాఁడు. ఇందులకు ప్రమాణము:—

యస్మాద్రాక్ష్యంపత్సరో అహోభిః పరివర్తతే,
తద్దేవాజ్యోతిషంజ్యోతిః ఆయుర్లోపాసతేఽమృతమ్.

మఱియు నితఁడు అకలుఁడు—ప్రాణాదినామాంతములగు షోడశకలులుగలవస్తువు కాలత్రయపరిచ్ఛిన్నమగుటచేత నశించును. ఇతఁడు అకలుఁడగుటచేత నిష్ప్రపంచుఁడు కావున కాలత్రయపరిచ్ఛిన్నుడయి నశించువాఁడుకాఁడని భావము. ప్రాణాదిషోడశకశలు ప్రశ్నోపనిషత్తుయొక్క షష్ఠప్రశ్నమునం దిట్లు చెప్పుబడినవి —

శ్రు. 1 సప్తాహ, మసృజత ప్రాణా, 2 చ్ఛ్విద్ధాం, 3 ఖం, 4 వాయు, 5 జ్వోతి, రీరాహ, 7 పృథివీ, 8 ఇంద్రియం, 9 మనో, 10 లన్న, మన్నా, 11 ద్వీర్యం, 12 తపో, 13 మంత్రాః, 14 కర్మ, 15 లోకా లోకేశుచ 16 నామ చ.

అనగా కాలత్రయ పరిచ్ఛిన్నరహితమైనది, విశ్వరూపుడైనది— అనగా నానావిధస్వరూపములు గలవాడైనది, సర్వమునకు తానే కారణ భూతుడైనది, అవిశ్వరూపుడైనది శానియాడదగినవాడైనది స్వయం ప్రకాశమైనది అగు దేవుని స్వహృదయాకాశాంతరవస్థితునిగా భావించి ఉపాసించినవాడు—అనగా “అయమహమస్మి” యను భావనతో సర్వదా ధ్యానించువాడు ఆ బ్రహ్మమును పొందుచున్నాడు.

వివరణము — ఆత్మ అంతకు పరుఁ డనువిషయమును కరశ్రుతి ఇట్లు చెప్పుచున్నది —

శ్రు. ఇంద్రియభ్యః పరాహ్యర్థాః ఆర్థేభ్యశ్చ పరంమనః,

మనసస్తు పరాబుద్ధిః బుద్ధేరాత్మా మహాస్వరః.

౧౦

మహతః పరమవ్యక్తం అవ్యక్తాత్పురుషః పరః,

పురుషాన్నపరం కించిత్సాహ సాపరాగతిః.

౧౧

కర. ౧-ఆ. వల్ల-3.

ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేక్షేద్యుపనివృత్తి,

బ్రాహ్మయో సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా.

అను గీతాస్తోత్ర పరమేశ్వరుడు ప్రాణుల హృదయగుహయందుండునని తెలుపుచున్నది. ‘పూర్వం ఉపాస్య’ అని చెప్పటచేత జ్ఞానోత్పత్తికంది ముందు ఉపాసనాదికము ఆవశ్యకమని తెలియపచ్చుచున్నది.

‘సంయోగ నిమిత్తహేతుః’ అనుపదము విజ్ఞానభగవద్వాఖ్య

యందు శరీరసంయోగనిమిత్తములగు పుణ్యపాపములకు కారణభూతుడని వ్యాఖ్యాతమయినది.

విశ్వరూపం = అనుశబ్దము 'ఉపాసకైః యద్యద్రూప ముపాస్యతే తత్తద్రూపధారిణమ్' అని వ్యాఖ్యాతమయినది. అనగా ఉపాసకు లేరూపముతో ధ్యానించిన వారినిమిత్త మట్టిరూపమును ధరించువాడని భావము.

ఈమంత్రము కొందఱిచేత సగుణవస్తువరముగను కొందఱిచేత నిర్గుణ వస్తువరముగను వ్యాఖ్యాతమయినదని విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యయందు వ్రాయఁబడియున్నది. విశేషమును గమనించుకొరువారావ్యాఖ్యానమును గాంచునది. ఉపాసనమనగా విజాతీయ ప్రత్యయ శూన్యముగా సజాతీయ ప్రత్యయ ప్రవాహము కలిగియుండుట అని శంకరానందదీపికయందు చెప్పఁబడినది. అనగా ఏదేవతను తాను హృదయమునందు భావించి స్మరించుచుండునో అట్టిభావనమునకు భిన్నమయిన జ్ఞానము లేక సర్వదా అట్టిజ్ఞానమే అవిచ్ఛిన్నముగా కలిగియుండుట. నిరంతరముగ తద్విషయమునే భావించుట.

ఁ-వ అధ్యాయము, ఁ-వ మంత్రము.

అవ. మఱి అయాత్మయే వివరింపఁబడుచున్నది.—

మూ. సప్తక్షకాలాకృతిభిః పరోఽన్యో
యస్తా త్ప్రపంచః పరివర్తతేఽయమ్,
ధర్తావహం పాపనుదం భగేశం
జ్ఞాత్వాఽఽత్తస్థమమృతం విశ్వధామ

ఁ

పద. సః పృక్షకాలాకృతిభిః పరః అన్యః యస్తాత్ ప్రపంచః పరివర్తతే అయమ్, ధర్తావహం పాపనుదం భగేశం జ్ఞాత్వా అత్తస్థం అమృతం విశ్వధామ.

ఁ

టీక. యస్తాత్ = విపరమేశ్వరునివల్లనుండి, ఆయంప్రపంచః = ఈ ప్రపంచము, పరివర్తతే = ప్రవర్తించుచున్నదో, సః = ఆపరమేశ్వరుఁడు, పృథ్వికాలాకృతిభిః = సంసారపృథ్వి కాలములయొక్క ఆకారములకంటె, పరః = శ్రేష్ఠుడయినవాఁడు, అన్యః = వేఱయినవాఁడును (అగుచున్నాఁడు). (అట్టియాత్మను) ధర్మావహం = ధర్మమును వహించువానిగను, పాపనుదం = పాపమును నశింపఁజేయువానిగను, భగేశం = పద్మజైశ్వర్యమునకు ప్రభువయినవానిగను, ఆత్మస్థం = హృదయగుహంతర్వర్తిగను, అమృతం = మరణ ధర్మవిరహితునిగను, విశ్వధామ = ప్రపంచమునకు ఆధారభూతునిగను, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని (ఆబ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు).

తా. విపరమేశ్వరునివల్లనుండి ఈ ప్రపంచమంతయు సృష్టిస్థితిలయములను గాంచుచున్నదో, అట్టిపరమేశ్వరుఁడు ఈ సంసారపృథ్వియు కంటె కాలముకంటెను శ్రేష్ఠుఁడును, భిన్నుఁడును అగుచున్నాఁడు. “ఉార్థ్వమూ లోహ్యవాక్చాభిః విరోశ్వత్థ స్సనాతనః” అని ప్రపంచము పృథ్వాత్మకముగ కఠశ్రుతియందు నిరూపితమైనది. అట్టిపరమేశ్వరుని, ధర్మ సంరక్షకునిగను, పాపనివారకునిగను, పద్మజైశ్వర్యమునకు అధిపతిగను, హృదయగుహంతర్వర్తిగను, మరణ ధర్మవిరహితునిగను, ప్రపంచమున కాధారభూతునిగను తెలిసికొన్నవాఁడు ఆబ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు.

వివరణము — విజ్ఞాన భగవద్వ్యాఖ్యయం దీమంత్ర మియవతారి కతో వ్యాఖ్యాతమైనది:—

“పరమేశ్వరస్య సంసారదోషాస్పృష్టత్వం సర్వదైవతకల్పనాధిష్ఠానత్వం తద్ధర్మప్రాప్యితృప్త్యం నిరంకుశైశ్వర్యత్వం తద్విజ్ఞానాత్ మోక్ష సిద్ధించాహ” — ‘పృథ్వికాలాకృతిభిః’ అనుచోట పంచమ్యర్థమునందుత్పతీయ.

౬-వ అధ్యాయము, ౭-వ మంత్రము.

అప. ఇదివఱకు చెప్పబడినవిషయము విద్వదనుభవముచేత దృశ్యీకరింపబడుచున్నది —

మూ తమిశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం
తం దేవతానాం పరమశ్చంద్రతన్మ,
పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాత్
విదామ దేవం భువనేశమిద్యమ్

2

పద. తం ఈశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దేవతానాం పరమం చ దైవతమ్, పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాత్ విదామ దేవం భువనేశం ఈద్యమ్.

2

టీక. తం = ఆపరమేశ్వరుని, ఈశ్వరాణాం = వైవస్వతయమాదులలోపల, పరమం = శ్రేష్ఠుడయిన మహేశ్వరునిగను, తం = ఆఈశ్వరుని, దేవతానాం = ఇంద్రాదిదేవతలలోపల, పరమందైవతంచ = శ్రేష్ఠమైన దేవతగను, పతీనాం = ప్రజాపతులలోపల, పరమంపతిం = శ్రేష్ఠుడైన ప్రజాపతిగను, పరస్తాత్ = అక్షరస్వరూపునికంటె పరునిగను, ఈద్యం = కొనియాడదగినవానిగను, భువనేశం = లోకమునకు ప్రభువైనవానిగను, విదామ = తెలిసికొనుచున్నారము.

తా. ఆపరమేశ్వరుని వైవస్వతుడగుయముడు మున్నగు వారికంటె గొప్పవానిగను, ఇంద్రాదిదేవతలలోపల శ్రేష్ఠమయిన దైవతముగను, సృష్టికర్తలగు ప్రజాపతులలోపలశ్రేష్ఠుడయిన ప్రజాపతిగను, అక్షరస్వరూపునికంటె పరునిగను, ప్రకాశస్వరూపునిగను, లోకేశునిగను కొనియాడదగినవానిగను తెలిసికొనుచున్నామని విద్వాంసులగు వారలు స్వానుభవమును తెలిపిరి.

ఓ-వ అధ్యాయము, ర-వ మంత్రము.

ఆవ. మహేశ్వరత్వ మెట్లునువిషయము తెలుపఁబడుచున్నది.—

మూ. న తస్య కార్యం కరణం విద్యతే
 న తత్సమశ్చాప్యధికశ్చ దృశ్యతే,
 పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైః శ్రూయతే
 స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ.

౮

పద. న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే న తత్సమః చ అపి అధి
 కః చ దృశ్యతే, పరా అస్య శక్తిః వివిధా ఏవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞాన
 బలక్రియా చ.

౯

టీక. తస్య=ఆపరమేశ్వరునకు, కార్యం = శరీరము, కరణంచ=చక్షు
 రాదీంద్రియజాతమును, న విద్యతే = లేదు, తత్సమః = ఆపరమేశ్వరునకు
 సముండుకాని, అధికఃచ = అధికుండుకాని, నదృశ్యతే = కనంబడుటలేదు.
 అస్య=ఈపరమేశ్వరునియొక్క, పరా=శ్రేష్ఠమయిన, శక్తిః=శక్తి, వివిధా
 ఏవ=నానావిధమయినదిగా, శ్రూయతే=వేదములందు ప్రతిపాదింపఁబడు
 చున్నది. (ఆపరమేశ్వరునిశక్తి) స్వాభావికీ=స్వభావసిద్ధమయినది, జ్ఞానబల
 క్రియాచ=జ్ఞానక్రియయు బలక్రియయు గలది.

తా. ఆపరమేశ్వరునకు కార్యము-అనఁగా శరీరముగాని కరణము-
 అనఁగా చక్షురాదీంద్రియములుగాని లేవు. ఆపరమేశ్వరునితో సముండు
 కాని అధికుండు కాని ఎవ్వఁడు గనంబడఁడు. ఆపరమేశ్వరునియొక్క
 శ్రేష్ఠమయినశక్తి నానావిధముగా నుండునని వేదములు ప్రతిపాదించుచు
 న్నువి. ఆ ఈశ్వరశక్తి స్వాభావికమయినది. జ్ఞానక్రియయు బలక్రియయు
 గలది. జ్ఞానక్రియ అనఁగా సర్వవిషయజ్ఞానప్రవృత్తిగలది. బలక్రియ
 శ్వేతాశ్వత—17

యనఁగా స్వసన్నిధి మాత్రముచేత సర్వమును స్వాధీనముచేసికొని నియమించునది.

౬-వ అధ్యాయము, ౯-వ మంత్రము.

మూ. న తస్య కశ్చిత్పతిరస్తి లోకే
న చేశితా నైవ చ తస్య లిङ్గమ్,
స కారణం కరణాధిపాధిపా

న చాస్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః.

౯

పద. న తస్య కః చిత్ పతిః అస్తి లోకే న చ ఈశితా న ఏవ
చ తస్య లిङ్గమ్, స కారణం కరణాధిపాధిపః న చ అస్య కః చిత్ జనితా న
చ అధిపః.

౯

టీక. లోకే = లోకమునందు, తస్య = ఆపరమేశ్వరునకు, కశ్చిత్
పతిః = ఒకానొకడయిన యజమానుఁడు, న=లేడు. తస్య=ఆపరమాత్మకు,
ఈశితా నచ = నియంతయు లేడు. (ఆపరమేశ్వరునకు) లింగం = చిహ్న
మున్ను, నైవ=లేడు. సః=ఆపరమేశ్వరుఁడు, కారణం = సర్వమునకు కార
ణము, కరణాధిపాధిపః = కరణములనఁగా ఇంద్రియములకు అధిష్ఠానదేవత
లగు సూర్యాదులకున్న ప్రభువు, అస్య = ఈపరమేశ్వరునకు, జనితా=జన
కుఁడు, న కశ్చిత్ = ఒక్కఁడున్ను లేడు, అధిపః=ప్రభువున్ను, నచ=లేడు.

తా. ఈపరమేశ్వరుఁడు కార్యకరణాదికూన్యఁడగుటచేత ఇతనికి
ప్రభువుగాని నియంతగాని లేడు. ఇతఁ డిట్టివాఁడని ఊహించుటకు లింగ
భూతమయిన చిహ్నముగాని లేదు. ఇతఁడే సర్వకారణభూతుఁడు. ఇతఁడే
ఇంద్రియాధిష్ఠాన దేవతలగు సూర్యాదిదేవతలకు ప్రభువు. ఇతనికి జనకుఁడు
గాని, ఇతనికంటె అధికుఁడుగాని మఱొక్కఁడు లేడు.

౬-వ అధ్యాయము, ౧౦-వ మంత్రము.

అవ. మంత్రద్రష్ట తన స్వాభిప్రాయమును ప్రకటించుచున్నాడు:-

మూ. యస్తస్తునాభ ఇవ తస్తుభిః ప్రధానజైః స్వభావతో
దేవ ఏకః స్వమావృణోత్, స నో దధాద్బ్రహ్మప్య
యమ్. ౧౦

పద. యః తస్తునాభః ఇవ తస్తుభిః ప్రధానజైః స్వభావతః దేవః
ఏకః స్వం ఆవృణోత్, సః సః దధాత్ బ్రహ్మప్రయమ్. ౧౦

టీక. స్వభావతః = స్వభావముగా, దేవః = ప్రకాశించువాడును,
ఏకః = అద్వితీయుడును అగు, యః = విపరమేశ్వరుడు, తంతునాభః =
సాలెపురుగు, తంతుభిః ఇవ = స్వోత్పన్నములగు దారములచేతనువలె, ప్రధా
నజైః = అవ్యక్తమునుండి పుట్టిన నామరూపకర్తృములను తంతువులచేత, స్వం =
ఆత్మను, ఆవృణోత్ = ఆవరించుకొనెనో, సః = అట్టి పరమాత్మ, సః = మాకు,
బ్రహ్మప్రయం = బ్రహ్మమునం దేకీభావమును, దధాత్ = ఇచ్చుచుగాక.

తా. స్వభావముగా ప్రకాశించువాడును అద్వితీయుడును అగు
పరమేశ్వరుడు, సాలెపురుగు తనయందు పుట్టిన దారములచేత ఎటుల
చుట్టబడుచున్నదో అదేవిధముగా అవ్యక్తమునుండి పుట్టిన నామరూపకర్తాది
పాశములచేత ఆవరింపబడుచున్నాడు. అట్టి పరమేశ్వరుడు నాకు బ్రహ్మ
తైశ్చీభావమును కలుగఁజేయుచుగాక.

౬-వ అధ్యాయము, ౧౧-వ మంత్రము.

అవ. ఆపరమాత్మనే కరతలామలకమువలె మంత్రద్వయముచేత నిరూ
పించుచున్నాడు —

మూ. ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢః
 స్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా,
 కర్తాధ్యక్ష స్సర్వభూతాధివాస
 సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ

౧౧

పద. ఏకః దేవః సర్వభూతేషు గూఢః సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా, కర్తాధ్యక్షః సర్వభూతాధివాసః సాక్షీ చేతా కేవలః నిర్గుణః చ.

టీక. ఏకః=అద్వితీయుఁడును, దేవః = స్వయంప్రకాశమానుఁడును అగు పరమేశ్వరుఁడు, సర్వభూతేషు = సకలప్రాణులందు, గూఢః = గూఢముగా నుండున్నాఁడు. (అతఁడు) సర్వవ్యాపీ = అంతట వ్యాపించియున్నవాఁడును, సర్వభూతాంతరాత్మా=సర్వభూతములందు అంతరాత్మరూపమున నుండువాఁడును, కర్తాధ్యక్షః=(సర్వప్రాణులొనర్చుడి వివిధ) కర్తలకు అధిష్ఠాతయును, సర్వభూతాధివాసః = సకలప్రాణులందు నివసించియుండువాఁడును, సాక్షీ=సర్వద్రష్టయును, చేతా = చైతన్యరూపుఁడును, (సర్వమును చలించజేయువాఁడును) కేవలః=నిరుపాధికుఁడును, నిర్గుణఃచ=సత్త్వాదిగుణత్రయరహితుఁడును (అగుచున్నాఁడు).

తా. అద్వితీయుఁడును ప్రకాశస్వరూపుఁడును అగు ఆపరమేశ్వరుఁడే సకలప్రాణులందు అంతరాత్మభూతుఁడై యున్నాఁడు. ఇతఁడే ఆయా ప్రాణులొనర్చు నానావిధకర్తలకు అధిష్ఠాత. ఇతఁడే సర్వభూతాధివాసుఁడును సర్వద్రష్టయు చైతన్యమును కలుగఁజేయువాఁడును నిరుపాధికుఁడును సత్త్వాదిగుణరహితుఁడును అగుచున్నాఁడు.

వివరణము.—విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యాయం దీమంత్రము విపులముగ వ్యాఖ్యాతమైనది. కాని ఇదివఱకువచ్చినమంత్రములందు చెప్పిన యంశమే

యగుటచేత మఱియ నీట అనువదించలేదు. వలయువారా వ్యాఖ్యను గాంచునది.

౬-వ అధ్యాయము. ౧౨-వ మంత్రము.

మూ ఏకో వశీ నిష్క్రియాణాం బహూనా
మేకం బీజం బహుధా యః కరోతి,
తమాత్తస్థం యే అనువశ్యంతి ధీరా
తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేత రేషామ్. ౧౨

పద. ఏకః వశీ నిష్క్రియాణాం బహూనాం ఏకం బీజం బహు
ధా యః కరోతి, తం ఆత్మస్థం యే అనువశ్యంతి ధీరాః తేషాం సుఖం శా
శ్వతం న ఇత రేషామ్ ౧౨

టీ. నిష్క్రియాణాం = క్రియారహితులయిన, బహూనాం=అనే
కుల, వశీ=స్వతంత్రులైన, ఏకః=అద్వితీయులైన, యః = ఎవ్వఁడు,
ఏకం = ఒక్కటి అయినట్టియు, బీజం = బీజస్థానీయమయిన భూత సూక్ష్మ
మును, బహుధా = అనేకవిధములుగా, కరోతి = చేయుచున్నాఁడో, యే
ధీరాః = ఏవిద్వాంసులు, ఆత్మస్థం = బుద్ధియందున్న, తం = ఆతఃశ్వరుని,
అనువశ్యంతి = చూచుచున్నారో, తేషాం = అట్టివారికే, శాశ్వతం =
శాశ్వతమయిన, సుఖం=సుఖము, ఇత రేషాం = ఇతరులకు, న=లేదు.

తా. జీవులయొక్క సకలకర్మలు ఆత్మయందు లేవు. క్రియలన్నియు
దేహేంద్రియములందే యున్నవి. ఆత్మ నిష్క్రియుఁడు, నిర్గుణుఁడు,
సత్వాదిగుణరహితుఁడు, కూటస్థుఁడు అయినప్పటికిని, అనాత్మధర్మములగు
కర్తృత్వ, భోక్తృత్వ, సుఖత్వ, దుఃఖత్వ, కృతత్వ, స్థూలత్వ, మనుష్యత్వాది
ధర్మములను ఆత్మయం దారోపించుకొని యజ్ఞదత్తునియొక్క పుత్రుఁడను,

దేవదత్తుని పాత్రుడను అని తలంచుచున్నాడు. ఈవిషయమే భగవద్గీత
లయం దిట్లు చెప్పబడియున్నది —

శ్లో. ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్తాణి సర్వశః,

అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే.

తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్తవిభాగయోః,

గుణా గుణేశు వర్తన్త ఇతి మత్వా న సజ్జతే.

ప్రకృతేర్గుణసమ్మాధా సృజంతే గుణకర్తసు.

భగవద్గీత.

ఏవరమాత్మ ఒక్కటియును బీజస్థానీయమును అగు భూతసూక్ష్మమును అనేక
విధములుగా నొనర్చుచున్నాడో బుద్ధిగుహయందునున్న అట్టి అత్తను
ఎవ్వరు గాంచుచున్నారో అట్టివారికే శాశ్వతమయిన సుఖముగాని తదిత
రుల కట్టి శాశ్వతమయిన సౌఖ్యము లేదు.

వివరణము — ఈ మంత్రము కథాద్యుపనిషత్తులందు కూడ నిట్లే
గలదు. (చూ. కర. ౨. ౨. ౧౨. మంత్రము.)

౬-వ అధ్యాయము, ౧౩-వ మంత్రము.

మూ. నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా

మేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్,

తత్కారణం సాంఖ్యయోగాధిగమ్యం

జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః.

౧౩

పద. నిత్యః నిత్యానాం చేతనః చేతనానాం ఏకః బహూనాం
యః విదధాతి కామాన్, తత్ కారణం సాంఖ్యయోగాధిగమ్యం జ్ఞాత్వా
దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః.

౧౩

టీక. నిత్యానాం=నిత్యులయిన జీవులలోపల, (లేక నిత్యములగు

పృథివ్యాదిభూతములలోపల) నిత్యః=నిత్యుండును, చేతనానాం=ప్రమాతలగు చేతనములలోపల, చేతనః = చేతనుండును, ఏకః=అద్వితీయుండును అగు, యః=ఏవరమేశ్వరుండు, బహునాం=అనేకులగుజీవులకు, కామాః=కామ నిమిత్తములయిన భోగములను, విదధాతి=ఇచ్చుచున్నాడో, తత్=అట్టి, కారణం=కారణుండును, సాంఖ్యయోగాధిగమ్యం = జ్ఞానయోగముచేత పొందదగినట్టియు, దేవం=పరమేశ్వరుని, జ్ఞాత్వా=ఎఱింగి, సర్వపాతైః= అవిద్యాదినకలపాశములచేత, ముచ్యతే=విడువబడుచున్నాడు.

తా. నిత్యులగు జీవులలోపల లేక పృథివ్యాదిపంచమహాభూతముల లోపల నిత్యుండును, ప్రమాతలగు చేతనులలోపల చేతనుండును తానొక్కడే యైనను అనేకులకు ఆభిలషితార్థముల నెవ్వడోనగుచున్నాడో, అట్టి సర్వ కారణుండును జ్ఞానయోగముచేత పొందదగినవాడును అగు దేవుని ఎఱింగినవాడు అవిద్యాపాశములచేత విముక్తుడగుచున్నాడు.

వివరణము — ఈ మంత్రము కఠోపనిషత్తునందు కొంచెము భిన్నముగ పరిపఠింపబడినది. (చూ. ౨-౨-౧౩)

౬-వ అధ్యాయము, ౧౪-వ మంత్రము.

అవ. పరమేశ్వరుండు చేతనులకుకూడ చేతనుఁ డెట్లునువిషయము తెలుపఁబడుచున్నది:—

మూ. న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం
 నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోఽయమగ్నిః,
 తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం
 తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి.

౧౪

పద. న తత్ర సూర్యః భాతి న చంద్రతారకం న ఇమాః విద్యుతః

భాంతి కుతః ఆయం అగ్నిః, తం ఏవ భావం అనుభాతి సర్వం తస్య భాసా
సర్వం ఇదం విభాతి. ౧౪

టీక. తత్ర=ఆ బ్రహ్మమునందు, సూర్యః న భాతి=సూర్యుడు ప్రకాశించుటలేదు. చంద్రతారకం=చంద్రుడునక్షత్రములు, న=ప్రకాశించుటలేదు. ఇమావిద్యుతః=ఈ మెరుపులున్న, న భాంతి=ప్రకాశించుటలేదు. ఆయమగ్నిః కుతః=ఈయన్నిమాత్రము ఎట్లు (ప్రకాశింపఁగలడు?) భాంతం=ప్రకాశించుచున్న, తంఏవ=ఆపరమాత్మనే, సర్వం=అంతయు, అనుభాతి=అనుసరించి ప్రకాశించుచున్నది. తస్య భాసా = ఆ పరమేశ్వరునియొక్క కాంతిచేతనే, ఇదంసర్వం=ఇదిఅంతయు, విభాతి=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఆపరబ్రహ్మమునుగూర్చి సర్వప్రకాశకుడగు సూర్యుడు ప్రకాశించుటలేదు. అనఁగా సూర్యుడు బ్రహ్మమును ప్రకాశింపజేయఁజాలడు. సూర్యుడు పరమేశ్వరునియొక్క ప్రకాశముచేతనే రూపజాతమును ప్రకాశింపజేయుచున్నాడని అతనికి స్వయముగా ప్రకాశింపజేయు సామర్థ్యములేదు. అదేవిధముగా చంద్రుడు, నక్షత్రములు, మెరుపులు అగ్ని మున్నగువానికిన్ని స్వయముగా ప్రకాశనసామర్థ్యము లేదు. స్వయముగా ప్రకాశించుచున్న ఆపరమాత్మ ననుసరించియే సర్వము ప్రకాశించుచున్నది. ఆపరమాత్మయొక్క లేజస్సుచేతనే సూర్యాదిలేజస్సమూహము ప్రకాశించుచున్నది.

‘యేన సూర్యస్తపతి లేజనేద్ధః’ అనుశ్రుతి యీ విషయమునే బోధించును. ‘న తద్భాసయలే సూర్యో న శకాంతో న పావకః.’ అను స్మృతియు నీయర్థమునే తెలుపును.

ఓ-వ అధ్యాయము, ౧౫-వ మంత్రము.

అవ. ‘జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే’ అని చెప్పబడినది. ఆపరమాత్మ

నెటింగినవాడే ముక్తుఁ డేలకావలయును? ఇతరోపాయముచేత ముక్తి యేలకలుగఁజాలదను విషయము చెప్పఁబడుచున్నది.—

మూ. ఏకో హగ్ంసో భువనస్యాస్య మధ్యే

స ఏవాగ్నిస్సలిలే సన్నివిప్తః,

తమేవ విదిత్వా అతిమృత్యుమేతి

నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ.

౧౫

పద. ఏకః హంసః భువనస్య అస్య మధ్యే సః ఏవ అగ్నిః సలిలే సన్నివిప్తః, తం ఏవ విదిత్వా అతిమృత్యుం ఏతి న అన్యః పంథాః విద్యతే అయనాయ.

౧౫

టీక. అస్య=ఈ, భువనస్య = ప్రపంచముయొక్క, మధ్యే = మధ్య భాగమునందు, ఏకః=ఒక్కఁడయిన ఆపరమాత్మయే, హంసః = బంధమును కలుగఁజేయు అవిద్యానికమును నశింపఁజేయువాఁడు, సఃఏవ = ఆపరమాత్మ యే, అగ్నిః = అవిద్యా తత్కార్యదాహకుఁడు, సలిలే=దేహాత్మగా పరిణమించిన సలిలమునందు, సన్నివిప్తః=చక్కఁగా అత్తభూతుఁడయి ఉంటున్నాఁడు. లేక, సలిలే = నీలములవలె స్వచ్ఛమయినట్టియు, యజ్ఞదానాదికముచేత నిర్మలీకృతమయినట్టియు అంతఃకరణమునందు, సన్నివిప్తః=చక్కఁగా నుంటున్నాఁడు. తంఏవ = అట్టి అంతఃకరణమునందు సన్నివిప్తుఁడయి యున్న పరమాత్మనే, విదిత్వా = ఎఱింగి, అతిమృత్యుం = మరణము నతిక్రమించిన ధర్మేశ్వరుని, ఏతి = పొందుచున్నాఁడు. అయనాయ=మోక్షముకొఱకు, అన్యః పంథాః = వేఱయిన మార్గము, న=లేదు.

తా. పరమాత్మ యొక్కఁడే బంధకారణమగు అవిద్యను నశింపఁజేయుచున్నాఁడు కావున హంసుఁ డనఁబడుచున్నాఁడు. అతఁడే అగ్ని.

అనగా అవిద్యా తత్కార్యదాహకుడు, ఈవిషయమే “వ్యోమాతీతోఽగ్నిరీశ్వరః.” అనుశ్రుతియందు చెప్పబడినది. మఱియు ఇతఁడే సలిలము నందు-అనగా దేహాత్మగా పరిణమించిన యుదకములందు అత్తభూతుడయి యుంటున్నాఁడు. ‘పంచమ్యా మాహుతావాపః పురుషవచసో భవంతి’ అని చెప్పిన పంచాగ్నివిద్యాశ్రుతియం దీయర్థము తెలుపబడియున్నది. లేక జలమువలె స్వచ్ఛమయినట్టియు, యజ్ఞదానాదీశ్వరాప్సణబుద్ధితో చేయబడిన సత్కర్తచేత నిర్మలమయిన అంతఃకరణమునందున్నవాడయి-అనగా వేదాంతవాక్యార్థ సమ్యక్జ్ఞానమను ఫలకము నధిష్టించినవాడయి అవిద్యా తత్కార్యదాహకుఁ డగుచున్నాఁడు. అట్టి పరమేశ్వరు నెఱింగిన వాడే మృత్యువు నతిక్రమించుచున్నాఁడు. మోక్షమునకు మార్గాంతరము లేదు.

౬-వ ఆధ్యాయము, ౧౬-వ మంత్రము.

అవ. పరమపదప్రాప్త్యర్థము ఆపరమాత్మనే ప్రకారాంతరముగ నిరూపించుచున్నాఁడు:—

మూ. స విశ్వకృ ద్విశ్వవిదాత్త యోని

ర్జః కాలకారో గుణీ సర్వవిద్యః,

ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతి ర్గుణేశ

స్సగ్ంసారమోక్షస్థితిబంధహేతుః

౧౬

పద. సః విశ్వకృత్ విశ్వవిత్ అత్తయోనిః జ్ఞః కాలకారః గుణీ సర్వవిద్యః, ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిః గుణేశః సగ్ంసారమోక్షస్థితిబంధహేతుః.

౧౬

టీక. సః=ఆపరమేశ్వరుఁడే, విశ్వకృత్ = ప్రపంచకర్త, విశ్వవిత్ = అంతయు నెఱింగినవాఁడు, అత్తయోనిః=అత్తయోని, జ్ఞః=అంతయు నెఱుంగు

గువాడు, కాలకారః = కాలమును చేయువాడు, గుణీ = అపహతపాప్తాది
సద్గుణవిశిష్టుడు, సర్వవిద్యః = సర్వము నెఱింగినవాడు, ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిః =
అవ్యక్త, విజ్ఞానాత్మలకు పాలకుడు, గుణేశః = సత్త్వరజస్తమోగుణములకు
ప్రభువు, సంసారమోక్షస్థితిబంధహేతుః = ప్రపంచముయొక్క మోక్షస్థితి
బంధములకు కారణభూతుడు.

తా. ఆపరమేశ్వరుడే ప్రపంచనిర్మాత. అతడే సర్వము నెఱింగిన
వాడు. అతడే ఆత్మయోని. జ్ఞానస్వరూపుడు. కాలమునకు కర్త. అపహత
పాప్తాది సర్వసుగుణములుగలవాడు. సర్వవిద్యుడు. ఇతడే ప్రధానము
నకును క్షేత్రజ్ఞునకున్నా పతి. సత్త్వరజస్తమోగుణములకు ప్రభువు. సంసార
మోక్షస్థితి బంధములకు కారణభూతుడు.

వివరణము — ఆత్మయోని యనగా ‘ఆత్మా చాసౌ యోనిశ్చ ఆత్మ
యోనిః’ అని పుష్పవతి. “ఆత్మనాం యోనిః ఆత్మయోనిః, సురనరలిర్యుక్తభీరా
ణాం ఆత్మనాం యోనిః కారణం, ఆత్మయోనిః” “పురశ్చక్రే ద్వివదః పురశ్చ
క్రేచతుష్పదః” ఇతి శ్రుత్యంతరాత్. అథవా “ఆత్మా చ సవివ యోనిశ్చేతి
ఆత్మయోనిః. త్వంపదార్థభూత ప్రత్యగాత్మత్వేన తత్పదార్థ భూతజగత్కా
రణత్వేన సవివస్థిత ఇతి యావత్” విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్య.

ఈమంత్రముయొక్క విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్య చాలరమణీయముగ
నున్నది. పాఠములు పఠించి గ్రహించెదరుగాక

౬-వ అధ్యాయము, ౧౭-వ మంత్రము.

మూ స తన్నయో హ్యమృత ఈశసంస్థో
జ్ఞస్సర్వగో భువనస్యాస్య గోప్తా,
య ఈశే అస్య జగతో నిత్యమేవ
నానోఽహేతుర్విద్యతే ఈశనాయ

వద. సః తన్నయః హి అమృతః ఈశసంస్థితః జ్ఞః సర్వగః భువనస్య
అస్య గోప్తా, యః ఈశే అస్య జగతః నిత్యం ఏవ న అన్యః హేతుః విద్య
తే ఈశనాయ. ౧౭

టీక. యః=ఏవరమాత్మ, అస్యజగతః = ఈజగత్తునకు, నిత్యంఏవ =
నియమముగానే, ఈశే=పాలకుడైయుండెనో, సః=అపరమాత్మ, తన్నయః=
అప్రపంచ స్వరూపుడ, లేక జ్యోతిస్స్వరూపుడు, అమృతః=మరణధర్మ
రహితుడు, ఈశసంస్థః=స్వామిత్వమునందు స్థితిగలవాడు, జ్ఞః=జ్ఞానస్వరూ
పుడు, సర్వగః=అంతటను పొందువాడు, అస్య భువనస్య=ఈలోకమునకు,
గోప్తా=పాలకుడు, ఈశనాయ=ఈజగన్నియమనమునకు, అన్యః=వేఱయిన,
హేతుః=కారణభూతుడయినవాడు, న=లేదు.

తా. ఏవరమేశ్వరుఁ డీజగత్తును నియమముగా పాలించుచున్నాఁడో
అట్టిపరమాత్మ ఈ ప్రపంచమే స్వరూపముగాఁ గలవాడు, లేక జ్యోతి
స్వరూపుడు. 'తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి' అనుక్రమి యీవిషయ
మునే తెలుపుచున్నది. ఇతఁడు అమరణధర్మము. స్వామిత్వమునందు చక్కని
స్థితిగలవాడు. జ్ఞానస్వరూపుడు. సర్వగుడు. సకలభువనసంరక్షకుడు. ఈ
ప్రపంచమును నియమించుటకు ఇతనికంటె వేఱయిన కారణభూతుడు
మఱొక్కఁడు లేడు.

ఏవరణము — ఈశసంస్థః=ఈశే స్వామిని సమ్యక్ స్థితిః యస్మాసా
ఈశసంస్థః అని వ్యుత్పత్తి.

ఈశసంస్థః=ఈశ్వరత్వేన సమ్యక్ స్థితః ఈశసంస్థః=అనియు చెప్ప
వచ్చును.

౬-వ ఆధ్యాయము, ౧౮-వ మంత్రము.

అవ. సంసారమోక్ష స్థితి బంధములకు హేతుభూతుడు పరమేశ్వ

రుండే కావున అతనినే శరణు చొచ్చుట యుక్తమని యీ మంత్రము నందు చెప్పబడుచున్నది:—

మూ. యో బ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వం

యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై,

తగ్ంహదేవ మాత్మబుద్ధిప్రకాశం

ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే.

౧౮

పద. యః బ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వం యః వై వేదాంశ్చ ప్రహి
ణోతి తస్మై, తం హ దేవం ఆత్మబుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుః వై శరణం
అహం ప్రపద్యే.

౧౯

టీక. యః=ఏవరమేశ్వరుఁడు, పూర్వం=సృష్టియొక్క ఆదికాలము
నందు, బ్రహ్మణం = హిరణ్యగర్భుని, విదధాతి = సృజించుచున్నాఁడో,
యః=ఏవరమేశ్వరుఁడు, తస్మై = తనచేత సృజింపఁబడిన ఆహిరణ్యగర్భునకు,
వేదాంశ్చ = వేదములను, ప్రహిణోతి = ఉపదేశించుచున్నాఁడో, ఆత్మ
బుద్ధిప్రకాశం=నాయందుండు బుద్ధిని ప్రకాశింపఁజేయునట్టి, తందేవంహ=
అట్టి యేవరమేశ్వరునే, ముముక్షుః = మోక్షేచ్ఛగల, అహం=నేను, శరణం
ప్రపద్యే = శరణు చొచ్చుచున్నాను.

తా. ఏవరమేశ్వరుఁడు సృష్టియందు సృష్టిరచనార్థము చతు
ర్ముఖబ్రహ్మను సృజించి అతనికి సృష్టిక్రమప్రతిపాదకములగు వేదముల
నుపదేశించినో అట్టి హిరణ్యగర్భుని ఆత్మబుద్ధిప్రకాశకుని మోక్షేచ్ఛగల
నేను శరణు సొచ్చుచున్నాఁడను.

“తమేవ ధీరో విజ్ఞాయత్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రహ్మణః,

నానుధ్యాయాద్భూహాశ్శబ్దాన్ వాచో విగ్లాపనం హి తత్.”

“తమేవైకం జానథ ఆత్మానమ్”

మున్నిగు శ్రుతులు వైయర్థమునే బలపఱచుచున్నవి.

వివరణము:—మూడవ పాదమునందు “ఆత్మబుద్ధి ప్రసన్నం” అని పాఠాంతరము గలదు. తనయందున్న బుద్ధికి ప్రసన్నత్వమును కలుగఁజేయు వాడని గ్రహించునది.

ఆత్మబుద్ధి ప్రకాశం అనుశబ్దమునకు ద్వివిధమయిన వ్యుత్పత్తి —

౧. ఆత్మైవ బుద్ధిః ఆత్మబుద్ధిః, నైవ ప్రకాశః అస్యేతి ఆత్మబుద్ధి ప్రకాశః. తం.

౨. ఆత్మబుద్ధిం ప్రకాశయతీతి ఆత్మబుద్ధిప్రకాశః. తం.

౬-వ అధ్యాయము, ౧౯-వ మంత్రము.

అవ. ఇదివఱకు సృష్ట్యాదిలక్ష్మ్యమగు స్వరూపము చెప్పఁబడినది. ఇంక తత్స్వరూపముచేత తెలుపఁబడుచున్నది:—

మూ నిష్కళం నిష్క్రియం కాంతం నిరవద్యం నిరజ్ఞానమ్,
అమృతస్య పరం సేతుం దధేధనమివానలమ్. ౧౯

పద. నిష్కళం నిష్క్రియం కాంతం నిరవద్యం నిరజ్ఞానం, అమృతస్య పరం సేతుం దధేధనం ఇవ అనలమ్. ౧౯

టీక. నిష్కళం=అవయవరహితుఁడును, నిష్క్రియం=క్రియారహితుఁడు, కాంతం=కాంతుఁడును, నిరవద్యం= నిందితుఁడుకానివాఁడును, నిరంజనం=నిర్దిష్టఁడును, అమృతస్య = మోక్షమునకు, సేతుం=వారధిపంటివాఁడును, దధేధనం=దహింబఁబడిన కట్టెలుగల, అనలంఇవ=అగ్నిపంటివాఁడును అగు, పరం=పరమాత్మను, మోక్షేచ్ఛగల సేతు శరణుపొందుచున్నాను.

తా. అవయవరహితుఁడును, మాటఘటగుటచేత నిష్క్రియఁడును,

సర్వవికారములు శాంతించినవాఁడును, అనింద్యుఁడును, నిర్లేపుఁడును, మోక్షప్రాప్తికి సేతువువంటివాఁడును, సంసారసముద్రమును దాటుటకు వారపథి వంటివాఁడును, గణగణమందుచుండు అగ్నిహోత్రునివలె ప్రకాశించుచుండువాఁడును అగు పరమేశ్వరుని మోక్షార్థియైన నేను శరణుసాచ్చుచున్నాఁడను.

వివరణము — ఈ మంత్రముయొక్క విజ్ఞానభగవద్వ్యాఖ్యను పాఠకులు పఠించుట యుక్తము.

౬-వ అధ్యాయము, ౨౦-వ మంత్రము.

అవ. ఆత్మ నెఱింగిననే ముక్తి సంభవించును, లేనియెడల ముక్తిలేదు. అను నిర్ణయమేమి? యశువిషయము సోపపత్తిగ నిరూపింపబడుచున్నది -

మూ. యదా చర్తవదాకాశం వేష్టయిష్యన్తి మానవాః,
తదాదేవ మవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాన్తో భవిష్యతి ౨౦

పద. యదా చర్తవల్ ఆకాశం వేష్టయిష్యన్తి మానవాః, తదాదేవం అవిజ్ఞాయ దుఃఖస్య అన్తః భవిష్యతి. ౨౦

టీక. మానవాః = మనుష్యులు, యదా=అప్పుడు, ఆకాశం=ఆకాశమును, చర్తవల్=చర్తమునువలె, వేష్టయిష్యన్తి=చుట్టివేయఁగలరో, తదా=అప్పుడు, దేవం = పరమేశ్వరుని, అవిజ్ఞాయ = తెలిసికొనక, దుఃఖస్య = దుఃఖముయొక్క, అంతః=అంతము, భవిష్యతి=కాఁగలదు.

తా. లోకమునందు మనుష్యులు ఆకాశమును చర్తమును మడిచి చుట్టినటుల ఎన్నఁడు చుట్టెదరో అప్పుడు పరమేశ్వరు నెఱుంగక అధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆధిదైవిక దుఃఖములయొక్క నాశమును పొందెదరు. అనఁగా ఆకాశమును చాపవలె చుట్టుటకెట్లు శక్యముకాదో అట్లే పరమేశ్వరు నెఱుంగక దుఃఖవిముక్తి కాఁజాలదు. ఎంతవఱకు పరమాత్మను దేహే

ద్రియవిలక్షణుడయిన ఆత్మనుగా నెఱుంగఁజాలఁడో అంతవఱకు సంసార
సముద్రమునఁ బడి ముఱుంగుచు మొసళ్ళవంటి రాగాదులచేత ఈడ్వఁబడు
చున్నవాడయి ప్రేతతిర్యక్తునుష్యాది యోనులందు పుట్టుచు గిట్టుచు
జీవభావమును పొంది అల్లాడుచుండును. ఎప్పుడు అపూర్వుఁడు, అనవరుఁడు,
నేతి నేతీత్యాదిలక్షణ విశిష్టఁడు, ఆశనాయాద్యసంస్పృష్టుఁడు, అనుదిత,
అన స్తీమిత, జ్ఞానాత్మ స్వరూపముననున్న పూర్ణానందవరమాత్మ స్వరూపుఁడను
తానని యెఱుంగునో అప్పుడు అజ్ఞానతత్కార్యములు నశించి పూర్ణానంద
స్వరూపుఁడగును.

ఈవిషయమే భగవద్గీతలో ౧౩-వ అధ్యాయమునందిట్లు చెప్పఁబడినది -

అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం లేన ముహ్యంతి జంతవః. ౧౧

జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం యేషాం నాశితమాత్మనః,
లేషామాదిత్యవద్జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్సరమ్. ౧౬

తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః,
గచ్ఛన్త్యుపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్భూతకల్మషాః. ౧౭

౬-వ అధ్యాయము, ౨౧-వ మంత్రము.

అవ. సంప్రదాయపరంపరగా ప్రాప్తమయిన బ్రహ్మవిద్యయే మోక్ష
ప్రదమని తెలుపుచు సంప్రదాయపరంపరను, విద్యాధికారిని తెలుపు
చున్నాఁడు:—

మూ. తపః ప్రభావాద్దేవప్రసాదాచ్ఛ
బ్రహ్మహ శ్వేతాశ్వతరోఽథ విద్వాన్,
అత్యాశ్రమిభ్యః పరమం పవిత్రం
ప్రోవాచ సమ్యగృషిసజ్జజుష్ఠమ్. ౨౧

పద. తపఃప్రభావాత్ దేవప్రసాదాత్ చ బ్రహ్మ హ శ్వేతాశ్వత
రః ఆద విద్వాన్, అత్యాశ్రమిభ్యః పరమం పవిత్రం ప్రోవాచ సమ్యక్
ఋషిసంఘజుప్తమ్. ౨౧

టీ. తపః ప్రభావాత్ = కృచ్ఛ్ర) చాంద్రాయణాది లక్షణమును,
నిత్యకర్తాద్యాచరణ రూపమును అగు తపస్సుయొక్క ప్రభావమువల్లను,
దేవప్రసాదాత్ చ = పరమేశ్వరుని యొక్క అనుగ్రహమువల్లను,
విద్వాః శ్వేతాశ్వతరః = విద్వాంసుడగు శ్వేతాశ్వతరమహర్షి, బ్రహ్మ =
బ్రహ్మరత్నమును, హ = పొందెనుగదా. ఆ = ఆశ్వేతాశ్వతరుఁడు
బ్రహ్మవిద్యను దైవానుగ్రహమువలనఁ బడసినతరువాత, ఋషిసంఘజుప్తం =
వామదేవ, సనకాది ఋషిగణముచేత సేవితమయినట్టియు, పరమం =
మిక్కిలి, పవిత్రం = పవిత్రమయిన యీ బ్రహ్మవిద్యను, అత్యాశ్రమిభ్యః =
మిక్కిలి పూజ్యులయిన యతీశ్వరుల కొఱకు, సమ్యక్ ప్రోవాచ =
బాగుగా నుఁదేశించెను.

తా. తపఃప్రభావమువల్లను, దేవతానుగ్రహమువల్లను విద్వాంసుఁ
డగు శ్వేతాశ్వతరుఁ బ్రహ్మవిద్యను పొందెను. ఈవిధముగా బ్రహ్మవిద్య
తనకు లభించిన తరువాత శ్వేతాశ్వతరమహర్షి మహర్షిసంఘముచేత
కోరఁబడినట్టియు పరమ పవిత్రమయినట్టియు సీ బ్రహ్మవిద్యను అత్యాశ్ర
ముల కొఱకు—పూజ్యులయిన యతీశ్వరుల కొఱకు ఉపదేశించెను. ఇచట
తపస్సనఁగా కృచ్ఛ్ర)చాంద్రాయణాది రూపమయినదని గ్రహించుట యు
క్తము. తపశ్శబ్ద మియర్థమునందు రూఢిగా ప్రయోగించఁ బడుచున్నది.
ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో యథావిధిగ సలుపఁబడిన నిత్యకర్తానుష్ఠానము
కూడ తపశ్శబ్ద వాచ్యమే యగుచున్నది. “మనస శ్చేంద్రియాణాం చ
వికాగ్ర్యం పరమం తపః” అను స్మృతి యిందులకు ప్రమాణము. ఈ
శ్వేతాశ్వతరమహర్షి అనేక జన్మములందు పరమేశ్వరు నారాధించి యుం
శ్వేతాశ్వత—18

దుటచేత ఇతనియందు పరమేశ్వరునకు అనుగ్రహ బుద్ధి కలిగియున్నదని భావము. అనఁగా భగవదనుగ్రహమువలన గురుముఖముగ ప్రాప్తమయిన బ్రహ్మవిద్యను మనన, నిదిధ్యాసన, ఆదర, వైరంతర్య సత్కారాదికముల చేత 'బ్రహ్మహ మస్మి' యని అపరోక్ష సాక్షాత్కారముగ శ్వేతాశ్వతరుఁడు స్వానుభవముగ పొందెను. స్వానుభవ దార్ధ్యానంతరము అత్యంతము పూజ్యులగు సాధన చతుష్టయ సంపత్తిగల వైరాగ్యవంతులగు యతీశ్వరులకు శ్వేతాశ్వతరుఁ డీ బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించెను. పరిపూర్ణ వైరాగ్య విరహితులకు బ్రహ్మోపదేశము వ్యర్థమవుటకు ప్రమాణము. —

శ్లో. వైరాగ్యం పుష్కలం న స్యాన్నిష్ఠులం బ్రహ్మదర్శనమ్,
తస్మాద్రక్షిత విరతిం యథో యత్నేన సర్వదా.

„ యదా మనసి వైరాగ్యం జాయతే సర్వవస్తుషు,
తదైవ సన్యసే ద్విద్వాత్ అన్యథా పతితో భవేత్.

అత్యాశ్రములు అనఁగా పరమహంస సన్న్యాసులు, ఈ యర్థమును బలపఱచు శ్రుతి —

న్యాస ఇతి బ్రహ్మ బ్రహ్మహి పరః పరోహి బ్రహ్మ తానివా ఏతాన్యవరాణి తపాంసి న్యాస ఏవాత్యరేచయత్.” (తై. ఆ. ౧౦. ౮౦.)

సన్న్యాసులు బహూదక, కుటీచక, హంస, పరమహంసులని నాలుగువిధములు; వారిలో పరమహంసుఁడు ఉత్తముఁడు: —

శ్లో. చతుర్విధా భిక్షవశ్చ కుటీచక బహూదకా,
హంసః పరమహంసశ్చ యోయః పశ్చాత్స ఉత్తమః.

౬-వ అధ్యాయము, ౨౨-వ మంత్రము.

అవ. శాస్త్రమునందు చెప్పబడినవిధముగా శిష్యుని కరీక్షించియే

విద్యను బోధించవలయునుగాని లేనియెడల దోషము కలుగుననియు, బ్రహ్మ విద్య వైదికమనియు, గోపనీయమనియు గురువరంపరగా ప్రాప్తమయినదనియు తెలుపఁబడుచున్నది —

మూ వేదాంతే పరమం గుహ్యం

పురాకల్పే ప్రచోదితమ్,

నాప్రశాంతాయ దాతవ్యం

న పుత్రాయ శిష్యాయ వా పునః.

౨౨

పద. వేదాంతే పరమం గుహ్యం పురాకల్పే ప్రచోదితమ్, న అప్రశాంతాయ దాతవ్యం న పుత్రాయ శిష్యాయ వా పునః.

౨౩

టీ. (ఈ బ్రహ్మవిద్య) వేదాంతే = ఉపనిషత్తులందు, పరమం = పరమపురుషార్థసాధన భూతమయినదియు, గుహ్యం = గోపనీయమయినదియు, పురాకల్పే = పూర్వకల్పమునందు, ప్రచోదితం = ఉపదేశింపఁబడినదియు అగుచున్నది. (ఈ బ్రహ్మవిద్యను) పునః = మఱి, అప్రశాంతాయ = రాగాదిమలములు శాంతించని, శిష్యాయవా = శిష్యునికొఱకుగాని, పుత్రాయవా = అట్టిపుత్రునికొఱకుగాని, న దాతవ్యం = ఇవ్వకూడదు.

తా. పురుషార్థస్వరూపమగుటచేత సకలొపనిషత్తులందు ఈయాత్మ తత్త్వము రహస్యముగా ప్రతిపాదించఁబడియున్నది. ఈయాత్మ తత్త్వము పూర్వకల్పమునందు సంప్రదాయపరంపరావిచ్ఛేదముకొఱకు అర్దులయిన వారికొఱకు ఉపదేశింపఁబడెను. రాగాదిసకలమలములు నశించినచిత్తముగల శిష్యునికోలేక అట్టిపుత్రునికో నీయాత్మ తత్త్వము సుపదేశింపవలయును. రాగాదిదూషితచిత్తులకు స్నేహముననుసరించి బ్రహ్మవిద్యను ఉపదేశింపకూడదు. లేనియెడల దోషము సంభవించును. బ్రహ్మవిద్యను బోధింపఁదలచిన గురువు

చిరకాలము శిష్యుని వరీక్షించియే ఉపదేశింపవలయుననుటకు ఉపనిషత్తులం దనేక సంవాదములు గలవు:—

౧. భూయస్తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా సంవత్సరం వరీక్షతః.

౨. శతవర్షప్రజాపతౌ మఘవా బ్రహ్మచర్యమువాస. ఉపదేశసా హస్త్రియందీవిషయము విపులముగచర్చింపఁబడియుండుటచేత ఇచట విస్తరించి న్యాయలేదు.

౬-వ అధ్యాయము, ౨౩-వ మంత్రము.

అవ. దేవతయందును గురువునందును భక్తిగలవానికే గురువు బోధించినవిద్య స్వానుభవమును కలుగజేయునను విషయము ప్రతిపాదించఁబడుచున్నది —

మూ యస్య దేవే పరాభక్తి ర్యథా దేవే తథాగురౌ,
తస్యైతే కథితా హ్యర్థః ప్రకాశస్తే మహాత్మనః
ప్రకాశంతే మహాత్మనః. ౨౩

ఉత్తరశాంతిపాఠము.

సహనావవతు, సహనౌ భునక్తు,

సహవీర్యం కరవావహై,

తేజస్వి నావధీతమస్తు మా విద్విషావహై

ఓం శాంతి శాంతి శాంతి:

ఇతి శ్వేతాశ్వతరోపనిషది షష్ఠః అధ్యాయః.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషచ్చ స్సమాప్తా.

పద. యస్య దేవే పరా భక్తిః యథా దేవే తథా గురౌ, తస్య ఏతే కథితాః హి అర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః. ప్రకాశంతే మహాత్మనః. ౨౩

శ్వేతాశ్వతరోపనిషది షష్ఠోఽధ్యాయ

సమాప్తః

టీక. యస్య = అధికారియగు విపురుషునకు, దేవే = స్వయంప్రకాశుడగు పరమాత్మయందు, పరా = శ్రేష్ఠమయిన, భక్తిః = భక్తి, యథా = విప్రకారమే, తథా = ఆప్రకారమే, గురౌ = గురువునందున్న భక్తికలిగి యుండవలయును. తస్య మహాత్మనః = అట్టి మహాత్మునకు, ఏతే = ఈ, కథితాః అర్థాః = ఈ ఉపనిషత్తునందు చెప్పబడిన విషయములు, ప్రకాశంతే = ప్రకాశించుచున్నవి. (స్వానుభవమునకు వచ్చుచున్నవి.) మహాత్మనః = అట్టి గురుభక్తి గల మహాత్మునకు, ప్రకాశంతే = ప్రకాశించుచున్నవి.

తా. విద్యాధికారియగు విపురుషునకు అఖండైకరసుడును సచ్చిదానందపరబ్రహ్మిని స్వరూపుఁడును అగు పరమేశ్వరునియందు అచాంచల్యము లయిన భక్తి శ్రద్ధలెట్లుండునో అట్టి భక్తి శ్రద్ధలు అదేవిధముగా బ్రహ్మవిద్యోపదేశ్యయగు గురువునందుకూడ ఉండవలయును. అట్టి శ్రద్ధాభక్తులు గురువునందు కూడ గలసాధకునకే ఈ శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్ప్రతిపాదితములగు పరమార్థ విషయములు స్వానుభవమునకు వచ్చును. “ప్రకాశంతే మహాత్మనః” అను వాక్యమును రెండుపర్యాయములు చెప్పట ముఖ్యశిష్యుఁడును తత్సాధనములును దుర్లభమను విషయమును తెలుపుటకని ఎఱుంగునది. దీనివలన గ్రంథ సమాప్తియు సూచితమయినది.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందు ఆఱవ అధ్యాయము

సమాప్తము.

- శ్లో. కనుప ర్తికులాత్పన్న వేంకట్రామసుధీసుతః,
 మార్కండేయో గుణినతః వేంకటేశ్వరచోదితః.
 ,, శ్రీమచ్ఛంకరభాష్యాది యథామతి సమీక్ష్యచ,
 వ్యలేఖ దాంధ్రభాషాయాం వివృతిం ప్రీయతాం శివః.

శ్రీశంకరభాష్యాదికము ననుసరించి శ్రీకనుప ర్తి
 మార్కండేయశర్తచేత వ్రాయబడిన
 శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తుయొక్క ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యములు
 సమాప్తము

శ్రీగురుభోజనము.
 శ్రీమద్విద్యారణ్యవిరచితే
 అనుభూతిప్రకాశే
 (శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్వివరణయాపః)
 ద్వాదశోఽధ్యాయః

—●—
 శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్ - ప్రథమాధ్యాయస్యనివరణమ్

- శ్లో. శ్వేతాశ్వతరనామా యో యజ్ఞశ్శాఖాప్రవర్తకః,
 సోఽత్యాశ్రమిభ్యః ప్రసాద విద్యాం వ్యాచక్ష్యహేఽత్ర తామ్. 1
- యే వేదవాదిన స్తేషు మీమాంసంలే ముముక్షువః,
 జగతః కారణం బ్రహ్మేత్యేవం వేదేషు ఘుమ్భలే. 2
- ఉత్పత్తిస్థితినాశా స్ఫుర్యత స్తత్కారణం త్యితి,
 సామాన్య మేవ విజ్ఞాతం విశేష స్తు న బుద్ధ్యతే. 3
- కస్మాద్వస్తువిశేషా నో జన్త కేన చ జీవనమ్,
 లయః కస్మి న్స్వయవహృతౌ సుఖాదౌ లో నియచ్ఛతి? 4
- పితృభ్యా మన్నతో శేతా దపి జన్తాదయ స్త్రయః,
 నియామకశ్చ రాజేతి వచనం బాలభాషితమ్. 5
- పితృరాజాద్యశేషస్య జగత శ్చింత్యలేఽధునా,
 కారణం తచ్చ కాస్త్రైకగమ్యం కాస్త్రం తు నైకథా. 6
- కాలః న్వభావో నియతి ర్యదృచ్ఛా భూతపంచకమ్,
 ప్రధానం జీవ వీతాని మతాన్యుక్తాని కాస్త్రీభిః. 7

- ఋతుకాలే భవేద్దరోఽ వర్షరౌ సస్యసంభవః,
ఉదాహ్రియత ఇత్యాది బహుధా కాలవాదినా. 8
- స్వభావవాద్యన్ని ముష్టం జలం ద్రవ ముదాహరత్,
రూపజ్ఞానం చక్షుషైవేత్యాహు ర్నియతివాదినః. 9
- ధనికత్వాదివ్యవస్థా యదృచ్ఛావాదినోవ్యతే,
భూతవాదీ దేహగతకారిన్యాదీసుదాహరత్. 10
- ప్రధానవాదీ పురుషా న్నాత్మికాగీసుదాహరత్,
జీవవాదీ కర్మవశా జ్ఞప్తదేవాద్యుదాహరత్. 11
- సర్వత్రయుక్తే ద్భవత్వా త్కిం తత్త్వమితి చింత్యతే,
సర్వేషా మనివార్యత్వా తత్సంఘోఽస్త్వితిచే న్న తత్. 12
- స్వతంత్రే చేతనే జీవే సతి కాలాద్యచేతనాః,
సమప్రధానభావేన కథం సంఘీభవంతి తే. 13
- త్వర్ణి జీవో హేతు రస్తు త న్న దుఃఖాదిదర్శనాత్,
స్వతంత్రః స్వాత్మనో దుఃఖం కుర్వ స్త్వప్తో నహి క్వచిత్. 14
- దోషా న్సర్వేషు పక్షేషు పశ్యంతో బహుధా తదా,
మాయాశక్తి మనిర్వాచ్యా మపశ్యన్థానయోగతః. 15
- ద్విలి కత్వాసు యుక్తీనాం సత్త్వేఽప్యేతే న సంతి తాః,
నకానామిత్థేవ మంతేషీదంతి హి వాదినః. 16
- యదంతే శరణం సర్వవాదినా మవివాదతః,
తదజ్ఞాన మనిర్వాచ్యమాయేత్యాహు ర్విపశ్చితః. 17
- అనిర్వాచ్యేఽపి యుక్తించేదన్విచ్ఛతి సమూహధీః,
నరూపం చక్షుషా ద్రష్టు మిచ్ఛత్యేవాలిమోహితః. 18
- సర్వకార్యేషు శక్తత్వా న్నాయాఽఽక్షేపం న సోఽర్హతి,
దుర్ఘటస్త్రివ ఘటనే స్వభావః సర్వసమ్మతః. 19

- తథావిధాయాం మాయాయాం పరాత్తా ప్రతిబింబితః,
అనంతరాణి వస్తుని కాలాదీన్యధిష్ఠతి. 20
- మాయావిశిష్ట మిశానం జగదాకారతాం గతమ్,
సంసారచక్ర మిత్యాహుః సంసారాఖ్యనదీతి చ. 21
- పునఃపున ర్జాయమాన శ్చక్రవ త్పరివర్తతే,
అవిచ్ఛేదేన సంసారో నదీవ త్ప్రవహే త్పదా. 22
- జీవోఽహంకారోఽపహిత శ్చక్రవ ద్భ్రామ్యతే సదా,
మాయోపహితఈశానో జన్మసు ప్రేరయే దముమ్. 23
- ఉపాధిద్వయహీనంతు బ్రహ్మ వేదేషు బోధ్యతే,
ఇత్థం వేదరహస్యజ్ఞా భవేయి ర్భ్రహ్మతత్పరాః. 24
- జగత్స్వస్య ద్వ్యక్తమవ్యక్తం సృష్టిసంహారయోఃక్రమాత్,
బిభర్తి ద్వయ మిశాన శ్చిదాత్మాతు విముక్తిభాక్. 25
- ఈశాసీశా వజ్రతదజ్ఞాభోక్తా భోజయితా చ తే,
తయోర్నిర్వాహీ నామాయా బ్రహ్మణ్యరోఽపితం త్రయమ్. 26
- జగద్భ్రమం జీవభేదం వాసనాదేహధారణమ్,
చతుష్టయం నిరాకూర్యా దభిధానాదిభిః క్రమాత్. 27
- అభిలోబ్రహ్మరూపత్వధ్యానా ద్యతి జగద్భ్రమః,
బ్రహ్మత్వే యోజితే స్వస్య జీవభావోఽపి గచ్ఛతి. 28
- అద్వయ భావితే తత్త్వే వాసనా వినివర్తతే,
ఆరంభా తే దేహహని ర్దాయం ధీయతేఽఖలా. 29
- బ్రహ్మజ్ఞానా త్పాశహనా క్షీణక్లేశో న జన్మభాక్,
పాశా శ్చతుర్విధా శ్చైవి శాస్త్రేషు ప్రతిపాదితాః. 30
- మలా మాయా కర్మ తత్త్వతిరోధానం చలే మతాః,
మలా జ్ఞానక్రియాశక్త్యో శ్చాదతో దోష ఇవ్యతే. 31

- రాగాదిహేతు ర్దయోక్తా కర్తృపుణ్యం చ పాతకమ్,
 మూఢై స్తత్త్వతిరోధానం సర్వై రభ్యనుభూయతే. 32
- క్షేకా నృతంజలిః ప్రాహ తేష్వవిద్యాది రస్మితా,
 ద్వితీయా ద్వేషరాగా చాభినివేశ స్తు పంచమః. 33
- భోక్తా భోగ్యం ప్రేరకశ్చ త్రయం బ్రహ్మేతి తత్త్వధీః,
 ఉపాయేన బ్రహ్మధీః స్యా దరణిస్థాగ్నిలాభవత్. 34
- ఉపాయః ప్రణవేనాత్మధ్యానం తేనైవ లభ్యతే,
 తిలతైలాదయో యద్వ ల్లభ్యా స్తత్త దుపాయతః. 35
- సర్వవ్యాపిన మాత్మానం క్షీరే సర్పిరివార్పితమ్,
 ఆత్మవిద్యాతపోభ్యాం త ముపలభ్య విముచ్యతే. 36

- శ్వేతాశ్వతరోపనిషదః - ద్వితీయాధ్యాయస్యవివరణమ్
- యదుక్తం ప్రణవధ్యానం స యోగ స్తత్ర యత్నవాన్,
 మనో బ్రహ్మణి యుంజాన స్త త్సాక్షా త్కురుతే ధిమా. 37
- ఉరోఽంసమూర్ధస్థానేషు త్రిషు దేహం సమున్నతమ్,
 అపస్థాప్యాసనం జిత్వా ప్రత్యాహారం సమాచరేత్. 38
- హృద్యక్షణాం నిరోధో యః ప్రత్యాహరః స ఉచ్యతే,
 జయే త్ప్రబల్య మక్షణాం ప్రాణాయామేన ధైర్యవాన్. 39
- ప్రాణాధీనవ్యాపృతీనా మక్షణాం ప్రాణరోధనాత్,
 నిరోధః స్యా త్తత శ్చిత్తం ధారయేత్ప్రమాదతః. 40
- సమే శుచౌ శర్కరాదిమశకాదివివర్జితే,
 మనోఽనుకూలే ఽవస్థాయ దేశే ధ్యానం సమాచరేత్. 41
- నాడీరూపాణి నీహారధూమాన్యత్ర విభాంతి చేత్,
 బ్రహ్మసన్నిధి మాప్తా ధీ రితి నిశ్చయతాం తదా. 42

- నిర్జరత్వ విశృష్టత్వ శుభగంధాదిచే దృవేత్,
యోగసిద్ధిః ప్రవృత్తేతి జ్ఞాత్వా యోగే సిద్ధిః భవేత్. 43
- మేఘచ్ఛన్నం చంద్రదీపం మేఘాపాయేఽతినిర్మలమ్,
తదైవ బుద్ధిచాంచల్యకాంతా వాత్సా ప్రసీదతి. 44
- స్వాత్మతత్త్వప్రసాదేన బ్రహ్మతత్త్వం ప్రసీదతి,
శాస్త్రా ద్బుద్ధం బ్రహ్మతత్త్వ మాత్మత్వేనానుభూయతామ్. 45
- అజం ధ్రువం మాయితైః స్తైః కార్యైః సర్వైః రిప్వర్జితమ్,
జ్ఞాత్వా దేవం పరాత్మానం సర్వపాపై ర్విముచ్యతే. 46
- ఏవ దేవః సర్వదిక్షు వహ్నిర్విష్వఖలేషు చ,
వర్తతే తం విచింత్యాన్ ప్రణమే త్సర్వదైవతమ్. 47
- తత్త్వయోగో నముద్దిష్టా వుత్తమస్మాధికారిణః,
అగ్రసోపాధికం వస్తుమందం ప్రత్యభిధీయతే. 48

శ్వేతాశ్వతరోపనిషదః - తృతీయాధ్యాయస్యనివరణమ్

- ఐంద్రజానికవ స్తాయాజాలవానేక ఈశ్వరః,
నియచ్ఛన్ శక్తిభిర్హింసా నృజితే సంహరత్యశి. 49
- ఏక ఏవేశ్వర స్తద్వత్ ద్వితీయో నైవ విద్యతే,
జనానాం ప్రత్యగాత్వాఽసౌ జగత్సృష్ట్యాదికార్యః. 50
- స విరాడ్రూపతాం ప్రాప్య విశ్వతశ్చక్షురాదిమాన్,
సర్వేషాం చక్షురాద్యా యే తదియా ఏవ తేఽఖిలాః. 51
- యో దేవానా మితి ప్రాక్తైః ప్రిభిర్మంత్రైః స్తమిశ్వరమ్,
ముముక్షుః ప్రార్థయేత్తైవ నదా బుద్ధివిశుద్ధయే 52
- తతః శుద్ధమతి ర్భిన్నా సర్వభూతేష్వవస్థితమ్,
అంతర్బహిశ్చ సంవ్యాప్తం జ్ఞాత్వా స్వా స్తుతివర్జితః. 53

- శ్వేతాశ్వతరనామాఽహం పురుషం వేద్మి తం బ్రభుమ్,
అన్యోఽపి తం విదిత్వైవ మృత్యు మత్యేతి నాన్యథా. 54
- యస్మా త్పరం నాపరం వా కించి దస్తి తదద్వయమ్,
పుత్రవ నిష్కలం తేన పూర్ణం సర్వ మిదం జగత్. 55
- ఏతద్విదు ర్మృత్యుహీనా స్తే స్యుర్యేతు నతద్విదుః,
తే దుఃఖ మేవ గచ్ఛంతి నతత్సోపాధి కేక్షణే. 56
- దుర్లభ్యో నిరుపాధ్యాత్మా సూక్ష్మధీవర్జితై ర్మలైః,
సులభ్య ఏవ సోపాధి ప్రస్తా దేవం శ్చరే దముమ్. 57
- సర్వాననశిరోగ్రీవః సర్వభూతగుహాశయః,
వశీ సర్వస్య లోకస్య స్థావరస్య చరస్య చ. 58
- విశ్వాకారజనేః ప్రాకృ సర్వవ్యవహృతిక్షమః,
అపాణిపాదో జవనో గృహీతా సర్వశ క్తియౌక్. 59
- అణో రణీయా మ్దుర్లభ్యో మహేయా న్నహతః స్ఫుటః,
ఇత్యాత్మానం శాస్త్రదృష్ట్యా వశ్యతో నాస్తిదుఃఖతా. 60
- ఘోరదర్శితు సాకారీ సార్వాత్మ్యే వాసిలే సతి,
నిరాకారం తతోబోధ్యం ప్రార్థయేత్తైశ్వరం వపుః. 61

శ్వేతాశ్వతరోపనిషదః-చతుర్థాధ్యాయస్యవివరణమ్

- య ఏకో వర్ణ ఇత్యాది ప్రవ న్తంత్రచతుష్టయమ్,
ప్రార్థ్యాధమాయాజీవాచ బుద్ధసుప్తా విచారయేత్. 62
- లోకే కాచి ద్రజా వర్ణత్రయోపేతా బహువ్రజాః,
సృజతే తా మజః కల్పి తేనవతేఽన్య న్తు తాం తన్మజేత్. 63
- తే బోఽబన్నాత్మికా తద్వ న్నాయా వర్ణై స్త్రిభి ర్యతా,
అనన్తో భజతే మాయాం విర క్తస్తు విముంచతి. 64

- విరక్తః కర్తృకర్తృకా విచింత్యాత్స్వస్య విగ్రహే,
చిచ్ఛాయావా నహంకారః కర్తా చిద్భూతి కేవలా. 65
- పాదపే త్సుధితః పక్షీ ఫల మత్రీతరః పునః,
పశ్యన్నాస్తే తథా విద్యా దోష్కృతతాక్షిణాపుభా. 66
- చిచ్ఛాయాగతభోక్తృత్వం సాక్షిణ్యరోఽప్యతే భ్రమాత్,
అసీశ్వరోఽయం సాక్షీత శోకా భవతి మోహతః. 67
- నిత్యప్రప్తేశ్వరత్వం తతాక్షిత్వంచ తదిక్షతే,
యదాతదా వీతశోకా మహిమాన మవాప్నుయాత్. 68
- ఋచో దేవాశ్చ శబ్దార్థా యస్తి న్నాత్మని కల్పితాః,
యస్తం న వేద తస్యర్చా కిం స్యా ద్యో వేత్తృసా కృతీ. 69
- ఛందాసి యజ్ఞా నన్యచ్ఛ మాయావీ సృజతేఽఖిలమ్,
జీవాత్మనా ప్రవిశ్యాస్తే సన్నిరుద్ధో పుష్కయమ్. 70
- మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యా వ్దాయినం తు మహేశ్వరమ్,
తస్యావయవభూతై స్తు వ్యాప్తం సర్వ మిదం జగత్. 71
- ఈశోయః స్వత ఏకస్యన్ జీవాకారై రనేకశః,
యోనింయోనిం ప్రసత్యేత మిశం జ్ఞాత్వా న సంసరేత్. 72
- ప్రతిబంధస్య బాహుల్యా ద్యోదేవేత్యాది మంత్రతః,
పునః పున ర్భజేత్తేషాం ప్రతిబంధనివృత్తయే. 73
- అదృష్టప్రతిబంధో యో నివర్త్య భజనేన తమ్,
దృష్టాయః ప్రతిబంధ స్తం విచారేణ జయే త్పునః. 74
- సూక్ష్మేభ్యః పరమాణుభ్యోఽప్యులీనూక్ష్యో న లక్ష్యతే,
బహిర్ముఖైః స్వతస్సోఽయం విశ్వం వ్యాప్యవలిష్ఠతే. 75
- జగతః పాలనే నాయ మస్తీ త్యాదా విబుధ్యతామ్,
బ్రహ్మరయో దేవతా శ్చ యోగేనైతం విజానతే. 76

- క్షీరేఘృతనిమిత్తం య త్సారం త ద్ధీమతేక్ష్యతే,
యథా పృథ్వినిరోధిన్యా సూక్ష్మం వస్తు ధియేక్ష్యతామ్. 77
- దినా రాత్రి స్తమ శ్చాన్య ద్యస్మి న్నాస్తి న కించన,
నోర్ధ్వం న తిర్య క్త ద్వస్తు న దృష్టాంతోఽస్య విద్యతే. 78
- దృగ్గోచరే తస్య రూపం నాస్త్యతః కోఽపి నేక్షతే,
అజాత ఇతి మంత్రాభ్యా మంతర్దృష్ట్యా భజేత తమ్. 79

శ్వేతాశ్వతరోపనిషదః - పంచమాధ్యాయస్యవివరణమ్

- పునశ్చైవం వివేకవ్యం విద్యావిద్యే నిజాత్మగే,
అవిద్యయా బధ్యతే ఽసౌ విద్యయా తు విముచ్యతే. 80
- అవిద్యాకల్పితోపాధిభేదా దీశత్వజీవతే.
చైతన్యస్య భవేతాం యే కథ్యతే తే క్రమా దిహ. 81
- హిరణ్యగర్భ ముత్పన్న మాదౌ జ్ఞానై ర్విభర్తి యః,
ఏకైక మంతఃకరణం బహుధా వికరోత్యయమ్. 82
- అధశ్చోర్ధ్వం దిశ సుర్వా భ్రాజతే ఽసౌ ప్రకాశయన్,
భారం వహే ద్యథా ఽనద్వా స్థగద్భారం వహే త్తథా. 83
- యో భావాన్ క్షీరబీజాదీ న్దధిపుష్పాదిరూపతః,
పరిణామం నయే త్సోఽయం గుణాం స్త్రీ నివినియోజయత్. 84
- అవిద్యాకృత మిశత్వం తదిదం సుప్త మిరితమ్,
వేద గుహ్యోపనిషదా తస్య తత్త్వ ముదీరితమ్. 85
- అవిద్యాకృతజీవత్వ మథ సుప్త ముదీర్యతే,
సత్స్వరజ స్తమ శ్చేతి గుణై ర్జీవః సమన్వితః. 86
- సపలార్థం కర్తృ కుర్యా ద్భుంక్తే తస్మైవ తత్ఫలమ్,

దక్షిణాదిగఢోమార్తైః సంసరత్యేష కర్తృభిః.	87
అంగుష్ఠమాత్రహృన్నిష్ఠః స్వప్రకాశః స సూర్యవత్, అహంకారోపాధికః సన్ సంకల్పా స్కురుతే బహూన్.	88
బుద్ధిపుత్రైశ్చైతన్యసంయోగా దేష చేతనః, స సంకోచవికాసాభ్యాం తై సై ద్దేహైః సమో భవేత్.	89
నైవ స్త్రీ స పుమా నేష నైవ చాయం నపుంసకః, యద్య చ్ఛరీర మాదత్తే తేన తేన స కథ్యతే.	90

శ్వేతాశ్వతరోఽనిషదః - షష్ఠాధ్యాయస్యవివరణమ్.

అవిద్యాదీని జీవేకావుక్తా యత్తత్త్వ మేతయోః, తద్విద్యాసిద్ధయేకాలస్వభావాదీన్విచారయేత్.	91
మూలకారణతైలేషాం నయుక్తా జనిమత్త్వతః, దేవస్యమహిమా యోఽసౌ మాయాఖ్యు స్తస్య యుజ్యతే.	92
తన్నహిమ్నఃకృతం సర్వం కాలంచ కలయత్యసౌ, భూతభవ్యాదిరూపేణ భిన్నోఽసౌ జాయతే తతః.	93
జలాగ్న్యౌదిసముత్పత్తౌ స్వభావః సహ జాయతే, యద్యచ్ఛాపంచభూతాని ప్రధానంచేతిమాయికమ్.	94
మూలకారణతాఽస్త్యేవమాయాయా జన్యభావతః, అవాంతరం కారణత్వం కాలాదీనాం భవత్విదమ్.	95
ఏకం ప్రధానం ద్వే పుణ్యపాపే సత్వాదికాస్త్రయః, అస్తౌ ప్రకృతయో భూమిముఖ్యా సై ర్ణాయతే పఞ్చః.	96
యో మాయావీ స సర్వేషా మూడిః కాలక్రయాత్స్పరః, విశ్వరూపం స్వచిత్తస్థం త ముపాస్య ప్రసాదయేత్.	97

- సంసారవృక్ష తాగ్భాదికాఖా యుక్తాత్పరో హ్యయమ్,
ధర్మావహం పాపసుదం స్వచిత్తస్థం త మిత్త్యతామ్. 98
- విష్ణ్వదీనా మిశ్వరాణాం పరమం తం మహేశ్వరమ్,
దేవానాం పరమం దేవం విదామోఽస్య ప్రసాదతః. 99
- న తస్య వపురక్షంచ విద్యతే తస్యమోఽఽన,
పరా ఽస్య శక్తి ర్వివిధా బలజ్ఞానక్రియాదికా. 100
- సోఽధిష్ఠానతయా సర్వకారణం కారణాధిపః,
యే జీవా ఆధిపా స్తేషాం నాన్యోఽస్యానిపతి ర్భవేత్. 101
- యస్తంతునాథ ఇత్యాది మంత్రేణ ప్రార్థయేత్తతః,
ఏకో దేవః సర్వదేహే గూఢో వ్యాపీచ సర్వతః. 102
- సర్వప్రాణ్యంతరాత్మాఽసా వధ్యక్షః సర్వకర్తాణామ్,
సర్వభూతాశ్రయః సాక్షీ నిర్గుణః శుద్ధచిద్వపుః. 103
- యే తు పశ్యంతి తం ధీరా స్తేషాం స్యాచ్ఛాశ్వతం సుఖమ్,
నిత్యం తం చేతనం బుద్ధ్యా ప్రాప్నుయాచ్ఛాంతి మక్షయమ్. 104
- ఆశక్యం యత్సుఖం వత్తుం తదేత దనుభూయతే,
ఇతి తత్త్వవిదః ప్రాహురుపాయః శ్రూయతామిహ. 105
- వివేకయోగో తద్భోధహేతు స్తత్త్వవివేకీః,
యథా కాస్త్రం వివిచ్యానుభవంతి దృఢయోగతః. 106
- సూర్యచంద్రాదయః సర్వభాసకా ఆపి తత్సుఖమ్,
నైవ భాసయితుం శక్తా భాస్యంతే కింతు తే న తే. 107
- చిత్సుఖాత్తా సప్రకాశో భాసతే ప్రథమం స్వయమ్,
సూర్యాదయ స్తస్య చిత్తా భాసంతీవ చితాఽన్యయా. 108
- ఏకాకీ సూర్యవ ద్యోఽయం సర్వం వ్యాప్నోతి భాసయన్,
తం యో వేత్తి న వివేకో నాస్త్యన్యో హేతు రీశనే. 109

- జ్ఞాన్యేవ విశ్వకృత్కాలః కాలః సత్వాదిభాసకః,
ప్రధానదేవయోః స్వామీ హేతుః సంసారమోక్షయోః. 110
- విద్యాఫల మిదం బాహ్యాధీయోగం స్యాత్కదాచన,
తద్ధి శాంత్యై సార్థమేత తం యో బ్రహ్మణ మిశ్వరమ్. 111
- హిరణ్యగర్భం సృష్ట్యాఽఽదౌ వేదాం వృన్తే దదాతి యః,
తం భాసకం స్వాత్మధీయో ముముక్షుః శరణం భజే. 112
- నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనమ్,
భజే స్వయం భాసమానం తం దగ్ధేంద్రసహివత్. 113
- నిష్కలాఽపయవై ర్హి నో హేతుహీనో నిరంజనః,
నిరింధనాన్నిసామ్యం తు మాయాతత్కార్యవర్జనాత్ 114
- తాదృశం పరమాత్మానం విదిత్యైవ విముచ్యతే,
వివాక్షానం న ముక్తిః స్యాద్దితరైః కోటిసాధనైః. 115
- యదా చర్తవి దావాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాః,
తదా దేవ మవిక్షాయ ముక్తిర్నత్వస్తి తద్ద్యయమ్. 116
- తపసా దేవ మారాధ్య శ్వేతాశ్వతరనామకః,
ఆత్యాశ్రమిభ్యః ప్రవాచ బ్రహ్మవిద్యామృషీప్రియామ్. 117
- వేదాంతే పరమం గుహ్యం నానోపాఖ్యానవర్జితమ్,
నాప్రకాతాయ దాతవ్యం దేయం శిష్యాయ ధీమతే. 118
- యస్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ,
తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రవాశంలే మహాత్మనః. 119
- అంతఃప్రవిష్టః శాస్తేతి యోఽంతర్యామిశ్రుతీరితః,
సోఽస్తా మ్మఖ్యగురుః హేతు విద్యాతీర్థోమహేశ్వరః. 120
- ఇతి శ్రీవిద్యారణ్యమునివిరచితే ఆనుభూతిప్రకాశే
శ్వేతాశ్వతరవివరణో నామ ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీగురుభ్యో నమః.

శ్రీమచ్ఛంకరానంభగవత్పాదవిరచితే

ఆత్మపురాణే

(శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్వివరణరూపః)

అష్టమోఽధ్యాయః

- శ్లో. యాజ్ఞవల్క్యేరితం బ్రహ్మజ్ఞానం శ్రుత్వాఽలివిశ్చితః,
శిష్యః పున రిమం ప్రశ్నం కృతవా న్నన్వగురుం ప్రతి. 1
- భగవన్ భవతా బ్రహ్మజ్ఞాన మాఖ్యానసంయుతమ్,
ఏతరేయోదితం తద్వ త్కృషీతకిసమారితమ్. 2
- ఆదిత్యేన తథా ప్రోక్తం యత్ర చిత్రకథా ఇమాః,
ఇంద్రప్రతర్దనౌ యత్ర గురుశిష్యౌ మహాబలా. 3
- అజాతశత్రుబాలాః సర్వజ్ఞసద్భుకౌ తథా,
కాండత్రయస్యవంశోఽపి భేదాభేదవిభేదవాన్. 4
- ఋషిణా సహసంవాదో హ్యశ్వినోద్దేవయోస్తథా,
దధ్యజ్ఞాశర్వణేనాపి శక్రస్యామితలేజసః. 5
- దధ్యజ్ఞాశర్వణా నైవ గురుతా శిష్యతాఽపిచ,
అశ్వినో రస్య సంక్షేశో మరణాంత స్తథామునేః. 6
- సంవాదో యాజ్ఞవల్క్యస్య హ్యశ్వలాద్యైర్దివ్యోత్తమైః,
నానాదేవైశ్చ మరణం శాకల్యస్యాతిలేజసః. 7

- భూపలే ర్జనకస్యాపి శిష్యతా గురుతా తథా, -
 ధీమతో యాజ్ఞవల్క్యస్య మైత్రేయ్యాశ్చాపి శిష్యతా. 8
- గురుతా యాజ్ఞవల్క్యస్య కథితా సోఽపివై ద్విజః,
 సన్న్యస్య సర్వకర్తాణి హ్యవిద్యాం స్వాత్మని స్థితామ్. 9
- దృష్టవా స్పృగేనాయం యథాభూర్వం మునీశ్వరాః,
 కారణానాం విచారేణ దృష్టవంతో మహాధియః. 10
- అత్ర తేషాం మునీశానాం విచారః కీదృశో గురో,
 గాతః సభావా బుద్ధి ర్వా కగం కేనైవ కీదృశీ. 11
- కారణానాం విచారేణ కారణం కిం మునీశ్వరైః,
 నిశ్చితం బ్రహ్మ వాఽన్యద్వా నిశ్చయోఽపి చ కీదృశః. 12
- తేషాం మహాత్మనా మాసీ ద్ధురో త్వం తద్వదాధునా,
 కృపయా పరయా మహ్యమప క్తవ్యం న తేఽస్తిహి. 13
- ఏవముక్తోఽతిసంహృష్టో గురు శ్శిష్య మభాషత,
 శృణు వత్స కథామేతాం శ్వేతాశ్వతరకీర్తితామ్. 14
- యతిభ్యోఽతివిరక్తేభ్యో హ్యర్థిభ్యో బ్రహ్మవేదినే,
 శ్వేతాశ్వతర మాసీనం తపసా దగ్ధకిల్బిషమ్. 15
- యతయః కుత్రచి ద్దృష్టావ్ పప్రచ్ఛు స్తం మహాధియమ్,
 శ్వేతాశ్వతర తే స్వస్తి వేదశాఖాప్రవర్తినే. 16
- బ్రహ్మజ్ఞానం స్వకాభోక్తం భిక్షాం యచ్ఛాద్య నో మునే,
 భవతా యాదృకం బ్రహ్మజ్ఞానం ప్రాప్తం స్వయంభువః. 17
- తద్వయం ప్రేతుమిచ్ఛామ ఏతదర్థ మిహగతాః,
 అస్తాకం కారణే వాదో యతీనాం సుమహా నభూత్. 18
- భిన్న కారణదృష్టీనాం సంప్రదాయవిభేదినామ్,
 చిరకాలం పయం సర్వే సంవాద్యచ పరస్పరమ్. 19

- ఇతరేతరసంకేతం కృత్వా త్వాం హి సమాగతాః,
శ్వేతాశ్వతరచామాఽయం వేదశాఖాప్రవర్తకః. 20
- కారణం యదయం బ్రూయా త్తదస్మాభి ర్యతీశ్వరాః,
అభివాదేన నిఖలై రంగీకార్య మసంశయమ్. 21
- పక్షపాలేన రహితః సర్వజ్ఞోఽయం మునీశ్వరః,
శత్రు పుత్రే స్వదేహే చ విషమో న కదాచన. 22
- ఇత్థం విధాయ సంకేతం వయ మత్ర సమాగతాః,
ధింధి నః సంశయాన్ బ్రహ్మన్ స్వస్తి తే మునిపుంగవ! 23
- ఏవముక్తో యతీన్ ప్రాహ యథాన్యాయ ముపాగతాన్,
కారణం యదహం తత్తే కరయామి మహామతే. 24
- బ్రహ్మణా బహవః పూర్వం యతయో వేదవాదినః,
షడంగకుశలా స్త్వ దూహాపిహవికారదాః. 25
- శిష్యో నానాగురూణాం చ కేచి ద్బ్రహ్మవిదా మః,
యథాభవంతో యతయ ఏకత్రమిలితాః క్వచిత్. 26
- తేషు బ్రహ్మవిదాః కేచి దేతా ననుజఘృక్షవః,
ఇదం వచన మాహుస్తే నిరీక్ష్యేవ పరస్పరమ్. 27
- భవంతో బ్రహ్మణాః సర్వే వేదవేదాంగపారగాః,
అత్రాగతా మహాభాగా లోకానుగ్రహకారిణః. 28
- సమాజో భవతాం తస్మా దేష లోకోపకారకః,
భవతాద్బ్రహ్మణా హేతుర్జగతోఽత్ర విచార్యతామ్. 29
- పరిత్యజ్య కథా ఏతాలాకి కీర్తనా హేతుకాః,
వచసో మునిశార్దూలా భవద్యోభ్యో రోచతే యది. 30
- ఏవముక్తేఽద తే సర్వే సంహృష్టా జాతకాతుకాః,
బ్రహ్మణా మిలితా తత్ర తర్కకర్కశబుద్ధయః. 31

- కారణం జగతః శ్రోతు మూచు స్తాన్ బ్రహ్మవాదినః,
భవంత ఏవ మునయః కీర్తయంతు మహాధియః. 32
- కారణం జగతః సర్వే శ్రోష్యామః సంగతా వయమ్,
ఇత్యుక్తా మునివర్యాస్తే సర్వదా స్వాత్మవేదినః. 33
- తర్కకర్కశబుద్ధీం స్తాన్ జ్ఞాత్వా మిమాంసయోచితే,
అకారణం జగత్సర్వే విప్రా నైత త్ప్రజాయతే. 34
- పటో యథా న బాయత వినా తంత్యాదికారణమ్,
అహేతుతా భవేద్దృష్టే యది తేన వినా భవేత్. 35
- పట స్తంతూన్ వినా విప్రా న భవత్యేవ సర్వదా,
అపి కార్యాణి హేతునా మభవేఽపి జనిం యది. 36
- ప్రజేయు శ్చరితార్థాః స్యుః సర్వవివాత్ర జంతవః,
నారీ న నర మాగచ్ఛేన్నరో నారీం చ కాముకః. 37
- ప్రజాద్యర్థం తథాఽన్యోఽపి నిర్ధనో భవినం నచ,
స్వస్వామ్యాదిశ్చ సంబంధో నైవ కశ్చి ద్భవిష్యతి. 38
- క్షుత్పిపాసాతుర స్తద్వ దన్నపానేచ్ఛయా నపి,
ఇత స్తతో జనో గచ్ఛేత్తృప్తి రన్నాదినా నచ. 39
- ఏవం వాసఃప్రభృత్యర్థే నగచ్ఛేత్కోఽపి కుత్రచిత్,
వ్యవహార స్తథా సర్వః పరిణాపం గమిష్యతి. 40
- తతః సకారణం సర్వం జాయమానం మునీశ్వరాః,
కారణాభావ ఏతేన కారణం నోపపద్యతే. 41
- వ్యాఖ్యాత మిద మప్యత్ర జ్ఞాతవ్యం మునిసత్తమాః,
అపిచే త్కారణాభావః కారణం స్యాత్తథాఽత్రకః. 42
- అత్యంతాభావ ఏవైష ఇతిచేద్వ్యర్థ మేవ తత్,
అకారణ మిదం విశ్వం పక్ష ఏష వ్యవస్థితః. 43

- తథాచ సతి సోఽవ్యత్ర యథా న స్యాత్తదిరితమ్,
ప్రాగభావో యదా న స్యాత్తదాఽప్యేతత్సమం భవేత్. 44
- ప్రాగభావా ద్యదా జన్మ కార్యాణాం వాదినో భవేత్,
ప్రాగభావ స్తదా నప్యః సితో వేతి విచార్యతామ్. 45
- యదా నప్త స్తదా కార్యజనేః పూర్వ మనంతరమ్,
అథవా యది పూర్వః స్యాత్తదా నైషోఽత్ర కారణమ్. 46
- ఆనంతరం యదా నాశో భవేత్తస్య తదాహి నః,
కిమేహిఽవ్యథవా ఽనేతో యద్యేక స్తర్హి కింహి నః. 47
- నష్టోఽధునాఽథవా నైవ యది నప్యః కగం భవేత్,
కార్య మేత దిదానీం య ద్దృశ్యతే సర్వజంతుభిః. 48
- అధునా యద్యనష్టోఽయం భావీ నాశః కదాఽస్యసః,
యస్మిన్కాలే త్వయంనాశం యాస్యత్యేత త్తదాదికిమ్. 49
- భవిష్యతి జగత్కార్య మథవా న భవిష్యతి,
కార్యభావే వినైవ స్యాత్కారణేన తదా జనిః. 50
- తథాచ సతి పూర్వోక్తం దూషణం పునరావ్రజేత్,
అసి చే త్కారణభావే నదా కార్యం భవిష్యతి. 51
- ఇదానీం కేన తన్నైవ భవతీతి వదంతు లే,
తస్మిన్నష్టే తదానైత త్కార్యం క్వాసి భవిష్యతి 52
- అనాయాసేన ముక్తిః స్యాత్తర్హి లేహం మహాత్మనామ్,
అప్యనంతస్య చేదంతః సంసారస్య భవిష్యతి 53
- అనాదేః సాదితా కన్తా తస్య నైవ భవిష్యతి,
అంతవాంశ్చ తథా సాదిః సంసారో యది వాదినః. 54
- ముక్తస్య తస్య కేనాయం పునర్నైవ భవిష్యతి,
యది ముక్తస్య సంసారః పునరేవ భవిష్యతి. 55

వృథా నైవ సమస్తాః స్యు ర్వాదినో ముక్తిహేతవః,
యదాఽనేక నైవ తస్య భేదః కేన భవే దిహ. 56

ప్రాగభావో హి యస్య స్యాత్తద్భేదా దేవ భేదవాన్,
అభావస్య స్వతో భేదో న దృష్టో వాదిభి ర్యతః. 57

కార్యభేదా ద్యదా భేదః ప్రాగభావగతో భవేత్,
తతోఽయం కారణభావో న భవే త్కర్త్విచి త్క్వచిత్. 58

ఏవం చ సతి కార్యస్య కారణేన వినా జనిః,
తూర్వోక్తా వర్తతే ఘాయా వాదినం దుర్ధియం ప్రతి. 59

అపి కార్యే హ్యనుప్రన్నే తస్మాభావః కదం భవేత్,
విశేషణే సతి జ్ఞాతే విశిష్టవగతి ర్యతః. 60

అనుప్రన్నం కదం తత్స్యోత్కరం వా జ్ఞాయతేఽత్ర తత్,
కారణత్వతయా తత్స్యోద్యదీదం నైవ కారణమ్. 61

విద్యతే భవత నైవ తస్య జ్ఞానం చ దుర్ఘటమ్,
వంధ్యాపుత్రాదివ తస్య జ్ఞానంచచ్చబ్దయోగతః. 62

తద్వ దేవ చ తస్మాపి జని ర్నైవ భవిష్యతి,
ఉత్పన్నే సతి చ తస్య ప్రాగభావో భవిష్యతి. 63

నహి జాతే ఘటే తస్య ప్రాగభావోఽత్ర విద్యతే,
అపి చైవం న నాళః స్యా త్ప్రాగభావస్య జన్మనః. 64

కార్యస్య తతవైత త్పక్షాంతర ముపాగతమ్,
అనప్తిప్రాగభావోఽయం కారణం జగతా మితి. 65

కార్యస్య జని రేవ స్యా త్ప్రాగభావవివాశినీ,
తయా న నాళితో యస్తా త్ప్రాగభావ స్వతో ధ్రువః. 66

నిత్యేన నైవ భేదోఽస్తి ప్రాగభావే త్వకార్యతః,
అనిత్యేనాస్య భేద శ్చ త్ప్రధ్వంసోఽయం భవిష్యతి. 67

- కారణస్యాద్యనిత్యత్వే సమ మేతద్ధి దూషణమ్,
నిత్యత్వే ప్రాగభావశ్చ న భవే దాత్మనో యథా. 68
- అపిచే త్కారణం లోకే విద్యతే కించి దేవహి,
అనిత్యం వాఽపి నిత్యం వా తస్యాభావేన కిం తవ. 69
- బీజాదినా ఽవినష్టం చే త్కారణం కార్యకారణమ్,
కారణాభావ ఏతస్మా త్కారణం నైవ కారణమ్. 70
- అయుష్షాం స్తత్ర వదతు ప్రాగభావః కిమత్ర సః,
అంకురాదే ర్హి జనతో బీజాదిః కారణం న తు. 71
- ప్రాగభావస్య పక్షత్వం త్యక్తవా నసి సంప్రతి,
ప్రధ్వంసస్య యతో బ్రూషే కారణత్వం జగజ్జనా. 72
- బహునాం కారణానాం స్యా త్ప్రధ్వంసో జరరాదిషు,
అంకురాదీని కార్యాణి కుత స్తత్ర భవంతి న. 73
- అపి యద్యస్య జనకం కారణం తస్య తద్భవేత్,
బీజాద్యజనకం కేన కారణం భవతోచ్యతే. 74
- యద్యభావో భవేత్కార్యజనా కారణ మత్ర తే,
తర్హి తస్యాప్యభావస్సన్య త్కారణత్వేన హేతునా. 75
- ఏవంచ కారణం హిత్యా భవే త్కార్యజని స్తవ,
తతో బీజస్య చే న్నాశో మాఘాత్కారణమత్ర తత్. 76
- అనష్టా బీజజతరే పృథివ్యవయవా హి యే,
తఏవ కారణం తత్ర సతు సర్వావిరోధతః. 77
- ప్రాగభావే హి యే దోషాః ప్రధ్వంసే ఽపి త ఏవ హి,
ఉక్తిభేదా ద్భవంత్యేతే హ్యభావే సకలే ఽపి చ. 78
- అన్యోన్యభేదభీహేతు రభావో ఽపి న కారణమ్,
అదర్శనా దభావో ఽతః కారణం తో ఽపి నైవ సః. 79

- అతఏవ న కూన్యస్య కారణత్వం ద్విబోత్తమాః,
అత్యంతాభావ ఏవాయం కూన్యవాదిజనేరితమ్. 80
- పంధ్యాసుతసమస్యాస్య కారణత్వం కథం భవేత్,
అపికార్యస్య వా ఽయం స్యా దదవా కారణస్య హి. 81
- ఉభయో ర్వాఽసి నైవస్యా త్రేధాప్యేష మహాధియః,
కార్యస్య యది యోఽయం స్యా త్తదా పక్షపరిక్షయః. 82
- కారణాభావతః కార్యం పక్ష ఏష యశ్చ నైవ,
అపిభూయాన్ విరోధః స్యా దస్య పక్షస్య సంగ్రహే. 83
- అతః కారణతః కార్య మత్యంతాసత్ప్రజాయతే,
పంధ్యాయా నైవయః కస్తా త్తాదృగేవ న జాయతే. 84
- అగ్ పంధ్యా భవేన్నైషా కారణం శక్త్యభావతః,
కేయం శక్తి స్తదైతత్త్వ వక్తవ్యం శక్తివాదినా. 85
- యయా సంజాయతే కార్యం కారణా లేసరిచే న్నతమ్,
కారణం కిం తతో భిన్నం శక్తే రేత నిరూప్యతామ్. 86
- శక్త్యా సంజాయతే కార్యం కారణం స్యా దకారణమ్,
భావమాత్రస్య నైవైతత్ కారణత్వం ప్రసిద్ధతి. 87
- తేన శక్తే స్తు సద్భావే కారణం పృథక్ మేవ తత్.
కారణస్యాపి సద్భావే శక్తి ర్వ్యర్థా ప్రసజ్జతే. 88
- కారణం కార్యజనకం శక్తిశ్చే త్తాదృశీ తవ,
ఏతయో ర్యద్యభేద స్సాస్య త్తదా నామద్వయం భవేత్. 89
- కారణం శక్తి రిత్యేత దద్వ్యర్థా శక్తి న్నదా తవ,
తతో పంధ్యా ఽసి కస్తా న్న జనయే త్సుత మాత్మనః. 90
- అత్యంతాసత్త్వసామాన్యం తత్సుతస్యాపి విద్యతే,
న కారణత్వం చాస్త్యస్యా ఇతిచే త్తత్త్వతో వద. 91

- కార్యస్యాదర్శనం నైవ భవేదస్య నియామకమ్,
 కుతో నస్యా దిదం యస్తా దస్తాభిః పృచ్ఛ్యతే ఽధునా. 92
- పుత్రా జనిం వినా వైవ న పంధ్యా లభ్యతే క్వచిత్,
 అభావే కారణత్వస్య కారణం ధీమతో ఽపిచ. 93
- అపికార్యం న కుత్రాపి కారణే ఽస్తి కుతో న తత్,
 సర్వస్తా జ్ఞాయతే సర్వ మత్యంతాసత్త్వసామ్యతః. 94
- అత్యంతాస దిదం కార్యం యది తస్య కుతో భవేత్,
 కారణం సదిదం నైవ వైలక్షణ్యే ఽస్తి కారణమ్. 95
- అత్యంతాసత్త్వమేతస్తా త్కార్యే నైవోపపద్యతే,
 అసతశ్చేద్ధి సత్తాయాః సంబంధా త్కార్యతా భవేత్. 96
- తస్య సత్తాభిసంయోగో యది కేన భవే న్నహి,
 పంధ్యానుతస్య తస్యాపి కార్యతా ఽస్తు తథైవ సా. 97
- అప్యర్థజరతీయం స్యా త్కార్యస్యాసత్త్వవాదిసః,
 కారణస్యాపి తత్కస్తా న్నతే తస్య భవే న్నహి 98
- కారణస్య తథాత్వస్య స్వీకారే క్షయసంక్షయః,
 అసిద్ధిశ్చ యతో నాత్ర కార్యం సంజాయతే ఽసతః. 99
- న దృశ్యం తే ప్రదృశ్యం తే తిలతంత్యాదికా న్తథా,
 దర్శనేఽపి యదా భ్రాంతి ర్విద్యతే భవత స్తదా. 100
- అస్తి కించి దసంభ్రాంతం యతః పక్షవినిర్ణయః,
 ప్రత్యక్షేణ చ కేనాపి కార్యకారణయో ర్భుచి. 101
- అసత్త్వం గృహ్యతే నైవ నానుమానంచ విద్యతే,
 అత్యంతాసదిదం సర్వం కార్యకారణరూపకమ్. 102
- గ్రాహ్యం తేన యథైవైత స్మరశృంగమిదం నచ,
 గ్రాహకం సంత మాత్మానం పరిహాయ ప్రసిద్ధ్యతి. 103

- అపిభ్రాంతిం వినా బాహ్యైర్నరశృంగం కదాచన. 104
- గృహ్యతే నచ కార్యంచ కారణం చాత్ర గృహ్యతే,
అపిశబ్దో గృహీతార్థసంబంధో బోధతో నృణామ్. 105
- వంధ్యాసుతాదివిషయే కేనాయం జాయతే గ్రహః,
అపిశబ్దస్య జనతో దేహో వాగాదిసంయుతః. 106
- దృష్టః సత్త్వేన నైవాసన్ దృష్టో వంధ్యాసుతస్య సః,
అపివేదస్యమానత్వే కథంచి న్నాయయా భవేత్. 107
- అనుమాన మిదం మానం నైవ మాన మయం తవ,
అపివేదో న కుత్రాపి బ్రూతే ఽసత్తా కదాచన. 108
- కార్యకారణయోః కేన స్యాదసత్త్వం తవానయోః,
అసద్వా ఇదమిత్యాది పూర్వపక్షోఽనువాదకమ్ 109
- యత ఆహ పునః యోఽయం తతో వై సదజాయత,
ఇత్యాదికం తతో ఽసత్త్వే న మానం కస్యచి ద్భవేత్. 110
- తతః శూన్యం చ నైవ స్యా దత్యంతాభావసంహితమ్,
కార్య కారణయో ర్మస్తా త్సిద్ధో భావః ప్రమాణతః. 111
- నచ బ్రహ్మేఽపి విప్రేంద్రాః కారణం ఽగ్రతో భవేత్,
బ్రహ్మశబ్దస్య ముఖ్యార్థః సర్వాధిక్యం ప్రకీర్తితమ్. 112
- సర్వాధిక్యేచ భేదస్య స్యాదభావో ఽత్ర సర్వభా,
స్వసగతివిహితీయై ర్దేశకాలార్థదూషిభిః. 113
- భేదోఽత్ర క్రియతే విప్రా న లే బ్రహ్మణి సంతి హి,
అనందాత్మస్వభావేఽస్మి న్నన్వయంజ్యోతిషి నిర్ద్వయే. 114
- బ్రహ్మణ్యేకరసే కేన కారణత్వం భవిష్యతి,
బ్రహ్మణో యదపి ప్రాహ శాస్త్రం కారణతా మిహ. 115
- తథా ఽపి తర్కసహితైః ప్రత్యక్షాద్యై ర్విరుద్ధ్యతే,
బ్రహ్మశబ్దోః హి తేనాత్ర విప్రా ముఖ్యం న కారణమ్. 116

- కింతు కించి త్వరంత్యత్ర కల్ప్యం వా కారణాంతరమ్,
అతః కారణజిజ్ఞాసా కరణీయా ద్విజోత్తమాః. 117
- జాయమానం యతస్సర్వకారణా దేవ జాయతే,
తతో వయ మిమే సర్వే కుతో జాతాః శరీరిణః. 118
- రేతస శ్చే ద్భవే జన్మ విప్రా స్తస్మా త్కుతో నహి,
సత్తమా త్పితృదేహభధాతో ర్జన్మ సదా నృణామ్. 119
- ధాతుభ్యోఽపి పుగ్భావే హృది కామాగ్నిదీపనాత్,
సమాగతా త్కుతో న స్యా జన్మ సర్వశరీరిణామ్. 120
- అద ప్రజననద్వారా నిర్గతా చే జ్జనిర్భవేత్,
నిద్రాదిదోషత స్తస్య నిర్గతే న జనిః కుతః? 121
- ఆ యోనా ప్రమనా నిర్గమే చే ద్వపు ర్భవేత్,
స్వప్నేయోనిప్రమథనా నిర్గమే న కుతో వపుః? 122
- అద జాగరణే యోనిమనన వినిర్గతాత్,
జరాయుహంధజస్థానాం లేజసో జాయతే వపుః. 123
- బాలవృద్ధస్త్రియో యోనే ర్మనా త్కేన నైవ సః,
నిర్గతో రేతసో దేహో భవే త్సర్వశరీరిణామ్. 124
- యువత్యా ఇతిచే త్కేన వంధ్యాయాం న భవేద్ధి సః,
గర్భధారణశక్తాయా ఇతిచే త్ప్రసంగమం. 125
- సర్వదైవ కుతో దేహో న జాయేత శరీరిణామ్,
తతో రేతో న విప్రేంద్రాః కారణం దేహజన్మని. 126
- తతో వయం పితృభ్యం న జాతాః సర్వే శరీరిణః,
ఉద్భిజ్ఞా అపి జీవా యే స్వేదజా యేచ జంతవః. 127
- ఏతో ర్విర్యంవినా దృష్టం లేజమాం జన్మ శరీరిణామ్,
తతో విర్యం న జంతూనాం దేహధారణకారణమ్. 128

- అదృష్ట మితిచే త్కించి త్పుణ్యపాపాత్మకం యది,
కేన త జ్ఞాయతే విస్త్రా ఆత్మనా చే న్న ముక్తతా. 129
- ముక్తానా మపి యస్తా త్స పుణ్యపాపం కరోతిచ,
సుఖదుఃఖోపఖోగీ చ ముక్తో బద్ధసమో భవేత్. 130
- అనిర్దోక్షప్రసంగో ఽయ మనిష్ట స్సర్వవాదినామ్,
దేహేన తత ఏవైత త్క్రియతే పుణ్యపాతకమ్. 131
- పుణ్యపాపకరో దేహః కుత ఏష ప్రజాయతే,
సూక్ష్మ చ్ఛరీరశః నో ఽయం జాయతే పుణ్యపాపకృత్. 132
- దేహశ్చే త్స్థి విప్రేంద్రా స్తథైవాన్యో ఽపి జాయతామ్,
పుణ్యపాపే భవేతాం న కారణం దేహజన్మని. 133
- తథాచ సతి తద్వ్యర్థం కారణత్వం తయో ర్భవేత్,
ఆపి సూక్ష్మం వపుః కేన జాయతే ద్విజసత్తమాః. 134
- అజ్ఞానా దితి చ తస్మా త్కునిం కస్తా న్న జాయతే,
పుణ్యపాపవినిర్ముక్త మజ్ఞానం సూక్ష్మకారణమ్. 135
- భవేచ్ఛ నభవే త్క్రేన తాదృక్ స్థూలస్య కారణమ్,
పుణ్యపాపాదికార్యాణాం వాసనాకోటివాసితమ్. 136
- సూక్ష్మస్య ఏ దిదం హేతుః స్థూలస్యావ్యస్త తాదృశమ్,
వాసనాఅపి సంస్కారాః సంస్కారాశ్చ వినాశతః. 137
- పుణ్యాదీనాం ప్రజాయంతే నాసతాంచ వినాశనమ్,
పుణ్యపాపే తతఃపూర్వం జాయతే కేన హేతునా. 138
- పుణ్యపాపాచ్చ సంస్కారాః సంస్కారేభ్య స్తథా వపుః,
సూక్ష్మంవా ఽవ్యథ వా స్థూలం తతః పుణ్యంచ పాతకమ్. 139
- ఏవం న కారణం కించి దస్తాకం దేహజన్మని,
లభ్యతే తేన చైవాత్ర భవితవ్యం ద్విజోత్తమాః. 140

- తతోఽస్తాదిహసంజాతా ఇతి నై వాస్తి నిశ్చయః,
అస్తాకం ద్విజకాద్ధూయః కతో జాతా వయం తతః. 141
- అన్నతో నైవ సంజాతా వయం జాతా యత స్త్విదమ్,
భక్షయామో వయం విప్రా స్తృప్తితుష్ట్యాదికారణమ్. 142
- జీవనస్యాపి నైతత్స్యా త్కారణం ద్విజసత్తమాః,
అన్నాదా ఏవ సత్యన్నే మ్రియంతే జంతవో యతః. 143
- అన్నదోషా ద్యతో వ్యాధిః సర్వేష్యేవ ప్రజాయతే,
మరణంచేతి విప్రేంద్రా శ్చికిత్సాకాస్తనిర్ణయః. 144
- విషయాంతరసంయోగ ఏవం మరణకారణమ్,
నారీసంయోగసంజాతస్యాంతతాపః పుమా నయమ్. 145
- ఘంటారవాదిసదృశాశ్శృణ్వో ప్రాశరవా న్నహూన్,
అల్పకాలా న్నృతిం గచ్ఛే దేవం నైమిత్తికా విదుః. 146
- వీర్యభ్రంశాద్ధి నారీణాం యోనా కామవిమోహితః,
స్వకీయానాం దివారాత్రౌ ప్రత్యవేయా త్పుమా నయమ్. 147
- పరేషాం తు సకృద్వాఽపి ప్రత్యవాయా న్నృతిం వ్రజేత్,
ఏవం వేదార్థతత్త్వజ్ఞా మరణం యోగతః స్త్రీయః. 148
- కథయంతి తథా దేహయోగకాస్త్రవికారదాః,
ఋతో రసో విసాకాయ దేహస్యాస్య ప్రకీర్తితః. 149
- వృక్షస్యేవ చ పుంసోఽపి ధారణా జీవనం తథా,
సరసః స్నిగ్ధతాం ప్రాప్య చిరం జీవతి పాదపః. 150
- సీరసః శుష్కసర్వాంగః సమూహోఽపి వినశ్యతి,
యథా శరైవ పురుషో జీవేద్ధి రసధారణాత్. 151
- కందర్పసదృశో భూత్వా మ్రియంతే రసనిర్ణమాత్,
కాఖాస్కంధాదిగేయద్వ నిర్గతేఽపి రసే క్వచిత్. 152

- పుక్షో న నాశ మాయాతి మూలాచ్చే న్నాశ మాత్రజేత్, 153
హస్తపాదాదిగేతద్వ నిర్గతే చ రసే పుమాన్.
- వనస్పతిః క్వచిన్నిత్యం శిరసస్తు వినశ్యతి, 154
పుక్షన్ద్రైవ యథా మూలం పురుషస్య తథా శిరః.
- మూలమధ్యం యథావృక్షే మస్తిష్కం పురుషే తథా, 155
మూలమధ్యస్థితో యాదృగ్గ్రసో పుక్షస్య జీవనమ్.
- మస్తిష్కమధ్యగ స్తాదృగ్గ్రసః పుంసోఽత్ర జీవనమ్, 156
మస్తిష్కం క్షేప్తలం మాంసం దశమద్వారరోధకమ్.
- చంద్రబింబసమం సర్వం నాజీసూత్రవిధారకమ్, 157
పద్మపత్రసమా యత్ర స్థూలా నాడ్యః సహస్రశః.
- సహస్రపత్రసంయుక్తం కమలం తత్ప్రకర్వతా, 158
గంగాంచ యమునాం తద్వద్ధిత్యా హంసోఽత్ర మానసః.
- యత్ర పశ్చిమవాహిన్యా సరస్వత్యా ప్రయాత్యయమ్, 159
షట్ చక్రమార్గాసురోధే భ్రామంభ్రామ మనేకశః.
- రసపాకసముత్థాని ఖాదిత్వాఽన్నచిసాని సః, 160
చిరం ఎసతి దేహేఽస్మి న్సర్వవ్యాధివివర్జితః.
- త్వగాదిధాతుషట్కస్య సార ఏష ఉదీరితః, 161
రసోఽత్ర సప్తమో ధాతు ర్యోఽసౌ మస్తిష్కసంస్థితః.
- అయం ప్రేథా శరీరేఽస్మి న్పరిణామం ప్రయాతి హి, 162
అకామహృదయాంభోజే సర్వస్యాపిచ దేహినః.
- సర్వాంగే సంస్థితః కుర్యా ద్బలం వైరిభయంకరమ్, 163
మస్తకస్థోఽపి కరుతే చిరం దేహ విధారణమ్.
- క్షుద్ధోవాఽభ్యధికో వైష ఓజోనామాప్తమీం దశామ్, 164
కరుతే యద్బలా దేహ నీరోగో వర్తతే పుమాన్.

- క్షరత్యయం యదాదేహః దేహినో న తదా భవేత్,
ఇదం సర్వం తత స్తస్య క్షరణం వినివారయేత్. 165
- మంత్రై రహృషభై స్తద్వ ద్యోగై ర్నానావిధై రసి,
అగ్నే ర్దుభే యదా తిష్ఠే ద్రసో బద్ధ స్తదా భవేత్. 166
- బద్ధే భేచరతాదిః స్యా త్సిద్ధిః సర్వశరీరణః,
నారీయోని ర్భవే దగ్నిః పుమాన్ పృథ్వి ఇతీరితః. 167
- రసో రేత ఇతి ప్రోక్తం యోగశాస్త్రవిచక్షణైః,
అగ్నిసంపర్కతో మూలా ద్రసో పృథ్వ్య నిస్సరేత్. 168
- ఏకదాఽపి వినశ్యే త్స బహుకృత్వస్తు కిం పునః,
నారీపహ్నిసమాశ్లేషా త్పుంసో రసవినిర్గమే 169
- పృథ్వీవ వినాశఃస్యా త్తత స్తం పరివర్ణయేత్,
ఇత్యాదిదేహయోగేఽపి శ్రూయతే మృతి కారణమ్. 170
- నారీభాగ స్తతో నాయం జీవనాయ ద్విజోత్తమాః,
చంద్రై ర్భూమయో యుక్తా దతిశీతా దయం పుమాన్. 171
- వాతాద్వా సంని పాతాద్వా సద్యో మరణ మాప్ర జేత్,
అన్యై రసి తథా భోగైః సుగంధై శ్చ మనోహరైః. 172
- పరదృష్టోపభోగై నై ర్యుక్తై స్తే ఽపి తదర్థినః,
సర్వదుర్జననై ర్యాద్యా స్సద్యోమరణహేతవః. 173
- తతో ఽమీ విషయాః కేఽపి జీవనాయ న దేహినః,
జీవనాయాపి సస్య ర్యే లేస్యః కేన జనా నృణామ్. 174
- ప్రాణో ఽపి నచ దేహే ఽస్మిన్ జంతూనాం జీవనాయహి,
నిష్ప్రణా అపి జీవంతి దేహినః స్థావరా యతః. 175
- జంగమా అపి మూర్ఖాదౌ ప్రాణకూన్యాదినా ఽధికమ్,
జీవంతి తతపివాయం ప్రాణో హేతు ర్న జీవనే. 176

- నచ పహ్నిశ్చ రక్తంచ జీవనే కారణం స్పృశమ్,
 నీరక్తాః ప్రాణినః కేచి జ్జీవంత్యపి నిరగ్నయః. 177
- శస్త్రచ్ఛేదేఽపి కేమంచి ద్రోగిణాం నైవ దృశ్యతే,
 రుధిరం స్పర్శతో ప్యేషా మాష్ట్యం నైవోపలభ్యతే. 178
- కేన లేన పయం విస్త్రా జీవామ ఇతి సంశయే,
 జీవనస్యాపి చేచ్ఛక్తా నిశ్చేతుం కారణం నహి. 179
- శక్ష్మమః కేనచోత్పత్తికారణే నిశ్చయం ప్రతి,
 ప్రతిష్ఠా మపి జానీమో నవయం స్వాత్మనః క్వచిత్. 180
- యది భూమిస్థితో దేహోఽస్త్యస్తాకం కుత్ర సా స్థితా,
 యత్ర సా వర్తతే భూమి రాధారః సోఽపి కుత్ర వా. 181
- లిప్తత్యేవం న న శ్చిత్త మాధారేఽత్ర వ్యవస్థితమ్,
 అపి నిద్రాభిభూతోఽయం లిప్త స్మప్యసనే స్థితః. 182
- దేహః పతతి లేనాయం భూమే రన్యత్ర సంస్థితః,
 నచ తం వయ మాధారం జానీమో భూమిసంక్రయమ్. 183
- జీవనస్య తథోత్పత్తే రాస్యామః కారణం కథమ్,
 అపి కేన హృదిన్ద్రేన భూతావిష్టా ఇవాధునా. 184
- అనిచ్ఛంతోఽపి కర్తాణి కుర్తో నానాఫలాన్యపి,
 అపి కుర్తః సుఖార్థాని కర్త్యాన్యత్ర తపోధనాః. 185
- దుఃఖదాని కుత స్తాని భవంత్యస్తాక మర్థినామ్,
 దుఃఖదేఽపి కృతే క్వాపి కర్త్యాన్యస్తే సుఖం ద్విజాః. 186
- సుఖదుఃఖే తతోఽస్తాకం స్వతంత్రః కోఽపి యచ్ఛతి,
 ప్రవిష్టో హృదయాంభోజే తం న విద్వో వయం ద్విజాః. 187
- యదైతమపి జానీమః సుహృదం హృదయస్థితమ్,
 సుఖదుఃఖప్రదం నైవ జానీమః కేనవా పరమ్. 188
- శ్వేతాశ్వత—20

- అధారే జీవనే తద్వ జ్ఞనా హేతుమలక్షితమ్,
తతో మీమాంసృతాం విపాః కారణం జగతోఽత్ర కిం. 189
- వయం దైవా దిహాయాతాః సర్వవిష మహాధియః,
ఇత్యుక్త్వా త ఇమా న్పతేన్ బ్రహ్మణానాం సభాస్థితాః. 190
- బ్రహ్మవిజ్ఞానసంపన్నా నిరాకార్యాక్ తపోచిరే,
బ్రహ్మణాః కాలఇత్యేవ కేచి త్కారణ మాస్థితాః. 191
- కాలతో జాయతే సర్వం పంచభూతాదికం జగత్,
సర్వం తిష్ఠతి కాలేచ లీయతే కాల ఆగతే. 192
- కాలతః స్వర్గ మాగచ్ఛే త్కాలతో నరకం ప్రజేత్,
కాలత శ్చాఖిలాన్ లోకాన్ భూరాదీం శ్చాపి దేహభాక్. 193
- కాలేనైవోచ్చతాం గచ్ఛే త్కాలాదేవ చ నీచతామ్,
కాలేన మధ్యమే భూయా ద్దేహధారి జనోఽఖిలః. 194
- సంపదో విపదశ్చాపి కాలాదేష సమాప్నుయాత్,
కాలతోవిషయా స్సర్వా సుఖదుఃఖప్రదానవి. 195
- విద్యా నానావిధాః కాలా ద్భోగమోక్షసుఖప్రదాః,
కాలతః ప్రాప్నుయాద్ధారా న్నవయావనశాలినః. 196
- పుత్రా న్నానాగుణోపేతా న్నాంధవాంశ్చ నహస్రశః,
సుహృదోఽపిచ మధ్యస్థా న్నైవరిణో ద్వేషకారిణః. 197
- ఉపకారాపకారాణాం కర్తృణ్ జంతూంశ్చ కాలతః,
కాలతో లభతే జన్త బాల్యయావనవార్ధకమ్. 198
- మరణం చతథా కాలా త్పితరం మాతరం పునః,
సహోదరా ననౌకాంశ్చ స్త్రీపుంసవపు రాశ్రితాన్. 199
- గర్భవాసం తథా కాలా ద్గర్భాన్నిస్సరణం పునః,
విశ్వర్యం వివిధం కాలా త్తద్భ్రంశ మపి కాలతః. 200

- కాలా దృతుమతీ నారీ గర్భం కాలాచ్చ గచ్ఛతి,
వాతవర్షాతపాద్యాశ్చ జాయంతే కాలతః సదా. 201
- కింబనూక్తేన విప్రేంద్రాః కాలా త్వర్వస్య సంభవః,
జాయమానం తతః సర్వం కాలకార్య ముదీరితమ్. 202
- భావాంతరం యదా భూయా త్కారణం కార్యవర్జితమ్,
కారణత్వం తదా తస్య భవతాం న నివార్యతే. 203
- కారణేషు చ సర్వేషు స్థితేష్యేషాఽప్యపేక్ష్యతే,
యదా తదా కాలః కారణం న భవిష్యతి. 204
- వృభిచారీణి సర్వత్ర కారణాని పరస్పరమ్,
కార్యేష్వవృభిచార్యేకః కాలస్తేనాత్ర కారణమ్. 205
- యస్మి నృత్యేవ యద్భూయా న్న భవే దసతీహ తత్,
కారణం ప్రాచ్యతే సర్వైః కాల స్తాదృగ్ని లభ్యతే. 206
- తంతుభ్య స్తు పటో యద్వజ్జాయతే చ మృదో ఖటః,
బీజేభ్య స్త్వంతుర స్త్వత్ర భూమిః సర్వత్ర కారణమ్. 207
- సర్వత్రానుగతత్వేన హేతునా పార్థివేష్విహ,
ఏవం సర్వత్ర కార్యేషు నానాకారణజేష్వసి. 208
- కాలః సర్వగతః సర్వకారణం పరికీర్తితమ్,
కాలేన రహితం నైవ కారణం కార్యజన్తని. 209
- సమర్థం దృశ్యతే నాపి కార్యం స్వస్య జనౌ తథా,
ఏవం స్థితివినాశేషు కాలేన రహితం న హి. 210
- కారణంవాఽపికార్యం వా దృశ్యతే కేనచి త్క్వచిత్,
తతోఽత్ర జగదుత్పత్తౌ యది స్ఫురణబోధతః. 211
- ప్రధానం చాపరం వాఽపి కారణం తదకారణమ్,
కాలయోగా ద్ధి సామర్థ్యం లేషాం నైవ స్వతో యతః. 212

- కాల స్తతోఽత్ర విజ్ఞేయః కారణం నాపరం తతః,
అపి నైవాణివో నిత్యా భూతత్వాద్ధి మృదాదివత్. 213
- నచ మధ్యమమానస్య యోగో నిత్యత్వకారణమ్.
అసర్వగతమాన త్వే సత్త్వం సర్వస్య వస్తుతః. 214
- భూతాత్మకస్య కేనాయం పక్షపాత స్తవాణుషు,
నచావయవహీనత్వం నిత్యత్వే కారణం మతమ్. 215
- క్రియాగుణాదయో యస్తా దనిత్యాః సంతి తాదృశాః,
నచావయవహీనత్వే సతి ద్రవ్యత్వ సంగమాత్. 216
- నిత్యత్వం తేషు యస్తాత్పాన్య స్మార్తత్వం చ విపర్యయే,
విరోధా దనయో ర్నైకం నిర్ణేతుం శక్యతే త్వయా. 217
- విభక్తత్వా దనిత్యత్వ మస్తాభి రపధార్యతే,
అవ్యవధిక్ సమాశ్లిష్టాః కుతోఽవయవవర్జితాః. 218
- అణివో యోగినో యస్తా త్సర్వే సావయవా మతాః,
అణివో ఽపి తతస్త్వేతే కాలా దవ్యక్తజన్తనః. 219
- ప్రభవంతి జగ త్సర్వం యథా తస్మాన్నహోత్తనః,
నిత్యా వా సంతు మైవైతే కారణం కాలవర్జితాః. 220
- అపిభిన్నా ఇమే నైవ సర్వస్య జగతః కృతో,
ప్రభవంతి కుత స్త్వేహ సర్వకారణతా భవేత్. 221
- తతః సర్వగతః కాలః సర్వవ్యాపారకారణః,
ఏకః కారణ ముద్దిష్ట శేతరత్ కారణాంతరమ్. 222
- అత్రాపి దూషణం ప్రామాః కేచి స్తునివరా ద్విభాః,
ఏవం పదంతో బహుశో యుక్తిజాలం మహాధియః. 223
- కారణం భవతా కాలః కథం స్యా దితి చింత్యతామ్,
కిమేష కారణం కాలో భవేన్నిభులవస్తునః. 224

- అత్తన త్తస్య కార్యస్య స్వభావాద్వా స్వభావతః,
అస్వభావా ద్యదా హేతు స్తదాపహ్నిస్తు సంహతా. 225
- కాలాః జలం కుతో నైష కురుతే భేద్యానాశ్రయే,
వహ్నినా కుతపివైష తృషాకాంతిం కరోతి న. 226
- సీరేణ శీతలేనాశ్ర కస్తా చ్ఛీతక్షయం నచ,
అన్నం వినా ఝథానాశం కస్తా దేష కరోతి న. 227
- జాయాం వినా సుతా నేష దదాత్వేషాం సుతార్థినామ్,
మృతానా మపి సంయోగం శరీరాణా మిహైవచ. 228
- సుఖదుఃఖకరం కస్తా న్న దదాతి మహేశ్వరః,
కుతో వా మృతదేహోఽయం నాస్తాభి ర్భాషతే ఽధునా. 229
- నారీ పురుషయోగేన వినా గర్భం దధాత్విహ,
నభో నిచ్చిద్ర తాం యాతు పృథివీచ రసాతలమ్. 230
- అన్నేహత్వం చ నీరాణి తేజో యాత్వప్ర కాశతామ్,
వాయు ర్నిశ్చలతాం యాతు యతో నాపేక్షతే తవ. 231
- కాలః స్వభావః కస్యాపి స్వస్య వాఽపి పరస్య వా,
అపి కస్తా దయం కాలా మలమూత్రవిసర్జనమ్. 232
- నరాణాం పదనేనైవ న కారయతి కారణమ్,
ఘోషేన శబ్దక్రవణం శోత్రా ద్ద్రంధగ్రహం తదా. 233
- నయనాభ్యాం తథాఽఽహరగ్రహణం సర్వదేహినామ్,
ఏవం శీషేంద్రియాణాంచ వ్యాపారాణాం విపర్యయమ్. 234
- న కారయతి కస్తా త్స కాలః సర్వస్యకారణమ్,
తతః స్వభావవివాత్ర కాలస్యాపి నియామకః. 235
- కారణస్యాపి కార్యాణాం స్వభావ స్తేన కారణమ్,
వ్యాపారా నింద్రియాణ్యేవం స్వభావా దేవ కుర్వతే. 236

- విషయాశ్చ స్వభావేన స్వేంద్రియాణి ప్రపంచ్యమా,
 ఏవం సర్వం స్వభావేన జగ దేతచ్చ వర్తతే. 237
- నివర్తతే చ జన్మాది స్వభావాదేవ గచ్ఛతి,
 అత్రాపి మునయః కేచి ద్దోషం పాహు ర్విచక్షణాః. 238
- స్వభావో నియతో హేతు రథవా నియతిం వినా,
 వినాఽపి నియతిం చేత్యైత్ స్వభావః కార్యకారణమ్. 239
- సర్వత్ర సర్వదా సర్వం సర్వథా కిం న జాయతే,
 ఏవం స్థితౌ వినాకేచ దూషణం నియతిం వినా. 240
- నియత స్తతపివాయం స్వభావః కరణం స్పృతః,
 యథా కాలో జగత్కస్తి నృప్తిస్థిత్యంత కారణమ్. 241
- భవన్నపి స్వభావేన భవతీతి న కారణమ్,
 కింతు స్వభావ ఏవాయం కారణం కాలగోఽపి యః. 242
- ఏవం స్వభావసంస్థానా నియతిః సర్వకారణమ్,
 నియతిశ్చ యతో హేతుః స్వభావో న తయా వినా. 243
- అత్రాపి దూషణం పాహుః కేచి త్సూక్ష్మైర్ధదర్శినః,
 అనేనైవ భవే దేవం హీద మేవ నచాపరమ్. 244
- ఇతిభావే తథాఽభావే వ్యతిరేకేణ కారణమ్,
 నియతి ర్వాదినా మిహై పుష్పవత్యా యథా రజః. 245
- ఏతద్వాదృచ్ఛికం దృష్టం లోకే కార్యం న కారణమ్,
 భర్తాత్మనాం యథాదుఃఖం పాపినాంవా యథాసుఖమ్. 246
- నారీపుత్రాదయ స్తద్వ త్సుఖార్థా దుఃఖకారణమ్,
 ప్రహారాద్యాశ్చ దృశ్యంతే దుఃఖార్థాః సుఖహేతవః. 247
- నియతిః కారణం తేన భవే త్లోకే యదృచ్ఛయా,
 యదృచ్ఛైవ తతో హేతు ర్నియతి ర్నినియామికా. 248

- అత్రాపి కేచిస్తునయ ఇత్థ మాహు ర్నహాధియః,
భూలేషు సత్సు సాఽపిస్యా న్నభూతాని వినా క్వచిత్. 249
- యదృచ్ఛానామ ధర్మో ఽయం హేతో ర్నియతిపర్జితః,
ధర్మిణం తు వినా నైవ ధర్మః సిద్ధ్యతి కుత్రచిత్. 250
- ధర్మీనైవ ప్రకల్ప్యోఽత్ర ప్రత్యక్షేనతి ధర్మిణి,
ప్రత్యక్షాణి చ భూతాని తత స్తాన్యేవ కారణమ్. 251
- అత్రాపి మునయః కేచి దసంతుష్టా ఇదం జగః,
భూతాని ఘటతుల్యాని కారణేన వినా కథమ్. 252
- భవంతి తత ఏతేభ్యో హ్యన్య దప్యప్తి కారణమ్,
కార్యం హి యాదృశం దృష్టం తాదృగేవాత్ర కారణమ్. 253
- భవే ద్యద్వ ద్ధటాది స్సాన్యో మృతికైవాత్ర కారణమ్,
రత్నస్త్రీ హేమవస్త్రాద్యా భావా స్త్రిగుణకా ఇమే 254
- సుఖస్యైతే భవేయన్తే హేతవో యస్య హస్తగాః,
దుఃఖస్యాసి భవంత్యేతే కారణం స్వాతివైరిణః. 255
- మోహంచ జనయన్త స్తే లాభావిప్లవ్య కామినః,
ఏతానలభమానస్య సర్వదా దీనచేతసః. 256
- ఏతేషాం కారణం తస్మా త్రిగుణం సర్వవస్తుషు,
అనుస్మాతం జడం చైత ద్యోనికల్పనమీరితమ్. 257
- అత్రాపి మునయః కేచి దిమం దోషం వదంతి హి,
సర్వాత్మనా న సాదృశ్యం విద్యతే హేతుకార్యయోః. 258
- నియమ స్తతఏవాయం వ్యర్థో యస్తు యథా తథా,
జడానాం శకటాదీనాం న స్వతః స్వాత్మవివర్తనమ్. 259
- తతో జడా కథవైషా యోని ర్విశ్వం కరోతి సా,
అతో జడః పరః కశ్చి త్పురుష స్తత్ప్రవర్తకః. 260

- పుమా నేప తతోహేతుర్న యోనిః శకటోపమా,
విపమేలే ద్విజాః పక్షాః సప్తాస్తాభి రుదావృతాః. 261
- పూర్వపూర్వపరిత్యాగా దుత్తరోత్తర సంగ్రహాత్,
ఆదేయ స్తేషు కోనామ పక్షో బ్రాహ్మణసత్తమాః. 262
- పురుషేఽపి వయం దోషం పశ్యామః సంగవర్జితే,
నిర్గుణే హేతుతా కేన భవే ద్వాన్యపారవర్జితే. 263
- చింతనీయం తతో విప్రాః సర్వై రస్తాభి రేవహి,
సంయోగోఽపి న తేషాం స్యా త్కారణం సలిచేతనే. 264
- జడః ప్రకృతివ త్తస్మా దత్ర కిం కారణం ద్విజాః,
పరిణామ్యపి నైవాత్మా కారణం యేన సోఽపిచ. 265
- ఆత్మానః సుఖదుఃఖాదా వసీకాః కారణం కథం,
వివముక్తే మహాత్మానః సర్వే సంబుద్ధచేతసః. 266
- కారణం బ్రహ్మ జానానా వేదవాక్యప్రమాణతః,
లే సర్వే సర్వపక్షేషు తర్కతో దూషణాని హి. 267
- నిరీక్ష్య శ్రుతివాక్యోక్తపక్షే బ్రహ్మణి కేవలే,
గురువేదోపదిష్టాఽర్థే ప్రత్యయా నేకరూపకాన్. 268
- సంతత్యా కృతపంతోఽమీ యోగశాస్త్రవికారదాః,
ఏవం యోగా న్నహాత్మానో ధ్యానం పాప్యాథ చేతసి. 269
- బ్రహ్మశ్రయా మిమాం శక్తి మవిద్యాం దదృశు స్తదా,
ఆత్మనో బ్రహ్మణః శక్తిః సృష్టిస్థిత్యంతకారిణీ. 270
- జగతో యాఽతిదుర్దర్శా మతర్కహతబుద్ధిభిః,
భూదేవా స్తా మిమాం స్వస్య గుణై రావరణాదిభిః. 271
- నిగూఢా మవలోక్యాథ విస్తయం పరమం గతాః,
స్వయంప్రకాశ మద్వైత మానందాత్మాన మిశ్వరమ్. 272

- అత్తనా బాడ్యరూపేణ హ్యవృణోతి న విద్యతే,
తత్రచైవేతి సంప్రక్త స్తస్యాః స్వాభావికగుణః. 273
- సృష్టిస్థితివినాకాద్యా జగతోఽస్యతథాఽపరే,
అహం మమాదయ కాన్త్యే కామక్రోధాదయోఽపిచ, 274
- ఆగంతారశ్చ గంతారః కోటిశ్చ స్తద్గుణా ఇమే,
ఆనందాత్తాన మప్యేతం విషయం చాశ్రయం తథా. 275
- మాయయా రహితం చాపి మాయయాఽత్ర స్వయంప్రభమ్,
యః కారణాని సర్వాణి కలాదీన్యధితిష్ఠతి. 276
- ఉక్తాని భగవా నేకః సవితా విషయాన్యథా,
అకాశవ దయం దేవః కారణాని ఘటాదివత్. 277
- అతో విశ్వమిదం సర్వ మధితిష్ఠత్యయం పుమాన్,
అనయా మాయయా తస్య సంగో న రహితస్య హి. 278
- స్వయంజ్యోతిః స్వర్వరూపస్య కారణత్వం స్వతో నహి,
పురుషో నిర్గుణోఽసంగో విక్రియాలేశవర్జితః. 279
- మాయయా సంగమాయాతి జ్ఞోషఞ్చైరివ మోహితః,
అసంగః సంగమాగత్య యథా కశ్చిత్సుహృజ్జనః. 280
- అభికావంచ పాపంచ ప్రాప్నుయా ద్దుఃఖకారణమ్,
ఏవ మేష పుమా న్నాయాపంగాత్ క్లేశా ననేకథా. 281
- ప్రాప్నోతి జీవతాం ప్రాప్య హేతుతాం జగతోఽపిచ,
అహో మాయాబలం కీదృ గనాయాసం విమోహితః. 282
- అసంగో నిర్గుణో జ్యోతి రానందాత్తా స్వయంప్రభః,
ఏవంభూతోఽపి సంసారచక్రం స్వాత్మవినిర్మితమ్. 283
- ప్రాప్తవా నిద మత్యుగ్రం మాయయా పరిమోహితః,
అవిద్యా యస్య చక్రస్య నేమి రుక్తా మసీషిభిః. 284

- యతః సంసారచక్రస్య పరితో నేమివత్ స్థితా,
 రూపై స్త్రీభిస్తు సంవీతం కృష్ణశుక్లార్ధైర్వహీః. 285
- అయోరూప్యప్రవాలానాం పట్టకాభీ రథాంగవత్,
 ఏకాదశేంద్రియైః సార్థం భూతపంచక మన్యహి 286
- నాభిచ్ఛిద్రస్య సంస్థాన మరా యత్ర ప్రతిష్ఠితాః,
 ఆరా పంచాశదస్యాపి చక్రస్యోక్తామనీషిభిః. 287
- పంచక్షేకాస్త్యథాచాప్తా సిద్ధయో నవ తుప్తయః,
 ఆశక్తయ స్తథైవాప్తా వింశతిః స్యు రరా ఇమే. 288
- ఆన్యస్తీ న్నన్యబుద్ధి ర్వా సా ఽవిద్యా తమ ఈరితా
 మోహో ఽహంబుద్ధి రుద్దిష్టో దేహాదా మూఢచేతనః. 289
- మహామోహో ఽత్ర రాగఃస్యా ద్విషయే శుభహేతుకే,
 తామిస్తో ద్వేష ఉద్దిప్తః ప్రతిహలేష వస్తుషు. 290
- స్యాద్యోఽత్రాభినివేశాఖ్యః సోంఽధతామిస్త్ర ఈరితః,
 పుత్రదారాదివిషయే మమత్వేనైవ జాయతే. 291
- ఉహాః శబ్ద శ్చసంప్రాక్త స్తథైవాధ్యయనం పునః,
 దుఃఖత్రయవిఘాతశ్చసుహృత్వాప్తిశ్చ స త్తమి. 292
- దాన మిత్యుదితా అప్తా సిద్ధయో మునిస త్తమైః,
 అధ్యాత్మికా శ్చతస్రః స్యు స్తుప్తయో మునిస త్తమాః. 293
- అత్రైకకృత్యపాదానకాలభాగ్యాభిధా ఇమాః,
 పంచ బాహ్య శ్చ సంప్రాక్తా స్తుప్తయః ఽరమా ఇమాః. 294
- త్వత్పత్నీః శ్రోత్రరసనాఘ్రాణానీంద్రియపంచకమ్,
 జ్ఞానాభిధ మిదం చాన్య త్పంచకం కర్త సంక్షితమ్. 295
- వాక్పాణిచరణద్వంద్వపాయూపస్థాఖ్య మిరితమ్,
 ఏకాదశంమనశ్చాత్ర కారణం జ్ఞానకర్తృణాం. 296

- ఏకాదశేంద్రియాణ్యత్ర కథితాని మనీషిభిః,
తేహం స్వరూపహాసం వా సత్వేవా కార్యకూన్యతా. 297
- స్వల్పసామ్యుదికారిత్వమథవేంద్రియజోవధః,
సిద్ధితుష్టింప్రియాణాంస్య ర్వధా ఉక్తా స్త్యశక్తయః. 298
- అష్టవింశతి రిత్యేతా మప్తి సిద్ధిసమన్వితాః,
అవిద్యాద్యైః సహజైశ్చై రరాః పంచాశ దీరితాః. 299
- తమోఽవిద్యేతి యా ప్రోక్తాసా ఽవిద్యా పరికీర్తితా,
అష్టథా విషయా యస్తా దష్టథాఽయం వ్యవస్థితః, 300
- కారణం త్వేకరూపం స్యా త్కార్యం సత్త్వవిధం పునః,
ద్విధాఽంతఃకరణం తద్య న్నహాభూతాని పంచ చ. 301
- మోహోఽస్తితాచతేషుస్యా దహంబుద్ధాగ్రహేసతి,
సోఽపి తేనాష్టథా ప్రోక్తో ఽనంత భేదోఽపి పూర్వవత్. 302
- పరతాత్రచ లోకేస్యైః పంచపంచ విభేదినః,
దివ్యాశ్చ మానుషా శ్చై వ్రతే విషయాః సుఖహేతవః. 303
- రాగో దశసు సర్వేహం తత్సంఖ్యా నైన స స్త్యుతః,
అణిమా గరిమా వైవ లఘిమా మహిమా తథా. 304
- ప్రాప్తిః ప్రాప్త్యామ్య మప్యత్ర మిశిత్వం వశితా తథా,
అష్టా వేతా మహాసిద్ధిః కేచి దాహు ర్నసీషిణః. 305
- అస్తితా రాగయో ర్భేదా భేదోఽత్రోత్తరయో ర్ద్వయోః,
ఏకైక నైన కథితో లోకే ఽష్టాదశదా స్థితః. 306
- కేనాప్యత్ర నిమిత్తేన యదా తే దుఃఖహేతవః,
ప్రాతిహత్యా నిమిత్తస్య తేషు ద్వయః ప్ర జాయతే. 307
- విషయాష్టాదశత్వేన తత్సంస్థా పరికీర్తితా,
ప్రాతిహత్యస్య విజ్ఞానా ద్భీతి ర్యా జాయతే ఽథికాత్. 308

- ఆత్మనోఽభినివేశోఽయం మమత్వా ద్వేషవ ద్భవేత్,
అవిద్యాదిః సముద్దిప్తో విద్యద్భి ర్యో విపర్యయః. 309
- పంచధా సతు సూక్ష్మత్వా ద్విషత్ప్తి రిహ సంస్థితః,
ఊహా స్తర్కః సముద్దిప్తో మననం యత్సృజీ ర్థితమ్. 310
- శబ్దోవేదోఽత్ర సార్థఃస్యాద్యతః సా జ్ఞానసంతతిః,
ప్రవర్తతే తతో ధ్యానం శబ్దశబ్దా దుదీరితమ్. 311
- తదేవాధ్యయనం ప్రోక్తం శ్రవణం శాస్త్రగం హి యత్,
ఆధ్యాత్మ మధిదైవం స్యా దధిభూత మితి ప్రధా. 312
- దుఃఖం తస్య విహూతోఽయం సిద్ధిత్రయ ముదీరితమ్,
గురుఃప్రోక్తః సుహృ స్సఖాణాం పృష్టి స్తస్మాదిదుర్లభా. 313
- సప్తమీ సిద్ధి రుద్దిప్తా యతః సర్వాశ్చ సిద్ధయః,
దానం వేదాంతవిజ్ఞానసంప్రదాయప్రవర్తనమ్. 314
- ఊహాద్యైః సిద్ధయస్తేవం కథితా దుర్లభా నృణామ్,
ప్రకృత్యాఖ్యా భవేత్తుష్టి రిత్త మాలస్యభాజినామ్. 315
- మాయేయం సకలం విశ్వం సృజత్యత్తి చ హత్రిచ,
నైవ విప్రీయతే నానాకార్యరూపావికారిణీ. 316
- తత స్తయైవ సకలం మాయయైవ యథా భవేత్,
తయైవచ తదైవస్యా దాత్మజ్ఞానం కిముద్యమైః. 317
- ఏషా ప్రకృతితుష్టిః స్యాత్ జ్ఞాత్వా మాయామయం జగత్,
ఆత్మవిజ్ఞానజననే ఉద్యమస్య వివర్జనమ్, 318
- కారణం కార్యజనకం నియతం సంస్థితం యతః,
సంన్యాసోఽప్యాత్మవిజ్ఞానజనకః సంప్రకీర్తితః. 319
- సంస్యస్యాఽపి తతో నైవశ్రవణాదికృతి ర్హి యా,
సోపాదానాభిధా ధ్యాతు రాలస్యా దేవకాయతే. 320

- కాలతో జాయతేవశ్యం కాలాద్జ్ఞానం భవిష్యతి,
శ్రవణాదౌ తతో వ్యగ్రం చిత్తం కుర్వన్నచోచితమ్. 321
- ఇతి సంచింత్య దుర్ముద్ధిః శ్రవణాదా వసుద్యమమ్,
కరోతి కాలతుష్టిః సా పున ర్దేహకరీ నృణామ్. 322
- భాగ్యజ్ఞప్తుఃసమాప్నోతి రాజ్యం లక్ష్మీం యశ స్తథా,
భాగ్యతశ్చ మమాయేత దాత్తజ్ఞానం భవిష్యతి. 323
- ఇథం విచార ఉద్దిష్టా భాగ్యతుష్టి ర్నసీషిభిః,
విచార్యేపంప్రపృతోఽపి శ్రవణాదే ర్నివర్తతే. 324
- శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాశా మింద్రియై ర్నిజైః,
అగ్రహోఽవ్యసూలూనా తుష్టిపంచక మిరితమ్. 325
- అర్జునం రక్షణం తద్వ త్క్షయభోగౌచ హింసనమ్,
ప్రాణినా మర్థసంబంధా ద్భవే దేతత్తు పంచమమ్. 326
- అర్థసంత్యాగతో ఽప్యేతే పంచావ్యుపరమా విదుః,
ఏవంహి పంచకం జ్ఞేయ మత్రతుష్టే ర్నసీషిభిః. 327
- అర్థానా మార్జనే క్లేశ స్తథైవ పరిపాలనే,
నాశేవ్యయేచ భోగేచ ధిగర్థాన్ క్లేశభాజినః. 328
- ఇతివా పంచకం జ్ఞేయం బాహ్యతుష్టే ర్నసీషిభిః,
సర్వథైవాత్ర సంతుష్టో నాత్మజ్ఞానేప్రవర్తతే. 329
- బాహ్యేవాభ్యంతరే వాఽపి స్వల్ప స్తుష్టిగణే పుమాన్,
పంచాశ స్సంఖ్యయా ప్రోక్తా ఆరా వింశతిసంఖ్యయా. 330
- ఇంద్రియాణి దక్షైవస్యై రేలేహం విషయా అపి,
క్షుద్రా ఆరాశ్చ తిష్ఠంతి తస్య చక్రస్య సర్వతః. 331
- భూమి రాచోఽనలో వాయుః ఖ మహంబుద్ధిమానసే,
ప్రకృత్యష్టకమేతత్స్యా త్ప్రకృత్యావా సహాపిచ. 332

మనోబుద్ధ్యోరభేదేన సంయోగే నృప్యప్తకం భవేత్,
యమోఽపి నియమ స్తద్వ దాసనం పాణిసంయమః. 333

ప్రత్యాహారో ధారణాచ ధ్యానం సహసమాధిసా,
ఊహాదిచాణిమాద్యేత త్సిద్ధేసాన్య దప్తకద్వయమ్. 334

ఘ్రాణం వా గ్రసనం చక్షుః శ్రోత్రం చ మనసా సహ,
హస్తా స్పర్శ శ్చ విక్షేయం గ్రహాప్తక మిదం సదా. 335

అమీషాం విషయాస్తద్వ ద్వేదే ఉక్తా అలిగ్రహః,
ఏత ద్ధికధితం తైశ్చ ద్విద్వద్భిః షష్టమప్తకమ్. 336

గ్రహాతిగ్రహయో రన్యే తథాఽఽయతనలొకయోః,
సురేచ పురుషే తద్వి త్ప్రవదంతి షడప్తకమ్. 337

పృథివీ చ తథా కామో రూపాణ్యాకాశ ఏవ చ,
తమోరూపాణి నీరాణి రేత శ్చాయతనాప్తకమ్. 338

అగ్ని శ్చ హృదయం చక్షుః శ్రోత్రం హృదయచక్షుషీ,
హృదయం హృదయం చైత ల్లోకాప్తక ముగీరితమ్ 339

అమృతం చ స్త్రీయః స్వర్గో దిశో మృత్యు రసు స్తథా,
అపాంనాథః ప్రజానాథో దేవాప్తక ముదీరితమ్. 340

శారీరోఽయం కామమయ ఆదిత్యః శ్రోత్ర ఏవచ,
ఛాయామయ స్తథా ఽఽదర్శే స్థితో యత్రోదకస్థితః. 341

యోఽయం పుత్రమయ తై చ్చ ద్విజ్ఞేయం పురుషాప్తకమ్,
షడప్తక మిదం చక్రే కులాలస్య ఖటాదివత్. 342

వర్తతే సంసృతే శ్చక్రే ధారానేమి ర్ద్విజ్ఞోత్తమాః,
విశ్వరూపః పుమా నేష రూపంరూపం బభూవ యః. 343

స్థావరం జంగమం నర్వం మహాభూతసమన్వితమ్,
స ఏకః పాశ ఇత్యుక్తో జగచ్ఛక్రాభిబంధనే. 344

- అరనేమ్యాది సంయుక్తం బంధనేన వినా యథా, -
 నద్య శ్చక్రం వినశ్యేత తద్వ చేత ద్ద్విజోత్తమాః. 345
- పుత్రికాకీటముఖ్యా య స్వల్పాకారాస్తు చేహినః,
 సంతత్యా జనిమృత్యాది గచ్ఛంతో దుఃఖభాజనమ్. 346
- ఏష మార్గ స్తృతీయః స్యా ద్దక్షిణోత్తరయో ర్ద్వయోః,
 అపేక్షయాఽత్రమార్గోఽయం చక్రభేదస్య కారణమ్. 347
- త్రినాభి తదిదం చక్రం జ్ఞాతవ్యం మునిసత్తమైః,
 వలయత్రయసంయోగా త్తదిదం కాయతే నదా. 348
- త్రివిధం తత ఏవైత న్నేమినాభ్యో ర్ద్వయో రః,
 మధ్యా నాభి స్తు విజ్ఞేయా మార్గో యో బ్రహ్మలోకగః. 349
- సత్సూక్ష్మకగతో మార్గ హ్యంతరా నాభి రీహితా,
 జహిర్నాభి స్త్వీయం జ్ఞేయా పంథాయః సాన్య తృతీయకః. 350
- తస్యాపి చ బహిర్జ్ఞేయా నేమి ర్నాభిద్వయోపమా,
 నిమిత్త మస్య విజ్ఞేయం సుఖేదుఃఖే సకారణే 351
- కులాలచక్రస్య యథా కాష్ట్యోష్టాత్తకం ద్వయమ్,
 మోహ స్తమోఽత్ర విజ్ఞేయ శ్చక్రస్యాన్యైకరూపకః. 352
- అనందాత్తాన మత్రైకం వేత్తి నైత ద్భిమాద్యతః,
 అస్య చక్రస్య జననీ మాయానామ మహానదీ. 353
- తస్యా విజ్ఞేపయా పాయా ఇదం రూపం మునీశ్వరాః,
 పంచజ్ఞానేంద్రియాణాం స్యుః సోప్రితాంసి స్థానకాని హి. 354
- అంబూని తేషు చలనా త్పంచ జ్ఞానేంద్రియాణి చ,
 ప్రోతసామంభసాం వైవ మహాభూతాని కారణమ్. 355
- మేఘా నద్యా యథా యోనిః ప్రోతసా మంభసా మపి,
 ఆసురాణీంద్రియాణాం స్యుః జ్ఞానాన్యగ్రాణి చేహినామ్. 356

- ప్రవాహః నీరసంయుక్తాః పావృష్యుగ్రా యదైవ తే,
నక్రా దుఃఖకరా నృణాం యథా కుటిలగామినః. 357
- అకాస్త్రీయే తథైవైతే విషయే వక్రచారిణః,
అథవా లకాస్త్రజనితా ఉగ్ర బోధాః ప్రకీర్తితాః. 358
- ప్రాతసా మంభసాం యద్వ చ్చక్ర భూతా ఆధోగతౌ,
ప్రాణో లపాన స్తథా వ్యానః సమాన శ్చాప్యదానకః. 359
- పంచ పాణిణ ఇమే పంచ కల్లాలాః పరికీర్తితాః,
నద్యా అస్యా ద్విశ్రేష్ఠా మూలపంచక మత్రచ. 360
- కాస్త్రీయా అప్యకాస్త్రీయా బుద్ధయో విషయేషు యాః,
శబ్దాదిషు ప్రజాయంతే ఇహవాఽముత్ర వా నృణామ్. 361
- ఇచ్ఛాభీ సృహతా స్తాస్తు పంచ మూల ముపాహృతాః,
శబ్ద స్పర్శ స్తథా రూపం రసగంధౌ చ పంచతే. 362
- ఆవర్తాః కథితా యస్మాదేషు మజ్జతి దేహభాక,
నావిశోఽపి యదాఽఽవర్తే పతే న్నత్యసమో జలే, 363
- ఉద్ధర్తుం నైవ శక్నోతి స్వాత్మానం తారకో నృణామ్,
ఏవం శబ్దాదిజావర్తే విద్వా నసి పతేద్యది. 364
- ఉద్ధర్తుం నైవ శక్నోతి స్వాత్మానం పర మేవవా,
తారయత్వా పరం పారం నద్యా యద్వద్ధి తారకః. 365
- ఆవర్తే పతితో నైవ ముద్ధర్తు మిహ శక్యతే,
పరతీరంగతా యేస్య రుపకార్యస్య బోధకాః. 366
- శోచంతి తత్ర తంత్యన్యే గచ్ఛంతి చ యథానుభవమ్,
శబ్దాద్యావర్తపతితో విద్వా నసి తథైవసః. 367
- శోచ్యతే లతోపకారజ్ఞైః పరపార ముపాగతైః,
అకౌఠే రేన ముద్ధర్తుం తత్ప్రసాదా దృహిర్గతైః. 368

- కృతఃస్మై రవర సోఽయం బహుశ స్తూపహస్యతే,
తస్మా చ్ఛబ్దాదిభావర్తా ద్భేతవ్యం ద్విజనత్రమాః. 369
- విదుషాఽపి పరం పారం దర్శకేనావరేణ కిమ్?
ఆపర్తా మునికార్దులః శబ్దాదిజనితా ఇమే. 370
- దుఃఖరా స్సర్వజస్తూనా మజ్ఞానాం విదుషామపి,
తార్యాణాం తారకాణాం చ యథావాతా నదీకృతాః. 371
- ఆపర్తాం స్తారకా యద్వ ద్వామదక్షిణభాగతః,
పరిత్యజ్యైవ గచ్ఛంతి న ప్రవిశ్య కళంచన. 372
- ఏవం శబ్దాదివిషయా ఆపర్తా మునిసత్తమాః,
విదుషాఽపి పరిత్యాజ్యాః ప్రవేశేన విన్దేపహి. 373
- తారతోఽపి యథాఽఽవత్తే ప్రవిప్తో న బహి ర్యజేత్,
విద్వా నపి తథా ఽఽవత్తే పతితో న బహి ర్యజేత్. 374
- తత శ్శబ్దాదివిషయా ఆపర్తామునిసత్తమాః,
సర్వభ్రావ పరిత్యాజ్యా విదుషాఽ విదుషా ఽపిచ. 375
- శబ్దాదిజనితం య త్స్య త్సుఖం పంచప్రకారవత్,
దుఃఖం తదేవ విప్రేంద్ర ఆంతే నాకాదిదర్శనాత్. 376
- తతః సుఖ మిదం సర్వం దుఃఖ మేవ ప్రకీర్తితమ్,
తేన శబ్దాదయో విప్రా దుఃఖానా మేవ కారణమ్. 377
- పంచానా మేవ దుఃఖానాం శైరంతర్య మహర్నిశమ్,
న ఏవ వేగ ఇత్యుక్తో నద్యా ఆస్యా ద్విజోత్తమాః. 378
- ప్రాతసా మంభసాం తద్వ ద్ద్యోనీనా ముగ్రయాపిణామ్,
చక్రాణాంచ తథైవైతత్ ప్రాణానాం చ ధియా మపి. 379
- ఇచ్ఛానాం విషయాణాంచ దుఃఖానాం పంచకానిహి,
దశ తై ర్జాయతే చైష పంచాశద్భేదసంయుతా. 380
- అథవా తమ ఆది స్యా త్పంచకం త్వష్టకం పునః,
శ్వేతాశ్వత—21

- సిద్ధేశ్వ నవకం తద్వత్తుష్టే త్వైతా ఆశక్తయః. 381
- అష్టావింశతిభేదస్యః పంచాశదితి కీర్తితాః,
ఏతేర్థేదైరియం జ్ఞేయా పంచాశద్భేద మాగతా. 382
- తమో మోహో మహామోహ స్తామిస్రో హ్యంభసంజ్ఞితః,
ఏతేః పంచభి రుద్దిష్టా పంచపర్వా మహానగి. 383
- సంసారచక్ర జనసి స్వాత్మమాయేతి కీర్తితా,
ఏనాం శక్తిం హి లే విప్రా దృష్టవంతో యతీశ్వరాః. 384
- ఆత్మస్థాం తాం స్మృతిం ప్రాప్య నిశ్చితాం బ్రహ్మకారణే,
భవిష్యత్కేవ మేవత్ర భవతా మపి నిశ్చయః. 385
- యతీశ్వరా భవద్భ్యోఽత్ర తతో బ్రహ్మ వదామ్యహమ్,
జ్ఞాతే బ్రహ్మణి తత్తస్థాం శక్తి మేతాం మహానదిమ్. 386
- స్వయ మేవ భవంతోఽపి జ్ఞాస్యంతి బ్రహ్మవాదినః,
యోగధ్యానం సమాగత్య యథాభాంసం మునీశ్వరాః. 387
- బ్రహ్మ య స్మిర్గుణం ప్రోక్తం దృష్టం తై ర్దునితుంగవైః,
కారణానా మధిష్ఠాతృ త ద్భవంతో నచాపరమ్. 388
- భవతాం హృదయే యోఽయం బుద్ధిసాక్షీ ప్రకాశతే,
ఆవిద్యాం ప్రాప్య సంసారచక్ర విష ప్రవర్తతే. 389
- అస్మి స్మృతే మహాభాగాః సర్వజీవనమేతుకే,
సర్వేషా మపి సంస్థానే మహాత్యాకాశతోఽపిచ. 390
- ఆత్మ సితో మహా నేతో బుద్ధిభేదవిభేదవాన్,
కామక్రోధాదిభి ర్దండై ర్భ్రామ్యతే వివశః సదా. 391
- బ్రహ్మణే హృదయాకాశే పృథక్ సంసారచక్రతః,
సమాగతః స్వబోధేన హ్యవిద్యాయాశ్చ ఘాతకః. 392
- హంసో జ్ఞాత్వా స్వమాత్మానం ప్రేరకం చ జడస్యహి,
క్రీతి నైవ సదాఽనందం సర్వప్రియతమం నిజమ్. 393

- దృష్టవా న్యతవినాయ మమృతత్వం తతో వ్రజేత్,
అనందాత్మని విజ్ఞాతే సత్యే ప్రియతమే పుమాన్. 394
- అవిద్యారహితో భూయో మరణం నైవ గచ్ఛతి,
యో ఽయం హంసేన సర్వాత్మా హృదయాకాశ ఈశ్వరః. 395
- అనందాత్మా పరస్మీతికరః స్వస్యాత్మదర్శనాత్,
దృశ్యతే సహి వేదాంతై రూర్ధ్వం గీతస్తు కర్తవ్యః. 396
- సవివ పరమం బ్రహ్మ యతో నావర్తతే గతః,
కృష్ణం శ్వేతం తథా రక్తం తేజోఽబన్నాత్మకం త్రయమ్. 397
- బ్రహ్మజ్ఞానా ద్వినా యస్యా నాశో నాస్తి కథంచన,
మాయా సాఽపిచ తత్రైవ స్వాత్మావరణకారణమ్. 398
- ఏతస్మిన్ హృదయాకాశే చిదానందాత్మరూపిణి,
స్వయం జ్యోతిషి మాయాతః స కార్యాయ విభిన్నతామ్. 399
- జ్ఞాత్వా వేదవిదో విప్రా బ్రహ్మాత్మ తేన తత్పరాః,
విక్షేపావరణా ద్యోనే ర్వివిర్భుక్తాః సునిర్వృతాః. 400
- అస్మిన్నేవ చ తాదాత్మ్యా ద్దీనా భవనవర్జితాః,
తత్పదార్థో ఽత్ర విజ్ఞేయో హృదయాకాశ ఈశ్వరః. 401
- బ్రహ్మ హంస స్తథైవాయం త్వంపదార్థః ప్రకీర్తితః,
ఘోషాధిశో ఽనయో ర్భేదః కథితో ద్విజసత్తమైః. 402
- ఉపాధి శ్చానయో రేవం విభిన్నో ఽత్ర యతీశ్వరాః,
వ్యక్తావ్యక్త మిదం విశ్వం కార్యకారణరూపధృక్. 403
- క్షరాక్షరవచః ప్రోక్త మిశోబ్రహ్మచిధర్త్యదః,
సుఖదుఃఖభోషభోగేన స్వాత్మానం బుద్ధిసంయుతః. 404
- అజానానో ఽవివేకేన జీవత్వం గమ్యతే పరః,
జీవత్వస్య పరిత్యాగా దేష మాయాకృతస్య హి. 405
- ఈశ మాత్మాన మాజ్ఞాయ ముచ్యతే సర్వపాకతః,

- నూచీపాశస్థితం యద్వన్నభో న్యూనముదాహృతమ్. 406
 బ్రహ్మాండోదరసంస్థానం మహా దేత త్సక్తిరితమ్,
 తద్వద్భుద్భిస్థితో జీవ ఆత్మైవ పరిక్తిరితః. 407
 మాయాస్థిత శ్చ పరమో హ్యతో భేదో న వస్తుని,
 ఏవం విజ్ఞాయ జీవో ఽయ మనందాత్మాన మిశ్వరమ్. 408
 కామశ్రోధాదికా న్నాకా న్సంత్యజే వ్తాయయో సహ,
 అనాదిత్రయ మేతత్స్యా వ్తాయయైవ యతీశ్వరాః. 409
 ఆజత్వ మతఏవ స్యా త్రయాణా మపి సర్వదా,
 సర్వజ్ఞః పరమాత్మైకో మూఢో జీవ స్తథా పరః. 410
 ఆనందాత్మా తథా ఽన్యశ్చ మాయా సర్వస్య కారణమ్,
 ఏతత్త్రయం యదా జంతు ర్జ్ఞానీతే స్వస్వరూపతః. 411
 అభిన్నం భోక్తృభోగ్యాదిరూపేణ పరిత స్థితమ్,
 అనంత మేక మాత్మాన మహమస్తీత్యసంశయమ్. 412
 ఆకా భోగ్యస్వరూపేణ సుఖదుఃఖప్రదాయినీ,
 అప్యక్తనామరూపత్వా దక్షరం చేతి కీర్తితా. 413
 స్వాత్మనో జ్ఞానఉత్పన్నే నశ్వరత్వాత్ క్షరం భవేత్,
 మరణాదివిరోధా దక్షరం నాశపరితమ్. 414
 అవిద్యాహరణాదేష పరమాత్మా హరః సదా,
 ఈష్టేక్షర మిదం సర్వం కార్యకారణరూపభృక్. 415
 యతీశ్వరా ఆయం బ్రహ్మ సర్వాత్మా భేదవర్జితః,
 జ్ఞాతోఽవిద్యా గతానేతి నమంతవ్యం కదాచన. 416
 తస్యాభిధ్యానతః కాచి దవిద్యా నాశమాప్రజేత్,
 ఆత్మా సర్వమిదం జానన్యతో రాగాదిభిః పుమాన్. 417
 నయుజ్యతే యథా పూర్వం భవంత ఇవ చాధునా,
 లేనాభిధ్యానతశ్చైకా ఽవిద్యానాశం ప్రయాలి సా. 418

- అత్యుత్కృటా యథా విద్వా స్సంసారిభ్యో విలక్షణః,
భవే చ్ఛాంత్యాదిసంపన్నో రాగద్వేషవివర్జితః. 419
- అత్తనో బ్రహ్మభావేన యోజనాచ్ఛపరాఽపిసా,
వినశ్యతి మహాభాగా యథా బ్రహ్మతాం ప్రతి. 420
- సందేహాదివిహీనఃసన్ బ్రాహ్మణత్వాదికం యథా,
అవగచ్ఛతి తద్వత్తా మవగచ్ఛతి సర్వదా. 421
- తత్త్వభావా త్ప్రతీయైషా మాయా లయ ముపావ్రజేత్,
యథా విదేహకైవల్యే ముక్తానాం మునిసత్తమాః. 422
- అత్ర సర్వాఽపి మాయేయం సంసార్కైశ్చ శుభాశుభైః,
సహైవనాశమాయాతి ముక్తానాం హి యతీశ్వరాః. 423
- అత్ర స్వాప్నమిదం విశ్వం ప్రతిబుద్ధో న పశ్యతి,
ఆనందాత్తాఽద్వయస్సోఽయం స్వయంజ్యోతిర్వపుస్థితః. 424
- అభిధ్యానా ద్యదాత్తానం జానాత్యేషోఽవిమూఢభీః,
కామక్రోధాదికా న్నాకాం నదా సర్వానయం త్యజేత్. 425
- యైర్నిబద్ధోఽభిసంయాలి యోనిముచ్చావచా మయమ్,
తత్రాపి త్రివిధం దుఃఖం వ్రజేత్సానావిధం పునః. 426
- యైర్నిబద్ధోఽత్ర నైవాయం సంసారేఽపి సుఖం వ్రజేత్,
త ఇమే దారుణాః పాతా హీయంతే ప్రథమం నదా. 427
- ఇదం జడాజడం విశ్వం స్వాత్మే త్యేవావధారణాత్,
గురుకాస్తోక్తివిశ్వాసా త్తదభిధ్యానయాపిణః. 428
- అహం బ్రహ్మేతి తాదాత్మ్యా ద్యోజనే నతి యద్బుధమ్,
జాయతే బ్రహ్మవిజ్ఞానం నభోవత్సాన్వత్తనో యదా. 429
- హృదయే సంప్రభేదస్సాస్య త్తదా తస్య మహాత్మనః,
క్షేతకర్తృత్వయ కైవస చ్ఛిన్నసంశయబోధతా. 430
- మాయాలయే యదా క్షేతాః క్షీయంతే ప్రాణినా మిహ,

- తదా కారణశూన్యాని దుఃఖాని న భవంతిచ. 431
- అజ్ఞానం హి యదైవస్యా తదాఽహంతా ప్రజాయతే,
రాగద్వేషభయై స్సార్థం మమతాయాస్తు కారణమ్. 432
- అజ్ఞానే విలయం ప్రాప్తే యాత్యహంతా లయం తతః,
తల్లయే కేన దుఃఖాని ప్రాప్నుయా దేష మానవః? 433
- ఏవం నిర్దుఃఖతాం ప్రాప్త్య పుణ్యపాపవివర్జితః,
ఆరభకర్త నిర్వాణ మిచ్ఛ స్నేహోఽత్ర వర్తతే. 434
- సుకృతై స్సుఖ మాయాతి దుఃఖం యాతిచ దుష్కృతైః.
సంఘాతో బుద్ధిసహితో దేహో నాహం కదాచన. 435
- అతో దేహకృతం కించి త్సుఖం దుఃఖం న విందతి,
అభిమానా ద్యథా దేహే మండితే మండితో భవేత్. 436
- తస్మిన్ముపహతే తద్వదుపహతం చ యాత్యసౌ,
ఏవం దేహభిమానేన సుఖం దుఃఖం చ గచ్ఛతి. 437
- అనుమాలాత్తతైవాయం ప్రతిమాలాచ్చ దేహభాక్.
అభిమానేన రహితో యథా దేహంతతే పుమాన్. 438
- సుఖదుఃఖే న యాత్యేవ మస్మిన్నపి వపుష్యయమ్,
పశ్యత్యేష నిజం దేహం పరదేహసమం పుమాన్. 439
- మధ్యస్థోఽత్ర యథా కశ్చి ద్వయో ర్విపదమాసయోః,
సుఖదుఃఖే విజాన న్న చైవ జానాతి కర్హి చిత్. 440
- ఏవ మేవ శరీరస్థః పుమా న్సంగవివర్జితః,
సుఖదుఃఖే విజాన న్న న జానాత్యేకరూపభాక్. 441
- వాసనాభి ర్యథా న్యత్నం పశ్యత్యేవ విమూఢభీః,
పుమాన్ క్వచి త్తతైవాయం షీఘ్రక్షేప స్సుఖాదికమ్. 442
- జీవన్ముక్తవపు ర్గచ్ఛే త్సర్వదుఃఖవివర్జితః,
తత్త్వభావా దవిద్యాయాః క్షయే సంస్కారవర్జితః. 443

- తత్పదార్థే యోగీ కించి ద్విశైవ్యశ్చర్యం పురోదితమ్,
దేహభేదే తృతీయం తద్వయ మాద్య మపేక్ష్య హి. 444
- రాగద్వేషాదిరాహిత్యం సర్వపాశవిమోక్షణమ్,
విశ్వర్యం ప్రళయం ప్రాక్త మింద్రస్యాపి నచాస్తి యత్. 445
- సర్వదుఃఖప్రహణేన జాయతే యదదుఃఖదమ్,
ద్వితీయం నత దస్త్యత్ర బ్రహ్మణోఽప్యత్తజన్తనః. 446
- తృతీయం సర్వసంస్కారసముచ్ఛేదా తప్రజాయతే,
విశ్వైశ్చర్యం తృతీయం త ద్విద్యతే పరమాత్మనః. 447
- నాత్మానం న చరం యత్ర సంస్కారై రపి పశ్యతి,
అనందాత్మా స్వయంజ్యోతి రవాక్ష్మానసగోచరః. 448
- స్వసజాతివిహత్యుత్థభేదత్రయవివర్జితః,
వర్తతే ప్రాప్తకామోఽయ ముపమాదివివర్జితః. 449
- యదా విలీయతే దేహే ప్రాణ స్సత్య ఇతీరితః,
ఉత్క్రాంతిరహిత స్తస్మి న్దేహభేదే యతీశ్వరాః. 450
- ఇద మాప్నోతి శోఽప్యత్ర పుమాం శ్చరమజన్తని,
మమమ్యాణాం సహస్రేషు శోఽపి విద్వా నిమిత్తయే. 451
- చిత్తం కరోతి తేష్వత్ర సహస్రేష్వపి కశ్చన,
శ్రవణాదిసముద్యుక్తో భవే త్పుణ్యకరః పుమాన్. 452
- తాదృశేష్వపి కశ్చి త్స్యా త్సహస్రేష్వత్తవా నయమ్,
ఆత్మబోధేన సంపన్నో రాగద్వేషవివర్జితః. 453
- ఆత్మవ త్సర్వభూతాని కశ్చి దేష ప్రపశ్యతి,
కృతార్థా జనసీ తస్య జనశోఽపి మహాత్మనః. 454
- కులం పవిత్రం తస్యైత ద్యత్ర జాతః పుమా నయమ్,
కిం బహూక్తేన సర్వజ్ఞా బ్రహ్మబోధజనం వ్రతి. 455
- విశ్వంభరా యోగి సకలా కృతార్థా తేన జాయతే,

- విదుషః స్వాత్మవిజ్ఞానం యస్య జాతం మహాత్మనః. 456
- మూఢ్యం లే పాతకై ర్హోరై రసి తద్బ్రష్టిగోచరాః,
మహాపాతకీనోఽప్యేతే సర్వ మాత్మేతి జానతః. 457
- క్షయాయథా నిజం కాయం గచ్ఛత్యేవాత్ర కాలతః,
క్షేత్ర రాగాదిభి ర్హృన్య ఆత్మధ్యానపరాయణః. 458
- ప్రత్యక్ష మాత్మనో జ్ఞానం గచ్ఛత్యేవ తతై వసి,
తస్మి న్నాప్తే సమాప్నోతి దేహభేదా దనంతరమ్. 459
- విశై వశ్వర్యం యతశ్చాయం భయం కించి న్న గచ్ఛతి,
ఆత్మనో హృదయా కాశ మిదం క్షేయం సదైవహి. 460
- సర్వదైవాత్మసంస్థానం సర్వాధారవివర్జితమ్,
ఆత్మనో బ్రహ్మణోనైవభేదః కశ్చిన్నవిద్యతే. 461
- ఇతి బ్రహ్మత్వవిజ్ఞానాత్పరం క్షేయం న విద్యతే,
హంసో భోక్తా య ఉద్దిష్టః సర్వదా సుఖదుఃఖయోః. 462
- సంసారచక్ర సంస్థానో మాయయాఽనీకతాంగతః,
మాయాశక్తిశ్చయా ప్రాక్తా సంసారజననీ నదీ. 463
- భోగ్యా సాఽసి చ సంసారరూపాత్మాఽఽప రణాత్మికా,
హంసేన యశ్చ విక్షేయః ప్రేరకః సర్వకర్తృసు. 464
- ఈశ్వరో యస్య విజ్ఞానా ద్ధంస ఈశః ప్రకాయతే,
బ్రహ్మై వైతత్ప్రియం క్షేయం సర్వభేదవివర్జితమ్. 465
- మాయయా ద్విత్వమాపన్న మేకరూపం నభోయథా,
నానేకరూపతాఽప్యస్య మాయారూపావిశేషతః. 466
- దర్శనానితి మంతవ్యం కదాచిచ్ఛ యతీశ్వరాః,
దేహాదా వాత్మనో నిత్యం నైవస్యాద్దర్శనంయదా. 467
- తదైవంభవతా త్వత్ప్ర హ్యుపాయాద స్థితాఽఽత్మనః,
యథా కాష్ఠగతోవహ్నిః స్వయాపానోపలభ్యతే. 468

- న చాసౌ నాస్తి యేనాయ మూష్ట తత్ర ప్రదృశ్యతే,
లింగమానేఽస్తు సత్త్వేయః శరీర ఇవదేహినః. 469
- తథైవాత్మాఽపి దేహేషు విద్యమానో న లభ్యతే,
ఉపాయేన విశాఽప్యస్తి లింగం స్ఫురణనామకమ్. 470
- ప్రకాశ స్ఫుర్వవస్తునాం జడానాం లింగమిరితః,
సత్తాయా ఆత్మనో నిత్యం మునిభిర్హి యతీశ్వరాః. 471
- ఘటే ఘటే యథా కుడ్యే భేదో నస్ఫురణేఽస్తిహి,
అభిన్నంతత ఏవైతత్ స్వప్రకాశముదీరితమ్. 372
- ఇంద్రియాదేస్తు సంయోగా త్ప్రకట్యం స్ఫురణే భవేత్,
ఏకరూపం సభోవత్త న్నజనిం ధర్తుమర్హతి. 473
- తతోఽభివ్యక్తికారిస్యాత్కరణం హింద్రియాదికమ్,
స్ఫురణే చ న తస్యాస్తి పరాపేక్షా కథంచన. 474
- స్వయం ప్రకారమేతస్మాదిదముక్తం యతీశ్వరాః,
అంతర్బహిశ్చ నైవాస్తి యస్యభేదః కథంచన. 475
- దేహాంతరతపివైతదాత్మేత్యుక్తం మనీషిభిః,
సర్వప్రియతమ శ్చాత్మా తే నానందస్వరూపకః. 476
- ఉష్ణా యథా భవే ల్లింగం వహ్ని ర్భేదవివర్జితః,
తథైవ స్ఫురణం లింగ మాత్మనో భేదవర్జితమ్. 477
- మథనేన యథైవాయం శాష్టాద్యహిః పృథక్కృతః,
శాకిశో వైదిక శ్చాపి లభ్యతే సర్వజంటుభిః. 478
- తద్వదాత్మా స్వబోధేన లభ్యతేఽత్ర పరాపరః,
స్వర్గాదేః ఫలభోక్తా చ నిర్గుణం బ్రహ్మరూపభృక్. 479
- అవిద్యాయాః సకార్యాయా భేదేనైవ మనీషిణః,
బ్రహ్మబోధో యదా నైవ జాయతేఽత్రాధికారిణః. 480
- తత్త్వమస్మాది వాక్యేభ్యః కుతశ్చిత్ప్రతిబంధకః,

- తదాఽస్య ప్రణవేనైవం కారయే ద్భృష్టావి ధ్దురుః. 481
- ఏవమేనం మహాత్మానం శిష్యం విగతకల్మషమ్,
అదిశే ద్దుద్ధిసంపన్నో గురు స్సూరార్థదర్శకః. 482
- అధరారణి రేషోఽయం తవదేహోఽత్ర ధార్తికః,
ఉత్తరారణి రేష స్యా త్ప్రణవో బ్రహ్మవాచకః. 483
- నామధేయ మయం నిత్యం మమ బ్రహ్మస్వరూపిణః,
ఇతి ప్రత్యయసంతత్యా మనం మమ సర్వదా. 484
- అసేన మదనేనైవ పశ్యే ద్దేవం యథాఽరణో,
నిగూఢ మగ్ని మచిరా దేవం దేహే నిజేఽపిచ. 485
- తత శ్చతుర్విధే దేహే నాయం నాస్తి యతీశ్వరాః,
ఉపాయా ల్లభ్యతే యస్తా ద్దేహేష్వత్ర చతుర్న్వపి. 486
- చతుర స్తత్ర దృష్టాంతాన్ భవద్భ్యః కయామ్యహమ్,
తిలేషు లభ్యతే తైలం యథా సర్పి ర్దధన్యపి. 487
- స్తోతవ్యపోఽరణో వహ్నిరేవ మాత్మా యతీశ్వరాః,
సత్యాదిభి ర్యమై స్తద్వ నియమై స్తపఆదిభిః. 488
- శుద్ధే మనసి సంగ్రహ్యో భవే దాత్మాఽధికారిభిః,
అనుపశ్యన్తి యే నిత్యం గురుశాస్త్రోపదేశతః. 489
- సర్వవ్యాపి న మాత్మానం తీరే సర్పి రివ స్థితమ్,
కర్తృవిద్యా తపోమూలం బ్రహ్మ తత్సర్వ కారణమ్. 490
- ఆత్మనో విద్యయా శక్త్యా యోఽధిగచ్ఛతి వేదవిల్,
ఏష సంక్షేపతః సర్వశాస్త్రార్థః కథితో మయా. 491
- శ్వేతాశ్వతరోపనిషది వ్యతీయాధ్యాయస్య వివరణమ్.
పున ర్విస్తరతో వక్ష్యే భవద్భ్యోఽహం యతీశ్వరాః,
ఆత్మా యోఽయం హంసరూపో బ్రహ్మణిన్నో మయేరితః. 492
- మన స్తత్రైవ యుంజానో యోగేనాష్టాంగరూపిణా,
తత్త్వాయాథాభవ ద్దుద్ధి స్తస్యాః స జనతో భవేత్. 493

- అయ మాత్మా తమాత్మానం స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపిణమ్,
తత్త్వబుధ్యా వినిశ్చిత్త్య పృథివ్యా దేహరూపకః. 494
- అధితెష్ట స్వయం స్వాంతర్మహి తైచ్చవావతిష్ఠతే,
యుక్తేన మనసా పూర్వం తే వయం మునిసత్తమాః. 495
- దేవస్య సవితూః శక్త్యా స్వర్గ గేయసుఖాత్మనే,
కృతవంతోఽత్రతద్దానం యతో దుఃఖం న సంప్రజేత్. 496
- సవితూః స్వాత్మన శ్శక్త్యా యది యుక్తం మనోభవేత్,
మనసా తేన వాగాగి న్దేవాన్నిత్యసుఖార్థినః. 497
- కరిష్యతోఽబృహజ్జ్యోతిః సుఖజ్ఞాన మనేకథా,
ఉత్పాదయతి యా న్దేవః సవితా తా నిమాన్ధిమా. 498
- అనందాత్తైకగామిన్యా పరబుధ్యా స్వయంప్రభమ్,
దేవం తం పరమాత్మాన మధిగచ్ఛంతి సూరయః. 499
- అతఏవ మనఃపూర్వం యుంజతే యోగతత్పరాః,
తత స్తజ్జనితాం బుద్ధిం పరమానందగోచరామ్. 500
- బ్రహ్మణ స్తస్య బృహతః స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపిణః,
యస్యాః ప్రసాదతో జ్ఞానం ప్రత్యక్ష మిహ జాయతే. 501
- పూర్వే విప్రా మనోత్తమాః ప్రాణాపానాగ్నిహోత్రిణః,
యోగినోఽయేఽత్ర దేవోఽయ మభిప్రాయావధారకః. 502
- తేషాం మనోరగం సర్వ మిత్థ మేకో దధాతి నః,
యథా మమ మహాభాగా వర్తతే బ్రహ్మవేదనే. 503
- మహతీ తస్య దేవస్య సవితు స్సా పరిస్తుతిః,
అవాక్తానసగమ్యాఽపి యథా ధీషయో భవేత్. 504
- స్తోతవ్య త్తతఏవాయ మేవం నిత్యం యతీశ్వరాః,
దుర్దాంతస్యాత్మ మనసో యుంజానేనాధికారిణా. 505
- కుర్వేఽత్ర యువయో ర్మోగం మనసాఽతిప్రమాధినా,

- జీవానందాత్మరూపా వాం శ్రుతౌ కాస్త్రా తప్తిమాణతః. 506
 భేదో ఽపి యువయో ర్నైవ కో ఽపి తత్త్వపదార్థయోః,
 సర్వస్య జగతః పూర్వం యువాం బ్రహ్మద్వయం సదా. 507
 భవతే బ్రహ్మరూపాయ నమస్కారై రనేకశః,
 కీర్తి మేవ ప్రజంత్యేతం మోక్ష మానందరూపిణమ్. 508
 బ్రహ్మజ్ఞానాధ్వనా యస్తాస్తాగ్గేణ నగరం పరే,
 సూరయో జ్ఞాతతత్త్వాగ్ధాః సర్వదోషవివర్జితాః. 509
 శృణ్వంతి బహుశ స్త్రీయకీర్తిం సాధుజనైః కృతాం,
 సర్వ నితే మహాభాగా అమృతే బ్రహ్మరూపిణి. 510
 పుత్రా ఇవాత్ర దాయాదా మోక్ష ఆవృత్తివర్జితే,
 యే సమంతా దృహమాన్యత్ర తేజాంస్సృత్వావబోధతః. 511
 ప్రాప్తా హృదయస్వప్నాదిస్థానకస్థా జితేంద్రియాః,
 భవతో ర్భిహ్మరూపత్వం ప్రాప్తయో ర్భేదకూన్యయోః. 512
 జానామి స్థానకం నిత్య ముపదేశా ద్దురో రహమ్,
 మగ్ధమానో యతో వహ్ని ర్జాయతే స్థానకాదిహ. 513
 దగ్ధేంద్రనాని సర్వాణి యత్ర చైవ లయం ప్రజేత్,
 యత శ్చోక్తపద్యతే వాయు రేష యత్ర చ లీయతే. 514
 సోమాదీని చ తేజాంసి యత్రోత్పన్నాని సర్వతః,
 ఆధిక్యం చ వినాశం చ ప్రజంతీహ స్వకారణే. 515
 తదేత దృవతో యపం పరిత్యక్తవిభేదయోః,
 తత్ర సంజాయతే భూయో విద్వా న్నానాత్వరూపతః. 516
 సర్వమోహపరిత్యాగా తత్త్వభావేన సర్వతః,
 బ్రహ్మరూప తతో నిత్యం జీవం హంసస్వరూపిణమ్. 517
 ఆత్మజ్ఞానేన జాతేన సేవనే శ్రీలిమా నసి,
 తాదాత్మ్యేనామునావాఽపి సేవ్యనే శ్రీలియోగినా. 518

- భవా నద్వయరూపః సన్ పరమానందరూపభావో,
తస్యా మిదృగ్దశాయాం త్వ మవిద్యాం దుఃఖకారిణీమ్. 519
- వినాశయసి భేదస్య జనసి మాత్మబోధతః,
పూర్తాదికం తతః కర్తృ నైవ కించి త్యజేదిహ. 520
- భవన్త మేక మేవైత దాత్మజ్ఞానం విహాయ హి,
ఏవం హి న్నువత స్తస్య పుంసః సంశుద్ధచేతసః. 521
- స్తుతితో జాయతే యోగ ఇచ్ఛా వశ్యాదిమం పుమాన్,
కుర్యా తతోఽవసంబద్ధం మనసైనం ప్రపశ్యతి. 522
- అహింసా సత్య మస్తేయ బ్రహ్మచర్యాచరిగ్రహః,
సర్వదిగ్దేశకాలేషు నిత్యా ఏతే యమా స్సన్పుతాః. 523
- స్వాధ్యాయ స్తపసా సార్థ మిశధ్యానాదయ స్తథా,
నియమా దేశకాలాదిసాపేక్షాః కథితా ద్విజైః. 524
- వద్వకస్త్వస్తికాదసి ప్రాక్తాన్యత్రా సచానిచ,
పూరకః కుంభక స్తద్వ జేచకశ్చ త్రిధా స్సృతః. 525
- ప్రాణాయామో గురుముఖా ద్దాశవ్యో మునిసత్తమైః,
విషయాభిముఖత్వస్య వ్యావృత్తి ర్యా స్వబుద్ధితః. 526
- ప్రత్యాహరః సవిజ్ఞేయ ఇన్ద్రియాణాం వినిగ్రహః,
పంచకం బాహ్యమేతత్సాన్యదాంతరం హి త్రయంత్విదం. 527
- ధారణా మనసో జ్ఞేయా బద్ధనం బ్రహ్మసద్దని,
ధ్యానం ప్రత్యయస్తాన స్తత్రైవ సద్యో హి యః. 528
- సమాధిః ఫలముద్దిష్టం ధారణాధ్యానయో రపి,
ప్రత్యక్షం బ్రహ్మవిజ్ఞానం సవికల్ప మథావరమ్. 529
- ఉత్పన్నేఽస్తిన్నియం మాయా కార్యకారణరూపిణీ,
ఆత్మజ్ఞానవిసదృశా సా పునర్నైవ భవిష్యతి. 530
- యమాదిః కథితో యోగః సమాధ్యంతో మనీషిభిః,

- అష్టాంగ స్తస్య పక్ష్యామి దిశ మత్ర యతీశ్వరాః. 531
- పద్మాసనాద్యస్యతమ మాసనం సుఖ మాస్థితః,
వక్ష్యమాణగుణే దేశే ఋజుకాయాఽతినిర్మలః. 532
- ఉరోఽంసోదరదేశేషు ప్రబలా ద్వాయుతూరణాత్,
త్రిరున్నత మిమం దేహం స్థావయే ద్దండవత్సమమ్. 533
- ఇన్ద్రియాణి ప్రమాణీని వాఙ్మనో బుద్ధిసారథా,
హృది స్థితో మనోరజ్జ్వా బద్ధాఽత్రైవ సమర్పయేత్. 534
- అహంబ్రహ్మేతి బోధేన నావా సుదృఢయా పుమాన్,
మాయానదీసముత్థాని స్తోతాంశ్యేతాని సర్వథా. 535
- ఇన్ద్రియాణి మనోరజ్జ్వా బద్ధాన్యపి తతస్తతః,
గతిమంత్యతిదుఃఖాయ యాంతి తాని తతే దయమ్. 536
- సంసారభయకారీణి పుంస స్సంసక్తచేతసః,
నవద్వారాగతాన్ నాప్రిణాన్ వాయూన్ హృది నిరుధ్యచ. 537
- యోగోపయోగిసీం చేష్టాం కుర్వాణో గురుదేశతః,
అవాయుప్రక్షయం స్వాంత రభ్యసే దేవ రాగతః. 538
- క్షీణే వాయా తతో మన్దం నాసికాపుటయోః పుమాన్,
శ్వాసోచ్ఛ్వాసం ప్రకుర్వీత యావత్స్వల్పాఽవతిష్ఠతే. 539
- ఏవం వాయుజయే జాతే జాయతే హి మనోజయః,
దేశోఽయ మాససార్థం స్యా ద్విదుష స్సుఖద స్సదా. 540
- నిమోన్నతాదిరహితో గోమయాద్యుపలేపితః,
మహానద్యాదిసాన్నిధ్యవర్జితః కంటకాదిభిః. 541
- వాలుకాశర్కరాభ్యాంవా శీతోష్ణభ్యాంచ సర్వదా,
శబ్దైర్నానావిధై ర్ముక్తౌ నాత్యంత మపిపాదసః. 542
- సమీపస్థోఽతిసుఖదః సర్వలక్షణసంయుతః,
కిం బహూక్తేన దేశస్య లక్షణేన యతీశ్వరాః. 543

- మనోనయనయో ర్యస్సస్య త్సుఖదః సోఽత్ర కీర్తితః,
గుహాదితోఽనినిర్వాత స్తత్ర యోగరతి ర్భవేత్. 544
- యత్రయోగ ఉపక్రాంతే యది దైవాదిదోషతః,
విష్ణుస్సంభావితో నైవ తత్ర కుర్వీత తం సుఖీ. 545
- యథా దేశ స్తథా చాన్య దాహారాదిక మాత్మనః,
ఆశ్రయే ద్య న్న కుర్వీత యోగవిఘ్నం కదాచన. 546
- ఏవ మష్టాంగయోగేన స్వాత్మప్రత్యక్ష మిచ్ఛతః,
ప్రళయం సిద్ధయో నానాప్రాదుస్య స్విఘ్న హేతుకాః. 547
- నీహారేణ సమం రూపం పశ్యత్యేష కదాచన,
ధూమేన చ కదాచిత్తు భాస్కరేణ చ కర్హిచిత్. 548
- పహ్నినాఽపి చ కుత్రాపి వాయునాఽపి సమం తథా,
నీహారో జలరూపత్వం గచ్ఛ దుక్తో మనీషిభిః. 549
- ధూమః కృష్ణ స్తదైవార్కః సింగలోఽనేకవర్ణితః,
తక్తోపహ్ని స్తథా వాయు ర్ద్వారాభః శాస్త్రతో భవేత్. 550
- ఖిద్యోతేన తిథ్నవాన్య ద్విద్యుతా న్నటికేనచ,
శశినాఽపి సమం రూపం కదాచిత్తు ప్రపశ్యతి. 551
- యథా రూపాణి తద్వత్తు శబ్దస్పర్శరసా నపి,
గంధాంశ్చ వివిధా నేష త్సార్వం పశ్యతి యోగతః. 552
- సమాధి స్థ స్సదా యోగీ బ్రహ్మబోధ సమీపగః,
సమాధౌ యోగినో యద్వ దాంతరాః ప్రత్యయాస్సదా. 553
- భవంతి తద్వదేవాత్ర బాహ్యే ఆపి భవంతిచ,
యోగినో రోగనిర్దుష్టో దేహో భవతి తత్క్షణాత్. 554
- జరయా మృత్యునా తద్వ దన్యలోకవిలక్షణః,
యోగాగ్నినా సమగ్రోఽపి రోగః పంచాత్మకస్యహి. 555
- దేహస్య నాశ మాయాని హేమ్నా యద్వదిహగ్నినా,

- ఏలే గుణా శ్చ దేహస్య జాయంతే యోగయోగతః. 556
- అఘుత్వ మంగజాడ్యానా మభావశ్చాప్యరోగతా,
అలోలుపత్వం సర్వేషు భూస్వర్గవిషయేష్యసి. 557
- స్నిగ్ధపర్ణ స్తథైవాయం జాయతే కనకాదిమత్,
దర్శనా త్సర్వలోకానాం మనోనయననందనః. 558
- స్వరశ్చ మధుర స్సర్వలోకకర్ణసుఖప్రదః,
చంపకాదినమో దేహగంధ శ్శుభతమ స్తథా. 559
- భూయసో ఽప్యన్న పానస్యగ్రహే తద్వచ్చ యోగినః,
అశ్వే మూత్రపురీషే చ సమ్యక్ జీర్ణస్య పాకతః. 560
- ఇయం యోగప్రవృత్తి స్సాస్య త్వగ్గమం తు యతీశ్వరాః,
అశ్రాణిమాదికాసిద్ధి ర్జ్ఞాయతే విఘ్న హేతుకా. 561
- అస్యాం సంసక్తచిత్తస్సన్ యోగ భ్రష్టో ఽభిజాయతే,
ఏతాం స్త్యజన్నవాహ్నిత ప్రత్యక్షం బ్రహ్మ వేదితమ్. 562
- మృదా లిప్తం తథా బింబం రవే శ్చంద్రస్య వా మృదః,
అపరిత్యాగతో నైత ద్దృష్టు మర్హతి కర్హి చిత్. 563
- ఏవం సిద్ధే రసంత్యాగా న్నాత్మానం ద్రష్టుమర్హతి,
మృద స్త్యాగేఽమృదం బింబ మమృతం లేజసాం సిధిమ్. 564
- పశ్యే దాత్మాన మేవం హి సిద్ధిత్వాగా త్వపశ్యతి,
సర్వసిద్ధిపరిత్యాగా దానందాత్మాన మద్వయమ్. 565
- నీరీక్ష్యైవ కృతార్థః స్యా త్కల్పి దేవ పుమా నిహ,
ఏత ద్విజ్ఞానతః శోకః కృతార్థస్యావయాస్యతి. 566
- యస్తాత్ శోకా దిదం దుఃఖం దుస్సహం దేహజం ప్రజేత్,
యదాఽ య మాత్మయాపేణ స్వప్రకాశేన సర్వదా. 567
- బ్రహ్మతత్త్వం విజానాతి భేదత్రయవివర్జితమ్,
యోగాత్ప్రత్యక్షవిజ్ఞానం ప్రాప్య భాగ్యాధికః పుమాన్. 568

- జన్మాదిరహితం తద్వద్ధృవం విగతవిక్రియమ్,
కార్యకారణవిరుక్త మానందాత్మాన మద్వయమ్. 569
- ప్రత్యక్షీకురుతే శర్మ సర్వపాశచ్ఛిది ర్భవేత్,
ఏష ఏవ స్వయంజ్యోతి ర్దేవః సర్వా దిశో దశ. 570
- ఏషఏవ పురా ాతః శరీరబ్రహ్మరూపధృక్,
ఏషఏవ జలాదీనాం గర్భే తిష్ఠతి సర్వదా. 571
- బ్రహ్మాండాదిస్వరూపేణ యోనియంత్రసమీపగః,
అంతఃకలపే చ బుద్ధ్యా దేః సర్వేంద్రియశరీరవాన్. 572
- యోగిభిస్తవగమ్యో యో మయోక్తః పరమేశ్వరః,
అగ్నా వపుచ భూలేషు మహత్స్వప్నేష సంస్థితః. 573
- జాతో జనిష్యమాణశ్చే త్యేష ఏవ మహేశ్వరః,
వర్తతే సర్వభూతానా మంతర్హృదయసంస్థితః. 574
- సర్వేషు నిఖలం విశ్వం సృష్టైవ వాత్ర ప్రవిప్రవాన్,
సర్వభూతాత్మనో యోఽయం స్థావరేషు చరేషు చ. 575
- తస్మై సర్వాత్మనే శుద్ధరూపాయ చ నమోనమః,

తృతీయాధ్యాయవివరణమ్

- ఏష సంక్షేపతో యోగః కథితోఽత్ర యతీశ్వరాః. 576
- యోగగమ్యం మిమం దేవ మాత్మానం శృణుతాధునా,
యః పురా కథితో దేవ ఈశ్వరోఽవ్యధునా చ యః. 577
- ఏక ఏవ స విక్షేయః సదా సంసారజాలవాన్,
ఈశనీభిః స్వమాయాయా విభిన్నాభిస్తు శక్తిభిః. 578
- సర్వాన్ లోకా నిమా నీప్త ఏకో జన్మని చ స్థితౌ,
సర్వదా జగతోఽపీతం యే విదు స్తే ఽమృతా స్సృజతాః. 579
- శ్లోకాశ్చర—22

- విశదానా ద్యతోజ్ఞ పునర్జీవ భవిష్యతి,
 అజాతానాం కుతోమృత్యుస్తతోఽమీ ఆమృతా స్సన్పితాః. 580
 అంతకాలే దదద్దుఃఖం రుద్ర ఏష ప్రకీర్తితః,
 ఏకవివ ద్విలీయేన కూస్య ఈశః పురేరితః. 581
 సృష్టిం స్థితిం యధైవాయ మిశిసిభిః కరోతి హి,
 తథైవ జగతో నాశ మంతకాల ముపాగతే. 582
 సంఘోచాక్షతో రూపం ప్రత్యక్షేష వ్యవస్థితః,
 గోప్తా విశ్వ మిదం సృష్ట్యై స్థావరం చ చరం తథా. 583
 యథా సంహరతే యాతా తంతూ స్నిర్జాయ పాలకః,
 ఆత్మ స్వేవ మయం దేవో రుద్ర ఏతోఽవతిష్ఠతే. 584
 ఆస్య సర్వత్ర సర్వాణి జ్ఞానకర్తేంద్రియాణి చ,
 శరీరాణి చ సర్వాణి స్థావరాణి చరాణి చ. 585
 ఆయం సర్వ మిదం విశ్వం సిర్త్వమితే స్వమాయయా,
 మహాభూతాదికం తద్వ స్నిత్యం భౌతిక మేవచ. 586
 పతత్రైః పంచభి ర్భూతైః సదా పతనశీలకైః,
 ఉత్పత్త్యా చ వినాశేన గ్రస్తత్వా ద్విహగాదివత్. 587
 భుజాభ్యా మివ పుణ్యాభ్యపాపాభ్యాం చ మహేశ్వరః,
 భౌతికం సకలం విశ్వం ప్రలయాంతం సృజత్యయమ్. 588
 ద్యావాభూమీ చ జనయన్ దేవ ఏతోఽత్ర వర్తతే,
 విశ్వాధికోఽత్ర యో రుద్రో విద్యతే నాధికో యతః. 589
 మహర్ని సృర్వవిజ్ఞానసంపన్నో లోకభావనః,
 దేవానా మగ్నిముఖ్యానాం నాగాదీనాం తథైవ చ. 590
 ఉత్పత్తి స్థితినాశానాం కర్తా సర్వాత్మతో విభుః,
 హిరణ్యగర్భ మిశానం జనయామాన పూర్వజమ్. 591
 స్థావరాణాం చరాణాం చ సర్వేషాం దేహధారిణామ్,

- సదేవ శ్శుభయా బుద్ధ్యా సదాఽస్మా న్యోజయన్మహా. 592
- తవ రుద్ర తమ ర్భూతైశ్చ ప్రసిద్ధా మంగళాత్తికా,
సౌమ్యరూపా చ పాపానాం హరిణీ గురురూపిణీ. 593
- తయా తన్వామహేకాన స్వానందతమయాఽపి చ,
అస్మా న్నోహపివద్ధాత్మన్ గిరీశ త్వం ప్రకాశయ. 594
- యథా నయనదానేన హ్యంధాన్ వైద్యః ప్రకాశయేత్,
అస్మా న్సృతి తదైవై నాం ప్రకాశయ గురో స్తమమ్. 595
- కామక్రోధాదిలోహంగీం నారీం వైర్యాదిబాలికామ్,
అప్రసిద్ధాతిరూ పాయాం విభర్ష్యత్ర సదా భవాన్. 596
- సంసారరూపమాపన్నో హస్తే మోక్షాయ సర్వదా,
సంసారచక్రపాతాయ ప్రాణినాం తాం శివాం కురు. 597
- మాఽనయా భగవన్ హింసీ ర్జగ త్సురుషరూపకమ్,
మాఽవాస్యాంతః స్థితం తద్వ ద్రూపం పరమ మైశ్వరమ్. 598
- ఇతి సంప్రార్థితో దేవో మయా పూర్వం మహేశ్వరః,
కామక్రోధాదిరహిత స్తోఽహం స్వగురో స్తమమ్. 599
- ఇష్టవా న్దేవదేవస్య రుద్రస్య శివరూపిణీమ్,
తద్దర్శనా దహం జాతః కృతకృత్యో యతీశ్వరాః. 600
- అఘ్రోఽత్ర యథా పుత్రం సంప్రాప్య భవిషో గృహీ
యథా వా కాముకః కాంతాం సంప్రాప్యాత్త మనఃస్థితామ్. 601
- యథావా కృత్యణో లుబ్ధః ప్రాప్య నష్టం మహాధనమ్,
తయా తన్వా మమ కృత ఉపకారో యతీశ్వరాః. 602
- య స్తస్య నైవ పశ్యామి కాంచనావచిలిం భువి,
దివి వాఽవ్యస్య లోకే వా కర్తుం జన్మక లేన వా. 603
- అత శ్శివతమా మేతా మానందాత్త స్వరూపిణీమ్.
తమం రుద్రస్య సంప్రాప్య భవంతోఽపి యతీశ్వరాః. 604

- కృతకృత్యా భవిష్యంతి మద్వ దత్త న సంశయః,
ఇదముక్తవతీ మహ్యం రాద్రీ శివతమా తమః. 605
- అస్తా త్సంసారచక్రాద్యత్ పరతో ఽస్తి సకారణాత్,
తత్త్వం బ్రహ్మ న సంసారీ మాదుఃఖం ప్రకృతక. 606
- అనేకై స్సంశయై శ్శూన్య స్తదా ఽహం తద్గిరా ఽభవమ్,
నానాయుక్తిసహస్రేణ యుక్తయాచ మనోజ్ఞయా. 607
- తత స్తస్య ప్రసాదేన తస్మా త్సంసారజాలతః,
ఆపశ్యం పర మితానం బ్రహ్మనందాత్మయాపకమ్ 608
- పరం బ్రహ్మ న యస్మా త్స్పృశ్ కించి దభ్యధికం త్విదమ్,
నితరాం యస్య కాయో ఽయం వికాయస్య మహాత్మనః. 609
- మహాభూతాని సర్వాణి మాయయా సహితానిచ,
యాద్యశో యస్య కాయో ఽయం పర్తలే దేహధారిణః. 610
- తాదృగ్రూపం స్థితం తస్య పర్తలే గగనోపమమ్.
సర్వభూలేషు సతతం గూఢత్వా న్న ప్రకాశలే. 611
- యథా సర్వేషు కాంక్షేషు పహ్నిరంత రపస్థితః.
విశ్వస్యాస్య సమగ్రస్య వేష్టకో య స్సమంతతః. 612
- తంతూనాం యాదృశీ లూతా జీవత్వాత్తస్వరూపిణామ్,
తమేవ మిశ్వరం జ్ఞాత్వా భవంతి మరణాదినా 613
- రహితా యే ఽత్ర విద్వాంసః ప్రాప్తా శ్శివతమాం తమమ్,
పురుషం త మహం జానే మహంతం సర్వదేహగమ్. 614
- స్వయంజ్యోతిష మాత్మానం మాయాయాః పరతస్థితమ్,
తమేవ పురుషం సర్వే విదిత్వా స్వగురో ర్ముఖాత్. 615
- మృత్యు మత్యేతి సంసారం సర్వదుఃఖాఘకారణమ్,
ఆత్మవిజ్ఞానతో నాన్యః కంథా ముక్తిపురం ప్రతి. 616
- గమనాయ తతస్తేన కర్తవ్యం తద్యతీశ్వరాః,

- యస్తా దభ్యధికం కించి న్నాన్య దస్తి మహాత్మనః. 617
- జ్యాయ స్తద్వ దణీయశ్చ పురుషా ద్విశ్వరూపిణః,
శతకాభో యథా వృక్షః సన్నిరుద్ధ్యావలిష్ఠలే. 618
- ఏవం స్వయం ప్రకాశేఽస్మి స్వరూపే సమపస్థితః,
ఏకస్తేనేద మఖిలం పూర్ణం పురుషరూపిణా. 619
- వాయుశూన్యే యథా దేశే నిబిడో బహుష్టర్ణవాన్,
స్తబ్ధో వృక్షో భవే దేక స్తద్వ దేశః పుమానయమ్, 620
- యద్యప్యేష భవే ద్విశ్వం కార్య మేత చ్చరాచరమ్,
హిరణ్యగర్భశ్చ తథా తథాఽప్యేష ముముక్షుణా 621
- న జ్ఞేయః కింతు తస్తాద్య దుత్తరః పరతః స్థితమ్,
రూపం తదేవ విజ్ఞేయం న కార్యం బ్రహ్మ కర్త్రిచిత్. 622
- కార్యే బ్రహ్మణి యస్తా త్స్యి దూపం నామచకర్తచ,
సామయంతత ఏవైత న్నాశకారణవత్త్వతః 623
- హిరణ్యగర్భతో యత్స్యి దుత్తరః పరతః స్థితమ్,
ఏత స్తముక్షుభిః జ్ఞేయం స్యాదరూప మనామయమ్. 624
- యే జానంతీద మాత్మనం లేభవంత్యమృతా న్నదా,
అన్యే సంసారమాసాద్య దుఃఖమేవాభియాంతి చ. 625
- యఏత త్స్వాత్మసంస్థానం రూపం జానంతి న క్వచిత్,
సర్వాననశిరోగ్రీవః సర్వభూతహృదిస్థితః. 626
- సర్వవ్యాపీ చ భగవా నాత్మా యస్తా చ్ఛరీరిణామ్,
ఆనందాత్తస్వరూప స్సం స్తస్మా త్సర్వగత శ్శివః. 627
- స్వయం జ్యోతిస్వరూపేఽస్మిన్నానందాత్తని నిర్ద్వయే,
భవే దమంగలం కేన తస్య హేతు శ్చ నాస్తి యత్. 628
- మహతోఽపి మహా నేష ఆనందాత్తా ప్రభు స్తథా,

- పురే వికాదశద్వారే సర్వేషాం సమవస్థితః. 629
- బుద్ధేః ప్రవర్తతో దేవః శాంతి మాత్మస్వరూపిణీమ్,
సునిర్వరాం సదా స్వాత్మజ్యోతిషా యోఽవగచ్ఛతి. 630
- ఈశానో భూతభవ్యస్య జ్యోతిషాం జ్యోతి రేవచ,
అవ్యయః పురుష స్సాక్షీ క్షేత్రజ్ఞః పురాస్థితః. 631
- అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో హృదయే అంగుష్ఠమాత్రకే,
స్థిత స్వరూపతో యో అయ మతిమాత్రనభిన్నమః. 632
- బుద్ధే రంతస్థితో దేవ ఆత్మా సర్వశరీరామ్,
సదా హృదయ ఏవాయం లభ్యతే సర్వగో అపిచ. 633
- మనసా బుద్ధివృత్తీనా మిశ్వరేణోపలభ్యతే,
హృదయస్థేన దేవోఅయ మేతావత్త్వం ప్రకల్బ్యచ. 634
- యే జానంత్యేత మాత్మాన మమృతా స్తే భవంతిహి,
సహస్రశీర్షా పురుషః సహస్రాక్ష స్సహస్రపాత్. 635
- సర్వప్రాణిస్వరూపత్వా దుపపన్న మిదం సదా,
స భూమిం సర్వతో కృత్వా అవ్యధికత్వేన తిష్ఠతి. 636
- దశాంగులం యథా వృత్వా కాష్ఠం వహ్నిశిఖా బహిః.
తతో బ్రహ్మాండసింహస్య బహిరంత రయం స్థితః. 637
- నభోప త్పురుష స్సర్వవ్యాపీ జ్ఞానసుఖాత్మకః,
సర్వం పురుషవివేదం భూతం భవ్యం భవచ్చ యో. 638
- అపి మోక్షస్య చేశానో హ్యమృతత్వస్వరూపిణః,
కిముతాన్యస్య సర్వాదే స్త్రివర్గస్యాస్య సర్వతః. 639
- అన్నరూపేణ చైషోఅత్ర పృథివ్యా మతిరోహతి,
జంగమానాం యత స్సృష్టి ర్ణాయతే భక్షణాత్పదా. 640
- యస్మా త్సర్వాత్మతో దేవః పుమాన్ బ్రహ్మస్వరూపభృక్,

- సర్వతః పాణిపాదం త త్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్. 641
- ఏతాద్భక్ తతవివాస్య స్వరూపం బ్రహ్మ ఈరితిష్ఠ, 642
- సర్వత శ్శృతిమ ల్లాకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి. 642
- సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితమ్, 643
- సర్వస్య ప్రభు మిశానం సర్వస్య శరణం సుహృత్. 643
- ఇదం సర్వాత్మకం రూపం సర్వభూతోపకారకమ్, 644
- హంసరూపేణ సతతం దేహ ఆస్తే యతీశ్వరాః. 644
- ద్వారాణి వదనే సర్వ ద్వే అధస్తా చ్చ సంస్థితే, 645
- దేహస్య లేన మునిభి ర్నవద్వారం ప్రకీర్తితమ్. 645
- పూర్వతే ధాతుభి ర్నిత్య మన్న పానానుగామిభిః, 646
- తతపివ పురం చైత చ్చరీరం పరికీర్తితమ్. 646
- హిసస్త్యవిద్యా మఖిలా మాత్సనో బ్రహ్మతాగతౌ, 647
- తత ఏవ శరీరస్థో హంస ఏష ప్రకీర్తితః. 647
- నవద్వారే పురే స్థిత్యా హంసో బహి రుపాగతః, 648
- చేష్టాం విషయలాభార్థం కురుతే మాయయా ఽఽవృతః. 648
- ఏశ సర్వస్య లోకస్య స్థావరస్య చరస్య చ, 649
- సంసారచక్రం సంప్రాప్య భవత్యాత్మవశో ఽవృయమ్. 649
- కాముకత్వా ద్యథా జంతు రింద్రియాణాం వశంగతః, 650
- నారీణాం వశ మాయాతో వశిత్యేవ ప్రకీర్తితః. 650
- అదవా యస్య హస్తే స్యా ద్వశీకరణకారణమ్, 651
- మంత్రైషధాదికం సస్యా త్స్వతంత్రోఽత్ర వశీ జనః. 651
- తథాఽస్యాపిచ చైతన్యం వశీకరణకారణమ్, 652
- స్థావరస్య చరస్యాపి విద్యతేఽతో వశీ స్త్యుతః. 652
- అపాణిస్స న్నయం సర్వ మాదత్తే పురుషోత్తమః, 653
- వేగవా స్తనసోఽప్యేష పాదహిసోఽసి సర్వదా. 653

- నేత్రహీనోఽపి సర్వాణి రూపాణ్యేష ప్రచక్ష్యతి,
 అకర్ణోఽపి శృణోత్యేష శబ్దా నిశ్శబ్దస్థితా నః. 654
- జ్ఞానకర్తేంద్రియగణో యస్మా జ్ఞేహస్య నాత్మనః,
 తస్మా తేన విహీనోఽయ మాత్మా శ్రుతిషు కీర్త్యతే. 655
- జ్ఞానకర్తేంద్రియాణాం యే వ్యాపారా స్సఫలా హి తే,
 భవంత్యనింద్రియా పుంస స్తస్మా దాత్మా కరోతి తాన్. 656
- కింబహుక్తేన పుంసోఽత్ర వ్యాపారకరణం ప్రతి,
 బాహ్యైర్వాఽఽభ్యంతరైర్వాఽపి కరణై రవగమ్యతే. 657
- వితత్సర్వ మయం తేన హ్యత్మా సర్వగతః పుమాన్,
 ఆస్య కోఽపి న వేత్తాఽస్తి జడో వాఽప్యజడోఽపివా. 658
- ఆనందాత్మా స్వయంజ్యోతి రయంస్యా త్పురుషోత్తమః,
 అగ్రే స్థిత మిమం ప్రాహు ర్జగతో బ్రహ్మవాదినః. 659
- ఆణో రణీయా నాత్మా యో మహీయా న్నహతోఽపిచ,
 ఆస్య ప్రాణిశరీరస్య మధ్యే తిష్ఠతి సర్వదా. 660
- సంకల్పరహితం దేవం మహత్త్వైకస్వరూపిణమ్,
 గురోః ప్రసాదతో వీతశోకః పశ్యతి తంబ్రభుమ్. 661
- గురూ రుద్రో మహేశానో ధాతా శివతమాతమః,
 తేన సంసారతప్తాఽయం దేవేన పరిబోధితః. 662
- న త్వం కర్తా చ భోక్తా చ సుఖిత్వం తే కథం భవేత్ ?,
 బ్రహ్మ వేదాంతకథితం త్వ మస్మాక్ర న సంశయః. 663
- త్వత్తోఽన్య శ్చ కలం విశ్వం త్వయ్యేవ పరికల్పితమ్,
 న్నన్నభం నశ్వరం తేన వీతశోకః ప్రజాయతే. 664
- వీతశోకః పుమాన్యద్వ దాత్మానం పరిపశ్యతి,
 వేదాహమేత మజరం సర్వాత్మానం పురాతనమ్. 665
- విభుత్వా త్సర్వగం దేవం సర్వభేదవివర్జితమ్,

జన్మనాశంచయన్యైతే తాకితాః ప్రవదంతిహి.. 666
నిత్యం చ యం వదంత్యేతే సర్వదా బ్రహ్మవాదినః,

చతుర్థాధ్యాయ వివరణమ్

అధ్యాత్మ మేవ ముదితం మయా చైవం యతీశ్వరాః. 667

అన్యత్రాప్యేత మధునా వశ్యే వో బుద్ధివృద్ధయే,
ఏకపర్ణస్వరూపేణ పరాపరవిభాగవాన్. 668

ప్రణవాదిస్వరూపో యో బహూ స్వర్ణాన్కరోతిహి,
ప్రయోజనవశేనైవ దేవ శృక్త్యా స్వమాయయా. 669

ఆదా విశ్వం సమగ్రం చ సంహారే పున రేవ తత్,
కాంత ఆత్మని నిర్నాదే సర్వ మేకీకరోతి చ. 670

స యోజయతు న స్పర్శా స్సర్వదా శుభయా ధియా,
అహంబ్రహ్మేతి జానీమో పయం యస్యాః ప్రసాదతః. 671

విజ్ఞేయం శుభయా బుద్ధ్యా బ్రహ్మ య ద్యతిపుంగవాః,
తదేవాగ్ని స్తదాదిత్య స్తద్వాయు స్తచ్చ చంద్రమాః. 672

తదేవ దిక్షం అద్వేదా స్తదాప స్త త్సృజాపతిః,
విరాట్ హిరణ్యగర్భో వా మరీచ్యాది రథాపివా. 673

తదేవ స్త్రీ పుమాం స్తచ్చ కుమార స్తత్కుమారికా,
జాతం తదేవ వృద్ధం స చ్ఛనై ర్దండేన గచ్ఛతి. 674

తత్సర్వం త్వం పదార్థో ఽయం తత్పదార్థా త్స్పృశ జ్ఞయః,
జ్ఞానం తదేవ భవతి బహురూపం యతీశ్వరాః. 675

కారణం కల్పయంత్యేత త్పక్షి లేన్వన మహాధియః,
యదైవ శక్యతే జ్ఞాతుం స్తోతు మత్సై శ్చ దేహిభిః. 676

కారణాత్తా భవే త్పక్షి నీగో దూర్వాదలప్రభః,
లోహితే తస్య విజ్ఞేయే చక్షుషీ పతగాత్మనః. 677

- తటిత్సమాన మఖిలం దృష్టనష్టస్వభావకమ్,
అస్య గర్భే స్థితం యద్వ జ్ఞనన్యా జఠరే శిశుః. 678
- ఋతురూపస్తు కాలోఽయ మహం రాశిశ్చ సాగరః.
అనేక భేదసంభిన్నః పక్షౌ తస్య మహాత్మనః. 679
- అదికూన్య స్తత్పదార్థ స్త్యమిత్యపిచ కీర్తితః,
ఇంద్ర స్ఫుర్వగతో భూత్వా విద్య లేఽంతర్భూషి స్తథా. 680
- పారిక్షితానాం బ్రహ్మాండా ద్భూషి క్షేతా మహేశ్వరః,
యతో జాతాని సర్వాణి మహాభూతాని పుచచ. 681
- యేభ్యో జాతాని సర్వాణి బ్రహ్మాండే భువనానిచ,
ఏవం సంకల్ప్యతే హేతుం పక్షిరూపం మహాధియః 682
- పున రత్ర త్రిధా భావం కృత్వైవం కల్పయంతిచ,
తత్త్వంపదార్థౌ తద్వేదహేతు ర్తాయాచ దుఃఖదా, 683
- అజా మాయా యతో నాస్య జన్మ స్యా త్కారణాత్తనా,
కార్యాత్తనా త్రిరూపా సా లేజోఽబన్నస్వరూపిణీ. 684
- లోహితా వహ్నిరూపేణ శ్వేతా నీరాత్తనాఽపిచ,
భూమిరూపా తథా కృష్ణా త్రిరూపేతి ప్రకీర్తితా. 685
- త్రిరూపేయం త్రిరూపం త ద్విశ్వం స్వసదృశం ముహూః,
జనయత్యపరా యద్వ చ్ఛాగీ వర్జిత్రయాత్రికా. 686
- సా వర్కరా న్స్వసరూపాన్ జనయే త్సుబహూ నపి,
తామేకః కాముక శ్చాగః ప్రీతియుక్త స్తు నేవలే. 687
- అపర స్సరతం కృత్వా భుక్తభోగాం జహతి తామ్,
ఏవ మస్యా మజా మేతౌ బంధం మోక్ష ముపాగతౌ. 688
- త్వంతత్పదార్థౌ పురుష స్సస్పృహో నిస్పృహోఽపిచ,
స్పృహాయుక్తః పుమా నేనాం ప్రకృతిం విశ్వరూపిణీమ్. 689
- న జహతి యథా చ్ఛాగీం ఛాగ స్సరతకాముకః,

- నిస్సృహః ప్రజహత్యేనాం సురతేన యథాఽపరిః. 690
- ఛాగో నిస్సృహతాం ప్రాప్య ఛాగీం త్యజతి లాకికః,
ఏవం చ కల్పయంత్యేతే బుద్ధిసాకల్యహేతుతః. 691
- అవిద్యాకార్యసహితా పాదపత్నీన కీర్తితా,
భిన్నా తస్యాం పదార్థా తు సుపక్షా పరికీర్తితా. 692
- పక్షిణో ద్వా విమా నిత్యం యుక్తా భేదవిపక్షితౌ,
సఖాయా వేత మేవైనం పృథ్వి మాశ్రిత్య సంశ్రితౌ. 693
- తయోః కర్తృప్రసూనోత్థం సుఖదుఃఖాత్మకం ఫలమ్,
ఏకఃస్యాద్వత్తి పతగో బుద్ధిజాయావశంగతః. 694
- అన్యః ప్రశాశయత్యేవ న త దక్షాతి కర్త్రిచిత్,
అజౌ వా పక్షిణౌ వాఽసి భోక్తృభోక్తృవిభాగతః. 695
- ఉక్తా తౌ త్వంపదార్థస్య భోక్తృతా వినివృత్తయే,
ప్రతీతా భోక్తృతా జీవే స్యాత్పక్షానా న్నృణామిహ. 596
- న సా విధీయతే యస్తా జ్ఞాతా పూర్వ మియం స్వయమ్,
తత్పదార్థస్య భోక్తృత్వే జ్ఞానం కాస్త్రం వినా నహి. 697
- కాస్త్రాంతరాత్మ తస్మాసి పాప్తైవాభోక్తృతా సదా,
తతో బ్రహ్మహ మస్తీతి శాబ్దం బ్రూతే హ్యనరర్థకమ్. 698
- భోక్తృభోక్తృపదార్థా తౌ స్యాతాం కేనైకరూపిణౌ,
ఇతి శంకా ప్యుదాసార్థ మిదం రూపక మిరితమ్ 699
- ఆరోపితా యథాచాత్ర ఛాగతాఽపిసుపక్షతా,
తత్పదార్థే ఽత్ర నిశ్చేషధర్మకూన్యే ప్రతీయతే. 700
- ఆరోపితైవ న త్వేహ వస్తుతోఽస్తి కథంచన,
త్వంపదార్థే ఽసి చ తథా భోక్తృతాఽత్ర ప్రతీయతే. 701
- ఆరోరూపకరూపేణ భోక్తృత్వ మిహకీర్తితమ్,
జీవస్య బుద్ధిసంసర్గా న్న స్వరూపా త్కదంచన. 702

- వికస్తి న్నేవ వృక్షే న సుపర్ణః ఫలభోగభాక్,
దేహబుద్ధ్యాదిసంబంధా న్నగ్నో దుఃఖోదధా విహ. 703
- అనీశ్వరత్వ మాపన్నః శోచత్యాత్మవిమోహితః,
ఆనందాత్మాన మద్వైతం స్వయంజ్యోతిష మిశ్వరమ్. 704
- దేహాదిభ్యః పరం బుద్ధ్యా యదైష గుణలబ్ధియా.
పశ్యతి స్వం హృదాకాశం వీతశోక స్తథా పుమాన్. 705
- మహత్త్వ మస్య సయోతి తాదాత్మ్యాత్ స భవే త్తతః,
యన్న హత్త్వ మయంగచ్ఛే తదక్షర ముదీరితమ్. 706
- ఋగాదిక స్తు యత్రాయం వేదరాశిః ప్రతిష్ఠితః,
విశ్వేదేవాశ్చ యత్రైతే వహ్నిద్యా నివసంతిచ. 707
- అధిక్యేన న యో వేద తద్వ్యర్థం తస్య జీవనమ్,
అధిక్యేన చ యో వేద సఫలం తస్యజీవనమ్. 708
- కింకరిష్యత్యనాత్మజ్ఞో వేదే స్యాంగై ఋగాదిభిః,
అధీతే ర్గర్దభో యద్వద్భారే నై శ్చందనై రసి. 509
- య ఇత్థ మాత్మన స్తత్త్వ ముత్తరీత్యా విజానలే,
సమాసలే హి లే సర్వే మహారాజసమా స్సుఖమ్. 710
- ఇమే భవాదృశా స్సర్వే మాదృశా శ్చ యతీశ్వరాః,
ఋగాద్యధ్యయనస్యాపి ఫల మేతావ దీరితమ్. 711
- యదాత్మనోఽత్ర విజ్ఞానం నాధిక్యం హి యతీశ్వరాః,
ఆత్మన్యవిదిలే సర్వం జ్ఞాతుం నైవాత్ర శక్యతే. 712
- తస్మిన్ హి విదిలే సర్వం జ్ఞాత మేవ యతీశ్వరాః,
అజ్ఞాతే కారణే నైవ జ్ఞాయతే కార్యమల్పకమ్. 713
- విజ్ఞాతే కారణం శక్యం జ్ఞాతుం కార్యం తథాఽఖిమ్,
ఆత్మాఽత్ర కారణం జ్ఞేయో వేదాదీనాం యతీశ్వరాః. 714
- మాయయైవ యథాకర్పిత్ మాయావీ కారణం త్విహ,

- ఛందాసి వివిధాన్యేవ గాయత్ర్యా దీని వేదరాట్. 715
- వేదా నసి తథా యజ్ఞా నస్తిష్టోమాదికాః బహుాః,
సంకల్పా నసి నానార్థాః ప్రతాన్యసి బహుానిచ. 716
- తపతదీని సర్వాణి ధూతం భవ్యం భవచ్చ యత్,
వేదా వదంతి తత్సర్వ మస్మా దాత్మస్వరూపతః. 717
- సృజతే మాయయైవైష మాయావీ స మహేశ్వరః,
మానం న యాతి యా సత్వే కార్యం చ కురుతే పునః. 718
- మాయేతి కథితా సేయం దుష్ట తా వేదవాదిభిః,
తయైవ సృజతే విశ్వం పాలయత్యుత్తి చేశ్వరః. 719
- యథా శయానః పురుషః స్వప్నజాత మనేకథా,
అనేన సృష్ట ఏతస్మిన్ ఘోరే సంసారచక్రకే. 720
- మాయయైవ నిరుద్ధోఽయ మస్మా దన్యత్త్వ మాగతః,
తథా కామాదిభిః పాశా ద్బద్ధో దీనదశా జ్ఞతః. 721
- కర్తకారాగృహే సోఽయ మహోమాయాబలం బలమ్,
మాయాస్తు ప్రకృతిం విద్యా వ్రాయిన స్తు మహేశ్వరమ్. 722
- ప్రకర్షేణ యయా సర్వం కార్యం బహువిధం త్విదమ్,
క్రియతే ప్రకృతి స్సేయం కథ్యతే వేదవాదిభిః. 723
- పురుషో నిర్గుణోఽసంగో బహుధా క్రియతే కథమ్,
కార్యాకారేణ సర్వాభి ర్విక్రయాభి ర్వివర్జితః. 724
- వస్తుతః క్రియతే చాయం తయా నానావిధః పుమాన్,
అనానాఽసి తతో మాయా ప్రకృతిః సోఽయతే బుధైః. 725
- అసదేవాత్ర సకలం వస్తుజాతం ప్రదర్శయేత్,
యా సా మాయేతి కథితా పురుషై ర్దాకికై రసి. 726
- తథా నానావిధో య స్సౌ దనానాఽసి స్వయం పుమాన్,
మాయేతి కథిత సోఽయ మత్రాప్యేత ద్వయం తథా. 727

- మాయావీ పురుషో యో ౭యం మాయయా బహుధా భవేత్,
 ఆసంగో నిర్గుణో ౭నంత ఏక ఏవ మహేశ్వరః. 728
- అస్యావయవభూతై స్తు మహాభూతాదిభి స్సదా,
 ఇంద్రియై శ్చ జగ త్సర్వం వ్యాప్త మేత చ్చరాచరమ్. 729
- ఏనం సర్వగతం దేవం చతుర్విధకరీరగమ్,
 ఏకం సర్వస్య జగతాం సృష్టిసృత్యంతకారణమ్. 730
- విలోక్యాత్కృతయా సర్వః శాంతిం మోక్షాభిధాం ప్రజేత్,
 ఈశానం వరదం తీర్థద్యం దేవై స్సర్వైః సవాసవైః. 731
- దేవానాం జనకః పూర్వ ముక్తో బుద్ధిప్రసో మయా,
 దేవానా మధిపో యశ్చ యస్మిన్ లోకా ఆధిశ్రితాః. 732
- భూరాద్యా నిఖిలా యద్వత్ ప్రోచ్యంతే మమజాదయః,
 ఈష్టే యో ద్విపదాం తద్వ త్సర్వేషాం చ చతుష్పదామ్. 733
- ప్రాణినాం నిఖిలానాం చ స్థిరాణా మపి సర్వదా,
 ఏకస్తై సర్వపతయే తస్తై జ్యోతిస్సరూపిణే. 734
- పరిచర్యా మిమాం కుర్తో హవిషాఽవ్యంధసాఽపిచ,
 ఆత్మజ్ఞానస్య జననా త్పాగ్నహి ర్యతిస త్తమాః. 735
- నిజవర్ణాశ్రమప్రాక్తాం వేదవాదరతై ర్ద్విజైః,
 సంజాతే బ్రహ్మవిజ్ఞానే వయ మేవ యతోఽత్ర సః. 736
- తత్రాపి తస్యచేయం స్యా దస్మదేహస్య ధారణమ్,
 సూక్ష్మం హి కథితం యత్తు గమ్యతే తద్దియైవ హి. 737
- తతోఽవ్యత్యంతసూక్ష్మో యో రేతసా యువలిం గతః,
 ఆర్తవం స్వ మమప్రాప్య నారీరీర్యం తు గర్భగమ్. 738
- ఏకరాత్రేణ కలిం రేతస్సాస్య తేనసన్నిభమ్,
 తస్య మధ్యే జగత్ప్రీష్ట నానారూపో వ్యవస్థితః. 739
- నానావిధకరీరాణాం విభేదా ద్భేదవర్జితః,

- ఏక ఏవ జగత్సర్వం పరివేష్ట్యపరివృతే. 740
- ఆనందాత్మాన మద్వైతం యస్తం పరమమంగలమ్,
జానీతే సతు మోక్షస్థో దుఃఖం నైతి కదాచన. 741
- సవివ స్థితికాలేఽస్మి న్నాప్తే విశ్వస్యగోపకః,
విశ్వాధిప శృరీరేషు హృదిగూఢోఽవతిష్ఠతే. 742
- యథా క్వాషేషు భగవా న్నహ్నిస్సర్వేషు సంస్థితః,
సర్వదా యత్ర తిష్ఠంతి యోగయుక్తా మహాధియః. 743
- అతీంద్రియదృశో విప్రా దేవతాశ్చ సహస్రశః,
ఉక్తేనైవ ప్రకారేణ జ్ఞాత్వా తం పరమేశ్వరమ్. 744
- మృత్యుపాశాం న్తు కామాదీం శ్చినత్యేష న సంశయః,
దధ్నుస్తు నిర్గతం యద్వ త్సర్వి త్తస్మా త్పరం పునః. 745
- ద్రవరూపా ధ్వనీభావో దధిమండోపమః పరః,
యద్వ త్తద్వద్ధి జగతో మాయైషా పరతః స్థితా. 746
- మాయాయా పరతో దేవో జగతో వ్యాపకో హి యః,
గూఢ సృశ్వేషు భూలేషు జ్ఞాత్వా తం శివ మద్వయమ్. 747
- పాశా సృశ్వే ప్రహీయంతే కామక్రోధాదినిర్మితాః,
అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో యో మయా పరిక్షీర్తితః. 748
- మహాత్మా విశ్వకర్షేష స్వయంజ్యోతి ర్న హేశ్వరః,
మాయా విశ్వస్య జనితా అత్తరూపా యదా తు సా. 749
- ప్రలీయతే తమ కైచిత న్న దివా న నికాఽపిచ,
స స నైవాప్యసచ్చేతలో శివ వివాక్షర స్తథా. 750
- కేవల భాసతే స్వస్య భాసా ద్వైతవివర్జితః,
తదక్షరం పరం బ్రహ్మ గాయత్ర్యై ప్రతిపాదితమ్. 751
- సవితు ర్వరణీయం త జ్ఞనకస్య మహాత్మనః,
ప్రజ్ఞాచ నిర్గతా తస్మా దస్మాకం బుద్ధిరూపిణీ. 752

- పురాణీ భగవాన్ నైష యయాః సత్సాధి ర్విలాకితః,
పురాణ స్సర్వజగతః కర్తాఽర్థ స్తత్పదస్య యః. 753
- బుద్ధి రేషా సముత్పన్నా పృథుదేశా త్పురా గురోః,
నైష మూర్ధ్వం నసర్వాసు దిక్షు మధ్యేఽసి నైవచ. 754
- వర్మగ్రహీ దిదానీం చ గృహీతే సర్వతోఽసిచ,
న తస్య ప్రతిమా లోక ఉపమాధేఽత్ర విద్యతే 755
- మహా ద్యశ ఇదం నామ యస్మాస్తేఽత్ర మహాత్మనః,
విలోక్యతేన కేనాపి రూప మస్మాత్త్ర చక్షుషా. 756
- నైవ తద్గ్రహణే యోగ్య మానందాత్సర్వరూపతః,
హృదయస్థేన మనసా మనోవృత్తిం నియమ్య హి. 757
- విలోకయే త్వహిదేన రుద్రస్యాస్య మహాత్మనః,
ఏవం సంపార్థస్య తం దేవ మేకాగ్రహృదయే స్థితమ్. 758
- జన్మాదివిక్రీయాశూన్యో భగవ న్నాశమోచకః,
అగ్నిమధ్యే యథా జంతు ర్గరణేన వివర్జితః. 759
- ప్రాప్నోతి దుస్సహం దుఃఖ మహమేవంవపుస్థితః,
త్రివిధై ర్దుస్సహై ర్దుష్టైః పీడితోఽస్తి నిరంతరమ్. 760
- తవాధీనో భతు ర్నిత్య మనీశః పుణ్యపాపయోః,
దశాం దీనతమాం ప్రాప్తో మతో నాన్యోఽస్తి కశ్చన. 761
- కృపాశుశ్చ తథా త్వం తు నియంతా పుణ్యపాపయోః,
యది వేదాః ప్రమాణాని యది తిష్ఠతి శంకరః. 762
- ప్రాణమోక్షాః ఽతతః ప్రోక్తం దుఃఖ మేత ద్విశాళయ,
ఆర్తప్రాణకరో యస్మా ద్యేదవాక్యా న్నయా శ్రుతః. 763
- భవా నతః ప్రసన్నోఽస్తి భవంతం దీనవత్సలమ్,
అహం కశ్చి న్న జానామి స్వాత్మాన మపి శంకర, 764

- దుఃఖ మేకం విజానామి మాతృహీన శ్శిశు సుస్థః,
అరణ్యే నిర్జనే సర్వవ్యాఘ్రాదిపరివారిలే. 765
- పరిత్యక్తో యథాతద్వ త్పరం భయ ముపాగతః,
త్సుప్తిపాసే పికాచ్యో ద్వే బాధేలే మా మహర్నిశమ్. 766
- యావనం వన మావిష్టం సర్వః కందర్పనామకః,
దశత్యతివిహో నిత్యం ప్రతీకారవిపర్జితః. 767
- ఇమే శబ్దాదయ స్తద్వి ద్వికా స్సర్వత్ర సంస్థితాః,
పథాకాక్షైశ్చ సహితా హంతు మాయాంత్యనేకకః. 768
- క్రోధసింహస్య నాదేన హృదయం పరిదూయలే,
మమ లోభోఽపి తత్రాఽయం తరత్యుచ్చేత్ర దాహకః. 769
- రుణధ్యపి ప్రకాశంచ మమాహంనామకో గిరిః,
ఏవమాదిసహస్రాణి దుఃఖాని మయి సంలి భాః. 770
- యాని శ్రోతుం నచ భవాన్ శోన్నాఽలి కరుణాఽఽవృతః,
రుద్ర యత్రే ముఖం సౌమ్య మఘోరం దక్షిణేఽస్తిహి. 771
- దక్షం శివతమం త త్తు గురురూపం మహేశ్వర,
పాహి లేనాద్య మాం నిత్యం వీతశోకం కురు ప్రభో. 772
- యావ న్నో జాయలే నైతద్భ్రష్టానంద శ్శుచాపహః,
తావ త్త్వం భగవా న్మృత్యు ర్వాహింసీ ర్నోఽత్ర కించన. 773
- కుపితో యద్వ దేలేహం నిహంసీకాఖిలం ప్రియమ్,
రోగాదికం చ మాఘాయా దపత్యేషు సులేషు చ. 774
- విశేషతోఽత్ర నో దేవ గవాశ్వాదిషు వా నదా,
వీరా న్భ్రాతృన్ సుతా నస్త్రీన్ రాక్షో వా మత్ప్రియా నపి. 775
- అస్తతః పూర్వమేవైతా న్నాహింసీ ర్న స్వయం ప్రియాన్,
న హి నస్త్రీ భవాన్ యస్తా చ్చిత్త మాయా ర్థదాలి చ. 776
- తతోఽస్మ ద్విషయే నైవం సంప్రార్థ్య మిహ విద్యలే,
శ్వేతాశ్వత—23

ధనధాన్యాదిసంపన్నా వయం తే పరిచారకాః. 777

యథా సుఖేన తే కుర్తః పరిచర్యాం తథా కురు.

ఏవం సంప్రార్థిత స్తేహం యో దదాతి యతీశ్వరాః. 778

భోగం మోక్షం చ వేదో వ స్తుం భూయః కథయామ్యహమ్,

పంచరూఢ్యాం వివరణమ్

క్షరాక్షరే ఇహ ప్రాక్షే విద్యాఽవిద్యే మనీషిభిః. 779

ద్యే ఇమే బ్రహ్మసంబధ్ధే నిగూఢే వేదపాదపే,

ఉభయో శతయో రీష్టే కర్తృజ్ఞానాభ్యయో శ్శివః. 780

అవిద్యా పర్యతే వేదే కర్తృమార్గో విసశ్వరః,

బ్రహ్మజ్ఞానార్థ మేహఽపి కృతో బ్రహ్మపరో భవేత్. 781

బ్రహ్మజ్ఞానం సదా బ్రహ్మ పరం తద్విషయం తతః,

అమృతం మోక్షమేతుత్వా ద్విద్యా స్యాచ్చ యథార్థతః. 782

కర్తృవిద్యే సదాఽనంతే నాదత్వా స్వఫలం నృణామ్,

విసశ్యతో యతస్తేనకీర్తితే మునిపుంగవైః. 783

విద్యాఽవిద్యే ఇమే స్యాతాం శివస్యైవ ప్రసాదతః,

మమజానాం సదా సౌమ్య నాన్యథా కర్త్తించి త్కృచిత్. 784

చతుర్విధానాం భూతానాం యో బీజా న్యధితివృత్తి,

యశ్చ సర్వాణి భూతాని బీజానిచ మహేశ్వరః. 785

విచిత్రవర్ణం కలీల మృషీం సర్వార్థదర్శనమ్,

హిరణ్యగర్భం ప్రథమం జాతం విశ్వస్య కారణమ్. 786

ఈశ్వరం స భవో నిత్యం య స్తుం జ్ఞానై ర్విభర్త్యసి,

దత్వా తు చతురో వేదా సనేకార్థసమన్వితాన్. 787

జాయమానాం చ తం స్వస్త్వా ద్యః పశ్యతి స ఈశ్వరః,

చతుర్విధానాం భూతానా మేకైకం బహుధా ఒత్ర యః. 788

- జాలవ త్కురుతే నానా యోనిభేదై రనేకశః,
భూయశ్చ సకలం స్వస్తి క్షేత్రే స సంహరత్యయమ్. 789
- నానావిధం తతస్తద్వ త్సృష్టౌ దేవో మహేశ్వరః,
సర్వాధిపత్యం స్వస్థాయం మహాత్మా కురుతే తథా. 790
- ప్రకాశయన్ దిశ సుర్వా స్తిర్యగూర్ధ్వ మథస్తథా,
అనద్వా నివ యాత్యేష రవి ర్విశ్వధురంబహః. 791
- భ్రాజతే తేజసా స్వేన ాకాసుగ్రహకారకః,
ఏవ ముక్తప్రకారేణ దేవ విశో మహేశ్వరః. 792
- నానావిధా ననేకాం స్తు స్వభావాంశ్చాధివృత్తి,
భగవాన్ పరణీయో ఽయం పాకం నయతి సర్వతః. 793
- స్త్రీపుంసాదిస్వభావాం స్తాన్ ప్రజోత్పత్త్యాదిహేతుకాన్,
విశ్వయోని వృక్షైవైతా న్సుర్వాంశ్చ పరిణామయేత్. 794
- యతో భవతి బాలో ఽయం యువా వృద్ధ శ్చ సోఽపిహి,
కింబహుక్తేన తస్మాత్ హృధిష్ఠాత్పత్వ మస్యహి. 795
- ప్రతిసర్వాణి భూతాని గుణైశ్చ సహితాన్యపి,
విశ్వస్య సంతి యస్మాత్ గర్భే తదధివృత్తి. 796
- అధిష్ఠాయ చ సర్వాణి వ్యాపారేష్వపి యోజయేత్,
ఏక ఏవ పుమాన్ బ్రహ్మ నిత్యం సర్వస్య కారణమ్. 797
- జానామ్యహం హి తద్బ్రహ్మ వేదగుహ్యం సనాతనమ్,
నానాజ్ఞానేషు సంగూఢం స్వయం జ్యోతిస్స్వరూపకమ్. 798
- జానాతి భగవాన్ బ్రహ్మ యశ్చ లోకస్య కారణమ్,
రుద్రప్రసాదతత్త్వాన్యే జానంతి చ మహాధియః. 799
- వేదకారణ మ్మికానం సర్వజ్ఞం చ స్వయం ప్రభమ్,
దేవాశ్చ మునయో యేఽన్యే బ్రహ్మహమితి దేహినః. 800

- తద్విదు స్తన్నయా భూత్వా లేఁమృతత్వం హి భేజిరే,
కామక్రోధాదికా న్నిత్యం తథా సత్వాదికా నసి. 801
- యోఽన్వేతి పురుషో నీరం యద్వదౌష్ణ్యేదికా స్థణాన్,
తాదాత్మ్యం చ గుణైః ప్రాప్య కర్తాణి కురుతే భువి. 802
- ఫలానా మపి లేనైవ భోక్తా భవతి చేశ్వరః,
కర్తాచ తద్వదేవైష ఫలస్యేకో మహేశ్వరః. 803
- విశ్వరూప సృత్వరజస్తమోగుణసమన్వితః,
ఉత్తమం మధ్యమం మార్గ మధమం చ సమావ్రజన్. 804
- ప్రాణాధిపః కృతే నైన కర్తృభి ర్భూతి సర్వతః,
హృదయేన సమో భూత్వా సర్వమానాతిగః పుమాన్. 805
- అంగుష్ఠమాతో) రవివ త్స్వయంజ్యోతిః ప్రకాశతే,
అహం సంకల్పసంయుక్తో గుణై ర్బుద్ధికృతై స్సదా. 806
- ఆత్మనా రచితై ర్నద్వ త్సృష్టదృష్టసమై గమి,
బుద్ధే రల్పప్రమాణత్వా త్తత్రక్షః పురుషో మహాన్. 807
- ఆరాగ్రమాతో) భవతి బుద్ధ్యా దృష్టో మసీషిభిః,
నికృష్టో జీవతాం గత్వా సర్వోత్కృష్టః పరః పుమాన్. 808
- బుద్ధౌ స్థితస్య జీవస్య సూక్ష్మతా యేహ విద్యతే,
తస్యాం మాన మిదం ప్రోక్తం విద్యద్భి స్సూక్ష్మదర్శిభిః. 809
- కేశాంత శ్శతథా భిన్నః పునశ్చ శతథా కృతః,
స యావాం స్తావతా తుల్యో జీవో జ్ఞేయో మసీషిభిః. 810
- బ్రహ్మవిజ్ఞాన ఉత్పన్నో బుద్ధ్యుపాధిపరిక్షయాత్,
స వివానంతరూప స్సాన్తి జ్ఞేవో బ్రహ్మతరూపతః. 811
- ఆత్మా న స్త్రీ పుమా న్నాసి నైవ చాయం నపుంసకః,
యద్య చ్ఛరీర మాదతే తత్తత్సాన్తి న్నటవ త్పుమాన్, 812

బాహ్యై ర్విషయజై ర్ఘోగై రాంతరైశ్చ సుఖేచ్ఛయా,
ఆన్నపానాదిసంప్రాప్త్యా వృద్ధి మేతి చ జాయతే. 813

పుణ్యాపుణ్యాభిధం కర్త నిమిత్తమిహ తద్భవేత్,
జన్తవృద్ధ్యాదికే కార్యే సర్వదైవ యతీశ్వరాః. 814

కర్తానుసారత శ్చాత్మా సుఖదుఃఖసమాప్తయే,
అనుక్రమేణ సంసారే యాతి దేహో ననేకకః. 815

నపుంసకస్య వా దేహః స్త్రీయో వా పురుషస్యవా,
భూమి స్వర్గాదికే స్థానే యాతి నానాజనౌ పుమాన్, 816

ఘోరానఽపి సూక్ష్మే న బహూ వేహః స్పృయాత్మసి,
నాదౌర్ధైర్నైస్సమావిష్టో నటవ త్పురుషః వరః. 817

నికృష్టత్వం సమాప్యైవ జీవో భవతి కారణమ్,
ఏకాదశేంద్రియై స్సార్థం తాదాత్మ్యం సముపాగతః. 818

దేహానాం గ్రహణే హేతుః సర్వసంగవివర్జితః,
అనాద్యనంతవివాయం సూక్ష్మో యః కలసిత్థః. 819

ఉక్తో మయా పురా శస్య నాస్తి నాశో జని తథా,
అస్య విజ్ఞానతః పాశచ్ఛేదః పూర్వం మయేరితః. 820

ప్రాణః ప్రతర్దనాయోక్తో యః పురేంద్రేణ సత్వరమ్,
అహంబ్రహ్మేతి బోధేన గ్రహ్యో భావాభిధేన హి. 821

ప్రాణం శ్రద్ధా చ భూతాని మహంతి దశకం తథా,
ఇంద్రియాణి మనశ్చైవ తద్వదన్నం శరీరిణామ్. 822

వీర్యం తప శ్చ మంత్రాశ్చ కర్తవ్యేకా నృనామకాన్,
కలా ఏతాః సస్వర్ణాదౌ సర్వదేహస్థితౌ హి యః. 823

యస్తా త్కలకర స్తస్మా ద్భావాభావకర శ్శివః,
అనందాత్మా స్వయం జ్యోతి ర్నంగలానాం హి మంగలం. 824

య ఏనం పరమాత్మానం జ్ఞాతవంతో మునీశ్వరాః,
దేహం సకారణం లేత్ర త్యక్తవంతో యతీశ్వరాః. 825
ఏష ఏవం మయా దేవః కారణం పరికీర్తితః,

షష్ఠాధ్యాయ వివరణమ్.

పరపక్షవ్యుదాసేన పునరేవం వదామి వః. 826
కాలస్యభావముఖ్యాన్యన్వేతూ నేచి ద్వదన్తి యే,
కవయ స్తే పరం నైలే వేదార్థపరినిష్ఠితాః. 827
వేదార్థే నిర్ణయం కర్తుం న శక్తాః కర్హిచిద్ద్విజాః,
మోముహ్యమానా జల్పంతి జాత్యంధసదృశం బహు. 828
న లేషాం వచనం క్వాపి గ్రాహ్యం వేదార్థోవిదైః,
మానహీనం విహీనం చ యుక్త్యా తద్వద్యతీశ్వరాః. 829
బ్రహ్మత్యం జగతో యత్యాత్మాగ్రణం తన్న విద్యతే,
అనుమానం తతో నాస్తి మూలహీనత్వహేతుతః. 830
కాలాదీని చ కల్ప్యాని జడాన్యేతాని కారణమ్,
చేతనేన వినా నైవ భవంత్యత్ర తు కర్హిచిత్. 831
జడం సర్వం భవేత్కార్యం కాలాదిచ జడం తథా,
తతః కారణతా లేషాం యుక్తిహీనా యతీశ్వరాః. 832
నాశ్చర్యమిదమత్రైషాం మూఢానాం భాషణం ముహుః,
స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపస్య మహిమాఽత్రాయమద్భుతః. 833
సంసారచక్రమఖిలం భ్రామ్యతే యస్య మాయయా,
వాయునా భ్రామ్యతే యద్వత్తూలం నభిసి సర్వతః. 834
తద్వద్బుద్ధిమతాం బుద్ధీ ర్భ్రామయత్యేష దేహినామ్,
యేనావృతమిదం సర్వం సర్వదా జ్ఞానరూపిణా. 835

- కాలకాలా గుణై ర్యుక్తః సర్వవి త్కర్తృణాం ప్రభుః,
పంచభూతస్వరూపేణ వివర్తం యో ఽధిగచ్ఛతి. 836
- చింతనీయః స సర్వాత్మా సర్వదా ముక్తికామినా,
ఈశ్వర శ్శుద్ధమనసా కృత్వా యజ్ఞాదికాః క్రియాః. 837
- వ్యాపారేభ్యః పునః కృత్వా నివృత్తిం మనసా సహ,
ఇంద్రియాణాం విజానీయా దవిద్యాదేః పరం స్థితమ్. 838
- అవిద్యయైకయా యుక్తం పుణ్యపాపద్వయేన వా,
త్రిభి స్సత్వాదిభి ర్వాఽపి మహాభూతై స్సకారజైః. 839
- బుద్ధ్యాహమప్తభి ర్వాఽపి సంసారే వా పరై రపి,
కాలేన చ తదా బుద్ధిగుణై స్సుక్షుప్తతమై రపి. 840
- కృత్వా కర్మాణి సర్వాణి గుణైశ్చ వివిధై స్సహ,
భావాంశ్చ వివిధాం స్తద్వ ద్యో యోజయతి నిత్యశః. 841
- వ్యాపారేషు నిజేష్వేకః సుఖదుఃఖప్రసిద్ధయే,
తేషా మాత్మకృతానాం స్యాదభావే కర్తృణాం ఊయః. 842
- కర్తృత్యయే పరం బ్రహ్మ యాతి తేభ్య స్సదా పరః,
ఆత్మరూపం తత స్సాన్వితజ్ఞానా దేవ మహేశ్వరః. 843
- సర్వస్యాస్య పురా దేవః స్థితో విద్యాశ్రయః పుమాన్,
ఆవిద్యాయా శ్చ సంయోగే చేతనత్వేన కారణమ్. 844
- కాలత్రయా దతీతశ్చ ప్రాణాద్యాభి ర్వివర్జితః,
కలాభి స్సకలాభి స్స దృష్టః పూర్వై ర్మహాత్మభిః. 845
- తం విశ్వరూపం సర్వాత్మభూత మిద్యం సురాసురైః,
స్వచిత్తేషు స్థితం దేవ ముపాస్మాదా స్వమాగతాః. 846
- సంసారకాలావిద్యానా మన్యోయః పరతః స్థితః,
విశ్వం ప్రజాయతే యస్తా ధర్మదః పాపహా పుమాన్. 847
- విశ్వరూప్య సమగ్రస్య ధర్మస్య యశస శ్చియః,
జ్ఞానవైరాగ్యయో శ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరితమ్. 848

- ఉత్పత్తిః ప్రలయశ్చైవ భూతానా మాగతి ర్గతిః,
విద్యా వైవాఙ్మవిద్యాచ షట్కం చేదం భగ స్స్మృతః. 849
- తస్యేకః కర్తాణాం స్వామీ మరణాదివివర్జితః,
ప్రాణీనాం హృదయావాసః స్వయంజ్యోతి స్సదా ఽద్వయః. 850
- విశ్వస్య స్థానకం తద్వ త్ప్రకాశస్య ప్రకీ ర్తితః,
య స్తం విజ్ఞాయ పురుషః కృతకృత్యః ప్రజాయతే. 851
- తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశానాం తదైవద,
దేవతానాం పరం దైవం పతీనాం పరమం పతిష్. 852
- జానీమో యతయ స్సర్వే వయ మీద్యం సురాసురైః,
భువనానాం నియంతారం స్వయంజ్యోతిష మద్వయమ్. 853
- ఈశా బ్రహ్మహయః ప్రోక్తా దేవతా వాసవాదయః,
వతయ శ్చ షరీచ్యాద్యా భువనాని చతుర్దశ. 854
- నియంత్రేహం పరో యస్తా దాత్మా నాన్యో యతీశ్వరాః,
అత ఏనం విజానీమో వయం వేదప్రమాణతః. 855
- తస్య దేవస్య విశ్వాఖ్యం కార్యం దేహాత్మకం నహి,
కరణం చ సనేత్రాది కించి దస్తి మహాత్మనః. 856
- సమానస్తేన యోగేఽస్మిన్విద్యతే కోఽపి నైవహి,
కుతోఽధిగో భవే త్తస్మా ద్యతో నాస్తి సమాఽపిచ. 857
- మాయాఖ్యాఽస్య పరా శక్తిః శ్రూయతే వివిధైవ సా,
స్వాభావీకీ భవత్ జ్ఞానక్రియాభ్యాం యా సహస్రధా. 858
- బలవీర్యాదిభేదేన క్రియాశక్తి ర్విభిద్యతే,
ప్రమాణసంశయాద్యై స్త జ్ఞానశక్తిస్తథైవచ. 859
- పుత్రాదేశ్చ యథా దృష్టః పతిః పిత్రాదిగో నృభిః,
ఈశితా చ తథైవాయం రాజాది స్సర్వవర్ణి నామ్. 860
- యథైవ గమగో దృష్టో ధూమో వహ్నిః సదా నృభిః,

- న తథాఽస్యపతిః కశ్చిదీశితా చాత్ర విద్యతే.- 861
- వస్తుతో నైవ లింగం చ నిర్గుణస్య మహాత్మనః,
న కారణం సమగ్రస్య విశ్వస్య పరమేశ్వరః. 862
- కరణేశాశ్చ సూర్యాద్యాస్తేషామేష నిరూపకః,
న చాస్య జనకః కశ్చిద్విద్యతే వా నిరూపకః. 863
- తంతునాభసమో దేవో మాయాజై స్తంతుభి స్సదా,
మహాభూతాదిభి స్సర్వా నస్తానావృత్య తివ్రతి. 864
- ఏక ఏవ స్వయం జ్యోతిరస్తాకం బ్రహ్మ సోఽద్వయం,
ప్రకాశయతు చిత్తస్థ మాత్మనో నిర్గుణం పరమ్. 865
- ఏకః పుమా స్వయంజ్యోతి స్సర్వభూతగుహాశయః,
సర్వవ్యాపి యథాఽఽకాశో హ్యంతరాత్మా తక్షణచ. 866
- సర్వస్య కాష్ఠసంఘస్య వహ్నిర్వాఽపి యక్షణచ,
కర్తాణాం పుణ్యపాపానా మశ్శతః ఫలదాయకః. 867
- స్వయం సర్వేషు ధూలేషు యతో వసతి సర్వగః,
ద్రష్టా సర్వత్ర బుద్ధీనాం సాక్షీ చైతన్యరూపతః. 868
- వస్తుతః కేవలం నాత్ర సాక్షీత్వమపి విద్యతే,
గుణోవా నిర్గుణ స్తస్మా త్పురుష స్సంగవర్జితః. 869
- ఏకో వశీ నిష్క్రియాణాం జడానాం బహుధాహి యః,
కురుతే స్వత్ర వేశేన భూతానాం బీజ మాత్మజమ్. 870
- ఏక ఏవ సదా దేవో విశ్వోత్పత్తివిధాయకః,
అత్తచిత్తస్థితం తం య బ్రహ్మచర్యాదిసాధనాః. 871
- ధీరాః పశ్యంతి విద్వాంసస్తేషాం శాంతి ర్భవే ధృవా,
దుఃఖానాం మోక్షసంప్రాప్త్యా నేతరేషాం కదాచన. 872
- నిత్యానా మపి యో నిత్య శ్చేతనానాం చ చేతనః,
యత్పుణం ప్రాప్యతే హ్యేతైః శాంతిరూపం మనీషిభిః. 873

- అనిదేశ్యం వరం తత్తు మన్యంలే వేదవాదినః,
కథం ను తద్విజానీయాం ముముక్షు రితి సర్వదా. 874
- చింతయే దన్య సంప్రాప్త్యై కిము భాలి న భాలివా,
వివరీతమిదం వాఽపి భాలి బ్రహ్మసుఖం మమ. 875
- యదా వివేకసంపన్నో ముముక్షు ర్గురుదేశితః,
ఆనందాత్మా త్వమేవైష బ్రహ్మస్తీహ న సంశయః. 876
- తదైవం చింతయే చ్చిత్రే నిజే నిత్యమతంద్రితః,
ఆనందాత్మాప్ర కాశాత్స్యద్భిన్నోఽభిన్నోఽథవా పుమాన్. 877
- యదా భిన్న స్తదా కేన ప్ర కాశం యాతి సర్వదా,
ఆనందశ్చ ప్ర కాశశ్చ భిన్నా స్యాతాం యదా తదా. 878
- ఇతరేతరసంబద్ధా స్యాతాం తే కేన హేతునా,
అజాత శ్చై చ్చైవ జాతశ్చ సంబద్ధో నైవ సర్వదా. 879
- తతో ద్వయో ర్జనిర్వా స్యా దజనిర్వా సదైవహి,
అప్ర కాశోఽథవా క్వాపి స్యాత్సుఖస్యాత్ప్రకాశిణః. 880
- ఆత్మా నైవాత్మ కస్యాపి జంతో ర్దుఃఖస్వరూపతః,
ప్రతీయతే పర ప్రేమసంశ్రయో హృదయస్థితః. 881
- తేన నిత్యప్ర కాశేన సంబద్ధం సుఖమాత్మనః,
ఆత్మన స్తద్విభిన్నం వేదాత్మా ప్రియతమో న హి. 882
- భవే త్సుఖార్థతా యస్మా దాత్మనోఽత్మ ప్రసజ్జతే,
సుఖరూప స్తత స్సాన్విత్వా సర్వేషామిహ దేహినామ్. 883
- ఆత్మనో న జని ర్యుక్తా కారణాభావహేతుతః,
ఆత్మాభిన్నస్య తేనాస్య సుఖస్యాపి జని ర్నహి. 884
- సుఖస్య జన్మనో భావే ప్ర కాశస్య కతో జనిః,
ప్ర కాశస్య జనా నైవ నిత్యమానందరూపతా. 885
- ఆత్మన స్తు ప్రతీయత సదా సంబంధవర్జనాత్,

- కింను తత్కరణం నామ సుఖరూపే నిజాత్మని. 886
- జనయేన్నిత్యవిజ్ఞానం సుఖబోధాత్మకం హియత్,
మనస్తు కరణం చేత్స్య తక్రూతస్య భవేద్ధి కః. 887
- ఏకదైవ కథం కర్తృహేతుతాం స్యాత్మనో ప్రజేత్,
అసి దృశ్యం మన తైచైత ద్దృశ్యలే మన్నన స్త్వితి. 888
- కథం వినాఽఽత్మవిజ్ఞానం భవేదేతదమానసమ్,
తతస్సుఖప్రకాశాత్సా సర్వదైవ పృవసిత్కః. 889
- తదాత్మన స్సుఖం కిం మే ఇదానీం భాతి వా నవా,
విరుద్ధం కిం నిమిత్తేన భాతి తత్సుఖమాత్మనః. 890
- భిన్నం తథా మయా జ్ఞేయం జాతం విషయ సేవనాత్,
యద్యాదృశం న త త్తాదృ గృది వస్తు ప్రతీయతే. 891
- విపరీతం తదా జ్ఞానం తస్య నూన మవస్థితమ్,
విపర్యయస్య జనకం న హి సత్యముదీరితమ్. 892
- అసత్యం జనకం చేతి తత్త న్నాయేతి కీర్తితమ్,
ఇతి చింతయత స్తస్య మాయాతః పునఃగేవ తత్. 893
- స్వయంజ్యోతి స్సుఖం నిత్య మనిర్దేశ్యం ప్రకాశతే,
కర్తృణా యజ్ఞదానాదిరూపేణాత్మా స్వయంప్రభః. 894
- జగతః కారణం బ్రహ్మ జ్ఞానోత్పత్తౌ ప్రతీయతే,
బ్రహ్మజ్ఞానా త్స్వయంజ్యోతి ర్యదాఽయ మవభాసతే. 895
- అవిద్యానాశత స్తజ్ఞాః పాశా నాశం ప్రయాలించ,
బ్రహ్మజ్ఞానాత్స్వయంజ్యోతి ర్యదృత్యత్రాధికారిణః. 896
- న హి జ్ఞానం కదాచిత్తు భాతి సూర్యాదిభిస్త్విదమ్,
కింతు లేనైవ సూర్యాద్యాః ప్రతీయంతే సదైవ తే. 897
- జ్ఞానస్యాపి చ యో జ్ఞానం జ్ఞానేనాపి న భాతి చ,
నకథం తైజసై రేతైః ప్రతిభాయాత్స్వయంప్రభః. 898

- విక వివ పుమానేష సర్వభూతహృది స్థితః.
 అవిద్యాఘాతకో హంసో మధ్యేఽపిచ జగత్త్రయే, 899
- అగ్నిరూపస్సవివాయమస్తి నీరాదిసంస్థితః.
 తమేవాత్మస్వరూపేణ జ్ఞాత్వా దేహీ సమాప్రజత్, 900
- మృత్యుమత్యేత్యసంసార మిశశ్చాప్యేష జాయతే.
 నాన్యో హేతు ర్జగత్యస్త్విన్నశ్వరత్వాయ విద్యతే, 901
- బ్రహ్మజ్ఞానా దత స్తత్తు కరణీయం యతీశ్వరాః.
 విజ్ఞేయో యః పుమా నోఽయం సర్వజ్ఞో విశ్వకృత్తథా, 902
- అనుత్పన్న స్సదా కాలకాల స్సర్వగుణైర్యుతః.
 విశేషేణాసి నిఖిలం జానాతీదం చరాచరమ్, 903
- క్షేత్రజ్ఞస్యాస్య జీవస్య మాయాయా శ్చ పతిస్తథా.
 గుణానా మపి సర్వేషాం సుఖదుఃఖాదికారణమ్, 904
- నియంతా సంసృతేర్బంధసిథిమోక్షైకకారణమ్.
 స ఆత్మా విశ్వరూపస్కృం హేతు ర్బంధస్థితో భవేత్, 905
- మరణాదివిహీనశ్చ బంధమోక్షైకకారణమ్.
 ఈశ ఆత్మని సంస్థాయ జ్ఞానరూపోఽత్ర సర్వగః, 906
- స్థితికాలే సదాదేవో భువనస్యాస్య గోపకః.
 య ఈష్టే జగతో నిత్యం యస్తాదన్యో నచేశ్వరః, 907
- కశ్చిదస్తి సవివాత్తా తస్మా దన్యో న విద్యతే.
 ఆహం పూర్వ మిమం దేవ మిత్థం సంప్రార్థ్య సర్వదా, 908
- ప్రాప్తవా నాత్మవిజ్ఞానం నిత్యతోఽత్ర యతీశ్వరాః.
 బ్రహ్మణం జగతో యోనిం యఉత్పాదితవాన్సురా, 909
- యశ్చ వేదా నదాత్తస్త్వే తిం దేవం స్వాత్మని స్థితమ్.
 ఆత్మజ్ఞానైకసంవేద్యం ముముక్షు శ్శరణం గతః, 910
- నిష్కలం నిష్క్రియం కాంతం సుఖమాత్మస్వరూపకమ్.

- సర్వదోషవినిర్మూలం కారణేన విపర్జితమ్. 911
- ఏవం సంప్రార్థమాన స్సన్ మహ్యం స భగవాన్ శివః,
మోక్షస్య కారణం జ్ఞానం దత్తవా న్కరుణాకరః. 912
- యేన జ్ఞానేన తం దేవ మాత్మనం పరమేశ్వరమ్,
దృష్టవాన్ య మవిజ్ఞాయ ముక్తి ర్నైవ భవే దిహ. 913
- యదా చర్మవ దాకాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాః,
తదా దేవ మవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాంతో భవిష్యతి. 914
- అకాశవేష్టనం యద్వ త్కర్తు మత్ర న శక్యతే,
అత్తావిజ్ఞానత స్తద్వ న్తోక్షః ప్రాప్తుం న శక్యతే. 915
- ఏషఏవ తతో దేవః స్వయం జ్యోతిరితీరితః,
అనందాదైవ యతతోజ్ఞాతవ్యోఽత్ర ముముక్షుణా. 916
- అయమేవ జగద్యోని ర్తాయావీ మాయయా ప్రభుః,
భవతాం చ మమాప్యేష స్థిరజంగమదేహినామ్. 917
- అత్తా సర్వగతో నిత్యః సర్వభేదవిపర్జితః,
అస్మిన్నేవ చ కాలాద్యో హేతవః పరికల్పితాః. 918
- యథా విశుద్ధ అకాశే మేఘా నానావిధా అపి,
అస్మి స్సర్వ మిదం విశ్వం మాయయాఽసి సమన్వితమ్. 919
- ప్రతీయతే యథాఽఽకాశే గంధర్వనగరం పృథా,
ఏక ఏవ యథా స్వప్నే శయానో బహుభేదవాన్. 920
- ఏవమాత్మాఽత్ర సంసారే బహుభేదో మృషైవ హి,
కరణోపరమాద్యద్వ త్సుషుప్తౌ నైవ కించన. 921
- దైవతజాలం విజానాతి సంసారేఽసి స్థితః పుమాన్,
అవిద్యోపరమాత్తద్వదిదం దుఃఖమనేకధా. 922
- న పశ్యతి పుమా స్తుక్తావానందాత్తా స్వయం ప్రభుః,
యథా జాగరణజ్ఞానా త్స్వప్న సర్వః ప్రతీయతే. 923

- తథా ౭౭నందాత్మవిజ్ఞానా తప్తిసంహో ౭సి విరీయతే,
ఇదం కారణవిజ్ఞానం దుర్లభం యతిపుంగవాః. 924
- మనుజై ర్దేవతా యద్వ ద్భవశః పరితోషితాః,
న పదంతి ప్రయచ్ఛంతి వరా న్నానావిధానసి. 925
- సంతోషం యో న తై ర్గచ్ఛే త్సుమా నత్యంతబుద్ధిమాన్,
తస్మై పదంతి కృచ్ఛేణ సత్యపాశవశంగతాః. 926
- యమో యథా పురా ౭వాసీ త్సంతుష్టః నచికేతసే,
స్వయ మేవ భవంతో ౭సి జానంత్యేత ద్యతీశ్వరాః. 927
- భవతాం తు మయా యత్తు కథితం బ్రహ్మవేదనమ్,
దుర్లభం తదిదం కింతు మమ మిద్ధి రియం స్థితా. 928
- అహమప్యాత్మవిజ్ఞాన మర్థిభ్యశ్చే ద్వదామి న,
అర్థిభ్యః కో ౭వరో బ్రూయా న్నత్తో యో బ్రహ్మవిద్యవేత్. 929
- అహం సర్వోపకారాయ ప్రవృత్తో ౭స్మి సదా యతః,
తతః కదం నిజం జ్ఞానం వంచయామి యతీ న్నృతి. 930
- ఏతే మే ౭తిథయ స్తద్వ ద్బ్రహ్మజ్ఞానాధికారిణః,
ఇత్యాదిబహుధా చిత్తే చింతయత్వోక్తవానహమ్. 931
- ఆత్మజ్ఞాన మిదం గుహ్యం భవద్భ్యో ౯౭త్ర యతీశ్వరాః,
ఏతావ దుక్తా వ భగవా న్సశ్వేతాశ్వతరో మునిః. 932
- వాక్యా దుపరంతి ప్రాప్త ఆస్తే పూర్వవ దీశ్వరః,
తతః ప్రభావత స్తద్వ దీశ్వరస్య ప్రసాదతః. 933
- శ్వేతాశ్వతరనామా ౭యం వేదవేదాంగపారగః,
ఆత్మవిజ్ఞానసంపన్నో హ్యతిథిభ్యో నిజాశ్రిమే. 934
- ఆత్మాశ్రిమిభ్యో న్యాసిభ్య ఉక్తవా నాత్మబోధనమ్,
లోకే న్యా త్వరమోహంస ఆశ్రమీ హ్యధిశో హి నః. 935
- ఆశ్రిమిభ్యశ్చ సర్వేభ్య స్తస్మా దత్మాశ్రిమీత్వయమ్,

- ఏతదాశ్రమ మాపన్నా యతయోఽధీయతే తతః. 936
- ఇదం పవిత్రం బ్రహ్మతవిజ్ఞానం మోక్షకారణమ్,
మోక్షార్థిభి స్సదా సద్భి ర్ద్వవిసంఘై ర్నిషేవితమ్. 937
- వేదాంతే పరమ గుహ్యం పురాకల్పప్రణోదితమ్,
పూర్వేషాం కద్యతే యత్ర సృష్ట్యాదిక మనేకథా. 938
- స పురాకల్ప ఇశ్యుక్త స్తేనైతత్పరికీర్తితమ్,
శాంతిదాంత్యాదిహీనాయ విషయాన క్తచేత సే. 939
- అర్థినేఽపి న దాశవ్యం గురుణాఽపి కృపాబునా,
అపుత్రాయాప్యశిష్యాయ వక్తవ్యం నాధికారిణే. 940
- ఉక్తే సత్యసి తత్సారో వక్తవ్య స్సర్వదా న హి,
గురుభక్త్యా విహీనాయ సర్వదాఽవ్యధికారిణే. 941
- దేవవ ద్యో గురుం పశ్యే దప్రమత్తోఽధికారభాగ్,
స ఏవ బ్రహ్మవిజ్ఞానం ఫలవ త్ప్రాప్నుయా న్నరః. 942
- గురుం యో మానవై రన్యైః సమం పశ్యతి మోహతః,
న తస్మాస్మిన్ భవే త్లోకే సుఖం నైవ పరత్ర వా. 943
- కర్తృణా మనసా వాచా గురుం యో నానుమన్యతే,
స యాతి నరకాన్ ఘోరాన్ మహాకారపసంజ్ఞితాన్. 944
- ఏకాక్షరప్రదాతారం గురుం యో నైవ మన్యతే,
స మూఢో నరకం యాతి యావదాభూతసంప్లవమ్. 945
- కృతస్మానాం హి యే లోకా యేలోకా బ్రహ్మఘాతినామ్,
మృత్వా తానభిసంయాతి గురుప్రహరణో నరః. 946
- స మహాపాతకీ జ్ఞేయ స్తథోపపాతకీత్యపి,
గత్వాకల్పసహస్రాంతే విష్టయాం జాయతే కృమిః. 947
- ఆత్ర సర్వాను విద్యాను కారణం గురు రీరితః,
యథా శివ స్తథైవాయం పూజనీయః ప్రయత్నతః. 948

- శివే రుప్తే గురు స్త్రాతా గురౌ రుప్తే శివో నహి,
శివాదవ్యధికం తస్మాద్గురుం యత్నేన పూజయేత్. 949
- అహంమానాదిదోషేణ స్వగురుం యోఽవమన్యతే,
ప్రాయశ్చిత్తం న తస్మాస్తి యోగేఽస్మి న్నాపకారిణః. 950
- బ్రహ్మహత్యాదిపాపానాం దృష్టా శాస్త్రేణ నిష్కృతిః,
గురుద్రోహస్య నైవస్యా త్యాగి శాస్త్రే ప్రదృశ్యతే. 951
- బ్రహ్మహ్నా దధిక్షో జ్ఞేయః కృతఘ్నో మనుజో భువి,
గురుద్రోహీ తతోఽపిస్యా దధిక్షోఽయం నరాధమః. 952
- గురు ర్హతా సితా వాఽపి గురు రైవ ముదాహృతమ్,
గురు ర్భంధుః సఖా తద్వ న్నగురో రపర స్సుహృత్. 953
- గంతవ్యో గురు రేవాత్ర స్వాత్మజ్ఞానేన దేహినా,
తతో గురో రవజ్ఞానా దాత్మనః కురుతే త్విమామ్ 954
- ఆత్మన్యస్తి న్నవజ్ఞాతే విశ్వావజ్ఞా కృతా భవేత్,
అవజ్ఞా పథ ఉద్దిప్తః శస్త్రశూన్యోఽలిదారుణః. 955
- హతశ్శస్త్రా త్క్షణం దుఃఖం ప్రాప్నుయా ద్వా నవా పుమాన్,
అవజ్ఞయా హతోదుఃఖం యావజ్జీవం స గచ్ఛతి. 956
- విశ్వదుఃఖకృతః కేన శుభం పుంసో భవిష్యతి,
తస్మా త్సర్వాత్మనా కార్యం కర్తవ్యం మనసా గిరా. 957
- గురోః ప్రియతమం సర్వం స్వాత్మనః క్షేమ మిచ్ఛతా,
సావధానో యథా జంతు ర్దేవపూజాపరో భవేత్. 958
- గురుపూజారత తద్వ తాస్సవధాన స్సదా పుమాన్,
ఉత్తమస్య ప్రకుర్వీత శుభం వాఽశుభ మేవ వా. 959
- మనసా హర్షాయుక్తేన నిజదేహ మరక్షయన్,
కర్ణాభ్యాం శృణుయా తద్వ తస్యకీర్తించ సర్వదా. 960
- దోషవత్త గృథాశక్తి కుర్యాత్పురిభవం సదా,

- అశక్యే సతి కుర్యాత్స ఏవం బుద్ధిమతాం వరః. 961
- యత్రాత్మనో ద్ధరో ర్నిష్టా క్రియతే సావమోహితైః,
తత్ర కర్తృ పిదాయైవ స్థేయం శక్యా గతి ర్నచేత్, 962
- కింబహుక్తేన సంక్షేపాత్ గురుభక్త్యా వదామ్యహమ్,
కరణీయ మిదం స్వాత్మసుఖికామేన సర్వదా. 963
- అభీష్టదేవవ నిత్యం గురుభక్తి మహర్నశమ్,
కుర్వతో జాయతేచాయం పురుషార్థోఽధికారిణః. 964
- యస్య దేవే వరా భక్తి ర్యథా దేవే తథా గురౌ,
తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః. 965
- ఏతే వేదోదితా సురైః పురుషార్థా శ్చతుర్విధాః,
గురుభక్తస్య హస్తస్థా భవంత్యత్ర న సంశయః. 966
- బ్రహ్మచర్యాదికే యద్వ దప్రమతోఽత్ర సాధనే,
వర్తతే గురుభక్తా చ వర్తితవ్యం తదైవహి. 967
- తద్భ్రేషేఽపి చ సంతుష్టే గురౌ నాస్తి భయం తతః,
ప్రాయశ్చిత్తాద్యుపాయేన యత ఏష విశోధయేత్. 968
- గురుభక్తే స్తు విద్వేషే గురౌ విముఖతాం గతే,
ప్రాయశ్చిత్తాదికం నైవ తత్ర కించన విద్యతే. 969
- గురౌ విముఖతాం యాతే విముఖా సుర్వదేవతాః,
భవంతి క్రియమాణం చ పుణ్యం పాపం హి జాయతే. 970
- తస్మా త్సర్వాత్మనా సురైః శ్చతుర్విధఫలాధిభిః,
దేవవ నిత్యమేవాయ మర్చనీయోఽప్రమాదిభిః. 971
- కాంత్యాదిగుణసంపన్నైః కిమన్యాశ్రమవాసీభిః,
తత ఏవ భవంతోఽపి గురూన్ యాంతు మునీశ్వరాః. 972
- ఇత్యభిప్రాయవా న్దాసీ స శ్వేతాశ్వతరోఽభవత్,
జ్ఞాత్వా తే యతయ స్తస్య చిత్త ముక్తిం చ ధీమతః. 973
- శ్వేతాశ్వత—24

అభినంద్య యథాన్యాయం పరేస్వ స్వాస్వాన్వో గురూన్ యయుః.

ఇతి తే కథితం జ్ఞానం యచ్ఛేతాశ్వతరోఽవదత్. 974

కారణానాం విచారేణ మాయాశక్తే శ్చ దర్శనాత్,

మునీనాం బ్రహ్మవిజ్ఞానసంపన్నానాం మహాత్మనామ్. 975

ఇతఃపరం కిమన్య త్వం శ్రోతుమర్హసి సువ్రత.

ఇతి శ్రీమత్సరమహంసపరివ్రాజకాచార్యానందాత్మపూజ్యపాదశిష్యేణ

శ్రీశంకరానందభగవతా విరచితే ఉపనిషద్రత్న ఆత్మపురాణే

శ్చేతాశ్వతరోపనిష త్సారార్థప్రకాశే

శ్చేతాశ్వతరసంన్యాససంవాదోనామా అష్టమోఽధ్యాయ స్సమాప్తః.

శ్రీ గురుభ్యోనమః.
శ్వేతాశ్వతరోపనిషదంతర్గత మంత్రాణాం
ప్రతీక సూచికా.

మంత్రప్రతీకాని.

అధ్యాయసంఖ్యా. పత్రసంఖ్యా.

అ

అంగుష్ఠమాత్రః పురుషః	3. ౧3	౧౬౭
అంగుష్ఠమాత్రోరవితుల్యరూపః	౫. ౮	౨౩౨
అగ్నిర్యత్రాభిమధ్యే	౨. ౬	౧3౦
అజాతో జాతఇత్యేవం	౪. ౨౧	౨౧౮
అజామేతాం లోహిత శుక్లకృష్ణం	౪. ౫	౧౮౮
అణోరణీయాన్ మహతో	3. ౨౦	౧౭౬
అనాద్యనంతం కలిలస్యమధ్యే	౫. ౧3	౨3౯
అపాణిపాదో జపనో	3. ౧౯	౧౭౪

ఆ

ఆదిస్స సంయోగ నిమిత్తహేతుః	౬. ౫	౨౫౧
ఆరభ్య కర్తాణి గుణాన్వితాని	౬. ౪	౨౪౬

ఉ

ఉద్గతమేతత్సరమం	౧. ౭	౯3

ఋ

ఋచో అక్షరే పరమే వ్యోమన్	౪. ౮	౧౯౫

ఏ

ఏకైకం జాలం బహుధా వికుర్వత్	౫. 3	౨౨౪
ఏకోదేవ స్సర్వభూతేషు	౬. ౧౧	౨౬౦
ఏకోవశీ నిష్క్రియాణాం	౬. ౧౨	౨౬౧

మంత్రప్రతీకాని.

అధ్యాయసంఖ్యా.

పత్రసంఖ్యా

ఏకో హంసో భువనస్యాస్య	౬. ౧౫	౨౬౫
ఏకోహి రుద్రో న ద్వితీయాయ	౩. ౨	౧౫౨
ఏకత్ జ్ఞేయం నిత్యమేవ	౧. ౧౨	౧౧౩
ఏష దేవో విశ్వకర్తా	౪. ౧౭	౨౧౧
ఏషహ దేవః ప్రదిశోను	౨. ౧౬	౧౪౮

క

కాల స్వభావో నియతిః	౧. ౨	౬౫

క్ష

క్షరం ప్రధానం	౧. ౧౦	౧౦౭

గ

గుణాన్వయాయః ఫలకర్తృ కర్తా	౫. ౭	౨౩౦

ఘ

ఘృతాత్పరం మండమివ	౪. ౧౬	౨౦౯

ఛ

ఛందాంసి యజ్ఞాః క్రతవః	౪. ౯	౧౯౭

జ

జ్ఞాజ్ఞా ద్వావజావీశసీకౌ	౧. ౯	౧౦౨

జ్ఞాత్వా దేవం	౧. ౧౧	౧౦౮

త

తతః పరంబ్రహ్మపరం	౩. ౭	౧౫౯

తతోయదుత్తరతరం	౩. ౧౦	౧౬౪

తత్కర్తృకృత్వావినివర్త్య	౬. ౩	౨౪౫

తదేవాగ్నిస్తదాదిత్యః	౪. ౨	౧౮౪

తద్వేదగుహ్యోపనిషత్సు	౫. ౬	౨౨౮

తపః ప్రభావా ద్వేవప్రసాదాచ్చ	౬. ౨౧	౨౭౨

తమిశ్వరాణాం పరమం	౬. ౭	౨౫౬

మంత్రప్రతీకాని.

అధ్యాయసంఖ్యా.

పత్రసంఖ్యా

తమేకనేమిం

౧. ౪

2౬

లిలేఘతైలం

౧. ౧౫

౧౧౯

తేఢ్యానయోగానుగతాః

౧. 3

౬౮

త్రిరున్నతం స్థావ్యసమం

౨. ౮

౧3౫

త్వంస్త్రీ త్వం పుమానసి

౪. 3

౧౪౬

ద

ద్వాసుపర్ణా సయుజా

౪. ౬

౧౯౧

ద్వేఽక్షరేబ్రహ్మపరే

౫. ౧

౨౨౦

న

నతత్రసూర్యోభాతినచంద్రతారకం

౬. ౧౪

౨౬3

నతస్యకశ్చిత్పతిరస్తి

౬. ౯

౨౫౮

నతస్యకార్యం కరణాచ

౬. ౮

౨౫2

నవద్వారేపురేదేవీ

3. ౧౮

౧23

నసందృశేతివృత్తిరూపం

౪. ౨౦

౨౧౫

నిత్యోనిత్యానాంచేతనః

౬ ౧3

౨౬౨

నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం

౬. ౧౯

౨2౦

నీలః పతంగోహరితః

౪. ౪

౧౮2

నీహారధూమార్కానిలాసలనాం

౨. ౧౧

౧౪౧

నైవమూర్ధ్వం నతిర్మంచం

౪. ౧౯

౨౧౪

నైవస్త్రీనపుమానేషః

౫. ౧౦

౨3౪

ప

పంచస్తోత్రంబం

౧. ౫

౮౪

పురుషవివేదగోసర్వం

3. ౧౫

౧2౧

పుథ్వాప్యతేజోఽనిలభే

౨. ౧౨

౧౪3

ప్రాణాః ప్రసీద్యేహ

౨. ౯

౧౬3

మంత్రప్రతీకాని అధ్యాయసంఖ్యా పత్రసంఖ్యా.

బ

బ్రహ్మవాదినోపదంతి (కింకారణం) ౧. ౧ ౬౩

భ

భావగ్రాహ్యమనీడాఖ్యం ౫. ౧౪ ౨౪౦

మ

మహాన్వభుర్వైపురుషః ౩. ౧౨ ౧౬౬

మానస్తోకేతనయే ౪. ౨౨ ౨౧౮

మాయాంతప్రకృతివిద్యాత్ ౪. ౧౦ ౧౯౮

య

యఏతో జాలవానీశలే ౩. ౧ ౧౫౧

యఏతోఽవర్ణో బహుధా ౪. ౧ ౧౮౦

యచ్చస్వభావం వచతి ౫. ౫ ౨౨౭

యదా చర్తవ దాకాశం ౬. ౨౦ ౨౭౧

యధైవబింబం మృదయోపలిప్తం ౨. ౧౪ ౧౪౫

యదాఽఽత్త తత్త్వేన ౨. ౧౫ ౧౪౭

యదాతమస్తన్నదివా ౪. ౧౮ ౨౧౩

యస్తంతునాథ ఇవ ౬. ౧౦ ౨౫౯

యస్తాత్పరం నాపరమస్తి ౩. ౯ ౧౬౨

యస్యదేవే పరాభక్తిః ౬. ౨౩ ౨౭౬

యాతే రుద్ర శివాతనూః ౩. ౫ ౧౫౬

యామిషం గిరిశంత ౩. ౬ ౧౫౮

యంజలే మన ఉతయంజలే ౨. ౩ ౧౨౭

యంజానః ప్రథమం మనః ౨. ౧ ౧౨౩

యంక్తేన మనసావయం ౨. ౨ ౧౨౫

యంక్తాయ మనసా దేవాన్ ౨. ౩ ౧౨౬

యంజేనాం బ్రహ్మపూర్వ్యం ౨. ౫ ౧౨౯

మంత్రప్రతీకాని.

అథాయసంఖ్యా:

పత్రసంఖ్యా

యేనావృతం నిత్యమిదంహి సర్వం

౬. ౨

౨౪౪

యోదేవానాం ప్రభవః

౩. ౪

౧౫౫

యోదేవానా మధిభః

౪. ౧౩

౨౦౫

యోదేవానాం ప్రభవః

౪. ౧౨

౨౦౩

యోదేవోఽగ్నోయో

౨. ౧౭

౧౪౯

యోబ్రహ్మణం విదధాతి

౬. ౧౮

౨౬౯

యోయోసిం యోసిమధితివతి

౪. ౧౧

౨౦౦

”

౫. ౨

౨౨౨

ల

లఘుత్వమారోగ్యం

౨. ౧౩

౧౪౪

వ

వహ్నేర్యథా యోనిగతస్య

౧. ౧౩

౧౧౬

వాలాగ్రశతభాగస్య

౫. ౯

౨౩౩

విశ్వతశ్చతురుత

౩. ౩

౧౫౩

వేదాంతే పరమం గుహ్యం

౬. ౨౨

౨౭౫

వేదాహమేతం పురుషం

౩. ౮

౧౬౧

వేదాహమేత మజరం

౩. ౨౧

౧౭౮

స

సవివకాలే భువనస్యాస్య

౪. ౧౫

౨౦౮

సంకల్పన స్ఫుర్నన దృష్టి మోహైః

౫. ౧౧

౨౩౫

సంయుక్తమేతల్

౧. ౮

౧౦౦

సతస్తయోహ్యమృతః

౬. ౧౭

౨౬౭

సమానే పృథ్విపురుషః

౪. ౭

౧౯౨

సమేశుచాశర్కరాపహ్ని

౨. ౧౦

౧౪౦

సర్వతః పాణిపాదం

౩. ౧౬

౧౭౧

సర్వవ్యాపిసమాత్మానం

౧. ౧౬

౧౨౦

మంత్రప్రతీకాని	అధ్యాయసంఖ్యా.	పత్రసంఖ్యా
సర్వాజీవేనర్వసంస్థే	౧. ౬	౮౯
సర్వాదికణ్డోర్థ్వమధశ్చ	౫. ౪	౨౨౬
సర్వాససశిరోగ్రీవః	౩. ౧౧	౧౬౫
సశ్వేంద్రియగుణాభాసం	౩. ౧౭	౧౭౨
సవిత్తాప్రసవేన	౨. ౭	౧౩౩
సవిశ్వకృద్విశ్వవిత్	౬. ౧౬	౨౬౬
సప్తక్షకాగ్నాకృతిభిః	౬. ౬	౨౫౪
సహస్రశీరా పురుషః	౩. ౧౪	౧౬౯
సూక్ష్మైతిసూక్ష్మం కలిలస్య	౪. ౧౪	౨౦౬
స్థూలాని సూక్ష్మాణి బహూని	౫. ౧౨	౨౩౬
స్వదేహ మరణిం కృత్వా	౧. ౧౪	౧౧౮
స్వభావమేకే కవయో వదంతి	౬. ౧	౨౪౨

